george sand
povestea vieții mele
3

TRADUCERE DE

PARTEA A PATRA

DE LA SUPUNERE LA INDEPENDENȚA

1819—1832

(C onti n u a re

Patru berişonezi în lumea literelor. — Domnii Delatouche şi Duris-Dufresne. — Vizita mea la domnul de Keratry. — Visez la o mie cinci sute franci rentă. — Ziarul *Le Figaro.* — O plimbare în Cartierul Latin. — Balzac. — Emmanuel Arago. — Cel dintâi lux al lui Balzac. — Contradicțiile sale. — Aversiunea pe care i-o purta Delatouche. — Masă de seară şi serată fantastică la

Balzac. — Jules Janin. — Delatouche mă încurajează şi mă paralizează. — *Indiana.* — Pe nedrept s-a spus că era persoana şi povestea mea. — Teoria frumosului. — Teoria adevărului. —

Ce gândea despre asta Balzac. — Ce gândeau despre asta critica şi publicul. — Corambe. — Fantomele îşi iau zborul. 1— Munca mă întristează. — Pretinsele manii ale artiştilor.

Erau atunci, la Paris, trei berişonezi, Felix Pyat,

Jules Sandeau şi eu, ucenici scriitori sub direcția unui al patrulea berişonez, domnul Delatouche. Acest maestru ar fi trebuit, şi fără îndoială că ar fi vrut să constituie între noi o legătură, iar, noi să ne fi socotit ca o familie a zeului artelor — Apoi o —

familie al cărui tată să fi fost el. Dar caracterul său înăcrit, susceptibil şi nenorocit trăda intențiile şi nevoile inimii sale care era bună, generoasă şi tan- dră. Se certa râad pe rând cu toți trei, după ce, se certase cu noi toți împreună.

Am arătat într-uir necrolog destul de amănunțit despre domnul Delatouche, tot ce avea bun şi tot ce avea rău, şi am

---

[1] încă o rațiune pentru .ı nu vorbi despre cei vii decît cu rezervă (n.a.).

putut arăta ceea ce avea rău, fără sa ştirbesc cu nimic recunoştinţa pe care i-o datoram şi prietenia vie pe care i-am purtat-o ani mulţi înaintea morţii sale. Pentru a arăta cât era de fatal şi de involuntar acest rău, adică această durere neliniştită, această susceptibilitate maladivă, într-un cuvânt această mizantropie, n-am decât să citez fragmente din scrisorile sale, unde el însuşi, în câteva cuvinte pline de graţie şi de forţă, se picta în toată grandoarea şi. Suferinţa sa. Scrisesem despre el, în timpul vieţii sale, cu acelaşi sentiment de respect şi de afecţiune. N-am avut niciodată nimic sa-mi reproşez cu privire la el, nici măcar umbra vreunei greşeli, şi niciodată n-am ştiut cum şi de ce am putut să-i displac dacă n-aş fi văzut eu însămi, în declinul rapid al vieţii sale, cât era de profund atins de o ipohondrie fără motive.

Mi-a dat dreptate văzând că eram dreaptă faţă de el, adica gata sa alerg la el îndată ce-mi deschidea braţele părinteşti, fără ' să-mi amintesc de mâniile şi de nedreptăţile sale, de o mic de ori ispăşite, cred eu, de un elan. De o căinţă, de o lacrimă izvorâtă din inimă.

N-aş putea să rezum aici ansamblul caracterului său şi al legăturilor sale cu mine personal, cum am făcut într-un opuscul special, fără a ieşi din specificul povestirii mele „greşeală pe care prea des am săvârşit-o şi care mi-a părut inevitabilă, persoanele şi lucrurile având nevoie — pentru a fi bine apreciate şi judecate în ultimă instanţă în mod echitabil — să se completeze în amintirea celui care vorbeşte despre de

Dar pentru a nu mă opri la fiecare pas din povestirea mea voi arăta, simplu, aici, ce raporturi se statorniciseră între noi când am publicat *Indiana* şi *Valentine.*

Bunul şi bătrânul meu prieten Duris-Dufresne căruia i-am încredinţat, printre primii, proiectul meu de a scrie, voise să ma pună în legătură cu Lafayette, asigurându-mă că ne vom împrieteni, că-ivoi fi foarte simpatică, şi că el mă va lansa, cu grijă, în lumea artelor, unde avea numeroase relaţii. Am refuzat această întrevedere, deşi avusesem multă simpatie pentru Lafayette, pe care mă duceam uneori să-l ascult la

tribună, condusă de „papa“ al meu
(astfel îl numeau uşierii Camerii pe bătrânul meu părinte deputat, când ne căutam pe culoare, după şedinţă); dar ma simţeam atât de neînsemnată, încât nu-mi puteam îngădui să-l deranjez, cu mărunta mea personalitate, pe patriarhul liberalismului.

Şi apoi, dacă aş fi avut nevoie de un patron literar, aceasta ar fi fost mai mult pentru sfat, nu pentru sprijin. Doream să ştiu, înainte de toate, dacă aveam vreun talent şi mă temeam să consider gustul pentru. Ceva drept o însuşire. Domnul Duris-
Dufresne, căruia i-am citit, în taină, câteva pagini, la Nohant, despre emigraţia nobililor din ’89, mă socotea, în mod naiv, drept un mare spirit. Dar eu nu aveam multă încredere în parţialitatea şi galanteria sa. De altfel, el nu se interesa decât de lucrurile

politice, şi în această prvinţă mă simţeam mai puţin pricepută.

I-am replicat că prietenii mei se lăsau prea uşor înşelaţi, şi că mie îmi trebuia un judecător fără părtinire.

— Dar să nu căutăm atât de sus, îi spusei eu;
oamenii prea celebri n-au vreme să se oprească, asupra unor lucruri secundare.

Îmi propuse pe unul din colegii săi de la Cameră, domnul de Keratry, care scria romane şi pe care mi-l
recomandă ca pe un judecător fin şi sever. Am citit
Ultimul dintre Bsaumanoiri, lucrare foarte prost scrisă, construită pfe o idee interesantă, al cărei romantism, cam prea liber, era tolerat având în vedere cutezanţa. Existau totuşi în această lucrare pagini destul de frumoase şi de mişcătoare, un amestec ciudât de devoţiune bretonă şi de aberaţii romanţioase ale tinereţii în ceea ce priveşte amănuntul.

— Ilustrul dumneavoastră coleg e nebun, spusei eu părintelui meu, iar cât priveşte cartea sa, aş putea scrie câteodată unele la fel de proaste. Poţi fi, totuşi, un bun

judecător şi un prost practician. Lucrarea însă nu este deloc a unui imbecil. Să-l vedem deci pe domnul ’de Keratry. Eu locuiesc la mansardă, iar el îmi spuneți că e bătrân şi însurat. Cereți-i o oră. Mă voi duce eu la el.

Urma să mă întâlnesc cu domnul de Keratry a doua zi de dimineață, la ora opt. Era destul de devreme. Aveam ochii umflați cât pumnul, eram complet stupidă.

Domnul de Keratry mi se păru mai bătrân decât era. Chipul său, încadrat de plete albe, era grozav de respectabil. Mă pofti într-o cameră frumoasă unde, sub o cuvertură de mătase roz, văzui culcată o fermecătoare femeiuşcă foarte galantă, care aruncă o privire obosită, plină de milă, asupra rochiei melc de lână şi a pantofilor murdari de noroi şi care nu crezu de cuviință că trebuie să mă poftească să stau jos.

îmi luai singură permisiunea şi-l întrebai pe bunul meu patron, vârâ’ndu-mă în fața şemineului, dacă domnişoara, fiica sa, „era bolnavă. Debutai printr-o remarcabilă prostie. Bătrânul îmi răspunse cu un aer plin de orgoliu armorican că persoana era soția sa, doamna de Keratry.

— Foarte bine, spusei eu, complimentele mele, dar doamna e bolnavă, o deranjez. Mă încălzesc şi plec.

— O clipă, reluă protectorul meu; domnul Duris-
Dufresne mi-a spus că vreți să scrieți şi am făgăduit să discut cu dumneavoastră despre acest proiect; dar luați seama, în două cuvinte, voi fi sincer: o femeie nu trebuie să scrie.

— Dacă asta este părerea dumneavoastră, n-avem ce discuta, reluai eu. Nu era nevoie să ne sculam cu noaptea în cap, doamna de Keratry şi cu mine, pentru a auzi acest precept.

Mă ridicai şi ieşii fără să fiu prost dispusă, căci mai curând simțeam dorința sa râd decât să mă supăr.
Domnul de Keratry mă urmă în anticameră şi mă reținu câteva minute pentru a-mi dezvolta teoria sa asupra inferiorității femeilor, asupra imposibilității în care se afla cea mai inteligentă dintre de, de a scrie o carte bună (ca de exemplu *Ultimul dintre*

Beaumanoiri); şi cum mă îndreptam spre uşă, tăcând într-una şi fără să-i spun nimic spiritual, el îşi isprăvi discursul printr-o frază napoleoniană care trebuia să mă turtească:

— Credeți-mă, îmi spuse el grav, pe când mă pregăteam să deschid ultima uşă a sanctuarului său. Nu faceți cărți, faceți'copii.

— Într-adevăr, domnule, îi răspunsei eu pufnind în râs şi trântindu-i uşa-n nas, păstrați sfatul pentru dumneavoastră înşivă, dacă vi se pare atât de bun.

Mai târziu povestind această frumoasă întrevedere, Delatouche a dres răspunsul meu. A pretins că am zis: „Faceți dumneavoastră înşivă copii dacă puteți!"
N-am fost nici atât de răutăcioasă, nici atât de spirituală, cu atât mai mult cu cât nevestica sa avea aerul unui înger plin de candoare. Mă reîntorsei acasă amuzată de originalitatea acestui Chrysale romantic şi destul de sigură că nu mă voi ridica niciodată la înălțimea născocirilor sale literare. Se ştie că subiectul *Ultimului dintre Beaumanoiri* constă în violarea unei femei, pe care o credeau moartă, de către preotul însărcinat s-o îngroape. Adăugăm totuşi, pentru a fi drepți, că această carte are şi pagini foarte frumoase.

Pe Duris-Dufresne îl făcui să râdă cu lacrimi po-
. Vestindu-i aventura. Totodată era furios şi voia să-l spintece pe bretonul său care-şi păstrase limbajul din ținutul natal. L-am calmat spunându-i că nu-mi voi strica dimineața pentru... un oarecare.

Nu mai combătu câtuşi de puțin proiectul meu de a mă duce să-l văd pe Delatouche, împotriva căruia avusese până atunci porniri necontrolate foarte serioase. N-aveam de spus decât un cuvânt, numele meu ar fi fost de ajuns ca să-mi asigure o bună primire din partea unui concetățean. Eram legată în mod intim de familia sa. Era văr cu familia Duvernet, şi tatăl său fusese foarte bun prieten cu tatăl meu.

Mă chemă şi mă primi părinteşte. Cum cunoştea de la Felix Pyat convorbirea mea cu domnul de Keratry îşi puse în joc toată cochetăria spiritului său, care era de o înaltă distincție şi de o remarcabilă strălucire, să susțină teza

contrarie.

— Dar să nu vă faceți visuri totuşi, îmi spuse el. Literatura este o resursă iluzorie, din care, vă vorbesc cu toată superioritatea bărbii mele, n-am putut scoate o mie cinci isute de franci pe an, una peste alta.

— O mic cinci sute de franci! strigai eu; dacă aş avea o mic cinci sute de franci să adaug micului meu venit, m-aş socoti foarte bogată şi n-aş mai cere nimic nici cerului, nici oamenilor, nici măcar o barbă!

— Oh, reluă el râzând, dacă n-aveți altă ambiție decât asta, lucrurile se simplifică. Nu va fi lucrul cel mai uşor din lume să câştigați o mie cinci sute franci, dar e posibil, dacă începuturile nu vă vor descuraja.

Citi un roman de-al meu din care nu-mi mai amintesc nici titlul, nici subiectul, şi pe care l-am ars la puțină vreme după acea. Îl găsi, şi pe bună dreptate, detestabil. Îmi spuse totuşi că ar trebui să ştiu să fac unul mai bun şi că poate într-o zi voi scrie until bun.

— Dar trebuie să trăieşti ca să cunoşti viața, adăugă el. Romanul este viața povestită cu artă. Dumneata ai o fire de artist, dar habar n-ai de realitate, prea trăieşti încă în vis. Ai răbdare, să treacă timpul, să ai experiență, şi fii liniştită, aceşti doi trişti sfătuitori vor veni destul de repede. Lasă-te călăuzită de. Destin şi încearcă să rămâi poetă. Altceva n-ai de făcut.

Totuşi, cum mă vedea destul de încurcată pentru a face față vieții materiale, îmi oferi posibilitatea să câştig patruzeci sau cincizeci de franci pe lună, dacă puteam face ceva, în redacția micului său ziar.

Pyat şi Sandeau se ocupau mai de demult tu această treabă.

Delatouche cumpărase ziarul *Le Figaro* şi-l scria aproape el singur, la gura sobei, vorbind când cu redactorii săi, când cu numeroşi vizitatori pe care-i primea.2 Aceste vizite, uneori

---

[2] *Le I'igaro* era atunci un jurnal mititel şi nu conta pe un număr marc de abonați (n.a. din 1874).

plăcute, alteori rizibile, confereau, fără îndoială, un pic de notorietate secretarului responsabil, câre, retras în micile unghere ale. Apartamentului, nu înceta să asculte şi să critice.

îmi aveam măsuța şi covoraşul meu aproape de şemineu; dar nu eram prea asiduă în această muncă din care nu pricepeam nimic. Delatouche îmi dete puțină hârtie şi-mi azvârli un subiect pe care trebuia să-l dezvolt. Mâzgăleam zece pagini pe care le aruncam în foc şi în care nu spuneam nimic din ceea ce trebuia. Ceilalți aveau -spirit, vervă, uşurință.

Discutau şi râdeau. Delatouche era sclipitor de causticitate. Ascultam, mă amuzam mult, dar nu realizam nimic care să prețuiască ceva şi după o lună îmi revenirã doisprezece franci şi cincizeci de centime sau cincisprezece franci cel mult pentru partea mea de colaborare, şi încă eram bine plătită

Delatouche era adorabil în gingăşia-i părintească şi întinerise cu noi până la copilărie. Îmi amintesc de o masă de seară pe care am luat-o la Penson şi de o plimbare fantastică sub dar de lună pe care o făcurăm prin Cartierul Latin. Eram urmați de o birjă pe care-o luase cu ora pentru a se duce nu ştiu unde şi pe care-o păstră până la miezul nopții fără ca aceasta să se poată debarasa de zăpăcita noastrăcompanie. Urca de peste douăzeci de ori în ea şi coborî mereu, convins de argumentele noastre. Mergeam fără niciun țel şi voiam să-i dovedim ca asta era cea mai plăcută manieră de a te plimba. O

gustă îndestul, căci o acceptă fără prea multă opunere.

Vizitiul birjei, victima tachinărilor noastre, suporta răul cu răbdare, şi-mi amintesc că ajunşi nu ştiu de ce şi nici cum, la muntele Sainte-Genevieve, cum mergea destul de încet pe strada pustie, coborâm din trăsură unii după alții, uitând portierele deschise şi scărițele lăsate în jos şi cântând nu ştiu ce năzdrăvănie pe un ton lugubru; nu mai ştiu de ce asta mi se părea comic şi pentru ce Delatouche râdea din toată Jnima. Cred că era bucuria de a se simți prost o dată în viață. Pyat pretindea că are un țel, şi anume de a face o

serenadă tuturor băcanilor din cartier, şi mergea de la o prăvălie la alta cântând în gura mare: *Un băcan e ca o roză…*

A fost singura dată când l-am văzut pe Delatouche într-adevăr vesel, căci spiritul său, de obicei satiric, avea un fond de *spleen* care făcea adesea ca buna sa dispoziție să se schimbe într-o tristețe cumplită.

— Sunt ei oare fericiți? îmi spunea dându-mi brațul şi privind în urma lor, în timp ce ceilalți alergau înainte şi făceau tapaj; n-au băut decât apă înroşită de vin şi sunt beți! Ce vin e mai bun decât tinerețea! Şi ce râs mai bun decât cel care n-are nevoie de niciun motiv! Ah, dacă ne-am putea distra astfel două zile la rinei! Dar de îndată ce ştii de cine şi de ce te amuzi, nu te mai distrezi şi simți că-ți vine să plî-ngi.

Marea durere a lui Delatouche era că îmbătrâneşte.
Nu putea că se obişnuiască cu această idee şi spunea:

— N-ai niciodată cincizeci de ani, ci de două ori câte douăzeci şi cinci.

în ciuda acestei revolte a spiritului său, părea mai bătrân decât era. Bolnav şi agravându-şi răul prin nerăbdarea cu care-l suporta, era adesea, dimineața, într-o stare de mânie în fața căreia mă eschivam fără să spun nimic. Apoi mă chema sau mă căuta, nerecunoscând niciodata că greşise, dar 'făcând să dispară, prin mii de drăgălăşenii şi mii de răsfățuri, supărarea pe care mi-o pricinuise.

Când am căutat, mai târziu, pricina bruştei sale aversiuni, mi s-a spus că fusese îndrăgostit de mine gelos fara să fie de acord şi jignit de a nu fi fost niciodată ghicit. Dar nu-i asta. La început, n-am avut încredere în el, domnul Duris-Dufresne punându-mă în gardă, prin propriile sale temeri. Ar fi trebuit să am față de el pătrunderea care — neavând destulă cochetărie — mi-a lipsit adesea în alte împrejurări tocmai când trebuia. Aici trebuia să văd dacă încrederea mea ar îi nimerit peste o inimă dezinteresată, dar constatai curând că gelozia „patronului” nostru „cum îl numeam noi, era cu totul intelectuală şi se exercita asupra a tot ceea ce-i era apropiat, fără a ține seama de vârstă sau de sex.

Era un prieten şi mai ales un stăpân gelos prin fire, ca

bătrânul Porpora, pe care l-am zugrăvit într-unul din romanele mele. Când ocrotea o inteligență sau dezvolta un talent, nu suporta ca o altă inspirație sau un alt ajutor decât al său să îndrăznească să se apropie de el.

Unul dintre prietenii mei care-l cunoştea puțin pe
Balzac m-a prezentat acestuia, nu ca „pe o muză a departamentului”, ci ca pe o persoană cumsecade,
’din provincie, foarte încântată de talentul lui. Acesta era adevărul. Deşi Balzac încă nu-şi publicase capodoperele în acea epocă, eram viu mişcată de maniera sa nouă şi originală şi-l şi consideram ca pe un maestru demn de studiat. Balzac a fost pentru mine nu numai un om fermecător, în felul lui Delatouche, ci şi minunat, cu multă armonie şi stofă de creator. Toată lumea ştie că era mai mult decât plin de încredere în sine, încredere atât de întemeiată încât îi era iertată; că îi plăcea să vorbească despre operele sale, să le povestească dinainte, să le discute, să le citească în bruioane sau în probe. Naiv şi bun, cum nu se mai poate, el cerea sfatul copiilor, neascultând răspunsurile sau şlujindu-se de de pentru a le combate cu încăpățânarea superiorității sale. Nu învăța pe alții niciodată, vorbea despre el, despre el singur. O singură dată uită asta, ca să ne vorbească despre Lamennais de care nu auzisem încă. Fu atât de minunat, atât de sclipitor, atât de lucid, încât, părasindu-l, ne spuserăm: „Da, da, desigur, va avea tot viitorul la care visează. Înțelege prea bine ceea ce nu e, pentru a nu face din persoana lui o mare individualitate/’

Locuia atunci pe strada Cassini, într-un, mic mezanin, foarte vesel, lângă Observator. Prin el sau la el, cred, am făcut cunoştință cu Emmanuel Arago, un om care avea să devină un frate pentru mine şi care era pe atunci un copil. Mă împrietenii repede, putând să-mi dau față de el aere de bunică, fiindcă era încă atât de tânăr, încât brațele îi crescuseră în anul acela în aşa măsură că mânecile îi rămăseseră scurte.
Scrisese un volum de versuri şi o piesă de teatru foarte spirituală.

într-o bună dimineață, Balzac, vânzându-şi bine cartea *Pielea de şagri,* îşi dispreţul mezaninul şi voi să-l părăsească; dar, gândindu-se mai serios, se mulţumi să-şi transforme micile camere de poet într-o îmbinare de budoaruri de marchiză, şi într-o bună

zî ue invită să venim să luăm o îngheţată între pereţii săi acoperiţi cu mătase şi garnisiţi pe margini cu dantele. Acest lucru mă făcu să râd zdravăn; nu socoteam că lua în serios nevoia de lux zadarnic şi credeam că asta fusese pentru el numai o fantezie trecătoare. Mă înşelam; aceste necesităţi ale unei imaginaţii cochete deveniră tiraniile vieţii sale, şi pentru a şi le satisface, îşi sacrifica adesea bunăstarea cea mai elementară. De atunci trăi puţin mai altfel, linsindu-i multe în mijlocul luxului său de prisos, lipsindu-se de supă şi de cafea mai curând decât să renunţe la argintăria şi la porţelanurile de
China.

Redus curând la expediente fabuloase, pentru a nu se despărţi de fleacurile care-i bucurau privirile, ’
artistul fantezist, mai bine zis copil cu vise de aur, trăia cu mintea în palatul zânelor; om încăpăţânat totuşi acceptă de bunăvoie toate neliniştile şi toate suferinţele, mai curând decât să silească realitatea să nu păstreze ceva din visul său.

Copilăros şi puternic, totdeauna dornic de un bibelou şi niciodată gelos de vreo glorie, sincer până la modestie, lăudăros până la pălăvrăgeală, încrezător în el însuşi şi în alţii, foarte expansiv, foarte bun şi foarte nebun, cu un sanctuar de dreptate interioară, unde intra pentru a domina totul în opera sa, cinic în castitate, beţiv bând apă, netemperat în muncă şi sobru în alte pasiuni, pozitiv şi romantic cu exces egal, credul şi, sceptic, plin de contraste şi de mistere, astfel era Balzac încă tânăr, inexplicabil chiar pentru oricine se sătura de prea constantul studiu despre el însuşi la care îşi condamna prietenii, şi care nu părea tuturor la fel de interesant pe cât era în realitate.

în adevăr, în acea epocă, mulţi judecători, competenţi de

altminteri, negau geniul lui Balzac, sau cel puțin nu-l credeau destinat unei atât de puternice cariere în dezvoltare. Delatouche era dintre cei mai recalcitranți. Vorbea despre el cu o aversiune înspăi
mântătoare. Balzac a fost discipolul său, şi ruptura lor, al cărei motiv Balzac nu l-a cunoscut niciodată, era încă proaspătă şi sângerândă. Delatouche nu dădu nicio motivare explicabilă resentimentului său, şi
Balzac îmi spunea adesea:

— Feriți-vă! Veți vedea că într-o bună dimineață, fără să bănuiți, fără să ştiți pentru ce, veți afla în el un duşman de moarte.

Delatouche n-avu, evident, dreptate, în ochii mei denigrându-l pe Balzac, care nu vorbea despre el decât cu regret şi cu blândețe, iar Balzac n-avu dreptate să creadă într-o inamiciție de neîmpăcat. Ar fi putut să şi-l apropie cu timpul.

Atunci era prea curând. Am încercat în zadar de mai mult ori să-i spun lui Delatouche ceea ce putea să-i apropie. Prima oară sări până-n tavan:

— Deci l-ai văzut? strigă el. Îl vezi deci? Nu mai lipsea decât asta.

Am crezut că o să mă arunce pe fereastră. Se linişti, bombăni, reveni şi sfârşi prin a mi-l trece cu vederea pe „Balzac al meu“, văzând că această simpatie nu-i răpea nimic din cea pe care-o reclama de la mine.
Dar la fiecare nouă relație literară pe care trebuia s-o fac sau s-o accept, Delatouche încerca aceleaşi mânii şi chiar indiferenții îi păreau duşmani dacă nu-mi fuseseră prezentați de el.

I-am vorbit prea puțin lui Balzac despre proiectele melc literare. El nu credea câtuşi de puțin în de sau nu se gândea să cerceteze dacă eram în stare să fac ceva. Nu i-am cerut sfaturi, mi-ar fi spus că le păstra pentru el însuşi; şi aceasta atât prin ingenuitatea modestiei cât şi prin ingenuitatea egoismului; căci avea felul său de a fi, modest sub aparența îngâmfării:

am băgat de seamă după aceea, cu o agreabilă surpriză; şi în ceea ce priveşte egoismul său, avea de asemenea reacții de devotament şi generozitate.

Legătura cu el era foarte plăcută, puțin cam obositoare pentru mine care nu ştiu să răspund bine ca să variez subiectele de conversație; dar sufletul lui era de o mare seninătate, şi în niciun moment nu l-am văzut bosumflat. Urca, cu burta lui mare, toate etajele din casa de pe cheiul Saint-Michel, şi sosea abia suflând, râzând şi povestind fără să-şi tragă răsuflarea. Lua hârțoagele de pe masa mea, îşi arunca ochii pe de şi părea că vrea să ştie despre ce era vorba în de, dar repede, gândindu-se la lucrarea pe care tocmai se pregătea s-cv scrie, se apuca să povestească şi, în concluzie, asta mi se părea mai instructiv decât toate piedicile pe care Delatouche, anchetator dezasperant, le punea în calea fanteziei mele.

într-o seară, după ce am mâncat la Balzac într-un fel ciudat — cred că masa se compunea din rasol de vacă, dintr-un pepene galben şi şampanie la gheață

— El. Se duse să îmbrace un frumos halat de casă, nou, pentru a ni-l arăta cu bucuria unei fetițe şi voi să iasă astfel costumat, cu un sfeşnic în mână, ca să ne conducă până la grilajul grădini Luxcmbourg.
Era târziu, locul pustiu, şi-i spusei că putea fi ucis la înapoiere.

— Deloc, îmi spuse fel; dacă întâlnesc vreun hoț, o să ma ia drept nebun şi o să-i fie frică de mine, sau drept un prinț şi o să mă respecte.

Era o noapte senină. Ne însoți astfel purtâncâu-şt lumânarea aprinsă Într-un sfeşnic de argint aurit, frumos cizelat, vorbind de patru cai arabi pe care încă nu-i avea, dar pe care-i va avea în curând, pe care însă nu-i avu niciodată, şi pe care a crezut câtva timp că o să-i aibă. Ne-ar fi condus până la celălalt capăt al Parisului, dacă l-am fi lăsat s-o facă.

Nu cunoşteam alte celebrități şi nici nu doream să cunosc. Întâlneam o astfel de opoziție de idei, de sentimente şi de sisteme între Balzac şi Delatouche, încât mă temeam să nu-

mi văd bietul cap pierdut într-un haos de contradicţii dacă mai plecam urechea şi la un al treilea maestru. L-am văzut, în acea epocă, o singură dată pe Jules Janin3 pentru a-i cere un serviciu. A fost singurul demers pe care l-am făcut vreodată pe lângă critică, şi cum serviciul cerut nu era pentru mine, n-am avut niciun scrupul. Am găsit în el un băiat bun, fără a fi preţios şi fără etalarea nici unei vanităţi, având bunul gust să nu-şi arate spiritul dacă nu era nevoie şi vorbind despre câinii săi cu mai multă dragoste decât despre scrierile sale. Cum şi eu iubesc câinii, am fost foarte bine dispusă; o conversaţie literară cu un necunoscut m-ar fi intimidat straşnic.

Am spus că Delatouche mă ducea la disperare. Era astfel şi faţă de el însuşi, începea să se dezguste de tot ceea ce făcea. Se apuca din când în când să-şi povestească dinainte romanele, cu şi mai multă indiscreţie decât Balzac, dar cu atât mai multă cute zanţă cu cât se vedea ascultat mai cu atenţie. Dacă observa că muţi vreun obiect, că aţâţi focul sau ca strănuţi în acele momente, se întrerupea pentru a te întreba, cu o solicitudine politicoasă, dacă erai răcit sau dacă te dureau picioarele şi, prefăcându-se că şi-a

uitat romanul se lăsa rugat mult pentru a-şi relua firul povestirii. Avea de o mie de ori mai puţin talent la scris decât Balzac. Dar cum avea de o mie de ori mai mult pentru a-şi da la iveală ideile vorbind, ceea ce. Povestea el admirabil, părea admirabil, în timp ce ceea ce povestea Balzac într-un fel imposibil nu reprezenta adesea decât o operă imposibila. Dar când lucrarea lui Delatouche era tipărită căutai zadarnic în ea farmecul şi frumuseţea pe care le auziseşi, şi aveai surpriza inversă citindu-l pe Balzac. Balzac ştia că expune prost „nu fără pasiune şi spirit, dar fără ordine şi claritate. Aşa că prefera să citească atunci când avea manuscrisul

---

[3] Critic literar şi dramatic, de o vervă seînteietoare ; a trăit între anii 1804 şi 1874.

gata, şi Delatouche, care făcea o sută de romane fără să le scrie, n-avea niciodată nimic de citit, cel mult câteva pagini lamentabile care te întristau în chip vizibil. N-avea uşurinţă, îi era groază de fecunditate şi găsea împotriva celei a lui Balzac (fără să se gândească la fecunditatea lui Walter Scott pe care-l adora) invectivele cele mai caraghioase şi comparaţiile cele mai jignitoare.

Am socotit întotdeauna că Delatouche cheltuia prea mult talent adevărat în vorbe. Balzac nu cheltuia decât nebunie. Arunca prisosul şi-şi păstra, pentru opera lui, înţelepciunea profundă. Delatouche se epuiza în demonstraţii excelente şi, oricât de bogat în talent, nu era totuşi destul pentru a se arăta atât de generos.

Şi apoi, şubreda sa sănătate îi paraliza zborul în momentul când îşi desfăşura aripile. A făcut versuri frumoase, uşoare şi pline, amestecate cu versuri dezordonate şi cam goale; romane remarcabile, foarte originale, şi romane foarte slabe, foarte confuze; articole foarte muşcătoare, foarte ingenioase şi altele atât de personale, încât erau de neînţeles şi, deci, lipsite de interes pentru public. Acest sus-jos al unei inteligenţe de elită se explică prin crudul du-te-vino al bolii.

Delatouche avea de asemenea nenorocirea să se ocupe prea mult de ce făceau alţii. În acea epocă citea totul. Primea, ca ziarist, tot ceea ce apărea; prefăcându-se că nu-şi aruncă ochii, dădea exemplarul primului venit dintre redactorii săi, spunându-i:

— Înghite hapul, eşti tânăr, n-o să te ucidă. Spune despre carte ce pofteşti, nu vreau să ştiu despre ce-i vorba!

Dar când i se aducea recenzia — critica, critica cu o precizie care dovedea că el înghiţise primul hapul şi chiar savurase gustul acru care-l ispitise.

Aş fi fost proastă să nu ascult tot ceea ce-mi spunea Delatouche; dar această veşnică analiză a tuturor lucrurilor, această disecţie a altora şi a lui însuşi, toată această critică strălucitoare şi adesea justă, care ducea la negarea lui însuşi şi a altora, îmi întrista în mod deosebit spiritul şi atâta tutelă începea să-mi provoace crampe. Învăţam tot ceea ce nu

trebuia să fac, nimic din ceea ce trebuia să fac, şi-mi pierdeam toată încrederea în mine.

Recunoşteam, recunosc şi acum, că Delatouche mi-a făcut un mare serviciu silindu-mă să ezit. În acea epocă se scriau lucrurile cele mai stranii. Excentricitățile geniului lui Victor Hugo, tânăr, îmbătaseră tineretul plictisit de vechile, nesfârşitele poveşti ale

Restaurației. Nu-l mai găseau pe Chateaubriand destul de romantic; cel mult dacă noul maestru era destul de romantic pentru poftele feroce pe care le iscase. Țâncii propriei sale şcoli, cei pe care nu i-ar fi acceptat niciodată ca discipoli, şi care simțeau asta destul de bine, voiau să-l dea la fund depăşindu-l.

Căutau titluri imposibile, subiecte dezgustătoare şi, în această goană, ca peste câmp, după afişe nemaipomenite, oamenii de talent se supuneau ei înşişi modei şi, acoperiți de o falsă strălucire se aruncau în această amestecătură.

Am fost ispitită să fac ca şi ceilalți şcolari pentru că maeştrii dădeau un prost exemplu şi căutam ciudățenii pe care niciodată nu le-aş fi putut executa.

Printre criticii momentului care rezistau acestui cataclism, Delatouche avea discernământ şi gust în ceea ce realiza ca frumos şi bun în cele două şcoli.

El ma ținea, prin glume caraghioase şi păreri serioase, pe această pantă pe care te puteai duce la vale. Dar m-a aruncat curând în dificultăți de nerezolvat.

— Fugi de pastişa, spunea el. Slujeşte-te de propriul dumitale fond, citeşte în viața dumitale, în propria dumitale inimă, redă-ți impresiile…

Şi după ce discutam despre orice, îmi spunea:

— Eşti prea absolută în sentimentele dumitale, firea dumitale e prea aparte; nu cunoşti nici lumea, nici indivizii. N-ai trăit şi n-ai gândit ca toată lumea.

Ai un creier gol.

îmi spuneam că’ avea dreptate, şi mă reîntorceam la

Nohant decisă să fac cutii de ceai şi tabachere de Spa.

în sfârşit, am început *Indiana* fără proiect şi fără nădejde,

fără niciun plan, lasând, cu hotărârc, la uşa amintirii mele tot ceea ce-mi fusese stabilit ca precept sau ca exemplu şi necercetând nici maniera de a scrie a altora, nici propria mea individualitate, pentru a-mi fixa subiectul şi personajele.

S-a spus că *Indiana* era persoana şi povestea mea.
Nimic mai inexact. Am prezentat multe tipuri de femei şi cred că atunci când se va fi citit acest expozeu al impresiilor; şi al reflecţiilor asupra vieţii mele, se va fi văzut bine că nu pe mine m-am pus în scenă, sub trăsăturile eroinei. Sunt prea romanţioasă pentru a fi văzut un personaj de roman în oglinda mea. Nu m-am socotit niciodată nici destul de frumoasă şi de, amabilă, nici destul de logică în ansamblul firii mele şi al acţiunilor mele pentru a mă preta poeziei sau interesului şi în zadar aş fi încercat să-mi înfrumuseţez persoana şi să-mi drama tizez viaţa, tot nu mi-aş fi ajuns scopul. Eul meu, pus faţă în faţă cu mine, m-ar fi îngheţat întotdeauna.

Sunt departe de a spune că un artist n-ar avea dreptul să se zugrăvească şi să vorbească despre sine şi cu cât se va încorona cu florile poeziei pentru
'a se înfăţişa publicului, cu atât o va face mai bine dacă are destulă iscusinţă ca să nu fie recunoscut prea repede sub această împodobire, sau dacă e destul de frumos pentru ca ea să nu-i facă ridicol. Dar, în ceea ce mă priveşte, eram dintr-o stofă prea pestriţă pentru a mă preta unei idealizări oarecare.
Dacă aş fi voit să arăt fondul serios, aş fi povestit o viaţă care până atunci s-ar fi asemuit mai curând cu cea a călugărului Alexis (din romanul puţin recreativ, *Spiriâion)* decât cu cea a Indianei, creola pătimaşă. Sau, mai curând, dacă aş fi luat cealaltă faţă a vieţii mele, dorinţele mele de a face copilării, dorinţa de veselie, de prostie absolută, aş fi ere a 6
lin tip atât: de neadevărat, încât nu i-aş fi găsit nimic ce să spună şi să întreprindă care să aibă vreun sens comun.

Nu mă aflam în posesia nici unei teorii când am început să scriu, şi nici nu cred că am avut vreodată vreuna, atunci când dorinţa de a scrie un roman mi-a pus pana în roână.

Asta nu m-a împiedicat deloc ca din instinct să-mi creez, fără voie, teoria p? care urma

s-o stabilesc eu însămi, după care m-am călăuzit, în general, fără să-mi dau seama, şi care, la ora când scriu, este încă în discuţie.

După această teorie, romanul ar fi o operă de poezie tot atât ca şi de analiză. Are nevoie de situaţii adevărate şi de caractere adevărate, reale chiar,. Grupându-se în jurul unui tip destinat să rezume sentimentul sau ideea principală a cărţii. Acest tip reprezintă în general pasiunea dragostei pentru că aproape toate romanele sunt poveşti de dragoste. După teoria. anunţată (şi aici începe ea) trebuie să idealizezi această dragoste, acest tip şi să nu te temi să-i atribui toate puterile către care aspiri tu însuţi sau toate durerile a căror rană o vezi sau o simţi. Dar în niciun caz nu trebuie ca hazardul să-. L deprecieze;
trebuie să moară sau să triumfe, şi nu trebuie să te temi să-i dai o importanţă excepţională în viaţă, puteri peste cele obişnuite, farmece sau suferinţe care să depăşească întotdeauna lucrurile omeneşti obişnuite, ba puţin chiar şi verosimilul admis de majoritatea inteligenţelor.

în rezumat, este necesar să idealizezi sentimentul care stă la baza subiectului, lăsând artei povestitorului grija de ’a plasa acest subiect în condiţii şi într-un cadru real destul de sensibil pentru a-i scoate în relief meritele, asta, bineînţeles, dacă vrei să faci cu tot dinadinsul un roman.

Teoria aceasta e oare adevărată? Cred că da; dar ea nu este, nu trebuie să fie absolută. Balzac, cu timpul, m-a făcut să înţeleg, prin varietatea şi puterea concepţiilor sale, că se poate sacrifica idealizarea subiectului adevărului celor descrise, criticii societăţii şi oamenilor înşişi. Balzac a rezumat mai complet aceste lucruri când mi-a spus mai pe urmă:

— Dumneata cauţi omul aşa cum ar trebuie să fie; eu, îl iau aşa cum este. Crede-mă. Amândoi avem dreptate. Aceste două drumuri duc la acelaşi capăt, îmi plac şi mie fiinţele

excepționale; eu sunt una dintre de. De altminteri, fac eforturi ca să realizez ființele mele vulgare, să nu le sacrific niciodată dacă n-am nevoie. Dar aceste ființe vulgare mă interesează mai mult decât te interesează pe dumneata. Eu le cresc, le idealizez în sens invers, în urâțenia şi în prostia lor. Dau diformităților lor proporții înfricoşătoare şi groteşti. Dumneata, dumneata, nu te-ai pricepe la aşa ceva; faci bine că nu vrei să priveşti ființele şi lucrurile care ți-ar provoca coşmaruri. A
idealiza ceea ce este plăcut şi frumos, e într-adevăr, o treabă de femeie.

Balzac îmi vorbea astfel fără un dispreț ascuns şi fără causticitate deghizată. Era sincer în sentimentul lui frățesc şi a idealizat prea mult femeia pentru ca să poată fi bănuit de a-şi fi însuşit vreodată teoria domnului de Keratry.

Balzac, spirit vast, nu însă infinit şi fără defecte, dar cel mai mare şi cel mai înzestrat cu calități diverse, care s-a produs, în roman, în timpul nostru,
Balzac, maestrul fără egal în arta de a zugrăvi societatea modernă şi omenirea actuală, avea de mii de ori dreptate să nu admită sistemul absolut. Nu mi-a descoperit nimic din aceste preocupări atunci când mă frământa şi pe mine acelaşi lucru. Nu sunt supărata pe el din pricina asta, de altfel nu ştia nici el mare lucru, căuta şi tatona şi el. A încercat totul. A
arătat şi a dovedit că orice manieră era bună şi orice subiect era fecund pentru un spirit suplu ca al său. A dezvoltat mai mult părțile în care s-a simțit mai puternic şi şi-a bătut joc de greşeala criticii care voia să impună un cadru, subiecte şi procedec artiştilor, eroare în care publicul persistă încă fără să bage de seamă că această teorie arbitrară fiind totdeauna expresia unei individualități renunță, prima,
Ia pjopriul său principiu şi face act de independență, contrazicând punctul de vedere al unei teorii apropiate sau opuse. Eşti izbit de aceste contradicții când citeşti o jumătate de duzină de articole de critică despre aceeaşi lucrare de artă; vezi atunci că fiecare critic are criteriul, pasiunea,

gustul sau particular şi că, dacă doi sau trei dintre ei sunt de acord pentru a preconiza o lege oarecare în artă, felul cum aplică această lege dovedeşte aprecierile lor foarte diverse şi prejudecățile care nu sunt cârmuite de nicio regulă fixă…

Am simțit, începând să scriu *Indiana* o emoție foarte vie şi foarte deosebită, neasemuindu-se cu nimic din ceea ce am trăit în încercările mele precedente. Dar această emoție fu mai mult penibilă decât plăcută. Am scris totul dintr-odată, fără niciun plan, am mai spus-o, şi literalmente fără să ştiu încotro s-o apuc, fără să mă sinchisesc de problema sociala pe care o abordam. Nu eram saint-simonistă, ujam fost niciodată, deşi am avut adevărate simpatii pentru unele idei şi pentru unele persoane din această tagmă, dar eu nu le cunoşteam în acea epocă şi n-am fost deloc influențată de de.

Simțeam în mine, ca un sentiment precis şi arzător, groaza de sclavia brutală şi animalică. N-am îndurat-o, n-o îndur, se poate constata asta datorită libertății. De care mă bucur şi care nu-mi este disputată.

Deci *Indiana* nu este povestea vieții mele cum s-a spus. Nu e o plângere împotriva unui stăpân special.

E un protest împotriva tiraniei în general, şi dacă am personificat această tiranie Într-un om, dacă am limitat lupta la cadrul unei existențe domestice, am făcut-o fiindcă n-am avut ambiția să fac altceva decât un român de moravuri. Iată pentru ce într-o prefață scrisă la această carte m-am apărat împotriva

ɪaptului că aş fi voit sa aduc vreun prejudiciu instituțiilor. Eram foarte sinceră şi nu pretindeam ca ştiam mai multe decât spusesem. Critica m-a învățat destul şi m-a făcut să analizez mai bine problemele.

Am scris deci această carte sub imperiul unei emoții şi nu al unui sistem. Această emoție, acumulată pe încetul, în decursul unei vieți, sedezlănțui puternic de îndată ce mi se oferi prilejul şi lupta aceasta, a emoției şi a transpunerii ei în fapt, jm-a făcut să duc timp de şase saptămâni o existență cu totul nouă pentru mine.

Odată ce mi-am terminat cartea, am uitat-o. În legătură cu

acest lucru se produce întotdeauna în ființa mea un fenomen ciudat, pe care nu-l pot explica, şi anume că de îndată ce termin un manuscris, el mi se şterge din memorie, poate nu într-un fel atât de absolut ca numeroasele romane pe care nu le-am scris niciodată, dar într-un asemenea mod, încât nu-mi mai aduc aminte decât vag de el. Am crezut că, creând eu însămi ființe, pasiuni şi situații, acestea ar putea să se fixeze solid în amintirile mele.

Nu. S-a întâmplat niciodată astfel, şi această uitare în care creierul îngroapă imediat rezultatele muncii sale, n-a făcut decât să sporească cu anii. Dacă n-aş avea cărțile sub ochi le-aş uita şi titlul. Se întâmplă să mi se citească jumătate dintr-un roman pe care nu l-am revăzut în corecturi, şi în afară de două sau trei nume principale să nu mai recunosc nimic, îmi amintesc mai curând împrejurările, chiar neînsemnate, în care am scris aceste cărți decât lucrurile pe care le-am scris şi, după cum îmi vin în minte situațiile în care mă afiam atunci, pot spune dacă I

volumul respectiv este sau nu reuşit. Dacă aş fi pusă, pe negânditei în situația de critic al propriilor mele cărți şi dacă mi s-ar cere jpărerea, aş putea răspunde, de perfectă bună-credința, că nu le cunosc 1 şi că ar trebui să le recitesc cu atenție ca să-mi pot 1

face o părere despre de.

Oamenii, şi mă refer la cei care nu sunt artişti, sunt destul de curioşi, în general, să ştie sub ce influență ji în ce condiții îşi produc creatorii operele.;

Această curiozitate este puțin copilărească şi, în ce mă priveşte, n-am putut s-o satisfac niciodată pe a ahora, oricâtă bunăvoință aş fi avut să mă scap de întrebările lor fără vreo impolitețe su şiretenie. \

Mărturisesc că întrebările erau uneori atât de complicate sau puse în mod atât de bizar, încât eram năucită, şi prima mea mişcare era de a răspunde:

„Nu ştiu!“ De exemplu, o englezoaică care se dădea drept mare amatoare de romanele mele, îmi spunea odată, privindu-mă cu ochi mari, ca de cucuvea:

— La ce vă gândiţi când scrieţi un roman?

— Drace! i-am răspuns eu. Încerc să mă gândesc la romanul meu.

— Oh! deci nu puteţi să gândiţi scriind? Trebuie să fie penibil!

în concluzie, ceea ce se numeşte inspiraţie în artă are un mecanism grozav de variat. Mulţi artişti celebri au avut manii bizare în timpul orelor de lucru.

Balzac, de pildă, îşi atribuia chiar mai multe decât avea în realitate. L-am surprins însă de multe ori, în plină zi, Iucrând ca toată lumea, fără excitante, fără costum, fără niciun semn că naşterea unei cărţi este dureroasa, râzând zdravăn, cu ochiul limpede şi cu tenul înfloritor.

Există, se spune, artişti care simt nevoia excesivă de cafea, de lichioruri sau de opium. Nu cred prea mult în asta, şi dacă s-au distrat uneori să creeze sub imperiul unei beţii, alta decât cea a propriilor lor gânduri, mă îndoiesc să fi păstrat şi arătat astfel de elucubraţii. Munca imaginaţiei e'ste destul de excitantă prin ea însăşi şi mărturisesc că n-am putut s *o* stropesc niciodată decât cu lapte şi cu limonada, ceea ce nu e prea byronian. De altfel, nici nu cred că Byron beat făcea versuri bune. Inspiraţia peate străbate sufletul la fel de bine în mijlocul unei furtuni ca şi în tăcerea pădurii, dar când e vorba să dai o formă gândirii, fie în singurătatea camerei de lucru, fie pe scena unui teatru, trebuie să fii complet

Stăpân pe tine însuţi.

PARTEA A C1NCEA

VIAŢA LITERARĂ ŞI INTIMA

1832 — 1850

Delatouche trece brusc de la ironie la entuziasm. — Apare *Valentine.* — Imposibilitatea colaborării proiectate. — *Revue des*

Deux-Mondes. — Buloz. — Gustave Planche. — Delatouche mă ceartă şi o rupe cu mine. — Rezumatul raporturilor noastre după asta. — Maurice intră la liceu. — Necazul lui şi al meu. — Tristeţea şi duritatea regimului liceelor. — O

execuție la „Henric al
IV-lea". — Dragostea nu judecă.

Mai locuiam încă p6 cheiul Saint-Michel, cu fiica mea, când apăru *Indiana*4. În intervalul dintre comandă şi publicație, am scris *Valentine* şi am început
Lelia. Valentine apăru deci la două sau trei luni după *Indiana,* şi această carte a fost scrisă numai la
Nohant, unde mă duceam cu regularitate să petrec trei luni din şase.

Delatouche urcă în mansarda mea şi găsi primul exemplar din *Indiana,* pe care editorul Ernest Dupuy mi-l trimisese şi pe coperta căruia tocmai mă pregăteam să scriu numele lui Delatouche. El îl luă, îl adulmecă, îl întoarse şi pe-o parte şi pe alta curios, neliniştit, şi mai ales, în ziua aceea, batjocoritor. Ma aflam pe balcon; 'aş fi voit să-l atrag acolo, să-i vorbesc de altceva, dar n-am găsit prilejul; voia să citească lucrarea, o citea, şi la fiecare pagină striga:

— Haida de! E o pastişă*;* şcoala lui Balzac! Pastişă, ce mai! Balzac, ce mai!

Veni cu volumul pe balcon criticându-mi-l cuvânl cu cuvânt, demonstrându-mi de la *a* la *z* că imitasem maniera lui Balzac şi că în felul acesta nu izbutisem să fiu nici Balzac, nici eu însămi.

Nici nu căutasem, nici nu evitasem această imitație a manierei de a scrie, şi reproşul mi se părea întemeiat. Aşteptai, pentru a mă condamna eu însămi, ca judecătorul, care îşi luase exemplarul, să i răsfoiască în întregime. A doua zi dimineață, când m-am trezit, am primit acest bilet: *„George, vin să-mi cer scuze; sunt la picioarele tale. Uită grosolăniile mele de ieri seară, uita toate grosolăniile pe care țile-am spus de şase luni încoace. Mi-am petrecut noaptea citindu-te. O, fata mea, cât sunt de mulțumit de tine!"*

Credeam ca tot succesul meu se va margini la acest bilet patern şi nu mă aşteptam câtuşi de puțin la prompta

4 Cred că asta s-a întîmplat în mai. 1832 frua.).

reîntoarcere a editorului care-mi cerea volumul *Valentine.* Jurnalele vorbiră toate, cu elogii, de domnul George Sand, insinuând că trebuie să se fi strecurat ici-col6 mâna unei femei pentru a-i dezvălui autorului anumite gingăşii ale inimii şi ale spiritului, dar declarând că stilul şi aprecierile aveau prea multă virilitate pentru a nu fi ale unui bărbat. Erau cu toţii un fel de Keratry.

Asta nu-mi pricinui niciun neajuns, dar îl făcu pe Jules Sandeau să sufere în modestia sa. Am spus mai înainte că acest succes l-a determinat să-şi reia numele integrai şi sa renunţe la proiectele de colaborare pe care noi înşine le socotisem irealizabile.

Colaborarea este o artă care nu cere numai, cum se crede, o încredere mutuală şi relaţii bune, ci o dibăcie deosebita şi o obişnuinţă a unor procedee *ad-hoc.*

Ori, noi eram şi unul şi celalalt prea lipsiţi de experienţa pentru a ne împărţi munca. Atunci când încercarăm acest lucru, s-a întâmplat ca fiecare să fie obligat să refacă în întregime partea celuilalt, iar această schimbare succesivă să transforme lucrarea noastră într-un soi de pânza a Penelopei.

Cele patru volume din *Indiana* şi *Valentine* vândute, m-am văzut în posesia a trei mii de franci,

. Care-mi îngăduiau să-mi achit mica restanţă, să am o servitoare şi să-mi permit un trai mai îmbelşugat.

Revue des Deux-Mondes fusese cumpărată de domnul.

Buloz care-mi ceru nuvele. Am scris, pentru aceasta culegere, *Metella* şi nu mai ştiu ce.

Revue des Deux-Mondes era redactată de elita scriitorilor de atunci. Exceptând poate doi sau trei, oricine a păstrat numele de publicist, poet, romancier, istoric, filosof, critic, călător etc., a trecut prin mâinile. Lm

Buloz, om inteligent care nu ştia să se exprime, dar care avea o mare fineţe sub aparenţa lui aspra. Era foarte uşor, chiar prea uşor sa-ţi baţi joc de acest genevez încăpăţânat şi brutal. El însuşi se lăsa tachinat cu bonomie când nu se afla într-o proastă dispoziţie; dar ceea ce nu era uşor, era să nu fii convins şi călăuzit de el. A ţinut zece ani băierile pungii

mele şi, în viaţa noastră de artişti, aceste băieri care nu se dezleagă, pentru a ne da câteva ore de libertate, decât. În schimbul a tot atâtor ore de robie, sunt însăşi firele existenţei noastre. În această lungă asociere de interese, l-am. Trimis de mii de ori la dracu pe
Buloz al meu, dar l-am făcut atâta să turbeze, încât suntem chit. De altfel, în ciuda exigenţelor sale, a durităţilor şi ipocriziilor, despotul Buloz avea momente de sinceritate şi o sensibilitate adevărată, ca toţi morocănoşii. Avea unele slabe asemănări cu bietul nu-u Deschartres; iată de ce i-am suportat atâta

vreme proastele dispoziţii amestecate cu manifestări de candidă prietenie. Ne-am certat, ne-am judecat.
Mi-am recucerit libertatea fără pagube reciproce, rezultat la care am fi ajuns fără proces, dacă ar fi renunţat la încăpăţânarea lui. L-am revăzut la puţină vreme după asta, plângându-şi fiul mai mare, care-i murise de curând, în braţe. Soţia lui, care e o persoană distinsă, fostă domnişoara Blaze, în acel moment de supremă durere, mă chemă lângă ea. I-am întins mâinile fără a-mi aminti de recenta ceartă dintre noi, şi nu mi-am mai adus aminte de ea niciodată după aceea. În orice prietenie, oricât de tulburată şi de incompletă ar fi ea, există legături mai puternice şi mai durabile decât lupta noastră pentru interese materiale şi mâniile noastre de o zi. Credem că detestăm oameni pe care totuşi îi iubim mereu. Munţi de dispute ne despart de ei; ajunge uneori un cuvânt pentru a trece peste aceşti munţi. Aceste cuvinte ale lui Buloz: „Ah, George, cât sunt de nenorocit”, mă făcură să uit. Şi de cifre şi de procedură. Şi el mă văzuse plângând altădată şi nu mă ironizase. Solicitată după aceea, de nenumărate ori, să intru în cruciadele împotriva lui Buloz, am refuzat fără înconjur, fără să mă laud în faţa lui, deşi critica de la
Revue des Deux-Mondes continua să susţină că aş fi avut mult talent atâta timp cât lucrasem la această revistă, dar că după ruptura mea cu ei, vai... O, naive Buloz! Mi-era

indiferent!

* Ceea ce nu mi-a fost însă indiferent, a fost subita supărare pe mine a lui Delatouche. Criza anunțată de Balzac izbucni într-o bună dimineață, fără niciun motiv aparent. El îl ura în mod deosebit pe Gustave
Planche, care mă vizitase, aducându-mi un amplu articol în care mă lăuda, proaspăt înserat în *Revue des Deux-Mondes.* Cum nu lucram încă la această revistă, omagiul era dezinteresat, şi nu-l puteam primi decât cu gratitudine. Asta să-l fi jignit oare pe Deîatouche? Nu lăsă să se vadă aşa ceva. Locuia pe atunci la Aulnay, şi nu venea prea des la Paris. N-am băgat de seamă deci imediat supărarea lui şi mă pregăteam să mă duc să-l caut, când domnul de la Rochefoucaud, care mă prezentase lui Delatouche şi cu care era vecin, la țară, îmi aduse la cunoştință că acesta nu vorbea despre mine decât cu scârbă, că mă acuza da a fi beată de glorie, de a-mi sacrifica prietenii adevărați, de a-i disprețui, de a nu trăi decât alături de oamenii de litere, de a disprețui sfaturile etc. Cum nu era nimic adevărat în mustrările sale, am crezut că era una dintre glumele lui obişnuite şi, pentru a-l îmblânzi, într-un mod mai delicat decât printr-o scrisoare, i-am dedicat lui, *Lelia* care urma să apară.

O luă în nume de rău, cum spunem noi în Berry, şi declară asta drept o răzbunare împotriva lui. O
răzbunare pentru ce?

Socoteam că nu mă ierta pentru că-l vedeam pe
Gustave Planche şi-l rugai. Deci pe acesta să facă demersuri pe lângă el ca să se scuze pentru un articol crud al cărui autor era şi în care Delatouche fusese foarte rău scuturat. Cred că articolul constituie un răspuns la atacurile violente împotriva cenaclului romanticilor, al căror campion fusese uneori Planche.

Gustave Planche, mişcat de lucrurile bune ce le spusesem despre Delatouche, i-a scris o scrisoare foarte frumoasă şi chiar respectuoasă, cum se şi cuvenea, de altfel, să facă un om tânăr față de Unul în vârstă, la cae Delatouche, din ce în

ce mai iritat, nu catadicsi să răspundă. El continuă să vorbească cu patimă şi să provoace împotriva mea persoanele de care eram legată. Reuşi chiar să-mi răpească doi din cei cinci sau şase prieteni din care era alcătuit cercul nostru.
Unul dintre ei veni mai târziu să-mi ceară iertare.
Pe celălalt a trebuit să-l apăr chiar împotriva lui

. Delatouche care i-a călcat în picioare. Dar atunci îl cunoşteam pe bietul meu Delatouche, ştiam ce trebuia să admiţi şi ce să respingi din indignările sale, prea violente şi prea amare pentru a nu fi pe jumătate nedrepte.

Cam la moi puţin de doi ani după această furie a îui împotriva mea, Delatouche veni în Berry, la verişoara sa, doamna Duvernet-mama, şi, adus la realitate de ea şi de fiul ei — prietenul meu Charles —
simţi marea dorinţă de a veni să mă vadă. Nu se putea însă decide la acest pas. Îmi adresă nişte drăgălăşenii într-unul din romanele sale. Nu-şi amintea să fi spus, împotriva mea, lucruri prea tari, credea deci că-l pot ierta facându-mi avansuri literare. Nu complimentele trebuiau să închidă însă rana prieteniei. La complimente nu ţineam; n-am avut niciodată nevoie de de. N-am cerut niciodată prieteniei să mă considere ca pe un mare spirit, ci să mă trateze ca pe o inimă cinstită. N-am cedat deci decât în faţa avansurilor directe, când mi-a cerut un serviciu, în
1844. Un astfel de demers este iertarea cea mai onorabilă care se poate cere, şi la asta n-am ezitat o secundă. Mi-am aruncat braţele în jurul gâtului bătrînului meu prieten, copil răsfăţat şi tandru care, din acest moment, făcu un adevărat lux de sentimente pentru a mă determina să uit trecutul.

Un alt necaz, mai profund pentru mine, a fost intrarea fiului meu la liceu. Am aşteptat cu nerăbdare momentul să-l am lângă mine, şi nici el, nici eu nu ştiam ce era un liceu. Nu vreau să vorbesc de rău educaţia în comun, daj sunt copii a căror fire este refractară regulilor militare din licee, brutalităţii disciplinei, lipsei de griji materne, de poezie exterioară, de reculegere a spiritului, de libertate a gândirii.

Bietul meu Maurice se născuse artist, avea toate însuşirile, învățase de la mine toate obiceiurile unui artist şi, fără s-o ştie încă, avea toata independența acestora. Îşi făcuse aproape o sărbătoare din intrarea lui la liceu şi, ca toți copiii, simțea o plăcere sâ-şî schimbe locul şi existența. L-am condus deci la liceul
„Henric al IV-lea", vesel ca un mic cintezoi şi mulțumită eu însămi de a-l vedea atât de bine dispus.
Sainte-Betive, prietenul directorului, îmi făgădui că băiatul va fi obiectul unei solicitudini deosebite. Supraveghetorul era tată de familie, un bărbat minunat, care l-a primit ca pe unul din copiii săi.
Făcurăm, împreună cu el, înconjurul liceului. Acele mari curți, fără arbori, acele mânăstiri uniforme, de o rece arhitectură modernă, acele strigăte triste în recreație, vocea discordantă şi parcă furioasă a copiilor prizonieri, acele chipuri mohorâte ale maeştrilor de studii, oameni tineri, declasați, care se află acolo în majoritatea lor, robi ai sărăciei şi, în mod silit, victime sau tirani; totul, până la acea tobă, măreț instrument de război menit sa zguduie nervii oamenilor care vor să se bată, dar stupid de brutal să cheme copiii la liniştea necesară studiului, îmi strâiisc inima şi-mi pricinui un fel de spaimă. Priveam pe furiş în ochii îui Maurice şi-l vedeam împărțit între mirare şi ceva analog cu ceea ce se petrecea în mine.
Totuşi se ținea bine, se temea ca tatăl lui să nu-şi bată joc de el; dar când veni clipa despărțirii, mă îmbrățişa cu inima grea, cu ochii plini de lacrimi.
Supraveghetorul îl luă foarte patern în brațe, văzând bine că furtuna era gata să izbucnească. Izbucni, într-adevăr, în clipa în care am plecat repede, pentru a-mi ascunde jalea. Copilul scăpă din brațele care-l
mângâiau, veni să se lipească de mine strigând cu hohote disperate de plâns, că nu voia să rămână acolo.
Am crezut că am să mor. Era prima oară când îl vedeam pe Maurice nenorocit, şi eram gatrsă-l iau cu mine. Soțul meu fu mai ferm şi, desigur, toată dreptatea era de partea lui.

Dar, obligata, să fug «i toate mângâierile şi rugăminţile bietului meu copil, urmărită de ţipetele sale până în josul scării, m-am întors acasă hohotind şi strigând la fel ca el în trăsura care mă aducea.

M-am dus, după două zile, să-l văd. L-am găsit împopoţonat cu groaznicul vestmânt cadrilat al uniformei, greoi şi prost făcut. Nu ştiu dacă mai există încă acest obicei de a-i obliga pe elevii care intră să poarte hainele vechi ale celor care ies. Faptul constituia o adevărată speculaţie josnică, pentru că la intrarea în şcoală părinţii plăteau toată linjeria şi hainele necesare. Am reclamat în zadar, arătând că acest lucru era nesănătos şi putea să transmită copiilor boli de piele. Un alt obicei barbar consta în lipsa oliţelor de noapte, în dormitoare, cu interzicerea de a se ieşi afară pentru a se uşura. Pe de altă parte, şcoala autoriza vânzarea de dulciuri stricate care îi îmbolnăveau.

Şi încă noroc că directorul era dintre cei mai cinstiţi şi mai umani şi foarte dispus să combată abuzurile care nu se datorau lui. El avu un succesor care se arătă foarte blând şi afabil. Dar după el veni domnul X. Care mi se înfăţişă ca un om „moral”, în genul unui sergent de oraş şi care ştiu să-i facă pe copii tot atât de nefericiţi pe cât prevedea regulamentul. Partizan înverşunat al autorităţii absolute, el fu acela care l-a împuternicit pe un părinte „inteligent”
să-şi bată fiul prin „negrul” său, în faţa întregii clase, convocată milităreşte la spectacolul acestei execuţii, de gust creol, şi ameninţată cu o pedeapsă severă în cazul celui mai fnic semn de neaprobare. Am uitat numele directorului ca şi pe cel al tatălui copilului, nu vreau ca fiul meu să mi le amintească, dar oricine era elev la liceul „Henric al IV-lea“ în acea epocă va putea certifica faptul.

A doua mea vizită la Maurice se isprăvi ca şi prima; prietenii mei mă acuzară de slăbiciune. Mărturisesc că nu mă simţeam nici romană, nici spartană în faţa disperării unui biet copil pe care-l condamnam să îndure o lege brutală şi mercenară fără să fi meritat cu nimic această crudă pedeapsă. M-au târât în acea zi la Conservatorul de muzică,

socotind că Beethoven mi-ar face bine. Plânsesem atâta întorcându-mă de la liceu, încât aveam literalmente ochii injectați de sânge. Faptul nu părea câtuşi de puțin rezonabil şi nici nu era. Dar rațiunea nu plânge niciodată, asta nu-i treaba ei, iar inima nu judecă, ea nu ne-a fost dăruită pentru asta.

Simfonia pastorală nu m-a liniştit deloc. Îmi voi aminti toată viața de eforturile pe care le-am făcut ca să plâng în tăcere, ca de una din cele mai cumplite spaime din viața mea.

Maurice nu se supunea decât de teama de a nu-mi spori o supărare pe care nu puteam să i-o ascund;
dar hotărârea sa nu era luată decât pe jumătate. În zilele de învoire avea noi crize. Sosea dimineața vesel, zgomotos, îmbătat de libertatea sa. Îmi pierdeam ua ceas întreg ca să-l spăl şi să-l pieptăn, căci murdăria cu care venea de la şcoală era nemaipomenită.
Nu ținea să se plimbe; toată bucuria lui era să rămână cu sora sa şi cu mine în cămăruțele mele, să mâzgălească omuleți, pe hârtie, să privească sau să decupeze imagini. Niciodată vreun copil şi, mai târziu, vreun bărbat, n-a ştiut atât de bine ca Maurice să fie ocupat şi să se distreze cu o muncă sedentară.
Dar în fiecare clipă privea pendula şi spunea:

— Nu mai am decât atâtea ore, de petrecut cu tine!
Chipul i se lungea pe măsură ce se scurgea timpul.
Când venea vremea mesei, în loc să mănânce, începea să plângă, şi când suna ceasul plecării potopul era de aşa natură, încât adesea eram silită sa scriu că-i bolnav, ceea ce era adevărat.

Copilăria nu ştie să lupte împotriva durerii şi cea a lui Maurice era o adevărată dezlănțuire.

Când fu pregătit pentru prima împărtăşanie, care era o treabă reglementată de liceu, am văzut că acceptase într-un mod foarte naiv învățământul religios. N-aş fi voit pentru nimic în lume să-şi înceapă viața printr-un act de ipocrizie sau de ateism, şi dacă l-aş fi aflat dispus să-şi bată joc, ca

atâția alții, de acest act, i-aş fi arătat motivele serioase care mă deciseseră. În copilăria mea, să nu protestez împotriva unei instituții al cărei spirit îl acceptam mai curând decât regulile sale, dar văzând că băiatul nu discuta nimic, m-am ferit să fac să se nască în el cea mai mică îndoială. Discuția nu era de vârsta lui
5' spirijul nu-i depăşea vârsta. Îşi primi deci prima împărtăşanie cu multă inocență şi ardoare.

Urma să petrec unul din cei mai trişti ani ai vieții mele, cel din 1833 şi nu-mi rămâne decât să-l rezum.

II

Ce-am făcut ta sa devin artistă. — Cerşetorie organizată. —
Pungaşii din Paris. — Cerşetoria slujbelor şi a gloriei. -~ Scrisorile anonime şi cele care ar trebui să fie anonime. — V izitele,

— *Lelia.* — Critica. — Necazuri care trec, necazul care rămâne.

— Râul general. — Balzac. — Plecarea în Italia

Anul 1833 a deschis, pentru mine, seria necazurilor reale şi profunde pe care le-am crezut sfârşite, dar care nu făceau decât să reînceapă. Voisem să fiu artistă, eram, în sfârşit; îmi închipuisem ca am atins scopul urmărit atâta vreme, al independenței exterioare şi ai stăpânirii depline a propriei mele existențe: îmi legasem însă de picior un lanț pe care nu-l prevăzusem.

Sa fii artist! Da! aş fi vrut să fiu, nu numai ca să ies din închisoarea materială în care proprietatea mare sau mică ne ferecă într-un cerc de mărunte preocupări odioase: ca să ma izolez de controlul opiniei publice în tot ce arc ea mai strâmt, mai prostesc, egoist, laş, provincial; ca să trăiesc în afara prejudecăților lumii, în afara a tot ce au de fals, în»
vechit, orgolios, crud, nelegiuit şi stupid; dar maijtles şi înainte de toate, ca să mă împac cu mine însămi, pe care nu mă puteam suferi leneşa şi de prisos, apăsând, în situația de „stăpân”, umerii muncitorilor.
Dacă aş fi putut săpa pământul aş fi lucrat alături de ei, mai

curând decât să aud aceste cuvinte pe care le-am auzit, în copilărie, mârâite în jurul meu, când
Deschartres le întorcea spatele:

— Vrea să lucrăm mai aprig, el care are pântecele plin şi stă cu mâinile la spate!

Vedeam bine că oamenii din slujba mea erau adesea mai mult leneşi decât obosiți, dar apatia lor nu justifica inacțiunea mea. Mi se părea că n-am dreptul să cer de la ei nici cea mai mică muncă, eu care nu făceam absolut nimic, căci nu înseamnă că faci ceva atunci când o faci pentru plăcerea ta.

După mine, nu mi-aş fi ales o profesie literară, şi încă şi mai puțin celebritatea. Aş fi voit să trăiesc din truda mâinilor mele, destul de rodnică pentru a-mi putea consacra dreptul la muncă printr-un mărunt rezultat sensibil, căci venitul meu patrimonial era prea neînsemnat pentru a-mi îngădui să trăiesc în altă parte decât sub acoperişul conjugal unde domneau condiții inacceptabile. Singura obiecție ce-o aveam de făcut la libertatea ce mi se acorda de a ieşi în oraş, era faptul că nu mi se dădea şi o sumă mică de bani, căci aceşti puțini bani îmi trebuiau. I-am avut, în sfârşit. N-au existat nici nemulțumiri, nici reproşuri am acest punct de vedere.

Aş fi dorit să trăiesc obscură şi cum, de la publicarea *Indianei* până la cea a *Valentinei,* am reuşit să-mi păstrez destul de bine incognito-ul pentru ca ziarele să-mi poată acorda mereu titlul de *domn,* mă făleam că acest mic succes nu va schimba nimic din obiceiurile mele sedentare şi dintr-o intimitate alcătuită din oameni la fel de necunoscuți ca şi mine.

După ce m-am instalat pe cheiul Saint-Michel, cu fata mea, am trăit atât de retrasă şi de liniştită, încât nu doream nicio îmbunătățire a sorții mele, decât mai puține trepte de urcat şi mai mulți butuci de pus pe foc.

Stabilindu-mă pe cheiul Malaquais, m-am crezut într-un palat, atât era de confortabilă mansarda lui Delatouche față de cea pe care o părăseam. Era puțin mai întunecoasă, chiar şi în plină amiază; nu se ridicaseră în jur clădiri care să

stăvilească privirea, dar copacii mari, din grădinile înconjurătoare, alcătuiau o perdea deasa de verdeață, în care cântau mierle şi ciripeau vrăbii, cu atâta nepăsare, exact ca ia țară. Mă credeam deci în stăpânirea unui loc retras şi a unei vieți pe potriva gusturilor şi nevoilor mele.
Vai! Curând aveam să suspin şi acolo, ca pretutindeni, după -odihnă, şi să alerg zadarnic, ca Jean-
Jacques Rousseau, în căutarea unei singurătăți!

N-am ştiut să-mi păstrez libertatea, să-mi apăr uşa de curioşi, de oameni fără ocupații, de cerşetori de toate felurile, şi, curând, am văzut că nici timpul, nici banii mei pe un an, nu mi-ar fi ajuns pentru o zi a acestei obsesii. M-am încuiat atunci, dar a urmat o luptă neîncetata, abominabilă, între sonerie, discuții cu servitoarea şi munca mea de zece ori întreruptă.

Există, la Paris, în jurul artiştilor, o cerşetorie organizată, de care eşti multă vreme înşelat şi a cărei victimă continui să fii după aceea din scrupul de conştiință. Aceştia sunt pretinşii artişti bătrâni în mizerie, care merg din poartă în poartă, cu liste de subscripție acoperite de semnături fabricate de ei; sau artişti fără lucru, mame care vin să-şi pună ultima lor față de masă la Muntele-de-Pietatc, pentru a asigura pâinca zilnică a copiilor lor; comedianți infirmi, poeți fără editori, false doamne de caritate.
Există chiar pretinşi misionari, care-şi zic preoți. Totul e o adunătură de vagabonzi infami, scăpați din

puşcărie sau buni să intre acolo. Cei mai buni dintre ei sunt dobitoace bătrâne pe care vanitatea, lipsa talentului şi, la urmă, beția i-au redus la mizerie adevărată.

Când ai naivitatea să te laşi prins de prima poveste, de prima mutră, banda te semnalează ca pe-o pradă bună de jumulit, te înconjoară, te supraveghează, îți cunoaşte orele de ieşire şi până şi zilele de încasări.
Ea se apropie, la început cu discreție, apoi apar noi mutre şi noi poveşti, vizite tot mai dese, scrisori în care eşti avertizat că, dacă în două ore ajutorul cerut nu soseşte, nu vei mai

găsi la locuința indicată decât
1111 cadavru. Soarta Elisei Mercoeur şi a Hegesippei Mareau servesc de obicei drept temă şi amenințări tuturor poeților care nu roşesc să cerşească şi care se cred prea mari pentru a face altceva decât să viseze la stele.

Nu sunt chiar atât de proastă încât să mă las impresionată de aceste nenorociri interesate; dar există şi atâtea altele, adevărate şi nemeritate, încât, printre cei care cer, îți pierzi capul ca să-i poți deosebi pe cei adevarați de cei falşi. În general, poți spune că nouăzeci din o sută, dintre cei care cerşesc sunt falşi săraci şi falşi prăpădiți. Cei care suferă cu adevărat, în ciuda curajului şi a moralității, preferă să moară, decât să ceară. Pe ăştia trebuie să-i cauți, să-i descoperi, adesea să-i înşeli pentru a-i face să-ți primească ajutorul. Ceilalți te asediază, te obsedează, te amenință.

Dar mai sunt şi nenorociți fără mari virtuți şi fără mari vicii, lipsiți de» eroismul tăcerii (eroism care e într-adevăr crud să-l ceri bietei specii umane); există curajuri epuizate, voinți uzate de insucces sau aruncate la coş din cauza neputinței. Există femei care, printr-un alt gen de eroism decât cel al resemnării, beau cupa umilinței şi întind mâna pentru a-şi salva soțul, amantul, mai ales copiii. E de-ajuns să rişti sa laşi în voia foamei, disperării, sinuciderii una din aceste victime nevinovate din nouăzeci şi nouă de pungaşi neruşinați, pentru ca să nu mai dormi liniştit, şi iată ghiuleaua care atârna de viața mea de îndată ce mica mea avuție de fiecare zi ar fi depăşit strictul necesar.

Neavând vreme să alerg după informații ca să aflu adevărul, pentru că eram cufundată în lucru, am cedat multă vreme acestei considerații, simplă în aparență, că era mai bine să dai cinci franci unui pungaş, decât să rişti să-i refuzi unui om cinstit. Dar sistemul de jupuire creştea cu o asemenea rapiditate şi în asemenea proporții în jurul meu, încât a trebuit să regret de a fi dat unora pentru a ajunge să fiu silită să-i refuz pe alții. Apoi, am băgat de seamă, în discursurile patetice care mi se țineau, contradicții, minciuni. A fost o vreme în care, nejenându-se câtuşi de puțin, toate

aceste mutre bune de spânzurat soseau în aceeaşi zi a săptămânii. Am încercat să-l refuz pe primul, a venit al doilea şi a insistat.
M-am ținut tare, al treilea n-a mai apărut. Am văzut deci că era o bandă. Ar fi trebuit să înştiințez poliția.
Mi-era silă, nu mă simțeam în stare de aşa ceva.

Dar aâți cerşetori sosiră, fie o altă bandă, fie ariergarda primei. Am luat asupră-mi ceea ce n-avusesem încă curajul să fac de teama de a nu umili sărăcia j am cerut dovezi. Câțiva neîndemânatici se eclipsară în mod subit în. Fața acestei neîncrederi, lăsându-mă să văd destul de uşor că ea era întemeiată. Alții se prefăcură că sunt jigniți, alții, în sfârşit, îmi furnizară mijloace aparente de a le constata sărăcia! îşi dădură numele, adresele; erau nume false, adrese false.
Am urcat în mansarde hidoase. Am văzut copii uscați de foame, roşi de plăgi şi, când i-am ajutat, am descoperit, într-o bună dimineață, că aceste mansarde

şi aceşti copii erau închiriați pentru a se expune zdrențe şi boli, că nu aparțineau femeii care plângea peste ei, în fața mea şi care-i punea pe goană, cu lovituri zdravene de mătură, când plecam eu.

Am fost odată la un poet nenorocit ere trebuia să fie găsit asfixiat, ca Escousse, dacă, la cutare oră, nu primea răspunsul meu. Am bătut zadarnic în uşă, el făcea pe mortul. Am forțat uşa; l-am găsit îndopându-se cu cârnați.

Totuşi, cum în mijlocul acestei drojdii a societății care se lipeşte de oamenii cumsecade mi se întâmpla să întâinesc şi adevărați năpăstuiți ai sorții, n-am putut niciodată să mă hotărăsc să resping în mod absolut cerşetoria. Timp de câțiva ani am statornicit un mic venit persoanelor însărcinate să se ducă şi să culeagă informații câteva ore dimineața. Ele au fost mai puțin înşelate decât mine, iată totul, şi de când nu mai locuiesc la Paris corespondența ruinătoare a sutelor de cerşetori continuă să-mi sosească din toate colțurile Franței.

Există o serie de poeți şi de autori care vor protecție, ca şi

cum protecția ar putea suplini, nu zic numai talentul, dar şi cea mai simplă noțiune de limba în care pretinzi să scrii. Există o serie de femei neînțelese care 'vor să intre în teatru. N-au încercat niciodată, e adevărat, să joace comedie, dar simt vocația să joace în roluri de mâna întâia; o serie de oameni simpli, fără slujbă, care cer prima slujbă în domeniul artelor, în agricultură, în contabilitate;
aparent sunt buni la orice şi, deşi nu-i cunoşti, trebuie să-i recomanzi şi să răspunzi de ei ca de tine însuți. Cei mai modeşti mărturisesc că n-au niciun fel de educație, că nu sunt buni la nimic dar că, pentru a nu fi învinuită că sunt lipsită de omenie, trebuie să le găsesc ceva de lucru. Există de asemenea o serie de lucrători democrați care susțin că au rezolvat problema socială şi pretind că vor face să dispară sărăcia din societatea noastră dacă le dai posibilitatea să-şi publice sistemul. Aceştia sunt infailibili. Oricine se îndoieşte este vândut orgoliului, avariției şi egoismului. Mai există încă o serie de mici negustori ruinați care au nevoie de cinci sau şase mii de franci pentru a cumpăra o prăvălie.

— Ăsta e un fleac pentru dumneavoastră! spun ei.
Sunteți bună, nu mă veți refuza!

Există, în sfârşit, pictori, muzicieni care n-au succes pentru că au prea mult geniu şi pe care invidia maeştrilor îi împiedică să se afirme; soldați angajați care vor să se răscumpere, evrei care cer autografe pentru a le vinde, domnişoare care vor să intre în slujba mea, ca subrete, pentru a deveni elevele mele în ceea ce priveşte literatura. Am, la mine acasă, dulapuri pline cu scrisori ciudate, manuscrise fabuloase, romanțe sau opere din altă lume, teorii sociale bune de salvat toți locuitorii sistemului planetar.
Totul, cu un *post-scriptum* conținând cererea unui mic ajutor aşteptat, apoi cu injurii în a doua somație şi cu amenințări în a treia.

Şi totuşi am răbdarea să citesc toate scrisorile când nu sunt imposibil de descifrat, când nu-s scrise pe şaisprezece pagini cu litere microscopice. Am conştiința de a începe toate

elucubrațiile filosofice, muzicale şi literare şi de a le continua când nu sunt revoltată încă de la prima pagină de greşelile prea grosolane sau de aberațiile prea revoltătoare.

Când văd o umbră de talent, o pun de-o parte şi răspund. Când constat mult talent, mă ocup de-a binelea de el. Aceştia din urmă nu-mi dsu prea mult de lucru; dar mediocritatea cinstită e încă atât de numeroasă, încât îmi răpeşte mult timp şi-mi pricinuieşte destulă oboseală. Adevăratul talent nu cere niciodată nimic; el oferă o mărturie pură, de simpa-

tic. Mediocritatea cinstită nu cere bani, ci complimente sub formă de încurajări. Mediocritatea plată, cu o treaptă mai jos, începe să ceară editori sau articole în ziare. Stupiditatea cere, ce spun eu, porunceşte bani şi glorie.

Iată deci ce probleme îmi punea viața mea de artist şi acesta nu era decât începutul. Dar abia am abordat această problemă a nenorocirii generale, că spaima m-î cuprins până la amețeală. Suferisem atâta în solitudinea de la Nohant, dar fusesem absorbită şi ca amorțită de preocupările personale. Cedasem gustului secolului, care, pe atunci, însemna să te închizi într-o durere egoistă, să te crezi Rene5 sau
Obermann6 şi să-ți atribui o sensibilitate excepțională, în consecință suferințe necunoscute vulgului.
Mediul în care eram atunci izolată era făcut sa ma convingă că nu toată lumea gândea şi suferea în felul meu, pentru ca nu vedeam în jurul meu decât preocupări pentru interese materiale, înecate repede în satisfacerea acestor interese.

Când orizontul mi se lărgi, când îmi apărură toate tristețile, toate nevoile, toate disperările, toate viciile marelui mediu social, când gândurile mele nu mai avură ca obiect propriul meu destin, ci pe cel al lumii în care nu’ eram decât un biet atom, disperarea mea personală se întinse asupra tuturor ființelor şi legea fatalității se ridică înaintea mea atât

---

5 Eroul din romanul cu acelaşi nume al lui Chateaubriand.

6 Personajul principal din cartea cu acelaşi titlu a lui Se-
nancout.

de teribilă, încât rațiunea îmi fu năucită.

închipuiți-vă o persoană ajunsă la vârsta de treizeci de ani fără să deschidă ochii asupra realității şi înzestrată totuşi cu ochi foarte buni ca să vadă totul; o persoană austeră şi serioasă în fundul sufletului, care s-a lăsat legănată şi adormită atâta vreme de vise poetice, de o credința entuziastă în lucrurile sfinte, de iluzia unei renunțări absolute la orice interes existent în lume şi care, izbită dintr-odată de spectacolul straniu al acestei vieți, îl îmbrățişează şi pătrunde în el cu toată luciditatea pe care i-o da puterea unei tinereți şi a unei rațiuni sănătoase! Şi acest moment în care am deschis eu ochii, era solemn în istorie. Republica visată în iulie sfârşea cu masacre şi cu jertfele de la mânăstirea Saint-Merry. Holera decima şi ea lumea. Saint-simonismuî, care dăduse imaginațiilor un moment de elan, fusese persecutat şi avortase, fără să fi rezolvat marea problemă a dragostei de oameni, şi chiar, după părerea mea, după ce-o terfelise puțin. Arta întinase şi ea, prin aberații deplorabile, leagănul reformei sale romantice. Era vremea spaimei şi a ironiei, a consternării şi a obrăzniciei, unii plângeau pe ruinele generoaselor lor iluzii, alții râdeau pe primele trepte ale unui triumf neclar; nimeni nu mai credea în nimic, unii din descurajare, alții din ateism.

Sub lovitura acestei stări de profundă abatere, am scris *Lelia* în diverse’ etape, fără gândul de a realiza o lucrare, nici de a o publica. Totuşi, când am strâns laolaltă un destul de mare număr de fragmente risipite, încercând să alcătuiesc din de subiectul unui roman, le-am citit lui Saint-Beuve care m-a încurajat să continui şi care l-a sfătuit pe Buloz să-mi ceară un capitol pentru *Revue des Deux-Mondes.* În ciuda acestui precedent, nu eram hotărâtă să fac din această fantezie o carte pentru public. Prea purta pecetea visului, prea era din şcoala lui *Corambe* pentru a fi gustată de prea mulți cititori. Nu mă grăbeam deci şi ocoleam, dinadins, îndemnurile celor din jur, încercând chiar un fel de uşurare tristă, să mă cufund în visarea mea, izolându-mă de realitatea lumii, ca sa zugrăvesc un fel de sinteză a îndoielii

şi 3 suferinţî; 1 pe măsură ce ea se închega în mintea mea sub o formă oarecare.

Acest manuscris se lungi un an întreg sub pana mea, părăsit adesea cu dispreţ şi reluat cu ardoare.

Este, cred, o carte care n-are un simţ comun din punct de vedereal artei, dar care tocmai din această cauză a fost cu atât mai remarcată de artişti, ca o creaţie de inspiraţie spontană în descrierile de amănunt. Am scris două prefeţe, la această carte şi am spus acolo tot ce-aveam de spus. Nu voi reveni deci, în mod inutil. Succesul formei a fost foarte mare.

Fondul a fost criticat cu o. Severitate extremă. Voiau să vadă chipuri aievea în toate personajele, revelaţii personale în toate situaţiile;; au mers până ia a interpreta într-un sens vicios şi obscen pasaje scrise cu cea mai mare candoare şi-mi amintesc că pentru a pricepe faptele de. Care mă acuzau am fost silită să-mi explic unele lucruri de care habar n-aveam.

Nani fost prea: sensibilă la această dezlănţuire a criticii şi la ignobilele, calomnii pe care le lansase.

Când ştii că totul e fals „nu te nelinişteşti câtuşi de puţin: ; simţi că toate acestea vor cădea de la sine în spiritele elevate, dacă admiţi că aceste spirite se pot înşela astfel asupra intenţiei şi tendinţelor unei cărţi.

Mă miram numai şi mă mai mir şi acum de ostilităţile personale pe care le ridică emiterea unei idei.

N-am înţeles niciodată că poţi fi duşmanul unui artist care gândeşte şi creează într-un sens opus celui al tău. Înţeleg să discuţi, şi să combaţi scopul ope-, rei acestuia, dar ca să. Strici, cu intenţie, această idee, ca s-o faci condamnabilă, ca să denaturezi textul, prin citate false sau prin rezumate neexacte; ca să calomniezi viaţa autorului pentru ă-i injuria persoana;

ca să-l urăşti din cauza cărţii sale, iată încă una din enigmele vieţii pe care n-am rezolvat-o şi pe care n-o voi rezolva probabil niciodată. Văd bine faptul, II

văd în. Toate timpurile şi în legătură cu orice idee, dar mă mir că oroarea inchiziţiei, în general cunoscută astăzi, n-a ajuns să vindece oamenii de această turbare a persecuţiei

aproapelui, în care se pare că critica regretă uneori că n-are călăul în dreapta şi rugul în stânga atunci când procedează la acuzaţiile sale violente.

Văd aceste violenţe e. U tristeţe, dar cu o anumită linişte. Nu degeaba am adunat în singurătatea mea un mare dispreţ pentru tot ceea ce nu e adevăr. Dacă aş fi iubit şi căutat lumea, m-aş fi simţit probabil tulburată de calomnia care putea, momentan, să-mi stăvilească accesul într-o astfel de lume; dar necăutând decât prietenia serioasă şi ştiind că nimic nu putea tulbura amiciţiile care mă înconjurau, n-am băgat de seamă, în mod real, niciodată efectele răutăţii şi sarcina mi-a fost atât de uşoară din acest punct de vedere, încât n-aş putea să includ persecuţia în numărul nenorocirilor vieţii mele.

Iată sub imperiul căror preocupări secrete am scris *Lelîî.* N-am vorbit cu nimeni de acest roman, ştiind bine că nimeni, în jurul meu, nu putea să-mi răspundă şi, poate, îndrăgind chiar, într-un anumit fel, taina acestei visări ale mele. Totdeauna am fost astfel, plăcându-mi să mă hrănesc singură cu o idee savurată pe îndelete, oricât de tulburătoare şi de devorantă ar fi fost ea. Singurul egoism îngăduit e cel al descurajării care nu trebuie împărtăşit nimănui şi care, epuizându-se în contemplarea propriilor mele cauze, slârşeşte prin a ceda nevoii de a trăi, poate iertării lăuntrice!

E adevărat că, tăcând astfel în faţa prietenilor mei, dădeam curs, publicându-mi cartea, unei imputări care trebuia să aibă un mare răsunet. J, a început

nu m-am gândit la asta. Nedând nicio importanţa persoanei mele şi propriei mele dureri mi-am spus că această carte a mea va fi, desigur, puţin citită, ba chiar va provoca râsete pe socoteala mea, aşa cum râzi de unele vise găunoase, mai curând decât să facă pe cineva să se gândească la problemele dure ale îndoielii ji ale credinţei. Când am văzut însă că ea făcea să suspine câteva suflete neliniştite, m-am convins şi mă conving încă o dată, acum, că efectul acestui soi de cărţi este mai curând bun decât rău,

şi că, într-un secol materialist, aceste lucrări preţuiesc mai mult decât acele *Poveşti decoltate* deşi amuză mai puţin masa cititorilor.

În legătură cu *Poveştile decoltate* care apăru cam în aceeaşi vreme cu romanul meu, am avut o destul de vie discuţie cu Balzac şi, cum voia să-mi citească, cu toată împotrivirea mea, fragmente din volum, aproape că i-am aruncat cartea în nas. Îmi amintesc că, atunci când l-am calificat drept un mare indecent, el m-a tratat de făţarnică şi a ieşit, strigându-mi pe scară:

— Nu eşti decât o proastă!

Cu toate astea am fost cei mai buni prieteni, într-atât era Balzac de naiv şi. Bun.

După câteva zile petrecute în pădurea de la Fontainebleau am dorit să văd Italia, de care mi era sete, ca tuturor artiştilor, şi care mă satisfăcu într-un sens opus celui pe care-l aşteptam. Am obosit repede să văd tablouri şi monumente. Frigul mi-a provocat fierbinţeală,. Apoi căldura m-a zdrobit şi cerul albastru a sfârşit prin a mă obosi.

Singurătatea se ivi pentru mine într-un colţ al Veneţiei şi m-ar fi înlănţuit multă vreme acolo dacă aş fi avut şi copiii cu mine. Nu voi face aici, fiţi siguri, niciuna din descrierile pe care le-am publicat fie în
Scrisorile unui călător, fie în diverse romane a căror acţiune am plasat-o în Italia şi mai ales la Veneţia. Voi da numai, despre mine, câteva amănunte care-şi au în mod firesc locul în această poveste..

III

Domnul Beyle (Srendlial). — Catedrala djn Avignon. — Trecerea prin Pisa, Genova şi Veneţia. — Sosirea la Veneţia prin
Apenini, Bologna şi Ferrara. — Alfred de Musset, Geraldy, Leopold Robert la Veneţia. — Munca şi solitudine la Veneţia. —
Ruină financiară. — Caracterul „frumos“ al unui ofiţer austriac.

Calule-tatăl. — Jignire. — Polichinelle. — întâlnire

deosebită. — Plecarea în Franța. — Carlone. — Tâlharii. — Antonino.

— Înrilnire cu trei englezi. — Teatrele din Veneția. — La Pasta,

Mercadante, Zacometto. — Obiceiurile egalității la Veneția. — Sosirea la Paris. — înapoierea la Nobant. — Julie. — Prietenii mei din Berry. — Cei de la mansardă. — Prosper Bressant. — *Prințul.*

Pe vaporul cu aburi, care mă ducea de la Lyon la Avignon, am întâlnit unul dintre cei mai de seama scriitori ai vremii noastre, Beyle, al cărui pseudonim era Stendhal. Era consul la Civita-Vecchia şi se reîntorcea la postul său, după o scurtă şedere la Paris.

Poseda un spirit sclipitor şi verva sa mi-o smintea pe cea a lui Delatouche. Avea însă mai puțină delicatețe şi grație, dar mai multă profunzime. La prima vedere era aproape acelaşi om, gras şi cu o fizionomie foarte fină sub o mască de grăsime. Dar Delatouche devenea frumos, după împrejurări, prin melancolia sa bruscă, pe când Beyle rămânea satiric şi ironic în orice clipă l-ai fi privit. Am discutat cu el o buna parte a zilei şi l-am găsit foarte amabil. Îşi bătu joc de iluziile mele despre Italia, asigurându-mă că mă voi sătura repede şi că artiştii în căutarea frumosului, în această țară, nu erau decât nişte gură-cască.

Nu l-am crezut câtuşi de puțin, văzându-l că era sătul de exilul lui şi se reîntorcea acolo fără plăcere.

Ironiză, într-un fel foarte amuzant tipul italian pe care nu putea să-l sufere şi fața de care era foarte nedrept. Îmi prevesti o suferință pe care n-aveam

. S-o încerc nicidecum, lipsa discuțiilor plăcute, ca şi tot ceea ce, după el, însemna viață intelectuală: cărți, ziare, noutăți, într-un cuvânt actualitate.

Am înțeles cât se poate de bine ce-i lipsea unui spirit atât de fermecător, de original şi de afectat, departe de relațiile care puteau să-l aprecieze şi să-l stimuleze. Afişa mai ales dispreț pentru orice vanitate şi încerca să descopere, la fiecare interlocutor, câte o pretenție pe care s-o înfrângă sub

focul viu şi neîntrerupt al ironiilor sale. Dar eu nu cred că era răutăcios; prea îşi dădea multă osteneală să pară astfel.

Tot ceea ce-mi prezise cu privire la plictiseală şi vid intelectual în Italia, mă atrăgea, în loc să ma sperie, pentru că de fapt mă duceam acolo, ca pretutindeni, de altfel, tocmai ca să fug de literații de care mă credea lacomă.

Am mâncat, cu alți câțiva călători de mâna întâia, într-un han prost, de țară, căci căpitanul vaporului cu aburi nu îndrăzni să treacă pe sub podul Saint-
Ksprit înainte de a se face ziuă. Beyle a fost acolo de o veselie nebună, s-a amețit cu socoteală, dansând în jurul mesei, cu ciubotele lui mari, îmblănite, devenind un pic grotesc şi nu prea drăguț.

La Avignon, ne duse sa vedem marea biserică, unde, într-un colț, un vechi Christos, din lemn pictat, în mărime naturală şi într-adevăr hidos, constitui pentru el subiectul celor mai incredibile apostrofe. Îi era groaza de aceste simulacre respingătoare a căror urâțenie barbară şi nuditate cinică încântau, după părerea sa, pe meridionali. Simțea dorința sa lovească cu pumnii în această imagine.

în ce mă priveşte, n-am regretat faptul că Beyle o lua pe uscat pentru a ajunge la Genua. Îi era teamă de mare, şi scopul meu era să ajung repede la Roma.

Ne-am despărțit deci după câteva zile plăcute petrecute împreună; dar cum străfundul sufletului său trăda gustul, obiceiul sau gândul la obscenități, mărturisesc că mă cam săturasem de haosul lui şi că, dacă el şi-ar fi continuat călătoria pe mare, eu aş fi luat-o spre munți. Era, de altfel, un om eminent, de o agerime spirituală mai mult ingenioasă decât justă în toate lucrurile apreciate de el, de un talent original şi adevărat, scriind greu, dar povestind totuşi într-o manieră. Menită să uimească şi să intereseze în mod deosebit pe cititorii săi.

La Genova mă cuprinse febra, împrejurare pe care am atribuit-o frigului aspru din timpul călătoriei pe
Ron, dar cu care de fapt n-avea nicio legătură, pentru că, pe urmă, această febră m-a cuprins din nou la Genova, pe timp

frumos şi fără altă pricină decât aerul Italiei, cu care mă aclimatizam greu.

Mi-am urmat, cu toate acestea, călătoria; nu mai suferearn, dar încetul cu încetul m-am simțit atât de. Năucită de frisoane, de slăbiciune şi de somnolență, încât am privit Pisa şi. Campo-Santo cu o mare apatie. Îmi era chiar indiferent dacă mă duceam într-o direcție sau în alta, am dat cu banul dacă sa mă duc la Roma sau la Veneția. Veneția căzu de zece ori pe podea. Am socotit asta un semn al sorții şi am plecat la Veneția prin Florența.

Un nou acces de febră la Florența. Am văzut toate lucrurile frumoase care trebuiau văzute şi le-am văzut ca într-un soi de vis, care făcea să-mi apară totul puțin fantastic. Era o vreme minunată, dar eu eram înghețată şi, privind *Perseul* lui Cellini şi *Capela pătrată* a lui Michelangelo, mi se păru, o clipă, că eram eu însămi statuie. Noaptea am visat că devenisem mozaic şi că-mi număram, cu atenție, micile pătră țele de lapis şi jasp.

Am traversat Apeninii pe o noapte de ianuarie, rece şi clară, într-o trăsura a unui curier, destul de confortabilă, însoțită de doi jandarmi în veşmânt galben-canar, care-l apărau, chipurile, pe acesta.

N-am văzut niciodată un drum mai pustiu şi jandarmi mai puțin utili, căci se aflau tot timpul la o leghe sau înaintea sau în urma noastră şi pareau să nu se sinchisească deloc de. Faptul că serveau drept țintă tâlharilor. Dar în ciuda alarmelor curierului n-am întâlnit pe nimeni altcineva în cale decât un mic vulcan pe care l-am luat drept o lanternă aprinsa lângă drum, şi pe care acel om îl numea cu emfază *il monte fuoco.*

N-am putut vedea nimic în Ferrara şi Bolognia:
eram complet năucită. Mi-am mai venit puțin în fire la trecerea râului Po, a cărui întindere, peste vastele câmpii nisipoase, are un caracter mare de tristețe şi de dezolare. Apoi am readormit până la Veneția, foarte puțin mirată să mă simt lunecând cu gondola şi, privind, ca într-un miraj, luminile din piața San-Marc, reflectate în apă ca şi marile

contururi ale arhitecturii bizantine, detaşându-se sub luna, imensă la ivirea ei, fantastică ea însăşi în acel moment mai mult decât tot restul.

Veneția era oraşul viselor mele şi tot ceea ce-mi închipuisem despre ea era cu mult mai prejos decât tot ce vedeam dimineața şi seara, atât în calmul zilelor frumoase, cât şi. În întunecata reflectare a furtunilor.

Iubeam acest oraş pentru el însuşi şi era iingurul din lume pe care l-aş fi putut iubi astfel, căci un oraş mi-a făcut totdeauna impresia unei închisori pe care o îndur din pricina tovarăşilor mei de captivitate. La Veneția poți trăi multă vreme singur şt poți înțelege de ce în timpul splendorii şi libertății sale copiii ei aproape că au personificat-o, în dragostea lor, şi au îndrăgit-o nu ca pe un lucru, ci ca pe o ființă.

Febra mea fu urmată de o mare lincezeală şi de dureri cumplite de cap, pe care nu le cunoscusem şi care mi s-au instalat, de atunci, în creier, în chip de migrene frecvente şi adesea insuportabile. Nu socoteam să stau decât puține zile în acest, oraş şi puține săptămâni în Italia, dar evenimente neprevăzute m-au reținut mult mai mult.

Alfred de Musset suportă mult mai greu decât mine efectul aerului Veneției care, lucru nu deştul de cunoscut, a cloborât mulți străini[7]. A făcut o boală gravă: o febră tifoidă îl aduse la doi paşi de moarte.

Nu numai respectul datorat unui mare geniu a fost cel

---

[7] Ceraldy, cmtăreţul, se afia la Veneţia în aceeaşi epocă şi se îmbolnăvi dată cu Alfred de Musset tot aşa de grav. Cît despre Leopold Robert (pictor elveţian, elev al lui Da vid, 1794—1835, n.n.)^ care s-a fixat aici şi care şi- a zburat creierii la puţină vreme după plecarea mea, nu mă îndoiesc că atmosfera Veneţiei, prea excitantă pentru anumite constituţii, a contribuit la dezvoltarea *spleen-u\u'i* tragic care a pus stăpînire pe el. Cîtăva vreme am locuit ţeste drum de casa pe care o ocupa el, şi-l vedeam trecînd zilnic, mtr-o barcă, la care.vîslea singur. îmbrăcat într-o bluză de catifea neagră şi pe cap cu o tocă asemănătoare, el amintea de pictorii ^Renaşterii. Chipul îi era palid şi trist$_v$ vocea răguşită şi striden ă. Doream mult să-i văd tabloul *Pescari din Chioggia,* de care se vorbea ca de tainică, minune, căci îl ascundea cu un soi de gelozie mînioasă şi bizară. Aş fi putut profita de plimbarea

care mi-a inspirat pentru el o mare solicitudine şi care mi-a dat — eu însumi fiind încă foarte bolnavă — puteri neaşteptate; ci şi laturile fermecătoare ale firii sale şi mai ales suferinţele morale, care pricinuiau, fără încetare, în aceasta constituţie de poet anumite lupte între inima şi imaginaţia sa. Am petrecut şaptesprezece zile la căpătâiul său fără să ma odihnesc, mai mult de o oră din douăzeci şi patru.
Convalescenţa sa a ţinut aproape tot atâta şi, după ce a plecat, îmi amintesc că oboseala produse asupra mea un fenomen ciudat. L-am însoţit dis-de-dimineaţă, în gondolă, până la Mestre şi m-am întors acasă prin micile canale din interiorul oraşului. Toate aceste canale înguste, care servesc de străzi, sunt traversate de poduri cu o singură arcadă pentru trecerea pietonilor. Vederea mea era atât de obosită de veghe, încât vedeam toate obiectele răsturnate şi mai ales acele anfilade ale podului care se înfăţişau în faţa ochilor mei ca nişte arcuri răsturnate cu baza în sus.

Dar primăvara sesea, primăvara din nordul Italiei, poate cea mai frumoasă din univers. Lungi plimbări în Alpii tirolezi şi pe urmă în arhipelagul veneţian, presărat cu insuliţe fermecătoare, mă readuseră în curând în starea de a scrie. Trebuia; micile mele finanţe erau epuizate şi n-aveam niciun ban ca să mă întorc la Paris. Am închiriat o cămăruţă mai. Mult decât modestă în interiorul, vilei. Acolo, singură toată după-amiaza, neieşind decât seara ca să iau aer, Insa ale cărei ore le cunoşteam, pentru a mă strecura în atelierul lui; dar mi s-a spus că, dacă ar afla de necredinţa gazdei sale, ar înnebuni. M-am ferit să-i pricinuiesc fie şi un acces de proastă dispoziţie; dar asta m-a făcut să aflu de la persoanele care-l vedeau în. Orice oră, că era considerat ca un maniac dintre cei mai nenorociţi (n.a.).

crând şi noaptea în cântecul privighetorilor îmbiâiizite, care populau toate balcoanele Veneţiei, am scris
Andre, Jacques, Mattea şi primele *Scrisori ale unui călător.*

I le-am expediat lui Buloz, care trebuia să-mi trimită de îndată banii, ca să-mi plătesc cheltuielile curente (căci trăiam în parte pe credit) şi să mă reîntorc la copiii mei, a căror

absență îmi străpungea tot mai puternic inima pe zi ce trecea. Dar un ghinion nemaipomenit mă urmărea în această Veneție dragă: banii nu soseau. Săptămânile se scurgeau una după alta şi fiecare zi a existenței mele devenea tot mai problematică. În această țară, e adevărat, trăieşti cu mai nimic; dacă vrei să te restrângi mănânci sardele şi scoici, hrană de altfel sănătoasă şi pe care căldura extremă o face să fie suficientă pentru puțina poftă de mâncare pe care o ai. Dar cafeaua este indispensabilă la Veneția. Străinii se îmbolnăvesc mai ales aici pentru că se sperie de regimul care constă în a bea cafea neagră de: el puți şi şase ori pe zi. Acest excitant inofensiv pentru nervi, indispensabil ca tonic atâta timp cât trăieşti în atmosfera lagunelor care-ți slăbeşte puterile, devine periculos de îndată ce pui din nou piciorul pe pământ solid.

Cafeaua era deci un aliment costisitor, căruia trebuia să încep să-i restrâng consumația. Uleiul de lampă pentru lungile mele nopți de veghe se consuma teribil de repede. Mai păstram încă gondola închiriată, de la şapte la zece seara, plătind cincisprezece franci pe lună; dar în schimb aveam un gondolier atât de bătrân şi de şchiop, încât nu îndrăzneam să-l concediez de teamă să nu moară de foame. Totuşi, mă gândeam că eu mâncam doar de şase gologani, ca să am cu ce-l plăti, iar el găsea mijlocul să se îmbete în fiecare seară. Acest biet moş
Catul, de care am vorbit în *Scrisorile unui călător,* îmi aminteşte o întâmplare caracteristică regimului austriac de la Veneția.

într-o seară, pe când mă aflam în gondola trasă la un colț al cheiului, aşteptând ca bătrânul meu barcagiu să-mi aducă nu ştiu ce obiect pe care-l trîmisesem să-l caute, am auzit că *țeltra,* adică acoperitoarea gondolei, era stropită de un trecător pe care l-am presupus beat sau distrat. Jaluzelele erau trase, n-aveam de ce mă teme de această indecentă stropire, când auzii vocea răguşită a lui Catul care striga:

— *Porco di tedesco!* iți îngădui să te uşurezi pe gondola mea? O iei drept stâlp?

— Află, răspunse celălalt într-o italiană stricată, că sunt ofițer în serviciul majestății sale austriece şi că am dreptul să mă piş pe gondola ta, dacă aşa am eu chef!

— Dar în gondola mea e o doamnă! strigă gondolierul.

Atunci ofițerul austriac care nu era beat de tot, veni să deschidă uşa *feltrei* şi, privindu-mă:

— Signora, spuse el, a avut *gentilezza e prudenzza* să tacă; şi. Bine a făcut. Tu însă ai să stai mâine la puşcărie, şi să fii fericit că nu te-am străpuns cu sabia!

Şi bietul Catul ar fi fost închis într-adevăr dacă n-aş fi intervenit pentru el spunând că era beat şi având aerul că accept ca o cinste ceea ce austriacul catadicsise să lase să cadă peste gondola mea.

Aceste ignobile fapte se petreceau zilnic şi în orice clipă. La cel mai mic miros suspect de tabac, funcționarii de la vama urcau în apartament şi răscoleau în dulapuri, în comode; te puteai socoti fericit dacă lui profitau de ocazie ca să strecoare în buzunar un fular sau o pereche de ciorapi, cum i-am văzut făcând cu propriul meu bagaj, fără prea multe fasoane, la vama din Genova şi aiurea.

Polichinelle era atunci singurul răzbunător al acestei populații oprimate. La adăpostul idiomului venețian, pe care germanii nou-veniți nu-l înțelegeau, trăncăneau împotriva lor cele mai afurisite invective şi, când o mutră străină, suspectă, venea să sporească auditoriul, băieții de la răscruce îl avertizau pe Polichinelle printr-un strigăt anumit, să-şi țină limba.

Am văzut doi zdraveni zbiri unguri, traşi pe sfoară timp de un sfert de oră fără să bănuiască ceva, primind dintr-o dată complimente istețe la sosirea unui al treilea al cărui surâs arăta că înțelegea dialectul venețian.

în rest, în toate micile comedii cu marionete, un personaj stupid era în mod invariabil însărcinat eu rolul de Tedesco. Treaba lui era să vină să ia lecții de italiană de la Polichinelle, deghizat în maestru de limbi străine, şi dându-se drept academician *del/a,*

Crusca. Neamțul se străduia să pronunțe câteva cuvinte,

stâlcindu-le, şi de fiecare dată primea de la
Polichinelle o ploaie de lovituri de baston, în rîsetele şi tropăiturile de bucurie frenetică ale auditoriului.

Această complicitate de ură împotriva străinilor avea bunul efect de a face populaţia foarte unită şi foarte fraternă, şi în nicio parte n-am văzut moravuri atât de plăcute ca la Veneţia. Puteai fi foarte sigur că vei împiedica brusc doi hamali să se bată dacă le spuneai că se poartă ca nişte nemţi.

Mi-ar fi plăcut deci totul la Veneţia, oameni şi lucruri, minus ocupaţia austriecilor, care era odioasă şi revoltătoare.

Dar, cu toată simpatia mea pentru acest frumos ţinut, şi pentru locuitorii săi, cu toate plăcerile unei vieţi favorabile lucrului prin chiar moliciunea obiceiurilor înconjurătoare, în ciuda minunatelor descoperiri pe care fiecare pas, la întâmplare, te determână să le faci în cel mai pitoresc ansamblu de decoruri feerice, de singurătăţi splendide şi de colţişoare încântătoare, eram nerăbdătoare „şi mă speria sărăcia reală în care căzusem şi imposibilitatea de a pleca, al cărui termen nu-l vedeam sosind. În zadar scriam la Paris, în zadar mergeam zilnic la poştă;
nu sosea nimic. Trimisesem volume; habar n-aveam nici dacă le primiseră. Poate că nici nu ştia nimeni din Veneţia că există o *Revue des Deux-Mondes.*

într-o zi „când nu mai aveam nimic, literalmente nimic, după ce mâncasem extrem de puţin, mă întinsesem în gondolă, bucurindu-mă ca de singurul lucru ce-mi mai rămăsese, pentru că chenzina fusese plătită înainte, şi reflectam la situaţia mea „întrehându-mă, cu o silă de moarte, dacă a, ş îndrăzni s-o mărturisesc vreuneia dintre persoanele pe care îe cunoşteam la Veneţia; o. Linişte deosebită m-a cuprins „dintr-o dată, la ideea ciudată, dar precisă şi fixa, ;
că mă voi întâlni în aceeaşi zi, chiar în aceeaşi clipă»
cu o persoană din ţara mea, care, amoscându-mi firea şi poziţia socială, mă va scoate din încurcătura, fără să mă simt jenată, cerându-i să-mi împrumute atât cât îmi trebuia. Cu

această convingere, lipsită de rațiune, desigur, am deschis jaluzelele gondolei şi am început să privesc, cu atenție, toate chipurile din gondolele care se încrucişau cu a mea pe canalul
San-Marc. N-am văzut niciuna dintre cunoştințele mele „dar ideea persistând, am intrat în grădina publică, urmărind grupurile celor care ee plimbau şi fiind atentă, împotriva obiceiului meu, la toate chipurile şi la toate glasurile.

Dintr-odată, privirile mele le întâlniră pe cele ale unui om foarte bun şi foarte cinstit cu care făcusem cunoştință odinioară, la apele de Ia Mont d'Or şi care, Jmprietenindu-se cu soțul meu, venise de multe ori sa ne vadă, la Nohant. Ştia cine sunt. Alergă spre mine, foarte surprins să mă vadă acolo. I-am povestit aventura mea şi, pe scurt, şi-a deschis cu bucurie punga, asigurându-mă că în clipa în care mă văzuse era tocmai pe cale de a se gândi la mine şi de a-şi aminti de Nohant şi de Berry, fără să-şi poată explica de ce această amintire i se înfățişa atât de precis în minte, în toiul unor preocupări nelegate cu nimic nici de mine, nici de-ai mei.

Să fi fost acesta efectul hazardului sau al imaginației sale de moment, auzindu-mă cum îi povesteam, râzând, presentimentul meu? Nu ştiu nimic.
Povestesc faptul aşa cum a fost.

Am refuzat să iau mai mult de două sute de franci.
El se ducea în Rusia şi, cum trebuia să se oprească câteva zile la Viena, am socotit, şi pe bună dreptate, că voi primi între timp banii de la Paris ca să-i pot înapoia datoria înainte de a pleca mai departe şi înainte de a pleca eu însămi în Franța.

Speranța mea s-a realizat. De abia părăsise Veneția, că un funcționar de la poştă, rugat şi somat să facă cercetări, descoperi, într-un sertar neglijat, scrisorile şi biletele de bancă de la Buloz, uitate acolo de aproape două luni, fie din întâmplare, fie intenționat, în ciuda tuturor întrebărilor şi insistențelor mele.

Mi-am pus repede-ordine în afaceri: mi-am făcut bagajele

şi am plecat la sfârşitul lui august, pe o căldura sufocantă.

Mi-a fost totdeauna groază de diligențe. Am preferat să iau o trăsură cu un vizitiu care, călătorind puțin într-o zi, îmi îngăduia să străbat cu piciorul ținutul frumos, şi să mă slujesc de protecția acestuia în popasurile mele. Vizitiul meu era un om zdravăn, nu se temea de tâlhari; l-am angajat în acest scop, văzându-i fața, căci în acea epocă, una dintre neplăcerile Italiei era de a discuta despre spaimele adevărate sau închipuite ale căruțaşilor şi ale hangiilor.

Am stabilit cu Carlone că popasurile vor rămâne în mod invariabil fixate, chiar când vom întâlni, cum ni s-a şi întâmplat, cete de țărani înfricoşați strigându-ne să facem cale întoarsă.

Poliția austriacă era foarte bine organizată, şi acest soi de panică semăna mult cu o mistificare.

N-am voit ca ea să slujească drept pretext pentru zilele făcute în plus în această călătorie. Carlone îmi făgădui, râzând, să meargă numai drept înaintea lui şi să-i bata zdravăn pe tâlhari dacă i-ar întâlni.

Această poreclă, de Carlone, i se potrivea întru totul ghidului meu. Se numeşte astfel statuia uriaşă a lui Carlo Borromeo \ aşezată pe malul lacului

Maggiore. Se ştie că terminația în *oue* exprimă măreție şi forță. Ghidul meu fiind milanez şi de o înălțime exact pe măsura grăsimii sale, a primit această onorabilă poreclă.

Am păstrat totdeauna, în fundul cufărului meu, un pantalon de pânză, o caschetă şi o bluză albastră, în caz de nevoie, gândindu-mă la drumurile pe munte

Am putut deci să-mi despăgubesc picioarele de lunga amorțeala a zilelor şi nopților de mâzgăleală şi a plimbărilor în gondolă, şi am făcut o mare parte a călătoriei pe jos. Am văzut toate marile lacuri din care cel mai frumos este, după mine, lacul Garda;

am traversat Simplonul trecând în aceeaşi zi de la căldura toridă a versantului italian la frigul glacial

al crestei Aipilor, regăsind, seara, în valea Renului, o

răcoare primavăratică. Nu descriu călătoria;
nu voi spune decât că ea a fost pentru mine o îneântare continuă. Am avut o vreme minunată, până la trecătoarea Capul Negru, între Martigny şi Chairionix. Acolo, o furtună măreață mi-a dăruit cel mai frumos spectacol din lume. Dar catârul cu care m-au convins să mă împovărez nu voia s-o ia nici înainte, nici înapoi; i-am aruncat frâul pe după gât şi, alergând bucuroasă pe pantele înverzite, am ajuns la Chamonix înaintea ploii, ai cărei nori groşi veneau, greoi, în urma mea, făcând să răsune munții de tunetele lor formidabile şi sublime.

N-am avut decât două întâlniri în toată această călătorie. Prima fu cea cu Antonino, un mic peruchier pe care-l luasem ca servitor la Veneția şi pe care, dovedindu-se o ființă de treabă, devotat şi inteligent, l-am dăruit lui Alfred de Musset ca să-l însoțească la Paris. Convenisem, că dacă nu-l putea păstra, să-l iau eu, la înapoierea mea din Italia.
Dar Antonino, cuprins de nostalgie, o pornise, pe jos, peste Alpi, dând astfel nas în nas cu mine, îmbrăcată mai puțin elegant, dar mult mai curat decât el; recunoscându-mi chipul şi nu persoana mea travestită astfel, se opri scurt, strigând în felul celor din ținutul său:

— Ah, pe sângele Dianei!…

Apoi veni să-mi sărute mâna, cum este obiceiul oricărui servitor şi chiar al băieților de han din
Italia, în timp ce eu mă gândeam că întâlnirea dintre acest domn pirpiriu şi răpănos, având încă o rămăşiță de mănuşi, şi un capăt de lanț de aur, şi care săruta umil mâna unui băiețandru în bluză, amândoi albi de praf din cap până în picioare, ar fi constituit, pentru un trecător, un spectacol destul de ciudat.

Bietul Antonino era de o sărăcie totală. Voind sa părăsească Parisul fără să fie concediat, n-a mai pretins plata călătoriei şi. S-a întors fără o para chioară, abia țimndu-l picioarele, dar tot peruchier în obiceiuri, căci mirosea a pomadă de la o poştă;
şi tot venețian, căci prefera să ceară de pomană decât să nu-

şi revadă scumpa lui cetate.

M-am amuzat cu povestirea necazurilor sale, căci vorbea o italiană adevărată, destul de curata şi într-un fel preţios şi glumeţ, neuitând să spună într-una „*Venezia la bella*“8, şi plângându-se de parizieni, „*razza esentialmente sofistica*“ după el.

I-am dat câţiva bani cu care să-şi îndulcească asprimea călătoriei şi de abia am putut să-l conving să-i primească; deoarece nu pricepea că costumul şi situaţia mea de pieton fuseseră un capriciu din parte-mi, spunea:

— Văd bine că soarta vitregă s-a abătut şi asupra signorei!

Acceptă, în sfârşii, banii, cu lacrimi şi cu mărturiile unei sensibilităţi totodată pretenţioase şi naive.

A doua întâlnire a mea se petrecu în două etape.
La traversarea Simplonului, trei englezi urcau din greu, înaintea mea, drumul cu râpe. Primul mă privi cum îl depăşeam fără să răsuflu prea tare şi, apropiindu-se, îmi spuse cu un aer înefntat.

— E destul de dificil!

Pe Mont Blanc aceiaşi trei englezi coborau o potecă foarte perpendiculară, în timp ce eu o urcam. L-ara recunoscut foarte bine pe primul care trecu salutându-mă ca şi cum m-ar cunoaştecel care mergea însă în urma îui se mulţumi să-mi spună suspinând şi pe un ton lugubru:

— E destul de dificil!

E limpede că, dacă aş fi întâlnit acest trio a treia oara, cel care încă nu vorbise cu mine mi-ar fi spus acelaşi lucru.

înainte de a părăsi Italia, vreau să spun un cuvânt despre teatrele din Veneţia, deşi situaţia mea precară nu mi-a îngăduit să văd decât foarte puţine reprezentaţii. Doamna Pasta cânta atunci în *Fenice,* cu
Donzelli, un talent sub cel al lui Rubini, dar simpatic şi

‘ *Carlo Gozzi* (1720—1806), scriitor italian, născut la Veneţia ; apărător înflăcărat al tradiţiei teatrale italiene, a compus numeroase lcerii dramatice dintre care amintim : *Dragostea celor trei portocale, Regele cerb, Tnrandot* etc.

fermecător, care fusese, şi pe drept, destul de apreciat la Paris. Avu loc o primă reprezentație a unei opere de Mercadante, *Fausta,* în care doamna
Pasta, jucâiid un rol în genul Fedrei, era încă extrem de frumoasă. Trădată de vocea sa, ea îşi cânta adesea fals rolul de la un cap la altul. Dar publicul italian mai generos decât al nostru, ținând seama de momentele în care era într-adevăr sublimă ca tragediana şi cântăreață, o aplauda şi o chema la rampă cu încântare. Cât despre ovația compozitorului, ca fu neaşteptată, şi obiceiurile noastre pariziene nu-şi pot închipui aşa ceva. Chemat după fiecare act, *il maestro* era condamnat să traverseze scena trecând între cortină şi rampă de cincisprezece, de douăzeci de ori la rând. Modest, stângaci şi naiv, bunul Mercauante îndura această execuție pe jumătate râzând, pe jumătate tremurând, târând-o după el, pentru a nu-şi pierde cumpătul, pe La Pasta, care râdei din toată inima.

La Pasta era încă frumoasă şi tânără pe scenă.
Mică, grasă şi cu picioare prea scurte, cum sunt multe italience, al căror bust magnific pare să fie alcătuit în detrimentul restului, ştia să pară înaltă şi sa aibă un aer degajat, atâta noblețe avea în atitudini şi atâța ştiință în arta pantomimei. Am fost grozav de dezamăgită s-o întâlnesc a doua zi, în picioare, în gondola sa şi îmbrăcată cu cea mai strictă economie care devenise preocuparea sa dominantă. Acest cap frumos, de camee, pe care 1 am văzut de aproape la funerariile lui Ludovic al
ʼXVIII-lea, cap atât de fin şi de catifelat, nu mai era decât umbra a ceea ce fusese.. Sub pălăria şi sub mantoul vechi, ai fi luat-o ge La Pasta drept o pla s. Uoare de teatru. Totuşi, facu o mişcare pentru a s indica gondolierului locul unde să tragă la mal, şi prin acest gest, marea regină, dacă nu divinitatea, reapăru.

Am văzut, de asemenea, la teatrul Fenice, un balet de o splendoare fantastică în ceea ce priveşte costumele şi decorurile, dar de o asemenea imbecilitate ca artă, încât nu suportă comparație nici măcar cu cele din orăşelele noastre

de provincie unde publicul e atras, prin afişele pe care se anunță:
„un decor cu totul de aur“. Aurul curgea gârla aici, pe palate şi pe veşminte. Dar toate astea făceau impresia de ceva prost şi urât în ultimă instanță şi am avut impresia că venețianul, totdeauna atât de pasionat şi chiar atât de luminat că artist în aprecierea sa asupra trecutului, căzuse într-un fel dj sălbăticie în ceea ce privea prezentul.

Totuşi, mi s-a părut că arta dramatică îşi păstra încă expresia sa națională, în genul burlesc, într-un teatru unde se jucau parodii, farse clasice şi comedii de Gozzi1 în dialectul venețian. Actorul care-l juca pe Zacometto (Gilles al Veneției) mi s-a părut, prin justețea şi sobrietatea sa, că face pereche cu Debureau al nostru, dar cum adesea şi cânta şi povestea admirabil, era poate mai complet. I-am uitat numele.
Piesele îui Gozzi ocupându-se de moravurile populare locale erau pline de farmecul veseliei şi al firescului. Dar acest teatru, deşi curat şi vast, nu era vizitat decât de popor şi niciun artist nu era de față pentru a semnala talentul celor de pe scenă.

Am văzut de asemenea, în grădina publică, un teatru de zi în aer liber, construit ca toate sălile de spectacol, în afară de tavanul, care nu exista, şi a cărui absență îngăduia soarelui să inunde publicul şi scena. Decorurile pictate şi actorii fardați în plina zi erau lucrul cel mai oribil ce se poate imagina.

Se jucau acolo drame de Kotzebue traduse în italiană, şi erau în de, ca peste tot, bieți diavoli care povesteau mişcător. Cred că găseşti relativ mult mai mult comic în aceste trupe ambulante şi mizere decât în cele de la noi din provincie. Italienii au, aveau cel puțin la acea epocă, simțul comic mai sobru, în consecință mai fin, şi adesea mai cast decât noi. Acest lucru ține de natura poporului şi va fi reflectat în arta sa, dacă arta poate totuşi evolua la un popor aflat sub dominație străină.

Ceea ce constituia, după mine, farmecul personal al

Veneției și ceea ce n-am găsit nicăieri în altă parte, sunt obiceiurile egalitare. Această țară a aristocrației a știut să dea impresia că oamenii ar fi egali, prin legi care urmăreau restrângerea luxului și a cheltuielilor, dar nenorocirile înfrângerii au făcut, pe urmă, din această aparență, o realitate. Localitatea se pretează, de altminteri, în mod admirabil la această fuziune a claselor sociale. În ceea ce privește, ocupațiile și distracțiile, ca și sentimentele și interesele lor. Absența echipajelor și raritatea solului fac populația omogenă, dându-și coate pe pavaj sau înghesuindu-se pe apă cu menajamentele indispensabile siguranței fiecăruia. Acești pietoni ș*

1 *August von Kotzebue* (1761—1819), scriitor german, autorul unor drame și comedii de intrigă, de o anumită facilitate.

aceste bărci alcătuiesc un fel de tot în care unul nu-l depășește pe celălalt, unde toți ochii se întâlnesc, unde toate gurile-și vorbesc și acest schimb de lene și de voie bună care constituie aici temelia vieții, se schimbă într-o simpatie reciprocă fermecătoare și comunicativă în fața insolenței sălbatice a străinilor. În sfârșit, frumusețea locului, ieftinătatea și comoditățile vieții, lipsa de etichetă, apropierea munților și a mării, climatul admirabil, în afară de o luna de iarnă și de două de vară, cordialitatea relațiilor, pe care felul meu de a trăi îmi îngăduise să le restrâng la doi sau trei prieteni, totul m-ar fi legat de
Veneția, dacă și copiii mei ar fi fost cu mine, și visam adesea să cumpăr într-o bună zi unul din acele vechi palate pustii care se vindeau atunci cu zece sau douăsprezece mii de franci pentru a mă înapoia împreună cu ei și a mă așeza într-un colț locuibil, trăind din muncă și din poezie între acele splendide ruine.
Am reflectat mult la asta când bravul și bunul Pepe *
a încercat să descopere această mare naționalii ate și s-o dispute în mod eroic Austriei. Dar, în ciuda sublimelor eforturi, ea a recăzut sub jug, și republicile nu mai sunt.

De la Geneva, am alergat la Paris, dornică să-mi văd copiii.

L-am găsit pe Maurice mare şi aproape obişnuit cu liceul. Avea note minunate; dar întoarcerea mea, care constituia pentru noi amândoi o atât de mare bucurie, avea să-i provoace în curând ură pentru tot ceea ce nu ținea de viața noastră, a amândurora. Ma reîntorsesem prea repede pentru educația lui clasică.

Începu vacanța. Plecarăm împreuna pentru a o reîntâlni, la Nohant, pe Solange, care rămăsese acolo

în tot timpul absenței mele, sub paza unei dădace de ale cărei îngrijiri şi supraveghere eram sigură şi de care mă credeam sigură şi în privința caracterului.

Această femeie mi se păru devotata, îndeplinindu-şi conştiincios serviciul. Mi-am găsit dolofanul copil, curat, proaspăt, viguros, dar de o supunere față de dădaca lui care m-a neliniştit, cunoscându-i firea neastâmpărată. Asta m-a făcut să mă gândesc la copilăria mea şi la acea Rose care, adorându-mă, mă zdrobea. Am observat, fără să spun nimic, şi am văzut că vergile jucau un rol important în această educație-model. Am ars vergile şi mi-am luat copilul în cameră. Această faptă a jignit crud orgoliul
Juliei (se numea Julic, ca şi vechea cameristă a bunicii). Deveni acră şi obraznică, şi am văzut că, dincolo de calitățiledeosebite ale menajerei, se ascundea perfidia atroce a femeii. Trecu de. Partea soțului meu pe care-l linguşea şi care avu slăbiciunea să asculte calomniile odioase şi stupide ce i-au fost debitate pe seama mea. Am concediat-o fără să-i cer explicații, plătindu-i din belşug serviciile pe care mi le făcuse. Dar plecă cu ura şi răzbunarea în inimă, şi domnul Dudevant întreținu cu dânsa o corespondență care-i îngădui, mai. Târziu, să aibă unele întâlniri cu ea.

N-am fost îngrijată de asta, şi chiar dacă m-aş fi temut de această ’ laşă aversiune, situația nu s-ar fi schimbat nici în rău, nici în bine.

Nu ştiu să menajez ceea ce dispreţuiesc şi, de altfel, nici nu prevedeam că relațiile mele liniştite cu soțul meu aveau să devină furtunoase. Între noi aveau loc foarte rar certuri.

N-au mai existat de când am devenit independenți unul față de celalalt. În toî timpul pe care l-am petrecut la Veneția, domnul
Dudevant mi-a scris pe un ton. De bună prietenie şi satisfacțieperfectă, dându-mi veşti despre copii şi fiind de acord să călătoresc pentru instruirea şi sănătatea mea. Aceste scrisori fură arătate şi citite apoi, de avocatul general, avocatul soțului meu, care se plânse de „durerea de care fusese devorat". Soțul meu, în singurătate.

Neprevăzând nimic întunecat în viitor, avui un moment de fericire adevărată întorcându-mă la Nohant lângă copiii şi prietenii mei. Fieury *je* însurase cu Louise Decerfz, drăgălaşa mea -prietena din copilărie, mai tânăra, ca mine, dar mai rezonabilă, pe când eu eram încă un adevărat diavol.

Duvernet se însurase cu Eugenie, pe care-o cunoşteam puțin, dar care veni la mine, ca un copil, şă-rni ceară din toată inima să ne spunem pe nume, pentru că-i spuneam pe nume soțului ei. Doamna Dulcii, de asemenea mai tânără ca mine, era o veche prietenă a mea; Jules Neraud, malgaşul meu drag;
Gustave Papet, un camarad din copilărie, mai pe urmă un prieten; minunatul Planet, cu care eram prietenă din 1830, dar al cărui suflet naiv şi al cărui tandru devotament ştiau să se descopere din prima clipă; în sfârşit, Duteil, unul dintre oamenii cei mai fermecători care au existat, când nu era decât pe jumătate beat, şi scumpul meu Rollinat, iată inimile care mi s-au dăruit cu totul. Moartea a răpit doi ceilalți mi-au rămas credincioşi.

Fieury, Planet (Duvernet în frecventele sale călătorii la Paris) fuseseră oaspeții fondării mansardei de pe cheiul Saint-Michel şi mai pe urmă a celei de pe cheiul Malacjuais. Cele opt sau zece persoane din care era aâcatuită această viață intimă şi frățească visam cu toate la libertatea Franței, fără săne îndoim că vom juca un rol mai mult sau mai puțin

activ în evenimentele fie politice, fie literare ale țării. Se afla acolo chiar şi un copil, un băiat de doisprezece sau

treisprezece ani, rătăcit printre noi, din întâmplare, *şi* ca şi adoptat de noi toți. Inteligent, grațios, simpatic şi vesel pe cât era posibil, acest ştrengar, care avea să devină într-o zi unul dintre actorii cei mai iubiți de public, şi pe care aveam să-l reîntâlnesc pentru a-i încredința roluri, se numea Prosper Bressant.

Pe acesta l-am pierdut din vedere, plecând în Italia, pe alții mai târziu; nucleul berişonez de care mă despărțisem datorită împrejurărilor, aveam să-l regăsesc la Nohant în 1834, cu o bucurie nouă, după o absență de aproape un an.

Am făcut, cu mulți dintre ei, 6 plimbare la Valanşay şi, la întoarcere, am scris sub impresia unei vii discuții cu Rollinat, un mic articol, intitulat *Prințul*, care l-a supărat mult, mi s-a spus, pe domnul de
Talieyrand. Imediat ce-am aflat că s-a supărat, am regretat de a fi publicat această butadă. Necunoscându-l, n-am simțit nicio ranchiună personală împotriva lui. El mi-a servit ca tip şi ca pretext pentru o criză de aversiune împotriva ideilor şi mijloacelor acestei şcoli de politică falsă şi de diplomație ruşinoasă al cărei reprezentant era. Dar deşi batrînețea acestuia nu-l făcea câtuşi de puțin sacru, deşi acest om cu picioarele în groapă aparținea istoriei, am simțit un -soi de căință, întemeiată sau nu, de a nu-i fi ascuns mai bine personalitatea în articolul meu.
Prietenii mi-au tot spus că mă folosisem de dreptul oricărui istoric, pantru a mă exprima astfel: îmi spuneam în sinea mea, că, de fapt, eu nu eram un istoric, mai ales în ceea ce priveşte lucrările prezente; *că* vocația mea nu-mi cerea să-i atac pe cei în viață, mai întâi pentru că nu aveam destul talent de a face o operă destructivă în adevăr utila, apoi pentru că eram femeie şi că un sex, neluptând împotriva altuia cu arme egale, bărbatul care insultă o femeie comite o laşitate gratuită, în timp ce femeia care jigneşte ea, prima, pe bărbat, neputând motiva rațiunea acestei jigniri, abuzează de impunitate.

N-am distrus mica mea lucrare, pentru că un lucru făcut e bun făcut şi pentru că nu trebuie niciodată să dăm înapoi în

privința unei păreri emise, fie că ne place sau nu. Dar mi-am făgăduit să nu mă mai ocup niciodată de nimeni atunci când aş avea de spus despre cineva mai mult rău decât bine, decât atunci când aş fi constrânsă să fac acest lucru din pricina vreunui atac calomnios la adresa mea.

Aş fi avut, în unele momente, o anumită vervă pentru polemică. Simțeam asta, în ardoarea mea împotriva minciunii, şi am fost de o sută de ori solicitată să mă amestec în atacurile ziarelor împotriva politicii. Am refuzat cu încăpățânare, chiar în zilele în care anumiți prieteni ai mei mă împingeau la asta ca la îndeplinirea unei datorii. Dacă cineva ar fi voit să facă împreună cu mine un ziar care să generalizeze lupta de la partid la partid, de la idee la idee, aş fi făcut-o cu curaj şi aş fi cutezat probabil mai mult decât alții. Dar a restrânge acest război la proporțiile unui duel de fiecare zi, a face proces indivizilor, a-i aduce, pentru fapte de amănunt, în fața opiniei publice, era un lucru cu care structura mea sufletească nu se putea împăca. N-aş fi putut să trăiesc douăzeci şi patru de ore într-o atmosferă plină de furie şi de ură. M-a costat adesea destul de mult că m-am amestecat în redactarea unui ziar sau a vreunei reviste, unde numele meu sugera acceptarea unei solidarități cu execuțiile literare sau politice. Unii mi-au spus că eram lipsită de caracter şi că sentimentele mele erau căldicele. Prima acuzație poate fi adevărată, a doua însă e falsă. Îmi amintesc că cei mai mulți dintre cei care, în 1847, îmi reproşau, vehement, apatia politică şi-mi recomandau acțiunea în termeni frumoşi, au fost, în 1848, mult mai calmi şi mai îngăduitori decât am fost eu vreodată.

«

înainte de a trecc la anul 1845, în care, pentru prima oară în viața mea, m-am simțit atrasă de un viu interes către evenimentele politice, voi vorbi despre câteva persoane de care începeam, sau aveam să încep în curând, să mă simt foarte legată. Cum aceste persoane au rămas totdeauna străine de lumea politică, îmi va fi dificil să revin când voi intra, un pic, în această lume, şi pentru a nu întrerupe

atunci subiectul principal, voi dezvălui aici, într-o oarecare măsură, relaţiile mele cu de, aşa cum am mai făcut şi cu domnul Delatouche.

IV

DOAMNA DORVAL

Mă împrietenisem de aproape un an cu doamna
Dorval', nu fără să mă lupt cu mulţi dintre prietenii mei, care aveau prejudecăţi nedrepte împotriva ei.
Aş fi cedat în faţa părerii celor mai serioşi dintre aceşti prieteni, şi am cedat adesea, chiar atunci când nu eram prea convinsă de cele susţinute de ei, dar în ce-o priveşte pe această femeie, a cărei inimă era pe măsura inteligenţei sale, m-am ţinut tare, şi bine am făcut.

Născută pe estradele bâlciurilor din provincie, crescută în muncă şi sărăcie, Mărie Dorval a trăit, bolnavă şi totodată puternică, frumoasă şi veştedă, veselă ca un copil, tristă şi bună ca un înger condamnat să meargă pe cele mai aspre drumuri ale vieţii. Mama sa era una din acele firi exaltate care excită prea devreme sensibilitatea copiilor ei. La cea mai mică greşeală a Mariei, ea striga:

— Mă omori, mă faci să mor de durere!

Şi biata micuţă, luând în serios aceste reproşuri exagerate, petrecea nopţi întregi în lacrimi, rugân-

du-se cu ardoare, şi rugându-l pe Dumnezeu, cu căinţe şi remuşcări cumplite, sa i-o redea pe maică-sa, de care se acuza ca ar fi ucis-o; toate astea pentru o rochie sfâşiată sau pentru o batistă pierdută…

Zdruncinată astfel din copilărie, viaţa emoţiilor s-a dezvoltat în ea intensă, inepuizabilă şi oarecum necesară. Întocmai ca acele plante delicate şi fermecătoare pe care le vezi răsărind, înflorind, murind şi renăscând Jară încetare, puternic înrădăcinate în stâncă sub trăsnetul cataractelor, acel suflet minunat, întotdeauna plecat sub povara durerilor violente, înflorea la cea mai mică rază a soarelui şi căuta, cu aviditate, suflul vieţii în jurul lui, oricât de fugar, ori cât de otrăviț ar fi fost el câteodată. Duşmană a oricărei prevederi,

ea găsea în puterea imaginației și în ardoarea sufletului, bucurii de o zi, iluzii de o oră care trebuiau să fie urmate de naive mirări sau de regrete amare. Generoasă, ea uita sau ierta; și, fiind încercată, fără încetare, de dureri renăscânde, de noi decepții, trăia, iubea, suferea într-una.

Totul la ea era pasiune, maternitate, artă, prietenie, devotament, indignare, aspirație religioasă;
și cum nu știa sau nu voia să modereze nimic, existența sa era de o plenitudine înfricoșătoare, de o agitație deasupra puterilor omenești.

Când am cunoscut-o, se afla în toată strălucirea talentului și gloriei sale. Juca în *Anlony* și în *Marian*
Delorme.

înainte de a peupa locul care i se cuvenea, a trecut prin toate vicisitudinile vieții nomade. Făcuse parte din trupe ambulante al căror director propunea „o partidă de domino cehii mai tare amator din adunare, pentru a jnveseli antractul". A cântat în corurile din
Joseph, cățărată pe o scară și acoperită de o umbrelă pentru patru persoane, culisele teatrului (teatrul era o biserică veche) fiind ruinate și coristele fiind obligate să stea într-un feljde gaură acoperită cu o pânză, pe o ploaie torențială. Corul fusese întrerupt de exclamația unuia dintre corifei, care strigase celui aflat pe o treaptă sub el:

— Animalule, îmi scoți ochiul cu umbrela ta! Jos umbrela!

La paisprezece ani juca rolul Fanchettei din *Nunta lui Figaro* și nu mai știu ce rol dintr-o altapiesă.
N-avea nimic altceva decât o rochie, o rochiță albă care-i slujea pentru ambele roluri. Pentru ca Fanchette să aibă un aer cât de cât spaniol, cosea o bandă de stambă roșie la poalele fustei și descosea repede, după piesă, ca să dea impresia că și-a pus un alt costum când cele două piese se jucau în aceeași seară. Ziua, îmbrăcată într-o cămașă de copil, strâmta, din tricot de lână, își spăla și-și călca prețioasa rochie albă.

într-o zi, pe când tocmai se îndeletnicea eu această treabă, un bătrân bogat, din provincie, veni să-i ofere inima și banii

lui. Ea îi aruncă fierul de călcat în obraz şi se duse să povestească această insultă unui băieţaş de cincisprezece ani pe care îl considera iubitul ei şi care voi să-l ctaioare pe seducător.

Măritată de tânără, cânta la opera comică din
Nancy, cred, când un decor cedând zdrobi coapsa fetiţei sale care se afla în culise. A trebuit să alerge de la copil pe scenă şi de pe scenă la copil fără să întrerupă reprezentaţia.

Mamă a trei copii şi împovărată şi cu bătrâna sa măicuţă infirmă, Mărie muncea cu un curaj neobosit pentru a-i îngriji. A venit la Paris să-şi încerce norocul, căci, pentru ea, averea nu însemna decât ambiţia de a scăpa de mizerie. Dar fiindu-i groază de orice altă resursă în afară de muncă, a petrecut mulţi ani fără perspective, în oboseală şi lipsuri.

Abia în rolul morăriţei din melodrama la modă *Doi ocnaşi* i se remarcară eminentele calităţi dramatice.

începând din acel moment, succesele sale fură strălucitoare şi rapide. Ea a creat femeia dramei noi, eroina romantică a teatrului, şi dacă şi-a datoraî gloria maeştrilor în această artă, ei îi datorează, la rândul lor, cucerirea unui public care voia să vadă şi care a văzut în artă personificarea a trei mari artişti: Frederic-Lemaâtre, doamna Dorval şi Bocage.

Doamna Dorval a creat, în plus, un tip aparte în rolul Jeannei Vaubernier (doamna du Barry *1).* Ar fi trebuit s-o fi văzut în acest rol, unde, sclipitoare de graţie şi farmec, deşi plină de trivialitate, rezolvă o dificultate ce părea de netrecut. Ar fi trebuit s-o fi văzut în *Marion Delorme,* în *Angelo,* în *Chatterton,* în *Amony* şi, mai târziu, în drama *Marie-Jeanne* pentru a şti ce pasiune geloasă, ce castitate suavă, ce sensibilitate maternă sălăşluiau, în egală măsură în ca.

Abia publicasem *Indiana,* cred, când, împinsă spre doamna Dorval de o simpatie profundă, i-am scris pentru a-i cere să mă primească. Nu eram deloc celebră şi nu ştiam nici măcar dacă auzise vorbindu-se despre cartea mea. Dar scrisoarea mea a impresio.
njţt-o prin sinceritatea ei. Chiar în ziua în care a primit-o,

cum tocmai îi vorbeam despre această scrisoare lui Jules Sandeau, uşa mansardei mele se deschise brusc şi o femeie veni să-mi sară de gât, cu efuziune, strigând gata să-şi piardă răsuflarea:

— Lată-mă, eu sunt!

N-o văzusem niciodată decât pe scenă; dar vocea sa îmi rămăsese atât de bine întipărită în ureche, încât n-am ezitat s-o recunosc. Era mai mult decât frumoasă, era fermecătoare; şi totuşi era frumoasă, dar atât de fermecătoare încât frumuseţea sa era inutila. Nu era un chip, era o fizionomie, un suflet.

Era încă slabă, şi talia îi era o trestie mlădioasă care părea mereu legănată de vreun suflu misterios, sensibil pentru ea singură. Jules Sandeau o compară în acea zi cu pana care-i împodobea pălăria.

— Sunt sigur, spunea el, că vei căuta zadarnic, în întregul univers, o pană la fel de uşoară şi la fel de moale ca cea pe care o găsise ea. Această pana unică, minunată, a zburat spre ea, prin legea afinităţilor, sau a căzut peste ea din aripa vreunei zâne în zbor.

O întrebai pe doamna Dorval cum o convinsese scrisoarea mea şi cum de o adusese atât de repede. Ea îmi spuse că această declaraţie de prietenie şi de simpatie i'-o amintise pe cea pe care o făcuse ea domnişoarei Mars \ după ce o văzuse jucând pentru prima oară.

— Eram atât de naivă şi de sinceră! adăugă ea.

Eram convinsă că nu preţuieşti şi că nu devii tu însuţi cineva decât prin entuziasmul pe care ni-l inspiră talentul altora. Mi-am amintit, citind scrisoarea dumneavoastră, că, scriind-o pe a mea, m-am simţit pentru prima. Oară cu adevărat artistă şi că entuziasmul meu era o revelaţie. Mi-am spus că sânteţi sau veţi fi şi dumneavoastră artistă; şi apoi.

mi-am mai amintit ca domnişoara Mars, în loc sa mă înţeleagă şi să mă cheme, a fost rece şi distantă cu mine; n-am voit să fac ca domnişoara Mars.

Ne invită la masă pentru duminica următoare:

căci juca în fiecare scară a săptămânii şi-şi petrecea ziua de

repaus în mijlocul familiei sale. Era măritata

’ *Amte Boutet Mars* (1779—)847), actriță franceză de comedie, una dintre interpretele de seamă ale marilor drame romantice din secolul trecut.

acum cu domnul Merle, scriitor distins, care făcuse vodeviluri fermecătoare, între altele *Ci-devant, jeune homme,* şi care aproape până în ultimele zile a semnat foiletonul teatral la ziarul *Qmâidienne,* cu spirit, cu gust şi totdeauna cu imparțialitate. Cu domnul
Merle avusese un singur fiu, Georges; cele trei fete ale doamnei Dorval şi câțiva prieteni vechi alcătuiau reuniunea intimă în care jocurile şi râsetele copiilor aveau, fireşte, întâietate.

Doamna Dorval câştiga cel mult cincisprezece mii de franci, neodihnindu-se niciodată şi trăind în modul cel mai simplu, ştiind să-şi facă locuința şi obiceiurile elegante, fără lux, datorită gustului şi dibăciei;
dar mare, generoasă, plătind adesea datorii care nu-i aparțineau, neştiind să respingă paraziții care n-aveau niciun drept asupra ei, decât prin persistența deprinderii, recurgea fără încetare la expediente şi am văzut-o vânzând, pentru a-şi îmbrăca fetele sau pentru a-şi salva prietenii laşi, până şi micile bijuterii pe care le iubea ca pe nişte amintiri şi pe care le săruta ca pe nişte relicve.

Răsplătită adesea prin cea mai neagră ingratitudine, prin reproşuri care, în anumite guri, erau adevărate blestem’e, ea se consola cu nădejdea fericirii fetelor sale; dar una dintre de i-a zdrobit inima.

Gabrielle avea şaisprezece ani; era o frumusețe ideală. N-am văzut-o decât de trei ori şi am băgat de seamă că era geloasă pe mama ei şi că nu se gândea decât să se scuture de autoritatea sa.

Doamna Dorval rfu voia să audă vorbindu-se de teatru în privința fiicelor sale.

— Ştiu prea bine ce înseamnă teatrul! spunea ea;
şi în acest strigăt se aflau toate spaimele şi toate duioşiile unei mame.

Gabrielle nu se jenă să-mi speină că mama sa se temea, pe scenă, de frumusețea şi tinerețea ei. N-am fost de acord şi fata mi-a mărturisit, cu naivitate, mânia şi duşmănia pentru orietne-i dădea dreptate mamei sale împotriva ei. Am fost surprinsă să văd atâta amărăciune ascunsa sub chipul de înger al acelei fete împotriva căreia aveam unele rețineri, şi care*
acordindu-mi încrederea, şi-a imaginat că voi ficu totul de părerea ei.

La puțină vreme după aceea, Gabrielle se. Îndrăgosti de un om de litere ca un oarecare: talent, F., care scria mici articole în *Revue des Deux-Mondes* sub numele de lordul Feeling. Dar acest tal-ent era, de minimă importanță şi de un folos, comercialmente vorbind, aproape nul. F. Nu poseda nimic şi, în plus, mai era şi tuberculos.

Doamna Dorval voi să-l Îndepărteze. Gabrielle, iritată, o acuză că voia să i-l ia.

— Ah! strigă biata mamă rănită şi consternată, iată aceeaşi execrabilă poveste a geloziei fetelor!
Vrei să le împiedici să alerge spre pierzanie, te doare inima că. Eşti obligată să le-o sfâşii pe-a lor şi, ca să te consoleze, de te acuză, nici mai mult nici mai puțin, că eşti infamă!

Doamna Dorval socoti necesar s-o închidă pe Gabrielle la mânăstire. Într-o bună dimineață Gabrielle dispăru răpită de F.

F. Era un om cinstit, dar un suflet fără energie, ca şi constituția sa lovită de moarte, şi un spirit fără resurse, ca şi averea sa. După scandalul acestei răpiri, doamua Dorval, neputându-i refuza mâna Gabriellei*
el n-avu altă hotărâre de luat decât să vină să ceară şi să obțină o dublă iertare. Curajoasa mamă i-ar fi dat azil acestui bolnav care voia să fie, în pragul mormântului, soțul acestei fete ticăloase ce poza în

victimă pentru că mama sa voise s-o împiedice să fie astfel.

F. Făcu totul pe dos decât ar fi trebuit să-l sfătuiască judecata şi spiritul de dreptate. El o luă pe

Gabrielle în Spania, ca şi cum s-ar fi temut că mama ei o să pună jandarmii pe urmele sale şi încercară să se căsătorească fără consimțământul ei; dar ny izbutiră şi fură siliți să i-l ceară în termeni jignitori. Căsătoria odată consimțită şi încheiată, cerură bani. Doamna Dorval dădu tot ceca ce putu da. S-a văzut, fireşte, că nu mai avea ce să le dea şi-i im*
putară asta ca o crimă. Tinerii soți, în loc să încerce să lucreze la Paris, plecară în Anglia, cheltuind astfel, dintr-o dată, în călătorii şi deplasări, puținul pe care-l posedau. Aveau ei oare nădejdea să se apuce de vreo treabă la Londra? Această speranță nu se realiză. Gabrielle nu era artistă, deşi fusese crescută aşa cum se cădea pentru o moştenitoare, în preajma marilor maeştri ai artei şi sfătuită de adevărați artişti; dar numai frumusețea, fără curaj şi fără inteligență, nu-i de-ajuns.

F. Nu era nici el înzestrat mai mult; era un bărbat tânăr, de treabă, cu o figură interesantă, capabil de sentimente paşnice şi tandre, dar fără idei personale şi prea. Delicat pentru a nu înțelege, dacă ar fi reflectat, că a răpi o tânără fată săracă, fără a avea mijloacele sau puterea de a-i crea o existență era o greşeală în dosul căreia este foarte greu să te astunzi. Fu cuprins de descurajare, şi tuberculoza făcu progrese înfricoşătoare. Acest rău este molipsitor între bărbat şi femeie. Gabrielle se molipsi şi muri în câteva săptămâni, pradă mizeriei şi disperării.

Nenorocitul F. Se întoarse să moară la Paris. Primi, timp de câteva zile, ospitalitate la Saint-Gratien, la marchizul de Custines şi aici avu slăbiciunea să se plângă de doamna Dorval, cu multă asprime. Fă-
liul u şi iluzii asupra lui însuşi, ca toți tuberculoşii.
fetindea a fi fost robust şi sănătos înainte de şeilffiM la Londra, unde lipsurile soției sale şi neliniştea
Iii privința viitorului îl uciseseră. Se înşela totai

Kupra lui însuşi. Primul cuvânt pe care doamna nrval mi l-a spus pe seama lui, fusese acesta:

— Are talent puțin, curaj şi mai puțin, şi o sănătate

pierdută.

Ajungea, ajungea, în adevăr, numai să-l vezi pnim a băga de seamă tuşea lui seacă, slăbiciunea ex-

E'cmă şi figura profund abătută. Biata Gabrielle atriuia aceste simptome înfricoşătoare suferinţelor pallimii sale şi, inocentă cum era, nu bănuia că satisfacerea acestei pasiuni va însemna pentru amândoi moartea.

Cât despre ajutoarele pe care doamna Dorval ar

li trebuit să i le trimită, în starea de jenă foarte pronunţată în care ea însăşi trăia, hărţuită (am văzut-o)

CE creditori care-i sechestrau veniturile şi ameninţau să-i ia mobilele, acele ajutoare ar fi fost un foarte slab paleativ. În plus, F. Mărturisea el însuşi e. I i-a fost ruşine să-i aducă la cunoştinţă la ce extreme s-a văzut redus, şi această ruşine este, de altfel, de înţeles din partea unui om care n-a ţinut seama de temerile mamei şi care s-a făcut luntre şi punte

iă fie un susţinător de familie demn de încredere. F.

s a arătat iritat mai ales de a nu fi inspirat această

Încredere doamnei Dorval.

în ciuda remuşcărilor lăuntrice, F., zdrobit de pierderea soţiei sale, sătul de propria sa suferinţă şi

/bătându-se, odată cu apropierea agoniei, îşi descarcă sufletul făcând confidenţe amare. Dumnezeu să-l ierte, dar aceste plângeri privitoare la slăbiciunea sa erau meritate! Un număr însemnat de persoane i le ascultară şi i le primiră, vinovate şi de de 3 nu fi Ştiut să i ie spulbere prin examinarea faptului în sine 'şi prin simpla reflecţie asupra acestui fapt.

Duşmanii doamnei Dorval insistară, cu bucurie, asupra celui mai odios şi mai absurd reproş ce i s-a putut aduce acestei mame martire, izbutind să-i sfâşie propriile simţăminte. Ea, o mamă rea, când sentimentul ei matern devenise o pasiune şi adesea 1

un delir, când ca însăşi a murit din cauza suferinţei, îi povestesc toata viaţa şi se va vedea îndată cum ştia ea să iubească.

într-o zi, când i se raporta doamnei Dorval, pe nedrept

„după mine, plângerile fiicei sale şi ale lui F., printre care şi faptul că Gabrielle fusese maltratată şi bătută de ea, Mărie deveni sumbră şi visătoare;
apoi, fără să asculte întrebările nedelicate şi crude care i se adresau, strigă:

— Ah! da, Doamne, ar fi trebuit s-o bat! Iartă-mă, Doamne, că n-am avut acest curaj atunci!

Năucită de durere, biata femeie se ridică după această noua lovitură, prin muncă, prin afecțiunea alor săi şi prin tandrele îngrijiri pentru cea mai tânără fiică a sa, Caroline, un copil frumos, blond şi liniştit, a cărei sănătate, multă vreme zdruncinată, îi pricinuise temeri de moarte. În loc s-o ajute şi să aibă grijă de acest copil bolnav, ca unul care avea nevoia şi dreptul să fie copilul răsfățat, cele două surori mai vârstnice se amuzaseră să fie geloase pe ea.

Dar Caroline era bună; o iubea pe mama ei, merita deci să fie fericită, şi a şi fost. Cealaltă fată a Mariei,
Louise, s-a măritat şi ea la rândul ei cu Rene Luguet, un tânăr actor în care doamna Dorval presimțea un talent adevărat, un suflet generos, un caracter sigur.

Curând Carolie avu un fiu căruia mama sa îi dădu numele de Georges; acest copil deveni bucuria, dragostea supremă a Mariei. Îi trebuia acestei inimi devotate o ființă căreia să i se poată dărui în întregime, pi şi noapte, fără odihnă şi fără restricție.

în 1848, am văzut-o pe doamna Dorval foarte speriaiă şi foarte consternată de revoluția care se dez-
Liițuise.

Domnul Merle, soțul ci, deşi moderat din fire şi tolerant în opiniile sale, aparținea partidului legitimist, şi doamna Dorval îşi închipuia că va fi persecutată. Se temea chiar de eşafod şi de proscrieri, imaginația ei activă neştiind să facă lucrurile pe jumătate.

Nu exista decât un singur motiv întemeiat pentru alarmele sale. Această perturbație trebuia să lovească şi lovea atunci în toți cei care trăiau dintr-o muncă nesigură. Meşteşugarii şi artiştii, toți cei care trăiau de azi pe mâine, erau ca şi

paralizați în astfel de crize, iar doamna Dorval, având de luptat
Cu vârsta, oboseala şi propria sa groază, cu greu putea rezista la trecerea avalanşei. Eram într-o situație nu mai puțin precară, criza mă surprinsese plină de datorii de pe urma măritişului fetei mele. Pe de o parte mă amenința un sechestru pe mobilă, pe de alta plasarea cărților fusese suspendată timp de câteva luni.

Dar nu mă prea sinchiseam de asemenea lucruri.
Lipsurile de moment nu înseamnă nimic, n-am să vorbesc acum despre asta. Singura suferință, reală în acele clipe, era că nu-i puteam plăti imediat pe cei care-şi reclamau creanțele şi că nu-i puteam ajuta pe cei care sufereau în jurul meu. Dar când eşti susținut de o credință sociala, de o nădejde impersonală, temerile personale, oricât de serioase ar fi de, se micşorează.

Doamna Dorval ar fi putut foarte bine să înțeleagă şi să simtă ideile generale; respingea însă examinarea lor având, spunea ea, destule de suferit; nu vedea decât dezastre şi nu visa decât catastrofe sângeroasc 3
în revoluția din februarie. Biata femeie! Acesta era i presentimentul cumplitei dureri care avea să-i lovească familia.

în luna iunie 1848, după acele „execrabile zile“
care uciseseră Republica, înarmându-i pe fiii ei unii împotriva altora şi săpând între cele două puteri ale.
revoluției, popor ş. Burghezie, o prăpastie pe care nici douăzeci de ani de acum încolo nu vor ajunge poate s-o umple, mă aflam la Nohant foarte amcj nințată de duşmani laşi şi de spaimele prosteşti din provincie. Nu mi-am făcut mai multe griji decât y îmi făcusem pentru tot ceea ce avusesem personal de suferit în aceste evenimente. Sufletul meu era mort, speranța mea zdrobită sub baricade.

în toiul acestei mâhniri am primit de la Mărie a
Dorval scrisoarea de față:

„Biata mea bună şi scumpă prietenă, n-am cutezat să-ți scriu, te credeam foarte ocupata; şi, de altfel, nici nu puteam;

în disperarea mea ți-aş fi scris
o scrisoare prea nesăbuită. Dar astăzi ştiu că eşti la Nohant, departe de cumplitul nostru Paris, singură cu inima ta aşa de bună şi care m-a iubit atât!
Am citit, printre lacrimi, scrisoarea ta lui X.! Te regăsesc în întregime în ea ca şi în romanul lui
Champi9 / Bietul Champi! Atunci am simțit cu totul nevoia să-ți scriu, ca să capăt de la tine câteva cuvinte de consolare pentru bietul meu suflet dezolat.
L-am pierdut pe fiul meu Geroges! îl ştii? Dar tu nu poți simți durerea adâncă, ireparabilă pe care o resimt eu. Nu şliu. Ce să fac, ce să cred! Nu pricep de ce Dumnezeu ne răpeşte astfel ființe aşa de dragi.
Vreau să mă rog lui Dumnezeu şi nu simt decât mânie şi revoltă în inima mea. Îmi petrec viața lângă micul tui mormânt. Mă vede el? Ce crezi 'i Nu ştiu ce să mai fac cu viața, nu-mi mai cunosc datoria. Aş vrea, dar nu-mi mai pot iubi copiii ceilalți. Am căutat consolare în cărțile de rugăciune. N-am găsit în de nirni:
care să-mi vorbească de situația mea şi de copiii pe care-i pierdem. Ar trebui să-i muțumim lui Dumnezeu pentru o asemenea durere cumplită? Nn, nu pot! N-a strigat însuşi Iisus: «Tată, de ce m-ai părăsit?» Dacă acest suflet mare s-a îndoit, ce-o să facem noi, celelalte ființe? Ah! draga mea, sunt atât de nenoricită! Georges era toată fericirea mea.
Credeam că el mi-e răsplata pentru că fusesem o fală bună şi devotată întregii mele familii a cărei povară îmi era atât de scumpă, dar şi atât de grea pentru bieții mei umeri... eram atât de fericită! Nu doream nimic de la nimeni. Luptam cu cura' într-o meserie în care «domneşte ura», pe care o îndeplineam după puterea mea, şi când boala nu mă slânjenea, cu gândul de a face mai fericită pe toată lumea din jurul meu.
Revoluția... aria pierdută... şi încă eram fericiți.

' Lipsă în textul original. Fraza a fost probabil înlăturată dî George Sand.

Bieții noştri micuți făceau baricade, cântau La Marseillaisc, *zgomotele străzii le dubla veselia! Ei bine.*
după câteva zile, aceleaşi zgomote redubl-au convulsiile bietului meu George. S-a chinuit paisprezece zile. Paisprezece zile am fost puşi pe cruce! A căzut la picioarele noastre la 3 mai. Si-a dat micul lui suflet la numai şaisprezece ani, la ora 3 şi jumătate diipă-amiază.

Iartă-mă că te întristez, buna mea dragă, dar vin la tine pe care te iubesc atâta! care ai fost totdeauna aşa de bună față de mine! Tu, căreia îi datorez
(căci fără line acest lucru nu s-ar fi putut) acea frumoasă călătorie în sud cu fiul meu! acea călătorie care mi-a restabilit sănătatea (vai, prea w. Uh), care l-a făcut atât de fericit pe acest copil, care a umplut de distracții, de plimbări, de soare, biata sa existență atât de curând sfârşită!

Vin din nou la tine ca să-mi scrii o scrisoare care să dea un pic putere sufletului meu. Îți cer încă o dată ajutor. Cuvintele frumoase care ies din inima ta nobilă, din înalta ta rațiune, ştiu bine de unde să le iau, dar voi afla o mai mare uşurare dacă pornesc din inima ta către a mea.

Adio, scumpa mea George, prietena mea şi numele meu drag!

Mărie Dorval

12 *iunie 1848, strada de Varennes, 2**

N-am vrut sa schimb un cuvânt, să suprim niciun rând din accastă scrisoare; măcar că n-am obiceiul să public elogiile care mi se adresează, acestea sunt sfinte pentru mine. Este ultima binecuvântare a acestui suflet iubitor şi credincios în ciuda a orice, şi această tandră venerație pentru cei care îi erau prieteni, arată comorile de evlavie morală ce se aflau încă în ea.

Acum, iată "amănuntele crudei sale morți după o viață tot atât de crudă. Rene Luguet e cel care mi le-a dat într-o admirabila scrisoare din care sunt silită să suprim jumătate. Se va vedea pentru ce.

„Scumpă doamnă Sand

Oh! aveți dreptatg, moartea ei este pentru noi o mare

nenorocire, atât de mare, vedeți dumneavoastră, încât ne-a răpit orice bucurie pe pământ. În ce mă priveşte, am pierdut totul, o prietenă, un tovarăş de necazuri, o mamă! mama mea intelectuală, mama sufletului meu, cea care a dat elan inimii mele, cea care m-a făcut artist, care m-a făcut om şi care mi-a arătat îndatoririle, cea care m-a făcut leal şi curajos, rare mi-a dăruit sentimentul frumosului, al adevărului, al măreţidui. Mai mult, ea o iubea pe scumpa ntea Louise, îi adora pe copiii noştri. Din cauza tiha a murit: judecaţi, judecaţi — cum să n-o plâng!

Scumpă doamnă, dumneavoastră pe care v-a iubit atât, pe care v-a venerat, lăsaţi-mă să vă povestesc o parte din suferinţele sale, veţi avea atunci măsura tlor mele.

A murit de supărare, de descurajare. Dispreţul, da, dispreţul a ucis-o /

Când biata femeie se ducea din uşă în uşă, cerşind
’ să i se folosească talentul, geniul său, ochii se căscau mari la numele de Dorval. Geniul! De asta este vorba! îi lipseau unul sau doi dinţi, rochia îi era neagră, privirea tristă. Evenimentele au adus în teatru dezastre care an pricinuit la rândul lor…1 Muri
Georges. Mărie, lovită în inimă, rămase la început dreaptă, fără să ne lase să-i vedem adâncimea rănii, apoi întinse mâna pentru a se agăţa de ceva; căutarăm repede ceva care s-o smulgă din această mare durere: o mare creaţie.

X. Veni cu un rol frumos. Ea îl citi, îl învăţă, era sublimă în el. Rolul era colacul salvării. Trebuia, cu orice preţ, ca măcar câteva ore pe zi să fie smulsă din durerea ei.

Fără motiv, fără scuză, fără un cuvânt de explicaţie rolul i se trase. Se isprăvise. Primi lovitura drept în inimă. Acum se spune că este regretată. Era şi timpul.

Viaţa acestei biete fe? neî se scurgea deci prin trei
1 răni adinei: moartea unei fiinţe adorate, uitarea şi, pretutindeni, nedreptatea, iar acasă groaza de mizerie!

Aşa a/ unserăni până la 10 aprilie trecut. Eu trebuia să ma duc la Caen, ea urma sa vină să măi întâlnească, dar înainte de asta voi să jacă un ultim efort, un ultim demers ca să aibă

la Comedia franceză un angajament şi cinci sute de franci pe luna.
1 s-a răspuns că în curând, grafie unor «calcule inteligente», urma să se face o economie de trei sute de franci la iluminat şi că daca va putea fi învinsa
«aversiunea» comitetului, o vor înştiința dacă-i vor putea da de lucru.

Aceasta a fost ultima lovitură ce i s-a dat, căci am văzut în acel moment privirea sa angelică îndreptându-se spre mine, şi în această privire era moartea.

Plecă la Caen şi acolo, îndată, în doua ore, o văzui atât de bolnavă, încât a fost necesar un consult de medici. Starea ei fu socotită ca foarte gravă, avea anemie pernicioasă şi utter la ficat. Am crezut că aud prommțându-se propria mea condamnare la moarte. Nu-mi puteam crede ochilor când priveam acel înger de durere şi de resemnare care nu se plângea şi care, surâzându-mi trist, părea a-mi spune:

— Eşti aici, n-ai sa mă laşi să mor 1

începând din acel moment, am petrecut patruzeci de nopți la capătâiul ei, în picioare l N-a avut altă pază, alt infirmier, alt prieten decât pe mine. Am voit să îndeplinesc singur această sarcină; timp de patruzeci de zile am fost acolo, apărând-o împotriva morții, cum îşi apără un cline credincios stăpânul în pericol.

Apoi am văzut venind slăbiciunea, melancolia profundă. Începu să vorbească într-una despre copilăria, despre zilele ei frumoase; îşi rezumă întreaga existență; mă simțeam zdrobit de disperare, di: oboseală. De mai multe ori am leşinat. Trebuia luată o hotărâre şi, cum medicii prevăzusem moartea în caz de călătorie, iar eu vedeam că sfârşitul se apropie repede şi ea striga într-una după Paris, după fiica şi după mica sa Mărie cu un accent care mă face încă să tremur... îi cerni Domnului o minune, reținui cupeul diligenței, o sculai şi mă apucai să îmbrac eu însumi această ființă adorată, care se lăsa îmbrăcată ca şi cum aş fi fost mama ei. Am coborât-o pe brațe şi, după o ora, am plecat la Paris, amândoi muribunzi, ea de boala ei, eu de disperarea mea.

Două ore mai târziu, pe o furtună cumplită, ne răsturnarăm; dar abia dacă băgarăim de seamă. Toiul ne era atât de egal!

*În sfârşit, a doua zi, se afla în camera ei, în */"/-*

locul nostru, al tuturor. Slavă Domnului, trăia; dar răul, pe care călătoria i-l sporise, puse din nou stăpânire pe ea, şi, la 20 mai, la ora unu, ne spuse:

— Mor, dar sunt resemnată! Fiica mea, huna,ua fiică, rămas bun... Luguet...

Acestea îi fură ultimele cuvinte. Apoi ithinnî sau suspin îşi luă zborul printr-un surâs. Oh! acel surâs, va străluci totdeauna în fața ochilor mei şi simt nevoia să-mi privesc repede copiii şi pe draga ivea soție pentru a accepta viața 1

Scumpă doamnă Sand, mi-e inima însângerar. A /

Scrisoarea dumneavoastră a reînsufleții toate chinurile mele. Această adorabilă Mărie I Ați fost uiumul ei poet! Am citit La petite Fadette *la capătâiul ei. Apoi am vorbit multă vreme despre toate aceste cărți frumoase din care ea povestea plângând scene mişcătoare. Apoi mi-a vorbit despre dumneavoastră., despre inima dumneavoastră. Ah, scumpă doamnă*

Sand, cum o iubeați pe Mărie l Cum ați ştiut să-i înțelegeți sufletul, cum v-a iubit şi cum vă iubesc eu!

97

Şi cât sunt de nenorocii l Mi se pare că viața mea nu mak are scop şi că n-o mai accept decât din datorie.

Aştept ziua în care vă voi putea vorbi despre ea, să vă povestesc despre toate lucrurile uimitoare de măreție şi de frumusețe pe care mi le-a spus acest înger în zilele sale de melancolie şi în zilele sale de durere.

Al dumneavoastră devotat şi dezolat,

Luguet“

Astfel a fost iubită, astfel a fost plânsă Mărie Dorval. Soțul ei, domnul Merle, căzuse într-o stare de lâncezeală urmată de paralizie. Amabil şi bun, dar profund egoist, găsi cât se poate de simplu să rămână, cu infirmitățile lui cumplite şi datoriile sale nesecate, în sarcina lui Luguet şi a soției sale, pentru care el nu însemna nimic, decât o datorie moştenită de la

doamna Dorval „datorie pe care ei o îndepliniră până la capăt, în ciuda vicisitudinilor vieții de artist şi a zilelor grele pe care te avură de străbătut, atât de scump şi de sacru le-a fost gândul de a continua sarcina de devotament care le-a fost lăsată moştenire de. Ea.

Dacă a fost trădată şi dezonorată, această victimă a artei şi a sorții a fost şi mult iubită, şi mult reregretată. N-am vorbit despre mine, despre mine, care nu m-am obişnuit încă cu ideea că ea nu mai este, şi că nu voi mai putea s-o ajut şi s-o consolez; despre mine, care n-am putut să povestesc această întâmplare şi să transcriu aceste amănunte fără să mă simt înecată de lacrimi; despre mine care am convingerea că o voi regăsi într-o lume mai bună, pură şi sfântă, ca în ziua în care sufletul ei părăsea sânul

Domnului pentru a veni să rătăcească prin lumea noastră nebună şi să cada de oboseală pe drumurile noastre blestemate.

EUGENE DELACROIX

Eugene Delacroix1 a fost unul dintre primii mei prieteni din lumea artiştilor şi am avut fericirea să-l număr totdeauna printre bătrânii mei prieteni

Bătrân, se ştie, este cuvântul care se refera la vechimea relațiilor şi nu la persoană. Delacroix n-are şi nu va avea bătrânețe. E un geniu, şi un om tânăr.

Deşi printr-o contradicție originală şi picantă, spiritul său critică fără încetare prezentul şi-şi bate joc de viitor, deşi îi place să cunoască, să simtă, să ghicească, să iubească în mod exclusiv operele şi adesea ideile trecutului, el este, în arta sa, inovatorul şi cutezătorul prin excelență. Pentru mine el este primul maestru al acestor timpuri şi, relativ la vremurile trecute, va rămâne unul dintre primii în istoria picturii. Această artă, nemaiprogresând în general, de

1 Unu dintre cei mai de seamă pictori ai Franței care a tiăât între anii 1798—1863. Colorist puternic, novator îndrăzneț, a fost şeful şcolii romantice de pictură din Franța. Lui i se datorează unele dintre marile picturi murale din Paris şi anume: plafonul galeriei Apollo din Luvru, salonul

regal şi biblioteca din
Camera deputaţilor, frescele din capela Siittte-Agnes şi din biserica Saânt-Sulpice. Dintre cele mai de seamă tablouri ale sale, amintim: *Dante şi Vârgiliu în infern* (1812), *Masacrele de. Ia*
Scio (1824), *Libertatea călăuzind poporul* (1334). *Intrarea crucialilor în Gonstantinopol* (1841), la Renaştere şi părând mai puţin gustată şi mai puţin înţeleasă de mase, era firesc ca un tip. De artist ca Delacroix, multă vreme combătut şi înăbuşit de arta şi de acea pervertire a gustului general, să se împotrivească lumii moderne cu toată forţa instinctelor sale. El a căutat, în toate obstacolele care-l înconjurau, monştri de răsturnat, a crezut că-i găseşte în ideile progresului din care n-a simţit, sau n-a voit să simtă decât latura incompletă sau excesivi
Trebuia o voinţă prea arzătoare şi prea exclusivă, ca a sa, pentru a se acomoda cu lucrurile abstracte. În, definitiv el. Se aseamănă, în aprecierea chestiunilor sociale, cu Mărie Dorval în aprecierea ideilor religioase. Acestor imaginaţii puternice le trebuie un teren solid pentru a-şi clădi lumea gândurilor lor. Nu trebuie să le spui să aştepte ca sa se facă lumină.
Ele au groază de ce este vag, vor lumina plină a zilei.
Şi asta dintr-un motiv foarte simplu: de înşile sunt:
zi şi lumină.

Marele maestru despre care vorbesc este. Deci melancolic şi trist în teoria sa, vesel, fermecător, de treabă, în relaţiile sale. Distruge fără furie şi ironizează fără fiere, din fericire pentru cei pe Care-î critică; şi asta, fiindcă are tot atâta spirit cât şi geniu, lucru la care nu te aştepţi privindu-i pictura, unde plăcerea cedează locul măreţiei şi unde măiestria nu admite gentileţea şi cochetăria. Personajele sale sunt austere; e plăcut să le priveşti în faţă; te cheamă într-un ţinut mai înalt decât cel în care trăieşti. Zei, războinici, poeţi sau înţelepţi, aceste chipuri măreţe, din alegorie sau din istorie, pe care le-a eternizat, te mişcă printr-o alură formidabilă sau printr-un calm olimpian. Nici pomeneală să te gândeşti,

contxjmplâr. Du-le, la bietul model de atelier pe care-l găseşti în aproape toate picturile moderne sub cosrtumul de împrumut cu ajutorul căruia s-a încercat în zadar transformarea sa. E ca şi cum Delacroix a pus bărbați şi femei să-i pozeze şi a închis pe jueiălate ochii pentru a nu-i vedea prea reali.

Şi totuşi aceste personaje sunt adevărate-deşi idealizate în sensul mişcării dramatice sau al majestății visătoare. Ele sunt adevărate, ca şi imaginile pe care le purtăm în noi înşine când ne închipuim zeii poeziei sau eroii antichității. Sunt desigur oameni, dar nu oameni vulgari cum îi place vulgarului să-i vadă ca să-i înțeleagă. Sunt însuflețiți, dar de acea viață grandioasă, sublimă sau teribilă căreia singur geniul îi poate regăsi suflul.

Nu. Vorbesc de culoarea lui Delacroix. El singur ar avea poate ştiința şi dreptul de a face o demonstrație a acestei componente a artei sale, unde nici adversarii săi cei mai înverşunați n-au avut ce sa spună; dar a vorbi despre culoare în pictură e ca şi cum ai pretinde să simți şi să ghiceşti muzica prin cuvinte. Să descrii *Requiemul* lui Mozart? S-ar putea într-adevăr scrie un poem frumos ascultându-l; dar n-ar fi decât un poem şi nu o transpunere; artele nu se transpun unele prin altele. Legătura lor este strâns legată în profunzimile sufletului; dar, nevorbind aceeaşi limbă, de nu se explică decât prin analogii misterioase.

Se caută, se unesc şi se fecundează în ex lazuri în care fiecare dintre de nu se exprimă decât pe sine însuşi.

„*Ceea ce constituie frumosul în această meserie,* îmi spunea, vesel, însuşi Delacroix, într-una din scrisorile sale, *consta în ceea ce cuvântul nu-i. În stare să exprime. Mă înțelegeți de altfel,* adaugă ei;
căci o frază din scrisoarea dumneavoastră îmi spune destul cât de bine simțiți limitele necesare de fiecărei arte, limite pe care domnii confrați ai dumneavoastră le depăşesc adesea cu o uşurință admirabilă.“

Singurele lucrări despre artă care au importanță şi pot să

fie utile sunt cele care se străduiesc să dezvolte calitățile de emoție în fața lucrurilor mari şi care, prin asta, înalță şi lărgesc sentimentul cititorilor. Din acest punct de vedere, Diderot a fost critic mare şi, în zilele noastre, numeroşi critici au mai scris despre artă pagini bune şi frumoase. În afara de acestea, nu există decât eforturi pierdute şi pedantism pueril.

Un mod de apreciere superioară se află sub ochii mei. Vreau să amintesc un fragment pentru cei care nu-l au la îndemână:

„Nu se poate nega impresia de descreştere neîncetata a lucrărilor care se adresează părții celei mai entuziaste a spiritului; un soi de răceală mortală ne cuprinde treptat, înainte de a îngheța dintr-o dată sursa oricărei venerații şi a oricărei poezii... Trebuie oare să se spună că lucrările frumoase nu sunt făcute pentru public şi că nu sunt apreciate de el, că publicul nu-şi păstrează admirațiile privilegiate decât pentru lucruri uşuratice? Să simtă el oare pentru orice producție extraordinară un soi de antipatie şi instinctul să-l mâne în mod firesc către ceea ce este vulgar şi de scurtă durată? Să aibă oare publicul, pentru orice operă, care, prin grandoarea sa, pare că nu se supune capriciului modei, o repulsie secretă şi să nu vadă în ea decât un soi de reproş al nestatorniciei gusturilor sale şi al vanității opiniilor sale r

După acest strigăt de durere şi de uimire, criticul pe care-l citez, ne vorbeşte despre *Judecata de*
Apoi, şi fără să întrebuințeze niciun termen de specialitate, fără să ne inițieze în niciunul dintre procedeele pe care n-avem nevoie să le cunoaştem, ocupat numai sa ne comunice entuziasmul care-l cuprinde, ne aruncă în gândirea, în propria gândire a lui
Michelangelo:

Stilul lui Michelangelo, spune el, *pare singurul perfect potrivit unui asemenea subiect. Felul de înțelegere care este specific acestui stil, aceasta hotărâre netă de a fugi de orice trivialitate, cu riscul de a cădea în exagerare şi de a merge până la imposibil, se găsesc la locul lor în pictura unei scene care se transportă într-o sferă cu totul ideală. Este adevărat că*

spiritul nostru trece dincolo de ceea ce arta poate să exprime în acest gen, că însăşi poezia, care pare atât de imaterială în mijloacele ei de exprimare, nu ne dă decât o idee precisă a unor asemenea invenții.

Când Apocalipsul Sfântului Ion *ne zugrăveşte ultimele zvârcolirî ale naturii, munții care se prăbuşesc, stelele care cad de pe bolta cerească, imaginația cea mai poetică şi cea mai vastă tiu poate fi împiedicată să circumscrie într-un spațiu mărginit tabloul care*

i se oferă. Comparațiile întrebuhițate de poet sunt extrase din obiecte materiale care opresc ghidul în zborul său. Michelangelo, dimpotrivă, cu cele zece sau douăsprezece grupuri ale sale, alcătuite din câteva chipuri dispuse simetric şi pe o suprafață pe care ochiul o poate cuprinde fără greutate, ne dă o idee incomparabil mai groaznică a catastrofei supreme care aduce la picioarele Judecătorului său genul uman pierdut; şi această influență imensă care se exercită asupra imaginației, n-o datorează nici uneia dintre resursele pe care le pot folosi pictorii vulgari; numai stilul său este singurul care-l susține în ținuturile sublimului şi care ne poartă cu el acolo…

Iisus Christos al lui Michelangelo nu-i niciun filozof, niciun erou de roman. E însuşi Dumnezeu al ca-

rui braț va preschimba în pulbere universul. Îi trebuie lui Michelangelo, îi trebuie pictorului forme, contraste sumbre, lumini peste trupurile cărnoase şi mişcătoare. Judecata de apoi *este sărbătoarea cărnii; cea pe care o vezi mişcându-se pe oasele acestor palizi reînviați în. Momentul în care trâmbița le întredeschide mormântul şi-i smulge din somnul de secole l în ce varietate de atitudini poetice îşi între deschid ei pleoapele la licărirea acestei sinistre şi ultime zile care face să tremure lumina mormintului şi pătrunde până în măruntaiele acestui pământ unde moartea şi-a îndesat victimele! Câte unii ridică cu greu stratul gros sub care au dormit atâta vreme, alții, eliberați de această povară, ratam acolo întinşi şi ca uimiți de ei înşişi. Mai departe, barca răzbunătoare duce mulțimea păcătoşilor.*

Caron stă acolo, lovind cu vâsla în sufletele leneşilor“.

Cine a scris oare aceste frumoase pagini? Nu ți se pare că-l auzi pe însuşi Michelangelo vorbind despre opera sa şi explâcându-şi ideea? Acest limbaj atât de măreț şi de ferm care nu pare să aparțină secolului nostru, nu e oare cel al unui maestru tălmăcât de vreun -literat contemporan de mâna întâia?

Nu! Aceste pagini sunt scrise de un literat modern care n-are nici pofta, nici timp să scrie. Ele au fost aruncate la repezeală pe htrtie, într-o zi de indignare arzătoare împotriva indiferenței publicului şi a criticii în fața unei frumoase copii a *Judecății de apoi* datorata lui Sigalon,. De care Parisul, poftit s-o contemple la palatul Artelor Frumoase nu se interesase câtuşi de puțin. Aceste pagini, despre care maestrul nici nu voia să i se vorbească şi căruia îi era teamă să le şi recitească sunt semnate: *Eugene Delacroix.*

Nu voi spune de ce n-a mai scris şi altele10 dar, voi spune: de ce n-a putut să adauge douăsprezece ore în plus zilelor sale şi aşa prea scurte pentru pictură! El singur, cred eu, ar fi putut face ca mulțimea să înțeleagă propriul său geniu, înfățişându-l
pe cel al maeştrilor atât de iubiți şi atât de bine înțeleşi de el.

Să citām concluzia: se va vedea aic1' procedeul prin care Delacroix a devenit un pictor egal cu
Michelangelo:

„S-a afirmat, fără temeri, că examinarea capodoperei lui Michelangelo va corupe gustul elevilor şi-i va îndrepta spre o anumită metodă, ca şi cum ar putea exista ceva mai funest decât însăşi metoda şcolilor.
Fără îndoială că modelele atât de izbitoare nu se adresează tuturor spiritelor. Este vorba aici de un studiu, într-un fel, atât

10 Picior italian, născut la Corregio, aproape de Parma şi care a trăit între anii 1489—1534 ; amintim dintre lucrările sale : celebrele decorații picturale ale bisericii SfîntuL Ioan Evanghelistul din Parma, ca şi pînzele, pline de grație, dai şi de o anumită senzualitate : *Leda, Antiope* etc.

de măreț, de o artă atât de abstractă, dacă se poale spune astfel, asemănătoare acelor regimuri, austere cărora nu li se supun decât temperamentele dure. În prezența a atâta măreție şi cutezanță un elev imbecil se întoarce spre maestrul său şi nu vede în disprețul marelui pictor pentru imitația vulgară decât neputința de a-l imita. Maestrul se întreabă, la rândul său, dacă va face să cedeze tradiția în fața acestui dispreț pentru orice tradiție, şi totuşi maestrul sublim înaintează străbătând secolele, înconjurat de discipoli mai demni de el. Toate marile nume ale picturii merg alături de el şi îl încununează cu razele propriei sale glorii…

După toate noile deviații în care arta se va trezi antrenată de capriciul şi de nevoia schimbării, marele stil al florentinului va fi ca un pol către care

1 A mai scris câteva pe care posteritatea le va strânge cu foarte mare grijă, între altele un opuscul intitulat *Probleme despre frumos* (n.a.).

i va trebui sS se întoarcă, mereu pentru a regăsi drumul deplinei măreții şi al deplinei frumuseți

Iată procedeul! mai întâi să adori frumosul, pe urmă să-l înțelegi, şi apoi, în sfârşit, să-l scoți din el însuşi. Nu exista altă metodă.

S-ar putea într-adevăr crede că prostia secolului a făcut să. Sufere de moarte acest suflet ce se entuziasma pentru lucrurile mari. Din fericire, veselia

— Fermecătoare a spiritului său l-a ferit de suferința care înăcreşte. Cât despre cea care enervează, uriaşul era prea bine călit pentru a o cunoaşte. El a rezolvat pnoblema de a-şi lua în toate zborul, un zbor victorios, imens, şi care lasă flecăreala şi paradoxul departe, sub picioarele sale, întocmai cum acel scânteietor chip al lui Apolo pictat de el pe bolțile Luvrului, uită în splendoarea cerului acei monştri fabuloşi, himerele, pe care tocmai le-a doborât. El a rezolvat această problemă fără să-şi piardă tinerețea inimii, generozitatea şi sinceritatea instinctelor, farmecul caracterului, modestia şi bunul simț al atitudinii sale.

Delacroix a străbătut multe faze ale dezvoltării, imprimând

fiecărei serii de lucrări ale sale sentimentul profund care-i era propriu. S-a inspirat din Dan te; „din Shakespeare şi din Goethe, iar romanticii, găsind în el cea mai înaltă expresie a lor, au crezut că aparţinea exclusiv şcolii lor. Dar o asemenea ardoare de creaţie nu se putea închide într-un cerc definit astfel.
Ea a cerut cerului şi oamenilor spaţiu, lumină, pereţi destul de mari pentru a-i cuprinde compoziţiile şi avântându-se în lumea idealului său complet, ea a scos din uitare, unde era pe cale să fie surghiunite, alegoriile anticului Olimp, pe care le-a amestecat, ca mare istoric al poeziei, cu ilustrarea geniilor din toate secolele. Delacroix a întinerit, prin focul interpretării sale arzătoare, această lume dispărută sau transformată de răceala tradiţiilor. În jurul acestor personificări supraomeneşti, el a creat o lume de lumână şi de efecte pe care cuvântul „, culoare“ nu-i de-ajuns pentru ca publicul s-o înţeleagă, dar pe care este silit s-o simtă,. În emoţia, tulburarea şi uluirea care-l copleşesc în faţa unei astfel de privelişti.'
Acolo străluceşte individualitatea sentimentului acestui maestru, îmbogăţită de sentimentul colectiv al timpurilor moderne, al cărei izvor ascuns în străfundul spiritelor superioare creşte mereu, de-a lungul anilor.

Va exista totuşi totdeauna o categorie de spirite ce se conduc după sisteme care-i vor reproşa lui Delacroix de a nu fi prezentat, în sensul vederilor lor, frumosul, graţiosul, forma voluptoasă, expresia mângâietoare, aşa cum le înţeleg de. Rămâne de ştiut daca de le înţeleg, în adevăr, bine şi dacă, în acest ţinut al fanteziei sunt competente să discearnă falsul de adevăr, ceea ce este naiv de ceea ce este afectat. Mă îndoiesc. Cei care-i înţeleg într-adevăr pe Corregio, *
Rafael11, Watteau12, Prudhon13, îl înţeleg la fel de bine şi

---

[11] *Rafjaello Santi sau Sanzio* (1483—1520), unul dintre cei mai mari pictori ai Renaşterii, ale cărui lucrări se caracterizează print-o mare precizie a desenului, o armonie desăvîrşită a liniilor, un lolorit de o infinită delicateţe. S-a remarcat mai ales prin *Mado-*

pe Delacroix. Grația își are domeniul ci şi puterea pe al său. De altminteri grațiile şânt zeități cu mii de fețe. Ele sunt lascive sau caste, după ochiul care le priveşte, după sufletul care le înțelege. Geniul lui Delacroix este sever, şi cel care n-are un sentiment de elevație nu-l va gusta niciodată în întregime. Cred că el este resemnat în această privință.

Dar, indiferent de critică, el va ăsa. Un nume mare şi opere mari. Când îl vezi palid, nervos şi plângându-se de o mulțime de mici rele care îl tracasează veşnic, te miri cum această constituție delicată a putut să producă, cu o rapiditate surprinzătoare, printre contrarietăți şi obsesii nemaiauzite, opere colosale. Şi totuşi de sunt aici, şi vor fi urmate, dac-o vrea Dumnezeu, de multe altele, căci maestrul este dintre cei țâre se dezvoltă până-n ultimul ceas şi de la care crezi, în zadar, că ai aflat ultimul cuvânt la fiece nouă minune pe care-o creează.

Delacroix n-a fost mare numai în arta sa, a fost mare şi în viața să de artist. Nu vorbesc de virtuțile sale deosebite, de cultul pentru familia sa, de duioşiile față de prietenii săi nenorociți, într-un cuvânt de farmecele solide ale caracterului său. Astea sunt merite personale, pe care prietenia nu le trâmhițează.
Manifestările inimii, în scrisorile sale admirabile, ar constitui aici vin frumos capitol care l-ar înfățişa mai bine decât mă pricep eți s-o fac. Dar prietenii în viață pot fi oare dezvăluiți astfel, chiar atunci când această dezvăluire nu are alt scop decât glorificarea ființei lor? Nu, nii socot astfel. Prietenia își are pudoarea ei, după cum şi-o are şi dragostea pe a sa. Ceea ce lasă însă Delacroix, ca un lucru bun, aprecierii publice, ca

---

nele sale, aproape fără egal în pictură.

[12] *Antoine Wateau* (1684—1721), pictfâr francez de. renume, care s a ocupat în pînzele sale mai ales de peisajele campestre şi serbările galante. Desenator şi colorist de prima mînă, Watteau a lăsat o serie de lucrări de mare prestigiu dintre care amintim : *îmbarcarea pentru insula Cytcrei, Indiferentul, Gilles* etc.

Pietre-Paul Prudhon (1758—1823), pictor francez a cărui artă se caracterizează prin multă gingăşie şi o pregnantă notă de romantism

un profit pe care-l tragem din nobilele sale exemple, este integritatea conduitei lui;

a câştâgat bani puţini, a acccptat să ducă o viaţă modestă şi multă vreme strâmtorată, mai curând decât să facă gusturilor şi ideilor epocii (care suntîntr-adevăr adesea cele ale oamenilor la putere) cea mai mică concesie în ce priveşte principiile sale asupra artei. Este de asemenea perseverenţa eroică cu care, suferind, firav, zdrobit în aparenţa, şi-a urmat cariera, râzând de proştii dispreţuitori, neplătind niciodată răul cu rău în ciuda farmecului spiritului său şi a acelei ştiinţe de a trăi care l-ar fi făcut de temut în acele lupte scurte şi cumplite ale amorului fropriu; respectându-se pe el însuşi în cele mai mici uc-ruri nefiind niciodată supărat pe public, expunânctu-şi lucrările în fiecare an, în toiul focurilor încrucişate ale invectivelor care l-ar fi năucit sau şcârbit pe oricare altul; neodihnindu-se niciodată»
sacrifkându-şi plăcerile cele mai pure — căci îi place şi înţelege admirabil celelalte arte — legii imperioase a unei munci’ multă vreme infructuoasă pentru bunăstarea şi. Succesul său; trăind, într-un cuvânt, de pe o *zi* pe alta, fără a dori fastul ridicol cu care se înconjoară artiştii parveniţi, tocmai el a cărui constituţia şi gusturi"’ delicate s-ar fi acomodat, totuşi, atât de bine cu puţin lux şi odihnă...

în toate epocile, în toate ţările se citează marii artişti care n-au dsşt nimic avariţiei sau vanităţii, n-au sacrificat nimic ambiţiei, n-au sacrificat nimic răzbunării. A-l numi pe Delacroix, înseamnă a tiutoi unul; din aceşti oameni puri despre care lumea crede că a spus destul declarându-i onorabili, neştiind cât de grea e sarcina lucrătorului care moare şi cea a geniului care luptă.

N-am să fac istoricul relaţiilor noastre: de se află în această singură fază: prietenie fără nori. Lucrul este într-adevăr rar şi plăcut, şi între noi eî

este de un adevăr absolut. Nu ştiu dacă Deiaeroix are cusururi. Am trăit alături de el în intimitatea vieţii de la ţară, şi în frecvenţa unor relaţii continue, fără să bag vreodată de

seamă la el o singură pată, oricât de mică ar fi fost. Şi totuşi nimeni nu este mai sociabil ca et, mai naiv şi mai fără vreo reticență în prietenie. Legătura cu el are atâta farmec, încât alături de persoana sa ți se pare că eşti tu însuți fără cusururi. Îi datorez în plus, cu certitudine, cele' mai frumoase ceasuri de delicii curate pe care le-am savurat ea artist. Dacă alte mari inteligențe m-au inițiat în descoperirile şi încântările lor în afara unui ideal comun, pot mărturisi că nici o individualitate de artist nu mi-a fost mai simpatica şi, daca pot spune astfel, mai inteligibila îşx expansiunea sa carş însuflețeşte. Capodoperele care e citesc, care se vad sau Care se ayidi nu pătrund oicloldată mai bine În sufletul fiuiva decât dublate în vreun fel, de' aprecierea unui geniu mare, în muzică, în poezie, ' ca şi în picturi, Delacrok îşi este egal lui înisuşi, şi în tot ceea ce
pune, cfad se porneşte, aste fermecător şi măreț fără ca el să bage de scamă.

VI

Sainte-Beuve. — Luigi Calamatta. — Gusta-ve Planche. — Charles Didier. — De ce nu vorbesc şi despre alții.

Nu cred că întrerup ordinea povestirii mele consacrând încă câteva pagini prietenilor mei. Lumea sân?
tiimentului şi a ideilor în care m-au făcut să pătr'unid aceşti prieteni constituie o parte esențială a adevăratei mele biografii, cea a dezvoltării mele morale şi intelectuale. Am convingerea profundă că datorez altora tot ceea ce am primit şi păstrat bun în suflet…

Printre oamenii de un apreciat talent, domnul
Sainte-Beuve prin îmbelşugatele şi prețioasele resurse ale conversației sale, mi-a fost cât se poate de prețios, în timp ce prietenia sa, puțin susceptibilă, puțin capricioasă, dar totdeauna prețioasă de regăsit, mi-a dat uneori tăria care-mi lipsea față de mine însămi. El m-a necăjit profund prin aversiunile

1 *CharlesAugust în Sainle-Beuve* (1804—1869), scriitor francez de prestigiu, care după câteva creații romantice (un volum de poezii, 1829, romanul *Voluptate,* 1834) se consacră

în întregime criticii şi istoriei literare. Amintim dintre lucrările sale în acest gen:
Port-Royal (1840—1859), *Portrete literare, Cozerii de luni* etc.

şi. Atacurile acerbe împotriva persoanelor pe care le admiram şi le respectam; dar n-aveam nici dreptul, nici puterea de a-i modifica opiniile şi de a-i stăvili vioiciunile în discuţie, şi cum, faţă de mine, a fost totdeauna generos şi afectuos (mi s-a spus că n-ar fi fost totdeauna în vorbe, dar nu cred), cum de altfel mi-a fost de ajutor, cu solicitudine şi delicateţe, în
, anumite disperări ale sufletului şi, spiritului meu, privesc ca o datorie faptul de a-l număra printre educatorii şi binefăcătorii mei intelectuali.

Maniera sa literară neputându-mi sluji ca model, în momentele în care gândirea mea simţea nevoia unei expresii mai îndrăzneţe, forma sa delicată şi îndemânatică mi s-a părut mai indicată să mă împiedice decât să mă elibereze. Dar când ceasurile de febră au trecut, revii la această formă puţin „vanlotată'c, cum revii la însuşi Vanloo pentru a aprecia adevărata forţă şi adevărata frumuseţe cunoscând capriciul individualităţii şi pecetea şcolii sale; sub aceste drăgălăşenii surâzânde ale căutării, descoperi, totuşi, geniul maestrului. Ca poet şi critic, Sainte-Beuve este de asemenea un maestru. Gândirea sa este adesea complexă, ceea ce-o face puţin obscura la prima înfăţişare; dar lucrurile care au o valoare reală, capătă preţ când le reciteşti, şi limpezimea e de fapt puternică în această aparentă obscuritate. Cusurul acestui scriitor e un exces de calităţi. Ştie atâta, înţelege totul atât de bine, vede şi ghiceşte atâtea lucruri, gustul său este atât de divers şi obiectul pe care-l tratează îl preocupă din atâtea laturi dintr-odată, încât vorbele irebuie să i se pară insuficiente şi cadrul totdeauna prea strâmt penru tabloul respectiv.

în ochii mei, el era dominat de o contradicţie vătămătoare, nu talentului, — a dovedit într-adevăr că talentul său n-a suferit din pricina asta — ei propriei sale fericiri. Înţeleg prin acest cuvânt, fericire, nu o reîntâlnire sau o reuniune de

fapte, care u u stau în puterea nici unui om să le provoace sau să le cârmuiască, ci o anumită sursă de credinţă şi de seninătate interioară care, deşi intermitentă şi adesea tulburată prin contactul cu lucrurile exterioare, rămâne totuşi nesecată în fundul sufletului. Singura fericire pe care ne-a acordat-o Dumnezeu şi pe care, fără a se putea spune că e o nebunie, putem cuteza să-i cerem să ne-o acorde mereu, este aceea de a simţi, în toiul accidentelor şi al catastrofelor vieţii de toate zilele, că păstrezi anumite bucurii intime şi pure care sunt într-adevăr idealul celui care le savurează. În artă ca şi în filosofie, în dragoste ca şi în prietenie, în toate aceste lucruri abstracte, ale căror sentimente sau vise — care nu pot fi înlăturate de evenimente, vârsta sau experienţă prematură —
aduc cu de acea binefacere de a ne pune de acord într-o zi sau alta, cu noi înşine.

Probabil că a venit şi pentru Sainte-Beuve această zi, dar l-am văzut vreme îndelungată la fel de tulburat cum eram şi eu atunci, deşi el avea infinit mai multă ştiinţă, raţiune şi putere de apărare împotriva durerii. Preda înţelepciunea cu o elocvenţă convingătoare şi purta totuşi în el tulburarea sufletelor generoase nesatisfăcute.

Mi se părea atunci că voia să rezolve problema raţiunii complicând-o. Vedea fericirea în lipsa iluziilor şi a antrenamentului; şi, imediat după aceea, vedea plictiseala, dezgustul şi spleenul în practica logicii pure. Simţea nevoia marilor emoţii; era de acord că

a te sustrage acestora de teama dezamăgirilor este o treabă înşelătoare, pentru că micile emoţii inevitabile ne omoară încetul cu încetul; dar el voia să cârmuiască şi să judece pasiunile, suportându-le. Voia sa iertăm iluziilor faptul că nu-s complete, uitând, mi se pare, că dară nu sunt complete, înseamnă că nu există şi că în momentul în care prietenii, amanţii, filosofii au ceva de iertat idealului lor, ei nu mai sunt în posesia credinţei, ci sunt pur şi simplu în exerciţiul virtuţii şi al înţelepciunii,

„A crede sau a iubi din datorie”, m-a revoltat totdeauna, ca un paradox. Poți acționa în fapt ca şi cum ai crede sau ca şi cum ai iubi: iată, în anumite cazuri, datoria ce-o avem de îndeplinit. Dar din momentul în care nu mai crezi în idee sau nu mai iubeşti ființa respectivă, singură datoria e cea pe care o urmezi sau pe care o iubeşti.

Sainte-Beuve avea prea mult spirit pentru a-şi formula în felul acesta o prescripție imposibilă; dar când ajungea să filosofeze asupra practicii vieții, nu ştiu dacă mă înşelam, dar credeam că-l văd învârtindu-se într-un cerc peste care nu putea trece.

În rezumat, prea multă inimă pentru spiritul său şi prea mult spirit pentru inima sa, iată cum îmi explicam această ’fire eminentă şi, fără să îndrăznesc să afirm astăzi că aş fi înțeles-o foarte bine, îmi închipui că acest rezumat este cheia a ceea ce talentul lui oferă ca original şi misterios. Poate că dacă acest talent ar fi devenit slab, neîndemânatic şi obosit în unele momente, şi-ar fi luat revanşe cu atât mai sclipitoare; dar el n-a consimțit să fie inegal, şi s-a menținut excelent. Cei care au întrevăzut în artist ceva mai emoționant şi mai pătrunzător decât ceea ce a consimțit chiar el să exprime în opera sa, îşi vor îngădui un oarccare regret. Ei au avut pentru acest artist mai multă ambiție decât şi-a îngăduit el însuşi să aibă. Dar publicul nu este obligat să ştie » a operele care îl încântă şi-l instruiesc nu sunt adetea decât revărsarea unui vas care a păstrat totuşi partea cea mai prețioasa din licoarea sa. Este, de akfrl, într-o oarecare măsură, povestea noastră, a tuturor. Suflatul închide totdeauna cea mai pură dintre comorile sale ca pe un fond de rezervă, pe care trebuie să-l înapoieze numai îui Dumnezeu şi *pe* care numai manifestările de tandrețe intimă te fac să-l ghiceşti. Eşti chiar speriat când geniul izbuteşte să se producă în întregime, sub o formă fixă; te temi să nu se fi epuizat în acest efort suprem, deoarece neputința de a se manifesta în mod complet este o binefacere a cerului față de slăbiciunea umană şi dacă ar putea să-şi exprime aspirația infinită, ea ar înceta poate imediat să existe.

0întâmplare cu un portret pe care Buloz ceru să fie gravat ca să-l pună în fruntea uneia din edițiile mele, mă făcu să-l cunosc pe Calamatta *, gravor dibaci şi prețuit, care trăia în sărăcie şi demnitate împreună cu un alt gravor italian, Mercuri, căruia i se datorează, între altele, prețioasa gravură a *Secerătorilor* de Leopold Robert. Cei doi artişti Urau legați printr-o nobilă şi frățească prietenie. N-am făcut decât să-l văd şi să-l salut pe Marcuri, al cărui caracter timid nu putea să se înțeleagă cu propria mea timiditate. Calamatta, mai italian în manierele sale, adică mai. Încrezător şi mai expansiv, îmi fu repede simpatic şi, puțin câte puțin, prietenia noastră mutuala se stabili pentru toată viața.

Am întâlnit într-adevăr puțini prieteni aşa de credincioşi, aşa de delicați în solicitudinea lor şi Ia

fel de stăruitori în plăcuta şi sănătoasă durată a relațiilor. Când poți spune despre un om că esteun prieten „sigur“, spui despre el un lucru mare, căci e rar lucru să nu întâlneşti la o persoană amabilă şi veselă, nicio uşurință, şi la o persoană serioasă nicio pedanterie. Galamaita, tovarăş plăcut, țn ceea ce priveşte râsul şi mişcarea vieții de artist, este un spirit serios, recules şi drept pe care-l găseşti totdeauna pe o bună şi înțeleaptă cale de apreciere a lucrurilor ce țin de sentiment. Huite caractere fermecătoare ca al său inspiră încredere, dar puține o justifică şi o merită ca el.

Gravura este o artă serioasă şi totodată o meserie dură şi înrobitoare, în care metoda de lucru, duşmană a inspirației, se poate numi geniul răbdării.

Gravorul trebuie să fie meşter dibaci înainte de a se gândi să fie artist. Sigur că dificultatea meseriei este imensă în pictură, iar în pictura murală, mai ales, ea se complică prin greutăți formidabile. Dar emoțiile creației libere, ale geniului; care se. Descoperă pe el însuşi, sunt atât de pifgfnice, încât pictorul are bucurii infinite. Gtjjvoruî nu cunoaşte decât tdmeri, căci bucuriile lui sunt tulburate de teama ca nu cumva să se lase cuprins, de invidia de a deveni el. Însuşi

creator.

Calamatta, după ce a frământat i. A răyicit, aceste considerații în mintea ga, s-a. Închis, lnț idgeă în care găsea cel puțin o certitudine absolută-: aceea că trebuia să ştii să desenezi foarte bine pentru a putea să copiezi bine, şi că cel care nu ştie să deseneze, nu înțelege şi nu poate să redea ceea ce Vede, indiferent de efortul de atenție şi de voință pe care l-ar depune în treaba asta. Făcu deci studii serioase încercând să deseneze portrete după natură, conrinuîndu-şi acele lucrări ale acului de gravat care-ți iau
. Mi de zile. Calamatta a lucrat şapte ani neîntrerupt la *ur emilului lui Ludovic al XlII-lca* al domnului Ingres14.

T se datorează câteva portrete remarcabile pe care le-a răspândit, prin gravura, după ce le-a desenat el însuşi, între altele cel ai domnului Lamennais, a cărui asemănare este fidelă şi a cărui expresie este emoționantă.

Dar talentul într-adevăr superior al lui Calamatta constă în copierea, pasionant de minuțioasă şi conştiincioasă, a maeştrilor de odinioară. Şi-a consacrat cea mai bună parte a voinței sale ca să reproducă
Gioconda lui Leonardo da Vinci, a cărei gravură poate că o şi isprăveşte în momentul în care scriu aceste rânduri şi al cărui desen mi s-a părut o capodoperă.
Acest personaj, reputat ca foarte dificil de reprodus, acest chip de femeie de o frumusețe atât de misterioară, chiar pentru contemporanii săi, şi căreia pictorul a considerat că numai în chip miraculos ar.
putea să-i redea expresia, merita să rămână pentru totdeauna. În arte. Fugarul surâs al Giocohdei, această strălucire divină a unei emoții necunoscute, un geniu mare a ştiut să le fixeze pe pânză, smulgând astfel imperiului morții un crâmpei din strălucirea unei vieți minunate în stare să creieze o frumusețe minunată; dar timpul distruge pânzele

---

14 ***Luigi Calamatta*** (1801–1869), gravor italian, născut în Italia, la Civita-Vecchia, dar care şi-a petrecut cea mai mare parte a vieţii în Franţa.

frumoase (deşi mult mai târziu), aşa cum distruge şi trupurile frumoase. Gravura păstrează şi imortalizează. Într-o x. I, ea singură va rămâne singura mărturie că meşterii şi modelele lor au trăit aievea şi, în timp ce osemintele generațiilor nu vor mai fi decât pulbere, triumlătoarea Giocondă va continua să surâdă inimilor tinere, îndrăgostite de ea, cu surâsul său adevărat şi misterios.

Printre prietenii care m-au învățat, datorită unui exemplu susținut, de altfel (cea mai bună dintre lecții), că trebuie să studiezi „să iubeşti munca mai mult decât pe tine însuți şi să n-ai alt scop decât să laşi după tine cea mai bună parte din propria-ți viață,

Calamatta ocupă un loc de cinste şi, cu acest titlu, el păstrează în sufletul meu o bună parte din acel respesot care este baza esențială a oricărei prietenii durabile.

Datorez, de asemenea, o recunoştință deosebită, ca artist, domnului Gustave Planche15, spirit critic, dar de o mare elevație. Melancolic prin caracter şi aproape sătul de spectacolul lucrurilor umane, Gustave Planche nu este totuşi un spirit rece, nicio inimă neputincioasă, ci o tensiune contemplativă, prea puțin accesibilă emoțiilor variate şi lăsării în voia neprevăzutului în artă, o fire care-şi concentrează strălucirea gândirii asupra unui singur punct. El n-a voit multă vreme să admită, să înțeleagă şi să simtă frumosul, decât în ceea ce este mare şi sever. Farmecul, grațiosul şi plăcutul îi deveniseră antipatice.

De aicj o nedreptate reală în multe acte de apreciere care i-au fost imputate ca datorându-se firii sale morocănoase, ideilor sale preconcepute, deşi nicio critică n-a fost mai integră şi mai sinceră ca a sa.

De asemenea niciun critic n-a ridicat mai multe mânii şi n-a atras asupra lui mai multe răzbunări personale. A. Îndurat' totul cu răbdare, continuându-şi

---

[15] Critic francez, colaborator statornic la *Revue des Deux-Mondes*, care a practicat însă o critică dogmatică (1808—1857);

„execuțiile” sub o aparentă insensibilitate. Dar acesta era un rol pe care forța sa interioară nu-l accepta în realitate. Aceasta ostilitate, pe care a provocat-o, îl făcea să sufere; căci fondul caracterului său era mai binevoitor dectî pana sa şi, dacă l-am examina cu atenție, am putea vedea că această formă tăioasă

i absolută nu era destinată să acopere menajamehîele caracteristice urii. O discuție plăcută II face, sau cel puțin îl făcea atunci, să revie uşor asupra exceselor propriei sale logici. E adevărat că, reluirad scrisul, antrenat de nu ştiu care fatalitate a talentului său, isprăvea de zdrobit ceea ce-şi făgăduise poate să menajeze.

Aş fi acceptat în întregime acest caracter cu toate inconvenientele şi toate pericolele sale, ’dacă aş fi găsit drept şi convingător punctul de vedere în care se plasa el în calitate de critic. Deosebirile mele de păreri în privința operelor de arta pe care le apăram câteodată împotriva anatemelor sale, nu m-ar fi împiedicat să privesc sobrietatea şi severitatea aprecierilor lui ca pe nişte efecte ale convingerilor sale raționale.

Dar ceea ce nu aprobam şi ceea ce aprob din ce în ce mai puțin, chiar la prietenii mei, în exercitarea criticii, în general, este tonul ridicat şi dispreţuitor, este asprimea formelor, este, într-un cuvânt, sentimentul care stăpâneşte adesea în aceasta disciplină şi căreia îi denaturează scopul şi efectul. Mi s-a părut, deci, cu atât mai mult că Planche greşea din acest punct de vedere, cu cât n-avea o fire răutăcioasă, invidioasă sau răzbunătoare. Dimpotrivă vorbea despre toți cei în viață cu o mare seninătate şi chiar, în discuție, le dădea mult mai multă dreptate sau arăta pentru ei cu mult mai multă indulgență decât le-ar fi arătat scriind. Planche era deci, în mod evident, un fel de rezultat ăl unui sistem şi al unei credințe care puteau să fie respectabile, dar ale căror urmări*

nu erau deloc binefăcătoare.

Nu socqț ea trebui? să cedăm ’criticii, chiar celei mai âiftâbiâe, când; eâ’ii’iî rie cțmvinge, dar critică elş~

Vată, dflințersațăi:' hşdjl'a'. nțşkt-;'i ca formă
trebuie să ne fie. Totdeauna,. Utila „chiaț, când no contrazice. Ea stârneşte îjțiii;. Fteeşiț'â'fea. yî examen nou, şi o discuțic aprofundat-ă nu poate fi decât salvatoare. Trebuie deci să ne facă' sşri fim recunoscători când are într-adevăr scopul de a instrui publicul şi pe noi înşine. / A \...

;. , Ațesța era cu siguranță şi scopul l. Ui Gustave Planche; din păcate însă:'n-avea şi mijlocul de a face asta. El rănea personalitatea omului, şi publicul, care se amuză de acest fel de' scandaluri, în fond nu le aprobă. Din momentul, de altfel, în care observă sau crede că observa la bază dezbaterilor, pasiunea, el nu mai judecă decât pasiunea şi uită să judece opera care a stârnit furtunile. Cunoştința generală, gustul şi inteligența artelor nu câştigă deci nimic din aceste certuri, şi adevărata instruire pe care frumoasele cunoştințe şi stilul plăcut ale lui Gustave Planche ar fi trebuit s-o răspândească era astfel mult diminuată.

Nu este singurul căruia i s-a întâmplat această nenorocire. Prin caracterul său personal* poate că a meritat-o mai puțin decât alții; prin asprimea limbajului şi persistența Nemiloaselor sale concluzii s-a expus la asța mai mult ca alții.

Mustrarea pe care mi-am permis să i-o adresez este într-adevăr dezinteresată, căci nimeni nu m-a susținut şi încurajat mai constant decât el, în plus, am o predilecție pentru laturile superioare şi distincte ale accstei judecăți într-adevăr luminate, în multe privințe, în pictură şi, mai ales, în muzică.

O găsesc mai puțin justa în literatură. El n-a acceptat talentele pe care publicul le-a acceptat, şi pe bună dreptate. Poate că a arătat prea multă fermitate

Împotriva prostiei generale ce se desprindea din admirațiile exagerate, până la a-şi depăşi intenția şi a
se simți pxost dispus chiar pentru succesele meritate.

\ înâintând în vârsta şi reficctând mai bine, Gustave Planche a înțeles, fără îndoială, că s-a înşelat disprețuindu-şi vocația, căci a continuat-o, şi bine a făcut, nu pentru

fericirea sa, nici pentru marea plăcere a adversarilor săi, ci pentru progresul educației gustului public, la care a contribuit în mod serios, în ciuda cusururilor manierei sale şi a erorilor propriului său gust.

Dacă s-a sustras adesea convenientelor formei, menajamentelor pe care le datorăm geniului, chiar dacă-i socotim rătăcit, încurajărilor pe care le datorăm talentului conştiincios şi răbdător care nu-i geniu, dar care poate să devină mare sub o influență fericită; dacă, într-un cuvânt, a făcut victime din cauza entuziaismului ca şi din cauza descurajării sale, din cauza ceasurilor în care se simțea puternic ca şi din cauza momentelor sale de spleen, el a continuat totuşi să contopească cele mai amare temeri împotriva oamenilor cu o sumedenie de excelente lucruri generale de care masa poate profita cu condiția de a fi aplicate într-o formă mai puțin rigidă. Planche a arătat în privința multor subiecte şi obiecte un gust sigur, luminat, un sentiment delicat sau. Grandios, exprimate într-o manieră elegantă, clară şi totdeauna concisă, în ciuda amploarei. Forma sa nu are decât cusurul de a fi puțin prea sculpturală şi uniformă. Ai crede-o căutată şi scrobită, atât este de pompoasă câteodată; dar aceasta este o manieră firească a acestui scriitor care produce cu o mare rapiditate şi o mare uşurință.

Mie mi-a fost foarte util, nu numai pentru că m-a silit, prin ironia sa sinceră, să-mi studiez puțin limba, căci scriam cu prea multă neglijență, dar şi pentru că

s

conversația sa, puțin, variata, dar foane substanțiala şi de o limpezime remarcabilă, m-a instruit într-o mulțime de lucruri.

După câteva luni de reiații foarte blânde şi foarte interesante pentru mine, am încetat să-l mai văd, pentru rațiuni personale, care nu trebuiau să-mi creeze prejudecăți în ceea ce priveşte caracterul său deosebit, despre care n-am făcut întotdeauna decât să-l laud.

Dar, pejitru că-mi povestesc propria viață, trebuie

Într-adevăr să spun că. Intimitatea. Sa avea pentru mine grave inconveniențe. Ea mă înconjura de duşmanii şi de amărăciuni violente. Nu-i posibil să ai ca prieten un critic atât de „auster” (mă slujesc, fără nicio ironie de cuvânâul pe care şi-l aplică în mod voit el însuşi) fără a fi considerată solidară cu aversiunile şi condamnările sale. Delatouche n-a vrut să se împace cu el şi s-a. Certat şi cu mine din pricina lui.

Toți cei pe care Planche îi rănise, prin scrieri sau prin cuvinte, mă acuzau grav că-l primesc la mine, în prezența lor, şi eram amenințată să fiu părăsita de prieteni mai vechi decât el, pe care nu trebuia, spuneau ei, să-i sacrific pentru un nou-venit.

Am ezitat mult. Planche avea o fire nenorocită, dar nutrea pentru mine un ataşament şi un devotament care păreau în afara firii sale.. Mi s-ar fi părut laş să-l îndepărtez din pricina duşmăniilor literare pe

care mi ie cauzau elogiile sale; nu trebuie să faci nimic pentru duşmani, dar -simțeam bine că legătura ca el îmi vătăma sufletul. Firea sa melancolică, teoriile sale de dezgust universal, aversiunea sa față de îngăduința spiritului pentru lucrurile facile şi plăcute în arta, în sfârşit, tensiunea raționamentului şi persistența analizei pe care trebuia să le ai când discutai cu el, mă aruncară, la rândul meu, într-un soi de spleen la care nu eram prea dispusă în epoca

În care l-am cunoscut. Vedeam în el o inteligență

strălucită care se străduia cu generozitate să-mi sacrifice cuceririle, dar care le adunase laolaltă cu prețul fericirii sale, şi eu eram încă la vârsta la care ai mai multă nevoie să fii fericită decât să te instruieşti.

Ca să-l cerți din pricina fatalei sale tristeți, pricină misterioasă care se datora desigur structurii sale, în care n-am putut pătrunde niciodată, pentru că n-a pătruns-o, fără îndoială, nici el însuşi, ar fi fost nedrept şi crud; n-am vrut deci să încep acele discuții profunde care isprăvesc prin a ne ucide moralul. Nu eram de altminteri într-o dispoziție

apostolică. Mă simțeam abătută şi zdrobită eu însămi, căci era epoca în care scriam *Lelia,* şi într-atât mă temeam să nu-l văd pe Planche cuprins de disperare, încât evitam, cu grijă, să-i mărturisesc fondul propriei mele probleme, şi nu mai vorbeam cu el decât despre forma şi poezia subiectului meu.

Faptul nu era totdeauna pe gustul lui, şi dacă lucrarea mea are cusururi, de nu se datorează influenței sale, ci, dimpotrivă, încăpățânării mele.

îmi dădeam seama că nu puteam să ies din această boală decât prin vreo descoperire neprevăzută a sentimentului sau a imaginației. Iată de ce simțeam că psihologia lui Planche nu se putea aplica situației mele intelectuale.

Nu l-aş fi alungat totuşi pe Planche de lângă mine în scopul vreunui interes personal, chiar dacă era vorba de interese superioare şi prețioase, ca de pildă cel ai liniştei mele intelectuale, fără anumite circumstanțe deosebite pe care le înțelese cu un dezinteres loial şi fără să fie dezamăgit ca prieten. To tuşi l-au acuzat față de mine de unele vorbe urî te

«puse pe socoteala mea. Ne-am explicat cu promptitudine. El le-a negat pe cuvânt de onoare şi, ca urmare, numeroase mărturii îmi afirmară sinceritatea purtării sale cu privire la mine. Ultima oară, l-am

întâlnit la doamna Dorval şi cred că au trecut cam zece ani de atunci..

N-am epuizat totuşi amărăciunea pe care stima mea pentru el o adunâse fmp'ptnva-mi, căci, în 1852, în legătură cu o prefața „.. Une aviji impertinența să spun că „un critic serios, domnul P aiiche, l-a judecat singurul bine pe Sedaine, 16în Vremea ditf urmă", ziariştii mă răstălmăciră spunând că „domnul Planche, singurul critic serios al epocii, era singurul care jiidecasî bine piesa nka". Eră 6 interpretară puțin cam

---

16 *Michcl Jean Sedaine* (1719—1797), dramaturg francez,! autor al unor librete d£ opere comice ca şi a), „capodoperei comediei serioase*, cum o numeşte Diderot, *Filozof fără* s-o *ţtie* (1765).

trasă de păr, se vedea opinia favorabilă nu se referea ațuiiH ia asta. Faptul prilejui o nouă campanie de foiletoane împotriva mea.
Iată deci prilejul pentâţj Planche de a întreprinde o alta cu mult mai strălucitoare, deoarece insist să spun că. El este unul din criticii cei mai serioşi din această vreme; cel mâi serios, vai! dacă se poate spune astfel lipsei totale de fericire şi de veselie!
Căci e uşor de văzut, din scrierile sale, că n-a găsit încă în această lume cel mai mic prilej ca să râdă.

Un alt caracter melancolic, un alt spirit eminent era Charles Didier. A fost unul dintre cei mai buni prieteni ai mei, dar ne-am răcip, despărțit, pierdut din vedere.. Nu ştiu cum vorbeşte el astăzi despre mine; știu numai că nu pot vorbi despre el după placul meu.

Nu voi spune ca Montesquieu: „Nu ne credeți câncî vorbim unul despre celălalt; suntem certați*. Mă simt mai puternică decât el, la această oră, în care îmi rezum viața cu acelaşi calm şi cu acelaşi spirit de dreptate, ca şi cum ăş fi în deplina posesiune a lucidității mele, *în articulo mortis.*

Privesc deci în trecut şi văd între Didier şi mine câteva luni de disensiune şi câteva luni de resentiment. Apoi, din partea mea, de-a lungul multor ani, o uitare care este singura mea răzbunare pentru necazurile pe care mi le-a pricinuit cu sau fără premeditare. Dar dincolo de aceste neînțelegeri şi de această ideee preconcepută, văd cinci sau şase ani de prietenie pură şi perfectă. Recitesc scrisorile de o admirabilă înțelepciune, sfaturile date cu un adevărat devotament, consolările unei inteligențe din cele mai elevate. Şi acum, când perioada uitării a trecut peste mine, acum când ies din acest repaus voit, necesar poate memoriei mele, acei ani binecuvâritați sunt aici, în fața mea, ca singurul lucru util şi bun constatat şi păstrat în inima mea.

Charles Didier era un om de geniu, nu fără talent, dar de un talent inferior geniului său. Se remarca prin scânteieri, dar nu ştiu ca vreuna din operele sale să fi înlesnit accesul complet către amplul fond de inteligență pe care-l purta în el.

Mi s-a părut că talentul său n-a progresat după *Roma subterană*, care este o foarte frumoasă carte. Nu se simțea în stare de o expansiune literara completă şi din cauza asta suferea de moarte. Viața sa era străbătută de furtuni interioare împotriva realității în fața cărora imaginația sa era prea slabă ca să îi se împotrivească.
Veselia în care voiam uneori să-l antrenăm, şi în care se lăsa prins. Îi făcea mai mult rău decât bine.

O compensa a doua zi printr-o nelinişte sau printr-o copleşire profundă, şi această lume de ideală candoare pe care bonomia altora o făcea şi o face încă să-mi apară în fața ochilor, se îndepărta de el ca o decepție nebună.

ÎI numeam „ursul meu” şi chiar „ursul meu alb’1, pentru că, cu o figură încă tânără şi frumoasă, avea particularitatea unui păr frumos, albit cu mult înaiute de vreme. Era întocmai ca imaginea sufletului său, al cărui fond era încă plin de viață şi de forță, dar căruia nu ştiu ce criză misterioasă îi paralizase efuziunea.

Felul său de a fi, brusc dojenitor, nu supăra pe niciunul dintre noi. Regretai că arbora un fel de mizantropie sub care persistau calități şi devotamente plăcute; îl respectai chiar când acest fel de a fi devenea supărător. Se lăsa convins şi era un om de-o valoare destul de mare pentru ca să te simți mândru de a-l fi influențat cât de puțin.

În politica, în religie, în filosofie şi în artă avea totdeauna vederi juste şi uneori atât de frumoase, încât în rarele lui expansiuni simțeai superioritatea ființei sale ascunse asupra ființei descoperite.

în practica vieții era un bun sfătuitor, deşi lăsa să se întrevadă o prea mare neîncredere în oameni, în lucruri, în Dumnezeu. Această neîncredere avea supărătorul efect de a mă pune în gardă împotriva părerilor sale, care adesea ar fi fost totuşi mai bune de urmat decât cele ale propriului meu instinct.

Era un spirit preocupat, tot atât cât şi al meu, pe atunci, de cercetarea ideilor sociale şi religioase.
Habar n-am la ce concluzie a ajuns. Nu mai ştiu nici unde

se. Află, nici chiar dacă a mai. Publicat recent vreo lucrare. Am auzit vorbindu-se, acum câțiva ani, de o broşură legitimistă care i-a căşunat multe necazuri. Nu mi-am putut-o procura atunci şi n-am citit-o încă nici astăzi. N-aş crede, în ipoteza că această broşură este scrisă în sensul în care mi s-a spus, că forma n-a trădat ideea adevărata a autorului, aşa cum se întâmplă adesea, chiar scriitorilor iscusiți. Dar dacă punctul de vedere al lui
Didier s-a schimbat în întregime, aş fi şi mai puțin înclinată să cred că n-ar exista la el o convingere dezinteresată.

Voi închide aici galeria persoanelor prietene, în prezent sau în trecut, pentru a face, mai târziu, o nouă serie de aprecieri, pe măsură ce noi chipuri interesante îmi vor apare în ordinea amintirilor.
Nu va fi probabil o ordine exactă, deoarece ea trebuie să se supună pauzelor pe care le voi face în povestirea propriei mele existențe; dar nu va fi schimbată într-adins, nici în vreun fel care să mă facă să spun lucruri inexacte.,

Nu mă angajez, o mai spun încă odată, să vorbesc despre toate persoanele pe care le-am cunoscut, chiar într-un fel deosebit. Am spus că rezerva pe care am păstrat-o față de unele dmtre de nu trebuie să prejudicieze cu nimic stima pe care de o merită şi vreau să mărturisesc aici unul dintre principalele motive ale acestei rezerve.

Persoanele despre care am fost dispusă să vorbesc cu toată cuviința pe care o cer bunele maniere, cu tot respectul datorat însuşirilor înalte sau cu toate menajamentele la care are dreptul orice contemporan, oricine ar fi el; persoane, în sfârşit, care ar fi trebuit să mă cunoască destul pentru a nu fi neliniştite, mi-au mărturisit, sau şi-au exprimat indirect temerile față de rândurile pe care socoteam să le consacru lor în aceste memorii.

Acestor persoane n-am decât un răspuns să le dau, acela de a le făgădui că nu le voi rezerva nicio parte, bună ori rea, mică ori mare, în amintirile mele. Din moment ce de se îndoiesc de discernământul meu şi de cunoaşterea nuanțelor într-o lucrare ca cea de față, nu mă voi strădui să le mai

inspir încredere în talentul meu de scriitor, ci mai bine sii le liniştesc într-un fel spontan şi absolut asigurându-le de indiferența mea.

Niciuna dintre persoanele pe care le-am descris n a adus inimii mele mica ocară de a se preocupa de

felul cum judecă spiritul meu. Şi totuşi, n-am ascuns ca unele disprețuiri, câteva supărări au intervenit între două sau trei dintre de şi mine; dar n-am voit totuşi să examinez şi să judec aceste dezbinări trecătoare, în care am plasat, şi recunosc, sunt vinovată de asta, mai multă sinceritate decât blândețe.

Am fost cu atât mai înclinată să resping orice fel de bănuială în privința trecutului, cu cât aceste persoane nu-mi arată nici de mic, vreuna, în ceca ce priveşte viitorul.

)) Povestea vieții mele, voi. III

Cred, cu hotărâre, că persoanele care s-au tulburat din pricina acestor păreri ale mele n-au avui deloc dreptate, şi.că ar fi fost preferabil să aibă încredere în judecata mea.

VII

lleiau povestirea. — Ajung să spun lucruri foarte delicate şi le spun dinadins fără delicatețe, găsind că sunt astfel mult mai cinstit spuse. — Părerea prietenului meu Dutheil despre căsătorie.
— Marion Delorme. — Două femei ale lui Balzac. — Orgoliul Icmeii. — Orgoliul uman în general. — *Scrisorile unui călător:* planul meu'la început. Ca şi când acest călător eram eu, şi ca şi când nu eram eu. — Plecări şi sosiri. — Solange şi Maurice. --
J'laner. — Proiecte de plecare şi dispoziții testamentare. — Domnul de Persigny. — Michel (de Bourges).

Am spus mai înainte că după reîntoarcerea mea din Italia, în 1834, am încercat o mare bucurie regăsindu-mi copiii, prietenii, casa; dar această fericire a fost scurtă. Moralmente vorbind, nici copiii, nici casa nu-mi mai aparțineau. Soțul meu şi cu mine nu eram de acord asupra cârmuirii acestor umile comori.

Maurice nu primea, la liceu, educația potrivită instinctelor, însuşirilor şi sănătății sale. Căminul familial suferea influențe cu totul nefireşti şi periculoase.
Ura greşeala mea, am spus-o, dar greşeala mea fatala, căci n-am putut afla în voința mea, care îndura frecuşurile zilnice şi certurile casnice, puterea de a domâna situația.

Unul dintre prietenii mei, Dutheil, care ar fi voit ca această căsnicie să dureze, indiferent în ce condiții, îmi spunea că aş putea fi stăpână devenind amanta soțului meu. Lucrul nu-mi convenea câtuşi de puțin.
Apropierile fără dragoste sunt ceva de-a dreptul ignobil. O femeie care încearcă să-şi recapete soțul cu scopul de a pune stăpânire pe voința lui face ceva asemănător cu ceea ce fac prostituatele pentru a-şi câştiga pâinea, şi curtezanele pentru lux. Împăcările astea sunt dintr-acelea care fac dintr-un soț o juca rie de dispreţuit şi un om înşelat în chip ridicol

Dutheil, discutând în contradictoriu cu mine, îşi susținu pe cât posibil ideea şi, deşi adesea cinic în vorbe, avu totuşi destulă inteligență să priceapă ca atunci când era vorba de mine, trebuia să' se idealizeze scopul. Invocă deci dragostea mea pentru copii şi interesul ce trebuia să-l am pentru viitorul lor.

Acestui sacru considerent nu-i puteam opune decât un sentiment de silă, dar un sentiment atât de profund, atât de absolut, încât n-a mai fost necesar să reflectez pentru a-mi da seama de valoarea pe care trebuia să i-o acord în conştiința mea.

O repulsie fjzică ar fi în general acceptată ca o scuză suficientă; eu, înce mă priveşte, n-aş găsi-o suficientă. În acest caz datoria ne face să nu mai ținem seama de aceste repulsii. Atingi răni infectate pentru a aduce alinare unui bolnav, chiar unui bolnav pe care nu-l iubeşti'şi pe care nu-l cunoşti.

De altfel, soțul meu nu-mi inspira niciun dezgust instinctiv, nu-mi inspira nicio aversiune morală. Nu ceream decât să-l iubesc ca pe un frate, aşa cum m-am simțit dispusă atufici când am primit acea ofertă a tovărăşiei

noastre.

Când o fată castă se decide la măritiş, habar n-are în ce constă măritişul şi poate lua drept dragoste tot ceea ce nu e dragoste. La treizeci de ani, o femeie nu poate să-şi mai facă iluzii şi, oricât de puţină inimă şi inteligenţă ar avea, ea cunoaşte preţul, nu zic al persoanei sale, persoana s-ar putea resemna să fie umilă, dacă s-ar dărui de bunăvoie, ca pe un lucru, dar al fiinţei sale complete şi indivizibile.

Iată ce nu l-aş fi putut face să înţeleagă pe soţul meu, care avea alte idei, dar ce l-am putut face să priceapă pe Dutheil al cărui creier înţelegea destul tle lesne totul atunci când era vorba de rafinament şi de subtilităţile romantice.

— Dragostea, îi spuneam eu, nu este un calcul de pură voinţă. Căsătoriile din raţiune sunt o greşeală în care cazi, sau o minciună pe care ţi-o spui ţie însuţi. Nu suntem numai trup sau numai spirit;
suntem trup şi spirit laolaltă. Acolo unde aceşti factori ai vieţii nu participă, nu există dragoste adevărată.

Dacă trupul are funcţii în care sufletul nu poate să se amestece, ca de pildă a mânca şi a digera1, legătura dintre două fiinţe, în dragoste, poate fi asemuită cu aceste funcţiuni? E revoltător numai gândul la aşa ceva. Dumnezeu, care a pus plăcerea şi voluptatea în îmbrăţişările tuturor creaturilor, chiar în cele ale plantelor, n-a dat oare acestor creaturi discernământ în proporţie cu gradul lor de perfecţionare? Omul, fiind cel mai ridicat dintre loate fiinţele, cel mai complet dintre toate, n-are el sentimentul sau iluzia necesităţii acestei legături dintre fizic, intelect şi etică în însuşirea, sau măcar în aspiraţia către însuşirea celor mai mari plăceri ale sale?

îi arătam deci lui Dutheil un adevăr cât se poate de obişnuit. Şi totuşi, acest adevăr incontestabil este

1 *? i încă adevăraţii gurmanzi se bucură mai mult cu imaginaţia ilecâl cu simţurile, spun ei (n.a.).

atât de puţin luat în seamă în practică, încât fiinţele umane se împerechează, copiii oamenilor se nasc cu miile fără ca dragostea, adevărata dragoste, să fi predominat o

singură dată în mii din aceste acte sacre ale reproducerii.

Specia umană se perpetuează oricum, şi dacă ar trebui să fie îndemnată să se perpetueze numai din dragoste adevărată, ar fi necesar poate, pentru a opri despopularea, să se revină la ideile ciudate despre căsătorie ale mareşalului de Saxa. Legământul providenței, aş. Spune chiar legea divină,. Sunt deci călcate de fiecare dată când un bărbat şi o femeie îşi unesc buzele fără să-şi unească şi inimile şi mințile.

Specia umană se află încă atât de departe de scopul la care poate aspira frumusețea însuşirilor sale; iată în cele arătate mai înainte una dintre cauzele cele mai generale şi mai funeste.

Se spune, râzând, că nu-i atât de greu să faci copii:
că nu-s necesare pentru asta decât doua persoane.
Ei bine, nu, trebuie să existe trei: un bărbat, o femeie şi, între ei, dragostea. Dacă dragostea e străină de extazul lor, vor face un copil, dar nu vor face un om. Omul întreg nu va ieşi decât dintr-o dragoste întreagă. Două trupuri se pot uni pentru a produce un ah trup, dar numai gândirea singură poate da naştere gândirii. Aşa, ce suntem noi? Oameni care aspiră să fie oameni, şi nimic mai mult până-n prezent; ființe pasive, incapabile şi nedemne de libertate şi egalitate pentru că, cea mai mare parte dintre noi, suntem născuți dintr-un act pasiv şi orb ai voinței.

Şi încă fac prea multă cinste acestui act numitidu-l act de voință. Acolo unde inima şi mintea nu-şi
«pun cuvântul, nu există voință adevărată. Dragostea este în acest caz un act de servitute pe care-l
îndură două ființe sclave ale materiei.

— Din fericire, îmi răspunse Dutheil, genul uman n-are nevoie de aceste aspirații sublime pentru a-şi găsi funcțiunile sale generatoare, plăcute şi uşoare;
la caro eu am răspuns: „din nenorocire”.

— Şi orice-ar fi, adăugai eu, când o creatură umană, fie ea bărbat sau femeie, s-a ridicat până la înțelegerea dragbstei perfecte, nu-i este posibil, sau, mai bine zis, nu-i este îngăduit să. Se întoarcă de unde a plecat şi să comită un act

de pură animalitate. Oricare ar fi intenția, oricare ar fi scopul, conştiința sa trebuia să spună „nu”, ’chiar când pofta sa ar spune „da“.

Când Marion Delorme, în drama îui Victor Ilugo, se dăruie lui Laffemas, pe care-l detestă, pentru a salva viața iubitului ei, sublimul devotamentului său nu este decât un sublim relativ. Poetul a înțeles foarte bine că numai o curtezană, adică o femeie obişnuită în trecut să nu se prețuiască deloc, putea accepta, din dragoste, ultima dintre murdării. Dar când Balzac, în *Verişoara Bette,* ne arată o femeie pura şi respectabilă oferindu-se, tremurând, unui seducător ignobil pentru a-şi salva familia de la ruină, el schițează, cu o artă infinită, o situație posibilă; faptul nu constituie o situație mai puțin odioasă, încare eroina pierde toată simpatia noastră. De ce n-o pierde Marion Delorme în ciuda decăderii sale? Pentru că ea nu pricepe ceea ce face; pentru că ea n-are, ca soția legitimă şi mama de familie, conştiința crimei pe care o comite.

Balzac, care căuta şi îndrăznea totul, a mers şi mai departe: el ne-a arătat, într-un alt roman, o femeie provocându-şi şi seducându-şi soțul pe care nu-l iubea, pentru a-l feri de capcanele unei alte femei. El s-a străduit să releve ruşinea acestei acțiuni, dăruindu-i acestei eroine o fată a cărei avere ea vrea s-o păstreze. Dragostea maternă a împins-o deci să-şi înşele bărbatul prin ceva mai rău poate decât o infidelitate, printr-o minciună a gurii, a inimii şi a simțurilor.

Nu i-am ascuns lui Balzac că, această poveste, despre care el spunea ca are un fond adevărat, mă revoltă până la a mă face să fiu insensibilă la talentul pe care-l câesfăşurase povestindu-mi-o. O găseam imorală, fără să mă jenez, eu, căreia mi se reproşase că am scris cărți imorale.

Şi, pe măsură ce mi-am întrebat inima, conştiința şi credința, am devenit şi mai rigidă în felul meu de a vedea lucrurile. Privesc ca un păcat de moarte
(îmi place să mă slujesc de acest cuvânt care-mi exprimă mai bine ideea, pentru că se spune că anumite greşeli nu ucid

sufletul), privesc ca un păcat de moarte nu numai minciuna simțurilor în dragoste, dar chiar şi iluzia pe care simțurile ar încerca să şi-o faca în dragostea incompletă.

Spun, şi cred, că trebuie să iubeşti cu toată ființa ta, sau să trăieşti, orice s-ar întâmpla, într-o totală castitate. Bărbații nu vor face nimic în privința asta, ştiu; dar femeile, care sunt ajutate de pudoare şi de opinia publică, pot foarte bine, oricare-ar fi situația lor în viața, sa accepte aceasta doctrină, când cred că merită să fie respectate.

Celor care n-au nici cel mai mic orgoliu, n-aş şti ce să le spun.

De acest cuvânt, orgoliu, de care m-am slujit mult în această epocă, scriind, îmi aduc aminte acum, însă în adevărata sa accepție. Uit atât de mult ce scriu şi mi-e atât de silă să recitesc ce-am aşternut pe hârtie, încât a trebuit să primesc zilele acestea o scrisoare în care cineva îşi dădea osteneala să transcrie o mulțime de aforisme de-ale mele, scoase din
Scrisorile unui călător, şi să-mi pună, cu acest prilej, o mulțime de întrebări, pentru a mă hotărî să-mi cunosc cartea pe care o uitasem de tot, după obiceiul meu.

M-am apucat deci să citesc *Scrisorile unui călător*, din septembrie 1834 şi din ianuarie 1835, şi am găsit aici planul unei lucrări pe care-mi făgăduisem s-o continui toată viața. Regret mult că n-am făcut-o. Iată care era acest plan, urmat întocmai la începutul seriei, dar de la care m-am îndepărtat continuând, şi pe care se pare că l-am pierdut cu totul din vedere, la sfârşit. Acest abandon aparent se datorează mai ales faptului că am reunit sub acelaşi titlu, de *Scrisorile unui călător,* diverse scrisori sau serii de scrisori care nu se potriveau, ca intenție şi manieră, cu primele.

Aceasta intenție şi această manieră consta, în gândul pe care l-am avut la început, în a vorbi despre dispozițiile succesive ale spiritului meu într-un mod naiv şi în acelaşi timp pe înțeles. Mă explic aici pentru cei care nu-şi mai amintesc de aceste scrisori, sau care nu le cunosc, căci pentru cei care le cunosc, explicația este inutilă.

Aveam multe lucruri de spus şi voiam să mi le spun atât mie, cât şi altora. Individualitatea mea era pe cale să se formeze; o credeam terminată, deşi ea abia începuse să se profileze în propriii mei ochi, şi, în ciuda acestei oboseli pe care mi-o şi insufla, eram atât de preocupată, încât simțeam nevoia s-o examirtez şi s-o tulbur, aş putea spune ca pe-un metal în fierbere aruncat de mine într-un i ipar.

într-un cuvânt, voiam să-mi scriu romanul vieții melc şi să nu fiu acolo un personaj real, ci un personaj care gândeşte şi analizează. Mai mult, deşi eu eram acest personaj, voiam să-i extind punctul de

vedere la o experiență a nenorocirii pe care eu n-o aveam, pe care nici n-o puteam avea.

Prevedeam ca ficțiunea nu va împiedica publicul de a încerca să definească eul meu real sub masca unui bătrân. Aşa a şi fost pentru unii cititori, şi un avocat „din cale-afară de deştept", a vrut, în procesul meu de divorț, să ma scoată vinovată în calitate-de
„parte adversă", de tot ceea ce-l făcusem pe călătorul meu sa spună. Din moment ce vorbeam la persoana întâia, aceasta îi era de-ajuns ca să mă acuze de tot ceea ce este acuzat acest biet călător din punct de vedere poetic şi metaforic. Aveam vicii, comisesem crime, nu era evident? Călătorul, unchiaşul bătrân, nu-şi prezenta viața din trecut ca pe o prăpastie de plăceri, şi viața sa prezentă ca pe o prăpastie de remuşcări? în adevăr, dacă aş fi putut în mai puțin de patru ani, căci nu trecuseră încă patru ani de când părăsisem căminul în care rigiditatea vieții mele ar fi fost uşor de constatat; daca aş fi putut în aşa de puțini ani să capăt toată experiența binelui şi a răului care i se atribuia călătorului meu, aş fi fost o ființă extraordinar de pu-ter nică şi, în orice caz, n-aş fi trăit în fundul unei mansarde, cum trăisem înconjurată de cinci sau şase persoane' cu o dispoziție sufletească gravă sau poetică la fel ca a mea.

Dar puțin importă ce mi-a fost imputat ca referindu'-'Se la persoana mea şi la viața mea reala în

Scrisorile unui unchiaş, căci sub acest titlu a apărut la început al şaselea număr din *Scrisorile unui călător,* şi sub acest titlu mi-am făgăduit să continui aceeaşi idee călăuzitoare. Ar fi fost, cred, o carte bună, nu spun frumoasă, dar interesantă şi însufleţită, mai folositoare, prin urmare, decât romanele în care personalitatea noastră, silită să se risipească în diverse tipuri şi să se rătăcească în situaţii fictive

. Ijunge să nu mai fie recunoscută nici măcar de noi tivşine.

Revenită la Nohant, în septembrie, reîntoarsă ia

Paris, la sfârşitul vacanţei, cu copiii mei, m-am înapoiat, în ianuarie 1835, să petrec câteva zile sub acoperişul casei părinteşti. Aici am scris al şaselea număr din *Scrisorile unui călător,* într-o dispoziţie mai puţin sumbră, dar încă foarte tristă. În sfârşit,

.1111 petrecut februarie şi martie la Paris şi, în aprilie, eram din nou la Nohant.

Aceste deplasări îmi oboseau şi trupul şi sufletul.

Nu ma simţeam bine nicăieri. Exista totuşi ceva bun în sufletul meu, aceste scrisori dezolate mi-o dovedesc din plin astăzi; dar, zbătându-mă pentru a mă reîntoarce la viaţa mea plăcută de la Nohant, mi se părea atât de plicticos acolo, şi, pe de altă parte, inima mea era atât de tulburată, atât de sfâşiată de dureri tainice, încât am simţit dintr-o dată nevoia să picc. Unde? Nu ştiam, şi nici nu voiam să ştiu.

’I’rebuia să plec departe, cât mai departe cu putinţă, să uit, uitând de mine. Mă simţeam bolnavă, bolnavă de moarte. Nu mai aveam deloc somn, şi câteodată mi se părea că judecata e gata să mă părăsească.

Mi -am făcut fericita iluzie că o am pe fiica mea alături; dar a trebuit să renunţ, pentru o vreme, la plăcerea de a o creşte singură. Era o fire cu totul diferită de cea a fratelui său, plictisindu-se de viaţa mea sedentară tot atât pe cât îi plăcea ea de mult lui Maurice, şi simţind nevoia unor distracţii continui, potrivite vârstei sale şi necesare energiei, pe atunci foarte pronunţată, a constituţiei sale. O duceam ia

Nohant pentru a o ajuta să se dezvolte fără crizc;

ilar când trebuia să se reîntoarcă în mansarda şi mi mai avea o jumătate de duzină de copii de țăran drept tovarăşi în jocurile ei nebuneşti, vigoarea sa fizică, comprimată, se schimba în revolta fățişă. Era

un copil teribil, atât de ciudat, pe care prietenii mei îl răsfățați cumplit şi eu însămi, incapabilă de o severitate susținută, copleşită de o dragoste oarbă pentru vârsta ei fragedă, nu ştiam, nu puteam s-o stăpânesc.

Nădăjduiam că va fi mai calmă şi mai cumpătată alături de alți copii şi în condiții în care disciplina suportată în comun pare mai puțin dură firilor independente. Am încercat s-o internez într-una din acele mici şi plăcute casc de educație din cartierul
Beaujon, în mijlocul acelor grădini vesele şi liniştite care par destinate să nu fie populate decât de fetițe frumoase. Domnişoarele Martin erau două surori, englezoaice, într-adevăr ca nişte mame pentru micile îor eleve. Aceste eleve nu erau decât opt; condiție excelentă ca să fie îngrijite cu dragoste şi supravegheate cu grijă.

Fetei mele, care era grasă, îi prinse foarte bine acest nou regim. Începu să se subțieze şi să se civilizeze alături de tovarăşele ei. Dar rămase multă vreme sălbatică față de persoanele din afară, mai ales față de prietenii mei, cărora prea le plăcea sa facă pe sclavii înaintea ei. Avea un fel de a fi atât de original şi atât de comic cu ei, încât şireata. Văzând bine că det'erminându-i să râdă îi dezarma, făcea asta cu mare plăcere. Emmanuel Arago mai ales, acest bun frate mai vârstnic, cu care se purta chiai mai necuviincios decât cu Maurice, şi care era încă destul de copil el însuşi pentru a se distra, era victima ei de predilecție. Într-o zi, în care ea se arătă atât de amabilă cu. El, încât îl conduse până la poarta grădinii pensiunii, Arago îi spuse:

— Solange, ce vrei să-ți aduc când voi mai veni?

— Nimic, îi răspunse ca, dar poți să-mi faci o mnr
plăcere dacă mă iubeşti cu adevărat

— Care? Spune!

— Ei bine, băiatule, să tui mai vii niciodată să ma vezi!

Altădată, când se afla! a mine, puțin bolnavă, şi când doctorul recomandase să fie dusă la plimbare»
ea plecă bucuroasă, în trăsură, cu Emmanuel, spre gradina Luxembourg, dar pe drum avu fantezia sa-i declare că nu voia să se plimbe pe jos prin parc. Emrnanuel, căruia îi recomandasem sa fie inflexibil, se împotrivi şi-i spuse la rândul lui, că nu era obiceiul să te plimbi în trăsură prin Luxembourg şi ca va merge acolo pe jos, vrând-nevrând. Fata păru să se supună;
dar ajunsă la grilajul grădinii când el o luă în brațe ca s-o ajute sa coboare, băgă de seamă că era fără pantofi. Şi-i scosese, şireata, şi-i aruncase în stradă înainte de a ajunge.

— Acum, spuse ea, vezi dacă mă poți sili să merg desculță.

Adesea, când ieşeam cu ea, îi trecea prin cap să se oprească brusc, nevoind nici să meargă mai departe nici să urce în trăsură, ceea ce făcea să se strângă lumea în jurul nostru. Avea şapte sau opt ani când tini făcea asemenea figuri şi când trebuia s-o duc în brațe, pe scări, până în mansarda, ceea ce nu era i treabă uşoară. Şi mai rău era că aceste stări ciudate n-aveau nicio cauză pe care s-o pot prevedea dinainte şi s-o ghicesc pe urmă. Nici ea însăşi nu-şi poate da seama astăzi; era ca o imposibilitate firească de a se supune impulsului altuia şi nu mă puteam obişnui să înfrâng, prin asprime, această rezistență de neînțeles.

M-am hotărât deci să mă despart de ea pentru o vreme; dar cu toate că-mi dovedi curând că accepta m, îi bucuros regula generală decât pe cea particul. Iră şi că era fericită la pension, a fost pentru mine o durere profundă să văd că nu eu eram cea care-!
iducc fericirca în viața sa de copil. De atunci am fost cu atât mai mult dispusă, în ciuda frumoaselor mele hotărâri, s-o răsfăț, în continuare.

La rândul său, Maurice făcea totul invers. El nu voia şi nu ştia să trăiască decât alături de mine.
Mansarda mea era paradisul viselor -şale. De aceea, când trebuia să se despartă de mine, seara, reîncepea să plângă, şi

eu eram tot aşa de mâhnită ca şi el.

Prietenii mei îmi condamnau slăbiciunea pentru bieții mei copii, şi eu simțeam bine că această slăbiciune era estremă. Nu făceam asta cu plăcere, deoarece îmi sfâşia sufletul. Dar ce era să fac ca s-o înving? Eram oprimată şi torturată de firea mea, după cum eram, de altminteri, de inima şi creierul meu.

Planet mă sfătui să iau o hotărire mare şi să părăsesc Franța cel puțin pentru un an.

— Şederea dumitale la Veneția a fost bună pentru copii, îmi spunea el. Maurice n-a studiat şi nu va
®tudia la liceu decât simțindu-te departe de el. E
încă slab. Solânge, prea zdravănă, trece printr-o criza de dezvoltare fizică din pricina căreia te tulburi prea mult. Făcându-te victima ei, se obişnuieşte să te vada suferind, şi asta nu va mai avca niciun preț în ochii săi. Nu eşti fericită, e adevărat; şederea dumitale la Nohant nu mai este posibilă decât cu condiția să te afli acolo în vizită. Soțul dumitale e acum sătul de prezența dumitale, dar se apropie timpul când va fi mânios. Te frămânți atâta din pricina amărăciunilor din afară, încât îți creezi singură unde imaginare. Scrierile dumitale dovedesc că eşti chiar împotrivă-ți ți că-ți învinuieşti propria dumitale fire, propria dumitale soartă, din cauza unui concurs de împrejurări supărătoare, este adevărat, dar nu atât de nemaipomenite încât voința dumitale să nu le poată învinge sau să le poată face. Neprimejdioase. Va veni un moment când vei putea face asta; dar mai întâi trebuie să-ți recapeți sănătatea morala şi fizica pe care eşti pe cale să le pierzi, ’lrebuie să te îndepărtezi de spectacolul şi de cauzele suferinței dumitale. Trebuie să ieşi din cercul de plictiseală şi de neplăceri. Du-te să faci poezie în vreo țară frumoasă, unde nu te cunoaşte nimeni. Îți place singurătatea, ai să fii totdeauna lipsjtă de ea aici; nu te măguli că trăieşti ca un călugăr în mansarda dumitale. Vei fi totdeauna asediată aici. Singurătatea e rea, dacă este îndelungată;
dar sunt momente când e necesară. Te afli într-unul din

aceste momente. Ascultă de instinctul care te îndeamnă la asta: fugi! Te cunosc, va fi de ajuns să visezi singură câteva zile, pentru a redeveni încrezătoare şi când vei fi astfel, răspund de dumneata.

Planet a fost totdeauna pentru prietenii săi un excelent medic moral, convingător prin atenția cu care îşi cântărea sfaturile şi cu care încerca să-ți înțeleagă adevărata situație. Mulți prieteni greşesc judecându-te după ei 'ânşişi, oferindu-ți o părere gata făcută, care nu ridică nicio obiecție din partea ta şi care te face să simți că nu eşti înțeleasa. Planet, ingenios în arta câe a consola, interoga în mod minuțios, n-avea jpăreri preconcepute şi în momentul când reuşea să vada că el nu seamănă cu tine, se pronunța cu o mare hotărire şi o mare limpezime.

Pentru oamenii care nu-l cunoşteau decât în mod superficial, Planet era tipul de om simplu, ba chias neghiob; dar pentru noi, ceilalți, avea geniul inimii şi al voinței. N-a existat niciunul dintre noi — vorbesc de acel grup berişonez care nu s-a di viza o niciodată şi din care făceam parte — care să nu fi suferit, de mai multe ori în viața sa, influența extraordinara a lui Planet, tocmai acela dintre noi care, la prima vedere făcea impresia că trebuie călăuzit. De toți ceilalți.

M-am lăsat deci convinsă de cele spuse de el, şi, într-o frumoasă dimineață, după ce mi-am aranjat oarecum afacerile în aşa iei încât să-mi asigur unele resurse, am părăsii Parisul fără să-mi iau rămas bun de la nimeni, şi fără să-i suflu un cuvânt lui Maurice despre proiectul meu. M-a ni dus la

Nohant să-mi iau rămas bun de la prietenii mei şi să le spun ce să facă cu copiii în cazul înecare vreun accident îmi va pune capăt vieții în călătorie, căci voiam să plec departe, luând drumul Orientului.

Ştiam bine că prietenii mei nu vor avea nicio autoritate asupra copiilor mei, atâta timp cât vor fi copii. Dar puteau, odată ieşiți din această jvârstă, să exercite asupra lor influențe plăcute. Nădăjduiam chiar vră doamna Decerfz ar putea fi o adevărată mamă pentru fata mea, şi voiani să-mi

vând dreptul de proprietate literară pentru a-i crea o mică renta care să-i îngăduie să-i facă educația, Jn cazul în care soțul meu ar fi consimțit. La căsătoria fetei mele, această rentă i-ar fi fost restituită; era puțin lucru atunci, dar o asemenea rentă reprezenta ceea ce ar fi costat, în cea mai bună pensiune posibilă, educația unei tinere fete.

Plecai deci la Nohant cu planul dea încerca acest aranjament, care nu trebuia să aiba loc decât în eventualitatea morții mele şi pentru ca, în oricecaz, prietenii mei să ştie de obligația pe care le-o lăsam moştenire: aceea de a-i înconjura pe Maurice şi pe
Solange cu o rețea de griji părinteşti şi de legături neobosite.

Reiau povestirea. Călătoriei mele în Orient, care n-avu loc decât în visele mele.

Mă aflam de câteva zile la Nohant, când Fieury.
pâecând la Bourges, unde se stabilise Planet (tipărea aici un ziar de opoziție), îmi propuse să ma duc să discut serios despre situația şi proiectele mele, nu numai cu acest prieten credincios, ci şi cu celebru!
avocat Micheî, prietenul nostru, al tuturor.

E deci timpul să vorbesc despre acest om apreciat în mod atât de divers, şi pe care cred că l-am cunoscut bine. Deşi acest lucru n-a fost prea uşor, în această epocă am început să suport o influență de un gen cu totul excepțional în viața obişnuită a femeilor, influență care mija fost multa vreme prețioasă şt care totuşi a încetat dintr-o dată şi total, fără să-mi zdrobească inima.

VIII

Everard. — Capul, rhipul, manierele, obiceiurile sale. — Patrioți, duşmani ai proprietății. — Discuție nocturnă şi fără loc stabil. — Lucruri sublime şi contradicții. — De ia Bourges la
— Nohant. — Scrisorile lui Everard. — Procesul din aprilie. — Lyon şi Paris. — Avocații — Pleiada filosofică şi politică. —
Planet „pune problema socială”. — Podul Saints-Peres, — Sărbătoare la castel. — Fantasmagorie babuvistă. — Starea mea morală. — Un dineu excentric. — O pagină de Louis

Blanc. —
Everard bolnav şi cu halucinații. — Vreau să plec; discuție decisivă; Everard înțelept şi drept. — încă o pagină despre Louis
Blanc. — Două puncte de vedere diferite în apărare; îi dau dreptate domnului Jules Favre.

Primul lucru care m-a impresionat când l-am văzut pe Michel pentru prima oară, tocmai când îmi începusem studiile frenologice, a fost forma extraordinară a capului său. Părea să aibă două cranii sudate unul de altul, semnele înaltelor facultăți ale sufletului fiind tot atât de proeminente la prova acestei puternice nave pe cât erau cele ale instinctelor generoase, la pupa. Inteligență, venerație, entuziasm, subtilitate şi vastitate de spirit erau echilibrate de dragostea de familie, de prietenie, de darul său de îmblânzitor delicat, de curajul său fizic. Everard[17] avea o consiiuiție admirabilă. Dar Everard era* bolnav, Everard nu trebuia, nu putea să trăiască. Pieptul, ficatul, stomacul îi erau atacate. În ciuda unei vieți sobre, austere, era uzat, şi acestei înmănunchieri de însuşiri şi de calități excepționale, fiecare din de avându-şi logica sa particulară, îi lipsea în mod fatal pjvotul necesar celor mai savante maşini umane: sănătatea.

Această lipsă de viață fizică a fost ceea ce m-a mişcat cel mai profund la el. E imposibil să nu resimți tiu interes delicat pentru un suflet superior în luptă cu o inevitabilă distrugere, când acest suflet pătimaş şi curajos îşi stăpâneşte în fiecare moment suferința şi pare să o domine mereu. Everard n-avea decât treizeci şi şapte de ani şi când îl vedeai prima oară, părea un bătrân, mic, subțirel, chel şi încovoiat; nu venise încă vremea să vrea sa se întinerească, să poarte o perucă, să se îmbrace la modă şi să iasă în lume. Nu l-am văzut

[17] I-am păstrat, în această povestire, pseudonimul pe căre i l-am dat în *Scrisorile unui calator*. Mi-a plăcut totdeauna să-mi botez prietenii după gustul meu, dar de origina acestor nume nu-mi aduc întotdeauna aminte (n.a.).

niciodată astfel, această l'. Iză a unei transformări la care de altfel n-a trecut ilintr-odată nu s-a petrecut sub ochii mei. N-o regret; prefer să păstrez imaginea sa severa şi simplă aşa cum mi-a apărut întotdeauna.

Everard părea deci, la prima privire, să aibă şaizeci de ani şi avea în adevăr şaizeci de ani; dar în acelaşi timp n-avea decât patruzeci, când îi priveai mai bine frumosul său chip palid, dinţii minunaţi şi ochii miopi de o blândeţe şi de o candoare admirabile, care se puteau totuşi vedea prin ochelarii săi urâţi. Oferea acea particularitate de a părea şi de a fi şi tânăr, şi bătrân, în acelaşi timp.

Această stare problematică trebuia să fie şi a şi fost cauza marilor contradicţii din fiinţa sa morală.

Aşa cum era, nu semăna cu nimic şi cu nimeni.

Gata să moară în orice clipă, viaţa clocotea totuşi în el, în orice clipă şi adesea cu o intensitate aproape obositoare chiar şi pentru spiritul pe care l-a uimit şi l-a încântat cel mai mult, vreau să spun pentru propriul meu spirit.

Felul său exterior de a fi răspundea acestui contrast printr-un contrast nu mai puţin izbitor. Ţăran de origine, păstrase nevoia de comoditate şi de soliditate în veşmintele sale. Purta acasă şi în oraş o mantie îmblănită, groasă, fără, formă definită şi saboţi grosolani. Îi era frig în orice sezon şi peste tot, dar, politicos totuşi, nu voia să stea cu şapca sau cu

• pălăria în casă. Cerea doar permisiunea să-şi pună pe cap „o batistă" şi scotea din buznar trei sau patru fulare pe care le înnoda la întâmplare unul de altul, pe care le scăpa gesticulând, le aduna şi şi le punea distrat pe cap, acoperindu-se într-un fel când fantastic, când din cale afară de pitoresc.

Sub această îmbrăcăminte caraghioasă se zărea o cămaşă fină, totdeauna albă şi proaspătă, care trăda o secretă distincţie a acestui om cu înfăţişare grosolană, dar de o sinceritate brutală. Anumiţi demo'

eraţi din provincie blamau1 acest sibaritism ascuns şi această grijă extremă pentru persoana sa. N-aveau niciun pic

de dreptate. Curățenia este un indiciu şi o dovadă de sociabilitate şi de deferență față de semenii noştri, şi nu trebuie să condamni curățenia rafinată, căci nu există curățenie doar pe jumătate. Delăsarea, ’o înfățişare care duhneşte, dinți respingători la vedere, părul murdar, sunt obiceiuri nesănătoase pe care nu-i drept să le atribuim savanților, artiştilor sau patrioților. Ar trebui să le blamăm *cu* atât mai mult, şi ei să şi le îngăduie cu atât mai puțin, cu cât farmecul apropierii de asemenea oameni sau de frumusețea ideilor lor e mai intens, şi fiindcă nu există cuvânt, oricât de frumos, care să nu-şi piardă valoarea când iese dintr-o gură care-ți face greață, în sfârşit, socot că ngglijeââța trupului trebuie să aibă oarecare corespondența cu cea a spiritului, de care observatorii trebuie totdeauna să se teamă.

Manierele bruşte, lipsa de jenă, franchețea acerbă a lui Everard nu erau decât aparență şi, s-o spunem drept, o afectare în fața oamenilor ostili, sau pe care-i presupunea a fi astfel, de la prima vedere. Era, din fire, blândețea, amabilitatea şi grația în persoană:
atent la cea mai mică dorință, la cel mai mic necaz al celor pe care-i iubea, tiranic în Cuvinte, îngăduitor în afecțiune când nu rezistai teoriilor sale de autoritate absolută.

Această dragoste de autoritate nu era totuşi prefăcută. Era fondul, era străfundul însuşi al caracterului său, şi asta nu diminua cu nimic bunătatea şi condescendențele sale paterne. Voia sclavi, dar numai pentru a-i face fericiți, ceea ce ar fi fost o frumoasă şi legitimă dorință dacă n-ar fi avut de-a face decât cu ființe slabe. Dar ar fi vrut, fără îndoială, să se căznească să-i facă puternici, şi. Din acest moment ei ar fi încetat să mar fie fericiți şi s-ar fi simțit sclavi.

Acest raționament atât de simplu nu-i intra niciodată în cap, asta dovedind încă odată că cele mai strălucite minți pot fi tulburate de câte o pasiune care le întunecă, din anumite puncte de vedere, cea mai simplă rațiune.

Sosită la hanul din Bourges, începui prin a mânoa, după care îi trimisei vorbă îui Everard, prin Planet,
(a mă aflam acolo, şi el sosi. Tocmai citise *Leii* a şi înnebunise

după această carte. I-am povestit toate necazurile, toate tristețile şi l-am consultat mult mai puțin asupra afacerilor mele decât asupra ideilor mele. El deveni foarte expansiv, şi de la şapte seara la patru dimineața a fost o adevărată încântare pentru cei doi prieteni ai mei şi pentru mine. Ne-am spus noapte bună la miezul nopții; dar cum era un sclipitor dar de lună şi o noapte de primăvara minunată, ne propuse o plimbare prin acest frumos oraş auster şi mut cart? pare făcut pentru a fi văzut astfel. Îl conduserăm până la uşa sa, dar acolo nu voi să ne părăsească şi ne reconduse până ia casa noastră trecând pe la palatul lui Jacques Coeur, un minunat edificiu al Renaşterii, unde de fiecare dată făceam câte un lung popas. Apoi ne ceru să-l mai conducem odată, se întoarse cu noi, şi nu se hotărî să ne lase să ne ducem acasă, decât atunci când apărură zorile.
De nouă ori făcurăm drumul, şi se ştie că nimic nu e mai obositor decât să mergi vorbind şi oprindu-te la fiecare pas; dar nu simțirăm efectul acestei oboseli decât atunci când ne-a părăsit.

Ce ne-a spus el în timpul acestei veghe lungi?
Totul şi nimic. S-a lăsat înflăcărat de spusele noastre, care n-au avut alt rost decât să-i dea replica, atât eram de curioşi la început şi mai pe urmă lacomi să-l ascultăm. A urcat din idee în idee până la cele mai sublime elanuri către divinitate şi după ce a depăşit toate aceste etape, l-am văzut într-adevăr transfigurat. Niciodată n-a ieşit, cred, un cuvânt mai elocvent dintr-o gură omenească, şi grandiosul său cuvânt era totdeauna simplu sau cel puțin se grăbea să redevină natural şi familiar ori de câte ori vorbirea sa înceta, surâzătoare, să se mai lase antrenată de entuziasm,
Era ca o muzică plină de idei care îți înalță sufletul până la contemplațiile cereşti şi care te readuce, fără efort şi fără contrast, printr-o legătură logică şi o modulare dulce, la lucrurile pământeşti şi la influențele naturii…

Am fost cuceriți toți trei, şi oricare-ar fi fost puterea de convingere a acestui om ce ne vorbise, ne simțirăm, părăsindu-l, cu spiritul atât de mult înălțat, încât nu se

putea şi nu trebuia ca vreo îndoială să ne facă să nu-l mai admirăm şi sa nu-i mai păstrăm recunoştinţă.

— Niciodată nu l-am văzut astfel, ne spuse Planet.
E aproape un an de când trăiesc în preajma lui, şi nu l-am cunoscut decât în astă-seară. Vi s-a încredinţat cu trup şi suflet. Şi-a arătat din belşug inteligenţa şi sensibilitatea. Sau s-a descoperit îui însuşi pentru prima oară în viaţa sa, sau. A trăit printre no! retras în el, ferindu-se de o părăsire totală.

Din acest moment, ataşamentul lui Planet pentru
Everard deveni un act de fetişism şi li s-a mai întâmplat astfel şi altora care s-au îndoit până atunci de inima sa şi care au început să creadă în ea când el şi-a deschis-o în faţa mea. *A* fost însemnată transformarea pe care am adus-o, fără să ştiu, în existenţa morală a lui Everard, şi în relaţiile cu unii dintre prietenii săi. A fost într-adevăr o plăcere reală în viaţa sa, dar a fost oare şi un bine? Nu-i foloseşte nimănui să fie, iubit cu prea multă orbire…

Everard nu mi-a dat răgaz să răsuflu. Nici n-am apucat bine să mă odihnesc, după drumul făcut că, deşteptându-mă din somn, am şi primit o scrisoare, înflăcărată de acelaşi avânt, pe care credeam că şi-l epuizase în cursul plimbărilor noastre printre marile edificii înălbite de lumina lunii şi pe asfaltul răsunător al vechii cetăţi adormite. La început, scrisul păru indescifrabil şi chinuit parcă de febra nerăbdării de a se exprima; iar, după ce citeai primul rând, restul mergea de la sine. Avea un stil tot atât de concis pe cât de îmbelşugată îi era vorba; am primit de la el scrisori foarte lungi, care erau atât de pline de lucruri nedesluşite, încât după ce le citeai, îţi trebuia o zi ca să meditezi asupra lor.

Scrisorile se succedară cu rapiditate fără a aştepta răspuns. Acest spirit pătimaş hotărâse să pună stăpânire pe spiritul meu; toate facultăţile sale tindeau către acest scop. Decizia bruscă şi delicata persuasiune care alcătuiau cele două elemente ale talentului său extraordinar se ajutau una pe cealaltă pentru a înfrânge toate obstacolele neîncrederii prin elanuri fierbinţi şi prin minunate menajamente. Era atâta modestie personală, umilinţă creştină şi tandreţe

respectuoasă, în strigătele sale de mânie că şi în cele de durere, încât această manieră irezistibilă şi ne obişnuită de a călca în picioare regulile convenienţei, de a poza în stăpânitor al sufletului şi în apostol inspirat de o credinţă, nu dădea niciun prilej de zeflemea şi nu cădea niciun moment în ridicol.

— Ştiu bine, îmi spunea el, după elanurile de lirism în care tutuirea venea de la Sine, în mod plăcut, că răul inteligenţei tale este provocat de vreun necaz ai inimii. Dragostea e o pasiune egoistă. Întinde-ţî această dragoste pătimaşă şi devotată care nu-şi va primi niciodată recompensa în această lume, asupra acestei omeniri care se zbate şi care suferă. Nu trebuie sa ai atâta solicitudine pentru o singură creatură! Niciuna n-o merită, dar toate împreună o cer în numele Domnului!

Aceasta a fost în rezumat tema pe care a dezvoltat-o în aceste scrisori, cărora le-am răspuns, sub imperiul unui sentiment ce se modifica, începând cu o anumită neîncredere şi ajungând, la sfârşit, la o încredere aproape totală. Aceste scrisori s-ar putea numi *Scrisori către Everard,* căci din mâinile sale au trecut aproape imediat în cele ale publicului, înfăţişâpdu-i analiza rapidă a unei convertiri rapide.

t

Această convenire a fost absolută într-un sens ţi necompletă într-altul. Urmarea povestirii mele vă va face să înţelegeţi această afirmaţie.

O mare agitaţie domnea atunci în Franţa. Monarhia şi Republica se pregăteau să-şi joace soarta în ace!
mare proces care a fost numit pe drept cuvânt „procesul monstru”, deşi printr-o serie brutala de tăgade ale justiţiei şi de violare a legalităţii, puterea a ştiut să-l împiedice să ajungă la proporţiile şi! a consecinţele pe care putea şi trebuia să le aibă.

Nu era câtuşi de puţin posibil să rămâi neutru în.
această vastă luptă, care nu mai avea caracterul, conspiraţiilor şi al atacurilor bruşte şi îndrăzneţe, ci aS
unui protest general în care toate spiritele se deşteptaseră

pentru a trece fie de partea unora, fie de partea altora. Cauza acestui proces (evenimentele din Lyon)
avusese un caracter mai socialist şi un scop în general mai vădit, decât cele care îl precedaseră. Aici nu era vorba, cel puțin în aparență, decât de schimbarea formei de guvernământ. Acolo, problema de organizare a muncii fusese ridicată odată cu problema salariilor şi pe deplin înțeleasă. Poporul solicitat şi interesat, i-a antrenat, la Lyon, pe şefii de partide într-o luptă mai profundă şi mai politică.

După masacrele de la Lyon războiul civil nu putea aduce democrației o soluție favorabila pe o perioadă mai lungă. Puterea avea de partea ei forța tunurilor şi a baionetelor. Singură disperarea putea căuta de aici înainte, în lupte, sfârşitul suferinței şi al mizeriei. Conştiința şi rațiunea îndeamnă la alte lupte:
cele ale raționamentului şi ale discuțiilor. Răsunetul cuvântului public trebuia să înflăcăreze opinia publică. Numai zguduită de opinia întregii Franțe putea fiă se prăbuşească această putere perfida, acest sistem de provocare inaugurat de politica lui Ludovicl'ilip. J

Era de jucat o partidă frumoasă. O simplă, dar amplă chestiune de procedură putea să ducă la o revoluție. Sau măcar putea să imprime aristocrației o mişcare de retragere şi să ridice în fața ei un dig dificil de înlăturat. Dar partida a fost prost jucată de democrați. Ei au fost cei cărora le-a fost imprimată mişcarea de retragere, în fața lor a fost ridicat digul.

La început, se părea totuşi că această adunare de talente, chemate din toate colțurile țării şi reprezentând toate tipurile de inteligență ale celor din provincie, ar fi trebuit să producă o rezistență viguroasă, în iluziile începutului, se preconizase formarea unui corp de elită, a unui mic batalion sacru imposibil de străpuns pentru că prezenta o masă perfect omogenă.
Era vorba de a discuta şi de a protesta şi aproape toți luptătorii democrației chemați în arenă erau oratori străluciți sau argumentatori dibaci.

Dar se uitase faptul că avocații cei mai serioşi sunt, înainte de toate, artişti, şi că nu rămân artişti decât cu condiția să fie de acord între ei asupra anumitor reguli de formă şi să difere în mod esențial unii de alții prin fondul gândirii, prin iluminația interioara, prin inspirație.

La început se credeau de acord asupra concluziei politice, dar fiecare conta pe propriile sale mijloace 5
artiştii se supuneau foarte greu disciplinei, şarjei în
12 timpi.

începea să se întrevadă momentul în care ideile pur politice şi ideile pur socialiste aveau să sape prăpăstii între partizanii democrației. Totuşi, la Paris, ei îşi dădeau mâna împotriva duşmanului comun.

Din acest punct de vedere se înțelegeau între ei chiar mai bine, aşa cum demult nu se mai întâmplase. Falanga avocaților din provincie venea să se aşeze pe picior de egalitate, dar cu o duioasă venerație, lângă pleiada de celebrități, selectate de inspirație şi de entuziasm, alături de cele mai strălucite nume democratice ale baroului, ale politicii şi ale filosofiei, ale ştiinței şi ale artei literare: Dupont Mărie, Garnier-
Pages, Ledru-Rollin, Armând Carrel, Buonarotti,
Voyer d'Argenson, Pierre Leroux, Jean Reynaud,
Raspail, Carnot şi atâția alții a căror viață a strălucit prin devotament şi, mai pe urmă, prin talent. Alături de aceste nume de-acum ilustre, un nume încă obscur, cel al lui Barbes, dă acestei alese reuniuni un caracter nu mai puțin sacru pentru istorie, decât îl dau cele ale lui Lamennais, Jean Reynaud şi Pierre
Leroux. Mare printre cei mai mari, Barbes avu strălucirea virtuții neavând-o însă pe cea a ştiinței.

Am spus că li se părea, la început, că sunt toți de aceeaşi părere. În ce mă priveşte, m-am crezut de acord cu Everard şi-i presupuneam şi pe prietenii săi de acord cu el. Nu era aşa. Cea mai mare parte dintre cei pe care-i adusese din provincie erau cel mult girondini, cu toate că se credeau montagnarzi *.

Dar Everard nu încredințase încă nimănui, şi mie mai puțin decât altora, doctrina sa esoterică. Expansiunea sa nu-i paraliza marea prudență care, în domeniul ideilor, mergea uneori până ia viclenie. Se credea în posesiunea unei certitudini şi, simțind bine că ea depăşea puterea de înțelegere revoluționară a adep*
ților săi, îi insinua uşor doar spiritul şi nu-i dădea la iveala conținutul.

Totuşi m-au izbit anumite reticențe, anumite contradicții; simțeam că are lacune sau anumite rezerva care scăpau altora, şi care pe mine mă chinuiau.
I-am vorbit despre asta lui Planet care nu înțelegea mai mult decât mine în aceasta problemă şi care, tulburat şi el în mod naiv, din punctul lui de vedere, avea obiceiul sa spună cu orice prilej şi. Chiar prea des: „Prieteni, e timpul să se pună problema socială”.

Spunea asta în mod atât de caraghios, bietul Planet, încât propunerea sa era totdeauna primită cu râsetc, şi aceasta vorbă a devenit, la noi, cu vremea, proverb. Se zicea: „Hai să punem problema sociala”, în loc sa spunem: „Haidem să mâncăm”, şi când vreun vorbăreț începea sa ne plictisească, se propunea „să i se pună problema sociala”, pentru a-l pune pe fugă.

Planet avea totuşi dreptate; chiar în veselia sa excentrică, bunul său simț ținea totdeauna seama de fapte.

în sfârşit, într-o seară, după ce fusesem la Teatrul Francez, şi, pe o noapte minunată, U conduceam pe Everard la locuința sa, vecina cu a noastră (locuia pe cheiul Voltaire), chestiunea socială fu pusa în mod foarte serios…

Care nu. Fu stupefacția mea când Everard, strâns cu uşa de întrebările mele şi de întrebările încă şi mai directe şi mai stăruitoare ale lui Planet, ne expuse în sfârşit sistemul său!

Ne oprisem pe podul Saints-Peres. La caste! era bal sau concert, se vedea lumina reflectându-se peste copacii din grădina Tuilleries. Se auzea sunetul instrumentelor care trecea învaluri prin aerul încărcai de parfumuri primă văratice şi care acoperea în fiecare clipa uruitul trăsurilor din

piața Carrousel. Cheiul, pustiu la malul apei, tăcerea şi imobilitatea care domneau pe pod contrastau cu acele zgomote confuze, cu acea mişcare invizibilă. Căzusem în reverie, nu mai ascultam dialogul început, nu-mi mai păsa de chestiunea socială, itiă bucuram de acea noapte fermecătoare, de acele melodii vagi, de dulcile sclipiri ale lunii amestecate cu cele ale sărbătorii regale.

Am fost smulsă din contemplația mea de vocea lui
Planet care zicea lângă mine:
— Aşadar, dragă prietene, te inspiri din bătrânu'»
lluonarotti şi vei ajunge la babuvism?

—Cum? Ce spuneți? le-am răspuns cu foarte mirată. Vreți să faccți să reînvie acest lucru învechit?
Ați lăsat la mine lucrarea lui Buonarotti, am citit-o, e frumoasă; dar aceste mijloace empirice puteau să pătrundă în inima disperată a oamenilor din epoca respectiva, a doua zi după căderea lui Robespicrre.
Astăzi însă ar fi lipsite de sens, şi nu pe acest drum i rebuie să meargă epoca noastră civilizata.

N — Civilizația! strigă Everard înfuriat şi lovind cu bastonul în balustradele sonore ale podului; da!
Iată marele cuvânt al artiştilor. Civilizația! Eu, eu vă spun că pentru a reîntineri şi a reînnoi societatea voastră coruptă, trebuie ca acest fluviu frumos să fie roşu de sânge, ca acest palat blestemat să fie prefăcut în cenuşă şi ca această cetate vastă în care vă adânciți privirile, să devină un prundiş pustiu, unde familia celui sărman să-şi plimbe plugul şi unde să-şi ridice coliba.

Acestea zise, iată-l deci pe avocatul meu pornit, şi cum râsul meu de incredulitate îi încălzea verva, cuvântul lui a fost o declamație groaznică şi măreața împotriva perversității curților, corupției marilor oraşe, 'acțiunii dizolvante şi enervante a artelor, a luxului, a industriei, într-un cuvânt a civilizației.
Fu un apel la pumnal şi la torță, un blestem asupra
Sodomei impure şi asupra predicilor apocaliptice;
apoi, după aceste imagini funebre, el evocă lumea viitoare

aşa cum o visa atunci, un ideal al vieții câmpeneşti, cu moravurile vârstei de aur, paradisul teres-

tru înflorind pe ruinele fumegânde ale vechii lumi prin puterea vreunei zâne.

Cum îl ascultam fără să-l contrazic, se opri ca să mă întrebe. Orologiul castelului suna ora două.

— Sunt două ore bune de când pledezi cauza morții, i-am spus eu, şi am crezut că-l aud pe bătrânul Dante reîntors din infern. Acum, mă delectez cu simfonia ta pastorală; pentru ce ai întrerupt-o atât de repede?

— Aşa, strigă el indignat, eşti ocupată să-mi admiri biata mea elocință! Te ’complaci în fraze, în cuvinte, în imagini. Mă asculți ca pe un poem sau ca pe o orchestră, asta-i tot! Nu eşti câtuşi de puțin convinsă de ce spun!

La rândul meu, pledai, dar fără niciun talent, cauza civilizației, mai ales cauza artei; apoi, împinsă de disprețul lui nedrept, am vrut să o pledez de asemenea pe cea a omenirii, să fac apel la inteligența violentului meu pedagog, la blândețea instinctelor sale, la tandrețea inimii pe care o cunoşteam ca find atât de iubitoare şi de impresionabilă. Totul a fost’ în zadar.

Era călare pe acel *dada*, ideea fixă şi lividă a viziunii sale. Îşi ieşise din fire: coborî pe chei declamând, îşi sfărâmă bastonul de pereții bătrânului Luvru, scoase strigăte atât de răzvrătitoare, încât nu pricep cum de n-a fost luat la ochi, nici auzit, nici înhățat de poliție. Numai el singur pe lume putea face asemenea excentricități fără să pară nebun şi fără să fie ridicol.

Totuşi, m-am întristat şi, întorcându-i spatele, l-am lăsat să pledeze de unul singur şi m-am îndreptat, împreună cu Planet, spre casă.

Ne ajunse pe pod. Era furios şi totodată dezolat de a nu mă fi putut convinge.. Mă urmări până la uşă, vrând să mă împiedice să intru, rugându-mă să-l mai ascult, amenințându-mă că nu mă va mai vedea niciodată dacă-l părăseam astfel. Ai fi spus că e o ceartă din dragoste şi nu

era totuşi vorba câecât de doctrina lui Babeuf…

După câteva zile, când ne-am revăzut la Paris, toată viața mea avea să-şi schimbe înfățişarea. Nu ştiu dacă agitația care domnea în aerul pe care-l
respiram toți ar fi pătruns prea mult, fără el, în mansarda mea; dar cu el, ea a intrat în valuri. Mi l-a prezentat pe prietenul său intim, Gerard (de
Nevers) ca şi pe alți apărători ai celor acuzați în aprilie, aleşi din provinciile vecine cu a noastră. Un alt prieten al său Degeorges (d'Arras) care deveni şi al meu. Planet, Emmanuel Arago şi alți doi sau trei prieteni comuni, completau şcoala. Ziua, primeam alți prieteni, de-ai mei. Puțini dintre ei îl cunoşteau pe Everard; nu toți îi împărtăşeau ideile; dar aceste ore erau şi mai agitate datorită discuțiilor privind lucrurile care se petreceau în afară şi orice necazuri ai fi avut uitai tot ceea ce se referea la tine, din cauza acceselor de febră pe care le provocau tuturora evenimentele politice.

Everard venea să mă caute la ora şase, ca să mâncăm Într-un mic restaurant liniştit, împreună cu prietenii noştri. Seara ne plimbam cu toții, uneori cu vaporul pe Sena, alteori de-a lungul bulevardelor, până către Bastilia, ascultând cuvintele, examinând mişcările mulțimii agitate şi preocupate, dar nu atâta pe cât
«e lăudase Everard părăsind provincia.

Ca să nu fiu remarcată ca singura femeie printre toți aceşti bărbați, îmi puneam uneori hainele mele de băiețandru, care îmi îngăduiră să intru nebăgată în scamă la faimoasa şedință din 20 mai, de la Luxembourg.

în aceste plimbări, Everard mergea şi vorbea eu însuflețire febrilă fără ca vreunul din noi să fie în stare să-l liniştească şi să-l silească să se menajeze.

îniorcându-se acasă, se simțea rău, şi noi, Planet şi cu mine, ne petrecusem de multe ori câte o parte din noapte, ajutându-l să lupte împotriva unui soi de agonie înfricoşătoare. Bântuit atunci de viziuni lugubre, era curajos împotriva răului său, slab în fața imaginilor care i se năzăreau şi ne ruga. Să nu-l

lăsăm singur cu spectrele. Lucrul acesta mă înfricoşa un pic şi pe mine. Planet, obişnuit să-l vadă astfel, nu se nelinişte, şi când îl vedea ațipind, se ducea să-l aşeze în pat, revenind să discute foarte încet cu mineîn camera vecină, ca să nu-l deştepte din primul său somn, apoi, când simțea că Everard dormea de-a binelea, mă conducea acasă. După trei sau patru orc, Everard se trezea mai activ, mai însuflețit, mai impejuos, în fiece zi, nau neprevăzător, mai ales față de răul pe care şi-l făcea şi a cărei revenire o credea imposibilă ori de câte ori viața sa făcea un efort să se afirme. Alerga la reuniuni pătimaşe, unde era vorba de problema apărării acuzaților şi, după discuții pasionate, se întorcea să leşine la el înainte de masa de seară, dacă nu-l aduceau cum'va gata leşinat în trăsură. Dar atunci era vorba doar de câteva minute de paloare lividă şi de gemete surde. Se reînsuflețea ca printr-un miracol al naturii sau al voinței, se întorcea să vorbească şi să râdă cu noi; căci, în mijlocul acestei excitații şi acestei prăbuşiri succesive, se lăsa în voia veseliei cu lipsa de griji şi cu candoarea unui copil.

Atâtea contraste mă emoționau şi mă smulgeau mie însămi. Mă ataşam cu inima de această fire care nu semăna cu nimeni, dar care avea pentru cele mai mici îngrijiri, pentru cea mai mică solicitudine, comori de recunoştință.. Vraja vorbei sale mă reținea ore întregi, pe mine, pe care cuvântul mă obosea, într-un mod extrem şi eram dominată de o vie dorință de a împărtăşi această pasiune politică, această credința în salvarea generală, aceste însuflețite nădejdi întrjb apropiată reînnoire socială care părea că trebuie să-i transforme în apostoli chiar şi pe cei mai umili dintre noi.

Dar mărturisesc că după acea discuție de pe podul Saint-Peres, acea declamație antisocială şi antiumană pe care mi-o servise, m-am simțit căzută din cer pe pământ şi, ridicând din umeri, la deşteptare, mi-am reluat hotărârea de a mă duce să caut flori şi fluturi în Egipt sau în Persia.

Fără să reflectez mai mult, nici să leşin, ascultam de un instinct care mă împingea către singurătate şi am început să-mi caut paşaportul pentru străinălate. Întorcându-mă acasă,

l-am găsit pe Everard care mă aştepta.

— Ce se întâmplă? striga el. Asta nu-i chipul tău liniştit pe care-l cunosc!

— E un chip de călător, i-am răspuns eu, şi află că m-am decis să plec. Nu te supăra; tu eşti dintre cei care sunt politâcoşi din ipocrizie sau din convenienţă. Sunt sătulă de republicile tale. Aveţi toţi câte una care nu-i şi a mea şi care nu-i nici măcar a vreunuia dintre prietenii mei. De astă datănu vei mai face nimic. Mă voi întoarce să te aplaud, să te încununez în vremuri mai bune, când îţi vei fi uzat utopiile
i acumulat idei mai sănătoase!

Explicaţia a fost furtunoasă. El îmi reproşa uşurinţa de spirit şi uscăciunea inimii. Neputând să mai raibdl reproşurile lui, m-am rezumat astfel:

— Ascultându-te vorbind ca un elev atent la lecţia unui profesor, te-ai crezut tatăl meu, i-am zis; m-ai numit fiul tău iubit, Benjaminul tău, ai făcut poezie, elocinţă biblică. Te-am ascultat ca într-un vis, a cărui grandoare şi puritate cerească îmi vor fermeca întotdeauna amintirile. Dar nu poţi visa mereu. Viaţa reală cere concluzii, fără de care cânţi ca o lira, fara sa faci să vină mai repede domnia cerului şi fericirea oamenilor. Eu plasez acgastă fericire mai mult în înţelepciune decât în acţiune. Nu vreau nimic, nu cer nimic de la viaţă decât posibilitatea de a-mi iubi semenii. Mă simţeam bolnavă, mizantropă; te-ai străduit să mă vindeci; m-ai schimbat mult, sunt convinsă.
Ai combătut cu asprime orgoliul meu urât şi m-ai făcut să întrevăd un ideal de fraternitate care a topit gheaţa sufletului meu. Prin asta, te-ai dovedit a fi un adevărat creştin şi m-ai convertit prin sentiment.
M-ai făcut să plâng în hohote, ca în vremea când deveneam pioasă printr-o înduioşare subită şi neprevăzută a visării mele. N-aş mai fi regăsit în mine însămi, după atâtea incertitudini şi oboseală a spiritului, izvorul lacrimilor întăritoare. Elocinţă şi puterea ta de convingere au făcut minunea pe care ţi-o ceream. Fii binecuvântat pentru asta şi lasă-mă sa plec fără regret. Lasă-mă să mă duc să reflectez

acum asupra lucrurilor pe care le cauţi aici, asupra principiilor care se pot formula şi aplica nevoilor inimii şi spiritului tuturor oamenilor. Şi să nu-mi spui că le-ai găsit, că le ţii în mâinile tale; nu le-ai găsit. Nu ţii nimic, tatonezi doar! Eşti mai bun decât mine, dar nu ştii mai. Mult decât mine!

Şi cum el părea jignit de sinceritatea mea, am mai spus:

jj — Povestea vieţii mele, voi. III

— Tu eşti un adevărat artist. Tu nu trăieşti decât prin inimă şi imaginaţie. Cuvântul tău minunat e un dar care te antrenează în mod fatal în discuţii. Spiritul tău ate nevoie (să impună celor care te ascultă încântaţi, credinţe pe care raţiunea nu le-a desăvârşit încă. Aici e punctul unde realitatea mă impresionează şi mă face să mă depărtez de tine. Văd toată această poezie a inimii, toate aceste aspiraţii ajungând ìa sofisme, şi iată tocmai ceea n-aş vrea să aud, lucru de ’care sunt supărată că l-ani auzit.. Ascultă, bietul meu tată, suntem nebuni. Oamenii lumii oficiale, ai lumii pozitive care nu văd în noi decât firi excentrice şi de asemenea excentricitate în conduita cât şi în opiniile noastre ne tratează drept visători. Au dreptate, să nu ne supăram. Să acceptăm acest dispreţ. Ei nu înţelegcă noi trăim cu o dorinţă şi cu o nădejde al căror scop nu e al nostru personal.
Aceşti oameni sunt nebuni în felul lor: sunt complet nebuni în ochii noştri, ei care urmăresc bunuri şi plăceri pe care noi n-am voi să le atingem nici măcar cu penseta. Atâta cât va dura omenirea, vor exista nebuni ocupaţi să privească pe pământ fără să bănuiască că există un cer pe deasupra capetelor lor, şi nebuni care, privind prea mult cerul, nu ţin de-ajuns scama de cei pe care nu-i văd decât la picioarele lor. Există deci o înţelepciune care lipseşte tuturor oamenilor, o înţelepciune care trebuie să îmbrăţişeze vederea infinitului şi cea a lumii finite în care ne aflăm. Să n-o cerem adepţilor pozitivismului, dar nici să nu pretindem să le-o dăm înainte de a o fi găsit. Această înţelepciune e cea de care politica nu poate să se lipsească. Altfel, nu vei lua decât decizii necugetate sau nu vei efectua decât atacuri bruşte şi

îndrăzneţe pentru a ajunge la himere sau la catastrofe. Simt că vorbindu-ţi astfel în toiul acţiunii tale înflăcărate, nu te pot convinge; de altfel nu-ţi vorbesc decât pentru a-ţi dovedi dreptul meu de a mă retrage din acest amestec unde nu pot aduce nicio lumină şi unde n-o pot urma pe a ta care este încă învăluită de nori. De nepătruns.

Când am isprăvit, Everard, care de abia se liniştise pentru a putea asculta totul, îşi reluă energia şi convingerea. Mi-a adus argumente în faţa cărora m-am simţit învinsă şi al căror rezumat îl arat aici:

— Nimeni nu poate găsi singur lumina Adevărul nu mai poate fi descoperit de gâriditorii retraşi pe

munte. El nu mai este descoperit nici măcar de cenaclurile retrase ca nişte mânăstiri, pe diversele culmi ale gândirii. Acolo, se pierde în divagaţii şi nimic mai mult. Pentru a găsi, la ora asta, adevărul aplicabil societăţilor în acţiune, trebuie ca oamenii să se în trunească, trebuie să fie cântărite toate opiniile, trebuie să fie transmise de la unii la alţii, aceştia să discute şi să se consulte, cu scopul de a ajunge la o formulă care nu poate constitui niciodată adevărul absolut pe care doar singur Dumnezeu îl posedă, dar care constituie cea mai bună. Expresie posibilă a aspiraţiei oamenilor către adevăr. Iată pentru ce ma înfierbânt, iată de ce asimilez cu ardoare toate ideile care mă impresionează, iată de ce vorbesc până la epuizare, până la a divaga, pentru că a vorbi, înseamnă a gândi cu voce tare, şi gândind cu voce tare izbutesc mult mai repede decât dacă aş gândi încet şi singur. Voi ceilalţi, care mă ascultaţi, şi în primul rând tu care asculţi mai atent decât oricine, ţineţi prea mult seama de străfulgerările fugare care-mi străbat creierul. Nu eşti convinsă de necesitatea de a mă urma cum urmezi un ghid devotat şi aventuros, pe un drum căruia nu-i cunoaşte nici el însuşi toate întortocherile, dar un ghid a cărui vedere pătrunzătoare şi al cărui curaj pasionat au ştiut să zărească scopul îndepărtat. Tu eşti cea care trebuie să mă avertizezi de obstacole, tu trebuie să mă

readuci pe potecăatunci când imaginația sau curiozitatea mă deruteaza. După aceea, dacă devii nerăbdătoare din cauza rătăcirilor mele, dacă oboseşti să urmezi un pilot nesigur de drumul său, caută altul mai bun.
dar nu-l disprețui pe primul, pentru că n-a fost
Dumnezeu şi nu-l blestema pentru că ți-a arătat țărmuri noi, conducâdu-te cu mai multă sau cu mai puțină iscusință ia malul la care voiai să ajungi, în ce te priveşte, te găsesc exigentă şi nedreaptă, şco-
Iar fără minte!... Nu ştii nimic, ai mărturisit-o, n-ai
t. Voit să înveți nimic, ai declarat-o! apoi dintr-odată a pus stăpânire pe tine febra de a şti, ai cerut de azi pe mâine ştiința înnăscută, adevărul absolut! „Iute,
— Iute, dezvăluiți-i secretul dumnezeirii domnului *l* George Sand care nu vrea să mai aştepte!“ Ei bine, adăugă el, după o salvă neîntreruptă de acest fej de glume fără răutate, pe care-i plăcea să le prindă ca pe nişte muşte din zbor, eu fac o descoperire, şi anume
; că sufletele au un sex şi că tu eşti femeie. Ai cree
„oare tu că nu m-am gândit încă la asta? Citind Le*lia i* şi primele tale Sc*risori ale unui călător t*e-am văzut
totdeauna sub înfățişarea unui băiețaş, a unui poet-
I copil pe care-l consideram fiul meu, eu, a cărui durere profundă este de a nu avea copii şi care-i
cresc pe cei din prima căsătorie ai soției mele cu o dragoste amestecată cu disperare. Când te-am văzut
; aievea pentru prima oară, am fost mirat ca şi cum
I nu mi s-ar fi spus că te îmbraci cu rochie şi că porți
1 un nume de femeie în viața reală. Am vrut să-mi păstrez visul, te-am numit, scurt, George, te-am tutuit
— Cum se' obişnuieşte să fii tutuit sub frunzişuri virgilienc şi nu te-am privit la lumina micului nostru soare decât atât cât trebuie spre a afla cum se comportă moralul tău. Şi, în adevăr, nu cunosc din tine decât sunetul vocii tale care nu-mi aminteşte câtuşi de puțin flautul melodios al unei voci. Feminine. Ți-am vorbit deci totdeauna ca unui băiat care a făcut filozofie şi care a citit istorie. Acum văd bine, şi tu mi-o

aminteşti, că ai ambiția şi exigența spiritelor inculte, a ființelor de pur sentiment şi pură imaginație, într-un cuvânt, a femeilor. Sentimentul tău este, mărturisesc, un logician nerăbdător care vrea i ca ştiința filosofică să răspundă dintr-odată tuturor fibrelor sale şi să-i satisfacă toate gingăşiile; dar logica sentimentului pur nu e suficientă în politică, şi tu ceri un acord imposibil între necesitățile acțiunii şi elanurile sensibilității. Asta ar fi idealul, dar e încă nerealizabil pe pământ, şi tu ai tras concluzia că trebuie să-ți încrucişezi brațele aşteptând ca el să vină de la sine. Încrucişează-ți brațele şi pleacă! Sigur, eşti liberă în fapt; dar conştiința ta n-ar fi, dacă s-ar cunoaşte bine pe ea însăşi. N-am dreptul să-ți cer afecțiunea ta. Am vrut să ți-o dau pe a mea. Cu atât mai rău pentru mine; nu mi-ai cerut-o, n-ai nevoie de ea. Nu-ți voi vorbi deci despre mine, ci despre tine şi de un lucru mai important decât tine, datoria. Visezi o libertate a individului care nu se poate împăca cu datoria generală. Ai muncit mult ca să cucereşti această libertate pentru tine însăți.
Ai pierdut-o abandonându-ți inima afecțiunilor pământeşti care nu te-au satisfăcut, şi acum te refaci începând o viață de austeritate pe care o aprob şi o iubesc, dar a cărei aplicare o extinzi în mod nedrept asupra tuturor actelor tale de voință şi inteligență. Îți spurcă persoana ta îți aparține şi că tot aşa se întâmplă şi cu sufletul tău. Ei bine! Iată un sofism mai rău şi mai periculos, decât toate celelalte pe care mi le reproşezi, pentru că eşti stăpână să-ți făureşti legea propriei tale vieți, în timp ce sofismele mele nu se pot realiza fără minuni. Gândeşte-te la faptul că, dacă toți iubitorii adevărului absolut ar spune ca tine rămas-bun țării, fraților lor, sarcinii lor, nu numai adevărul absolut, dar nici măcar cel relativ n-ar mai avea un singur adept. Căci adevărul nu urcă călare în spatele dezertorilor şi nu galopează odată cu ei. El nu se poate afla în singurătate, visătoareo ce eşti! El nu vorbeşte prin plante şi păsări, sau dacă vorbeşte, şopteşte cu o voce atât de misterioasă încât oamenii n-o pot înțelege. Divinul filosof care ți-e drag, ştia bine ce spune când le zicea discipolilor săi: „Acolo unde în numele meu, veți fi trei

laolaltă, spiritul meu va fi cu voi!“ Du-te deci şi încearcă
«a urmăreşti acest adevăr aiurea; eu mă voi consola după plecarea ta, cu certitudinea, cu toate erorile altora şi ale mele de a fi căutat şi urmărit ceva bun şi adevărat.

Totul fiind spus, Everard ieşi, fără ca eu să bag de seamă, căci eram obosită de propriile mele gândurt privitoare la tot ceea ce spusese el, în termeni pe care scrisul n-ar putea să-l redea decât într-o analiză seacă.

Când am vrut să-i răspund, socotind că se afla în camera de alături, unde se retrăgea uneori pentru a-şi face, zdrobit dintr-odată, o siestă de cinci minute, am băgat de seamă că plecase şi că mă încuiase în.
casă. Am căutat cheia peste tot, O pusese în buzunar şi eu îi dădusem liber pentru tot restul zilei femeii care mă ajuta şi care avea 6 a doua cheie a apartamentului. Am atribuit captivitatea mea unei distrări de moment a lui Everard şi m-am aşezat să reflectez în linişte. După trei ceasuri, a venit să mă elibereze şi cum i-am semnalat gestul său distrat:

— Nu, îmi spuse, el râzând, am făcut-o dinadins.
Eram aşteptat la o reuniune şi, văzând că încă nu te convinsesem, te-am încuiat, cu scopul de a-ți da timp de gândire. Mi-a fost frică de vreo faptă nesăbuită şi de a nu te mai găsi, în Paris, în seara asta. Acum.
că ai reflectat, iată cheia, cheia evadărilor. Trebuie să-ți spun rămas-bun, şi să mă duc să mănânc fără tine?

— Nu, i-am răspuns, n-am dreptate; rămân. Să mergem să mâncăm şi să căutăm ceva mai. Bun decât
Babeuf pentru hrana noastră intelectuală.

Am redat această lungă discuție pentru că istoriseşte viața mea şi viața unui anumit număr de revoluționari la un moment dat. În timpul acestei faze a procesului din aprilie, munca, de divagație era pretutindeni în rândurile noastre, adesea savantă şi profundă, adesea sălbatică şi naivă. Când îți aduci aminte de ea, eşti uimit de progresul pe care l-au făcut ideile într-un timp atât de scurt şi în consecință mai puțin înfricoşat de progresul enorm care rămâne de făcut.

Adevăratul focar al acestei elucubrații sociale şi filozofice

se afla în închisorile statului. „*Atunci* spune
Louis Blanc, acest admirabil istoric al propriilor noastre emoţii, care ar trebui cât mai des citat, *atunci îi văzurăm pe aceşti oameni asupra cărora atârna ameninţarea unei hotărâri teribile, ridicându-se dintr-o dată deasupra pericolului şi a pasiunilor lor pentru a se consacra studiului celor mai aride probleme. Comitetul parizian de apărare a început prin a distribui între membrii cei mai capabili ai partidului principalele ramuri ale ştiinţei de a guverna, încredinţând unuia partea filosofică şi religioasă, altuia partea administrativă, aceluia economia politică, acestuia artele. Acest lucru a fost pentru toţi un prilej al celor mai curajoase meditaţii, al celor mai pasionate cercetări. Dar nu toţi, în această goană intelectuală, erau destinaţi să urmeze aceeaşi carieră. Se manifestară dizidenţe teoretice, se ridicară discuţii aprinse.*
1 rupul captivilor aparţinea temnicerului, dar într-un zbor irezistibil, spiritul lor liber străbătea domeniul fără limite al gândirii. Din fundul celulelor lor, ei se îngrijeau de viitorul poporului, se întreţineau cu
Dumnezeu; şi, duşi la eşafod, se exaltau, se îmbătau de nădejde ca şi cum ar fi mers să cucerească lumea.
Spectacol mişcător şi unic, pe care nu trebuie să-l uiţi niciodată!

Nu se poate nega că în această mişcare s-au amestecat preocupări lipsite de măreţie, că emulaţia a făcut uneori loc rivalităţilor frivole şi duşmănoase, că spiritele prea slabe pentru a se ridica, fără urmări neplăcute, s-au pierdut într-o ţară a vise? or; dar aceste rezultate, imposibil de înlăturat, ale infirmităţilor firii omeneşti nu-s suficiente pentru a nega în general situaţia pe care am semnalat-o, ceea ce ea înfăţişează ca solemn şi impozant “ 1

Dacă vrei să judeci procesul din aprilie şi toate faptele legate de el într-un mod just, elevat şi într-adevăr filosofic, trebuie să reciteşti acest capitol atât de scurt şi atât de plin, al *Istoriei celor zece ani.* Oamenii şi lucrurile sunt judecaţi aici nu numai cu cunoaşterea exactă a unui trecut pe care

istoricul n-are niciodată dreptul să-l aranjeze şi să-l atenueze, dar cu înalta echitate a unui spirit, mare şi generos care fixează şi precizează adevărul moral, adică adevărul suprem al istoriei în mijlocul contradicțiilor aparente ale evenimentelor şi ale oamenilor care le îndură.

Nu voi povesti aceste evenimente. Ar fi cu totul inutil; de sunt. Înregistrate în această carte într-un fel atât de conform sentimentului, amintirii, conştiinței şi propriei sale experiențe, încât n-aş mai putea să adaug nimic.

. Actor pierdut şi ignorant, dar însuflețit şi palpitând în această dramă, eu nu-s aici decât biograful unui om care a jucat un rol activ în această împrejurare şi — s-o spun oare? — problematic în aparență, pentru că omul e nesigur, impresionabil şi mai mult artist decât politic.

Se ştie că o mare luptă s-a încins între „apărători'*;
luptă aprinsă, insolubilă sub presiunea actelor precipitate ale Camerei pairilor. Câțiva dintre acuzați se ințeâeseseră cu „apărătorii" lor ca să nu fie „apărați".
Nu era vorba de a câştiga procesul şi de a fi iertați de către putere; era vorba de a face să triumfe cauza generală în fața opiniei publice pledând cu energie

1 *Istoria celor zece ani,* voi. IV (n.a.).

pentru dreptul sacru al poporului înaintea puterii de fapt, înaintea dreptului celui care era mai puternic.

O altă categorie de acuzați, cea din Lyon, voia să fie apărată, nu pentru a proclama neparticiparea sa ia fapta de care erau acuzați, ci pentru a se şti în
Franța ceea ce se petrecuse la Lyon, în ce fel a provocat poporul autoritatea, în ce fel au fost tratați cei învinşi, în ce fel înşişi acuzații au făcut tot ceea ce le era omeneşte posibil pentru a preveni războiul civil şi pentru a înnobila şi a uşura tragicele rezultate. Era vorba să se ştie dacă autoritatea avea dreptul să considere câteva provocări izolate, se spunea chiar plătite, drept o rebeliune de reprimat şi să trimită o armată întreagă peste populația lipsită de apărare. Se cunoşteau fapte, se cerea ca de să fie divulgate şi, după mine, adevărata cauză aici era.

Erau destul de tari pentru a pleda cauza poporului trădat şi mutilat, dar nu erau destul de puternici pentru a o proclama pe cea a speciei umane eliberate.

Gândeam deci ca domnul Jules Favre, care purta conciliabule ca adversar al lui Everard şi care era un adversar demn de Everard. Nu-l cunoşteam pe Jules Favre, nu-l văzusem niciodată, nu-l auzisem nici odată; dar când Everard, după ce a combătut cu vehemență argumentele acestuia, veni să mi le aducă la cunoştință, mi s-au părut cât se poate de juste.

Everard simțea bine că nu făceam asta din dorința de a-l contrazice sau înfuria; dar era mâhnit şi ghicind că-mi era teamă de o expunere publică a utopiilor sale, strigă: ’

— Ah! blestemat fie podul Saints-Pres şi problema socială!

Scrisoarea incriminată în procesul monstru. — Redactarea mea, respinsă. — Defecțiunea baroului republican. — Trelat. — Discursurile lui Everard. — Condamnarea sa. — întoarcerea la Nohant. — Proiecte de stabilire. — Casa pustie din Paris. — Charles d’Aragon. — Afacerea Fieschi. — Părerile politice ale lui Maurice. — Domnul Lamennais. — Domnul Pierre Leroux. — Mă cuprinde nostalgia. — Casa pustie din Bourges. — Contradicțiile lui Everard. — Mă reîntorc la Paris,

Totuşi era mai ales vorba de a susține curajul anumitor acuzați, din fericire într-un număr mic, care amenința să slăbească. Eram de acord cu Everard asupra acestui punct, că oricare ar fi fost rezultatul unei scindări în motivele şi ideile apărătorilor, trebuia ca teama şi oboseala să nu-şi facă apariția, nici măcar la câțiva dintre acuzați. Mă puse să ticluiesc scrisoarea, faimoasa scrisoare, care trebuia să dea procesului nostru o nouă extensie.

Se ştie ce consecințe avu scrisoarea. A fost fatală partidului, adică l-a dezorganizat; i-a fost fatală lui Everard, în sensul că a prilejuit un discurs foarte controversat în rândurile partidului său. Şi-a asumat, printr-o atitudine generoasă, toată răspunderea acestei scrisori incriminată de Curtea pairilor. Ar fi făcut-o chiar dacă Trelat

nu i-ar fi dat exemplul sacrificiului. Dar Trelat a făcut în fața Curții un act de ostilitate eroică, în timp ce Everard înfățișa în fața aceluiaşi tribunal o profesiune de credință plină de contraste. Dar să-l lăsăm mai bine pe Louis Blanc sa vorbească: *„... Apoi domnul Michel (de Bourges) înainta. Se cunoştea atracția cuvântului sau şi toți aşteptau în mijlocul unei tăceri solemne. El începu cu o voce bruscă şi profundă; pe jumătate aplecat peste balustrada care-i servea de sprijin şi pe care o făcea să tremure sub apăsarea mâinilor sale; se deplasă apoi printr-o mişcare impetuoasă de-a lungul ei, la fel ca acel Caius Grachus căruia trebuia ca un cântăreț din flaut să-i modereze, când vorbea, elocința prea furtunoasă. Domnul Michel (de Bourges)*
nu fu totuşi nici atât de îndrăzneț, nici 0tât de teribil ca domnul Trelat. El se apără, ceea ce domnul
Trelat n-a crezut oportun să facă, şi atacurile pe care le-a îndreptat împotriva pairilor n-au fost cu totul scutite de menajamente. Menținându-se în spiritul scrisorii, el păru dispus să nu dea două parale pe forme şi să recomande deci, că judecând după ceea ce vedea de trei z'ile, pairii valorau mai mult decât instituția lor. În concluzie, şi față de ceea ce Cuprindea fondul însuşi al procesului, a fost inflexibil

Nu-mi voi permite să adaug decât un cuvânt la această excelentă apreciere. După mine, Everard nu s-a „aparat", şi cu greu aş putea să-mi imagipez că, dacă a dat prea puțină importanță formelor provocării sale, asta s-a întâmplat poate sub impresia criticii pe care o făcusem eu acestor forme. Găseam, şi mi-am permis să i-o spun, că principala stângăcie a felului sau de a fi, era asprimea limbajului şi tonul acerb aS
discuțiilor. Prea se revenea la vocabularul celor mai crâncene timpuri ale Revoluției; se obişnuia să se procedeze astfel, fără ca cel în cauză să-şi dea seama că folosirea expresiilor tari, specifice acelor vremuri, era depăşită la patruzeci de ani după Revoluție. Admiram originalitatea cuvântului lui Everard, mai ales pentru că această originalitate dădea o culoare, o fizionomie nouă lucrurilor din trecut, El ştia că în

asta îi stătea puterea şi râdea din toată inima de formulele vechi şi de declamaţiile banale. Dar, scriind, revenea uneori la de fără să-şi dea seama şi când i se atrăgea atenţia asupra acestui lucru, îl recunoştea tu modestie. Nu fusesem totuşi de acord asupra acestui punct redactând scrisoarea. Şi-a apărat şi menţinut versiunea, ' dar de atunci tot auzind că este blamată de alţii, s-a dezgustat de ea şi artistul dominând, prin accese de mândrie, pe omul hotărât, ar fi vrut ca o scrisoare destinată să facă atâta vâlvă, să fie o capodoperă de gust şi de elocvenţă. Numai că, dacă ar fi fost altfel, nu ar fi fost incriminată şi scopul său n-ar fi fost atins.

N-am auzit discursul pe care l-a ţinut, n-am fost decât la şedinţa din 20 mai. Nimic mai trecător decât un discurs, şi stenograma, care păstrează vorbele, nu păstrează, din păcate, şi verva. Ar trebui poate să se stenografieze accentul şi să se fotografieze fizionomia vorbitorului pentru a înţelege mai bine toate nuanţele gândirii sale, la fiecare efort al improvizaţiei. Everard nu-şi pregătea niciodată discursurile politice, se inspira pe moment şi, sub impulsul exaltării nervoase care-i domina talentul, totodată antrenându-l, nu era totdeauna stăpân pe cuvântui său. N-a fost singura dată când i s-a reproşat neprevăzutul ideii sale socotind-o mai semnificativă şi mai concludentă chiar decât fusese în propria sa minte.

Oricum ar fi fost, acest discurs, la sfârşitul căruia
i fost adus acasă atins de o bronşită acută, a dat naştere unor numeroşi detractori printre coreligionarii săi. Everard rănise credinţe şi amoruri-propii în discuţiile futunoase din sânul partidului. Îşi atrase un amare şi severităţi nedrepte.

Hotărârea care-l condamna pe Trelat la trei ani de închisoare şi pe Michel la o lună servi de pretext comentariilor ostile. Michel fu gelos pe condamnarea lui Trelat şi nemulţumit de onoarea ce i se făcuse lui. El iubea acest caracter nobil şi paralela stabilită între vei doi, în dezavantajul lui Michel, nu diminua cu nimic dragostea şi veneraţia unuia pentru celălalt.

— Trelat este un sfânt, «punea Everard, şi eu nu valorez

cât el!

Acest lucru era adevărat, dar, pentru al spune în mod sincer aşa ceva trebuia să fii tu însuți foarte mare. /

Everard fu destul de grav bolnav. Dovada că n-a fost deloc pe placul Camerei pairilor, cum pretindeau câțiva adversari, o constituie faptul că această
Cameră a procedat foarte brutal cu el, somându-î să se ducă la puşcărie viu sau mort. Am intervenit pentru el, fără ştirea sa, pe lângă domnul Pasquier \
care se învoi să, trimită medicul delegat din oficiu în astfel de constatări. T

Acest medic procedă la interogatoriul lui Everard într-un fel jignitor, prefăcându-se că ia boala drept o simulare, şi amânarea cerută de mine drept un pericol. Puțin a lipsit ca Everard să nu dea* peste cap tot demersul meu, căci văzându-l venind pe medicul oficial cu un aer arogant, îi răspunse brusc că nu era bolnav şi că refuză să se lase examinau.
Obținui totuşi să i se ia pulsul, şi febra era atât de reală şi de violentă, încât Esculapul monarhic se îmblânzi curând, ruşinat poate că-i adusese o insultă gratuită şi destul de prostească; ce condamna®
la o lună de zik închisoare ar prefera să fugă?
Văzui din aceste fapte mărunte cum erau provocați republicanii, şi-mi făcui o idee despre sistemul adoptat în închisoare cu scopul de a ințeți aceste mânii şi aceste revolte pe care monarhia părea să le provoace cu scopul de a avea plăcerea să le pedepsească.

De îndată ce Everard s-a însănătoşit, am plecat la Nohant cu fata mea. Nu ştiu din ce motiv pedeapsa pronunțată împotriva lui Everard nu trebuia executată decât în noiembrie următor. Poate că i s-a acordat această amânare în interesul clienților săi.

De astă dată şederea mea acasă a fost neplăcută, ba chiar dificilă. A trebuit să mă înarmez cu multă voință, pentru a nu înrăutăți situația. Prezența mea era vizibil nedorită. Prietenii mei constatau cu durere asta, şi cei care contribuiră

să-mi strice casa, fratele meu şi un altul, simţiră că situaţia era insuportabilă pentru mine. Se gândiră deci la un aranjament.

Primeam trei mii de franci rentă pentru fiica mea şi pentru mine. Era puţin, munca mea nefiind încă productivă şi supusă, de altfel, evenimentelor omeneşti ca, de pildă, starea sănătăţii mele. Totuşi se putea trăi cu aceşti bani cu condiţia ca, petrecând şase luni din douăsprezece, acasă, să pun deoparte o mie cinci sute de franci pentru a plăti şcolarizarea copilului. Dacă mi se închidea uşa, viaţa mea devenea precară şi conştiinţa soţului meu nu putea, nu trebuia să fie pe deplin împăcată.

Recunoscu şi el asta. Fratele meu îl tot îndemna să-mi dea şase mii de franci pe an. I-ar fi rămas aproape zece, socotind şi venitul său propriu. Avea

din ce trăi la Nohant, şi trăi singur, pentru că asta era dorinţa lui. Domnul Dudevant a aceeptat acest sfat: a făgăduit deci să-mi dubleze venitul; dar când s-a pus problema s-o facă, mi-a declarat că i-ar fi imposibil să trăiască la Nohant cu ceea ce-i mai rămânea. A trebuit să accept unele explicaţii şi mi s-a cerut semnătura pentru a ieşi din încurcăturile financiare care se creaseră. Întrebuinţase prost o parte din mica sa moştenire şi n-o mai avea. Cumpărase pământuri pe care nu le putea plăti; era neliniştit, împovărat. Chiar dacă aş fi semnat, lucrurile tot n-ar fi mers mai bine. Nu rezolvase problema pe care mi-o dăduse mie s-o rezolv cu câţiva ani mai înainte. Cheltuielile sale excedaseră veniturile noastre. Numai pivniţa înghiţise o bună parte din bani, iar cât priveşte restul, era furat de servitorii mult prea autorizaţi s-o facă. Constatai multe pungăşii flagrante, crezând că prin asta îi făceam un serviciu atât lui cât şi mie. Nu i-a făcut plăcere.
Ca şi Frederic cel Mare voia să fie slujit de jefuitori. Mi-a interzis să mă amestec în afacerile sale, să critic gestiunea şi să poruncesc oamenilor săi. Mi se părea că toate astea sunt ten pic şi ale mele, mai ales când spunea’ că eu nu mai

aveam nimic şi că totul era al lui. M-am resemnat să tac şi să aştept să deschidă ochii.

Acest lucru n-a întârziat prea mult. Într-o zi, dezgustat de anturajul său, îmi spuse că Nohantul îl ruina, că avea necazuri personale, că se plictisea sa tot lenevească şi că era gata să-mi cedeze dreptul de stăpânire şi de întreținerea proprietății. Voia să se ducă sa trăiască l~ Paris sau în sud, cu restul veniturilor noastre, pe care le evalua atunci la şapte mii de franci. Am primit. El a redactat această înțelegere a noastră şi ai am semnat-o fără niciun fel de discuție; dar a doua zi a manifestat atâta regret şi neplăcere pentru ceea ce făcuse, încât după ce înțelegerea fu ruptă, plecai la Paris încredințându-mi soarta providenței artiştilor: munca.

Asta s-a petrecut în luna aprilie. Călătoria mea la Nohant, în iunie, nu mi-a îmbunătățit situația.
Domnul Dudevant insista să părăsească Nohantul.
Această idee începu să prindă mai multă consistență când mă reîntorsei, dar cum era însoțită de regrete, am plecat din nou fără să mai cer nimic.

Everard se întorsese la Bourges. Am trăit la Paris cu totul ascunsă câtva timp. Aveam de scris un roman şi, cum muream de căldură, în mansarda mea de pe cheiul Malaquais, am găsit mijlocul să mă instalez într-un atelier destul de bizar. Apartamentul de la parter era în reparație şi reparațiile fuseseră întrerupe n-u ştiu pentru care motiv. Vastele odăi ale acestei clădiri frumoase erau pline de pietre şi de lemn de lucru. Uşile care dădeau spre grădină fuseseră scoase şi grădina însăşi închisă, pustie şi părăsită, aştepta o metamorfoză. Mă bucurai deci aici de o singurătate completă, de umbră, aer, prospețime. Am făcut din tejgheaua unui tâmplar un birou suficient pentru micul meu calabalâc şi am petrecut în acest loc zilele cele mai liniştite pe care le-am putut avea vrodată, căci nimeni nu ştia că sunt acolo, decât portarul care-mi încredințase cheia şi femeia de serviciu care-mi aducea scrisorile şi mâncarea. Nu ieşeam din vizuina mea decât pentru a mă duce să-mi văd copiii la pensioanele respective.

O retrimisesem pe Solange la doamna Martin.

Socot că toată lumea e ca mine, lacomă de acele rare şi scurte momente în care lucrurile binevoiesc să se aranjeze astfel încât să ne dea posibilitatea să păstrăm un calm absolut faţă de de. Cel mai mie colţ devine atunci o închisoare voluntară şi, indiferent cum ar arăta, ei capătă, în ochii noştri, nu ştiu ce înfăţişare delicioasă care este la fel ca şi sentimentul cuceririi şi posesiunii timpului, a tăcerii şi a noastră înşine. Totul îmi aparţinea între aceşti pereţi goi şi devastaţi care curând urmau să se acopere de aurării şi de mătase, dar de care nimeni, niciodată, n-avea să se mai bucure în felul în care mă bucuram eu. Cel puţin, îmi spuneam, viitorii ocupanţi nu vor mai găsi poate niciodată aici o oră de răgaz sigur şi de reverie completă, aşa cum le gustam eu în fiece zi, de dimineaţă şi până noaptea.
Totul era al meu în acest loc, grămezile de scânduri pe care stăteam şi care-mi serveau drept pat de odihnă, păianjenii dibaci care-şi ţeseau pânzele lor mari cu atâta ştiinţă şi previziune, de la o cornişă la alta; şoarecii ocupaţi în mod misterios, cu nu ştiu ce cercetări active şi minuţioase în talaş; mierlele din grădină care veneau obraznice, pe prag, mă priveau imobile şi neîncrezătoare totodată, şi-şi terminau cântecul, nepăsător şi zeflemitor, pe o modulaţie bizară, întreruptă scurt din pricina fricii. Coboram uneori aici seara, nu atât pentru a scrie, cât pentru a respira şi a visa pe treptele peronului.
Ciulinii şi lumânărica năvăleau printre crăpături ie pietrelor; vrăbiile trezite de prezenţa mea se strecurau prin frunzişul tufişurilor într-o tăcere agitata şi zgomotele trăsurilor, strigătele de afară ajungând până la mine mă făceau să simt o dată mai mult preţul libertăţii şi dulceaţa odihnei mele.

Când romanul fu gata, am redeschis poarta micului grup de prieteni. Din acea epocă cred că m-am împrietenit cu Charles d’Aragon, o fiinţă minunată şi un caracter din cele mai nobile, apoi cu domnul
Artaud, un om foarte savant şi foarte plăcut. Ceilalţi prieteni ai mei erau republicani; şi cu toată agitaţia momentului,

niciodată şi nicio discuție politică n-a tulburat buna înțelegere şi plăcutele relații legate în mansardă.

într-o zi, o femeie de mare inimă, care-mi era dragă, doamna Julie Beaune, veni să mă vadă.

— Lumea este foarte agitată la Paris, îmi spuse ea.
Au tras asupra îui Ludovic-Filip.

Era maşina infernală a lui Fieschi18. Am fost foarte neliniştită.

Maurice ieşise cu Charles d'Aragon, care-l dusese tocmai să-: l vadă pe rege când acesta se înapoia acasă însoțit de contesa de Montijo. Mă temeam ca la reîntoarcere să nu nimerească în vreo învălmăşeală. Tocmai mă pregăteam să mă duc într-acolo, când d'Aragon mi-l readuse pe băiețaşul meu teafăr şi sănătos. În timp ce-l întrebam pe primul despre eveniment, celălalt îmi vorbea de-o fetiță fermecătoare cu care pretindea că ar fi discutat politică.
Era viitoarea împărăteasă a Franței. Această vorbă de copil îmi aminti o alta. Un an mai târziu Maurice îmi scria: *Montpensier* (tânărul prinț se afla la liceul «Henric al IV-lea») *m-a invitat la balul său,*
În ciuda opiniilor mele politice. M-am distrat cât se poate de plăcut. Ne-a făcut pe toți să scuipăm, împreună cu el, în capul gărzilor naționale 19".

în timpul acelui an m-am apropiat, foarte umilă, de două dintre cele mai mari inteligențe ale veacului nostru, domnii Lamennais şi Pierre Leroux. Am pro-

țectat să consacru câte un lung capitol din această lucrare fiecăruia din aceşti oameni iluştri. Dar delimitările lucrării nu pot fi extinse după placul meu, şi n-aş voi să reduc două subiecte atât de vaste ca cele privind concepțiile lor filosofice

---

18 *Giuseppe Fieschi* (1790—1836), conspirator corsican, născut la Murato. Atentînd la viaţa Iui Ludovic-Filip (1835) folosind o maşină infernală, a fost executat.

19 Dedîndu-se acestei distracţii, micul prinţ şi tinerii săi invitaţi se aflau într o galerie pe sub care treceau căciulile de blană (n.a.).

despre istorie şi ale misiunii lor în lumea ideilor.

Lucrarea de față este prefața întinsă şi completă a unei cărți care va apărea mai târziu şi unde, nemaiavând de povestit propria mea poveste în desfăşurarea ci lentă şi minuțioasă, mă voi putea ocupa de personalități mai de seamă şi mai interesante decât mine.

Mă voi mărgini deci să schițez câteva trăsături ale figurilor impozante pe care le-am întâlnit în perioada existenței mele cuprinsă în această carte şi să măr î unsese impresia pe care de au făcut-o asupra mea.

Domnul Lamennais, mic, slab, şi bolnăvicios, avea decât un slab suflu de viață în piept. Dar ce lumină în mintea lui! Nasul îi era prea proeminent pentru statura-i mică şi figura îngustă. Fără acest nas disproporționat, chipul său ar fi fost frumos. Ochiul limpede arunca flăcări; fruntea dreaptă şi brăzdată de cute mari, verticale, semne ale unei voinți arzătoare, gura surâzătoarc şi expresia ei mobilă sub aparența unei contracții austere, alcătuiau un cap predestinat unei vieți de renunțări, de contemplații şi de propăvăduiri.

întreaga sa ființă, manierele simple, mişcările

▪ bruşte, atitudinile stângace, veselia-i sinceră, obstî-

— Națiile mânioase, subitele sale veselii, toiul la el, până şi hainele-i groase, curate, dar sărăcăcioase şi ciorapii albaştri, dădeau la iveală pe cloarekul breton.

t Nu-ți trebuia mult ca să fii cuprins de respect şa de afecțiune pentru acest suflet curajos şi candid.

i* El ți se descoperea de îndată şi în întregime, stră-"
J lucitor ca aurul şi simplu ca natura.

în aceste prime zile în care l-am văzut, sosise la
Paris şi, cu toate vicisitudinile, căci suferise maibine de o jumătate de secol, reintră în lumea politică, cu
\ toate iluziile unui copil în ceea ce priveşte viitorul f Franței. După o viață de studiu, de polemică şi de discuții, părăsi definitiv Bretania pentru a muri pe baricadă, în tumultul evenimentelor, şi-şi începu

▪ campania de mizerie glorioasă prin acceptarea titlului de

apărător al acuzaților din aprilie.

Era frumos şi brav. Era plin de credință şi-şi mar-
j turisea fățiş această credință, cu limpezime, cu că3-
dură; cuvântul îi era frumos, deducția vie, imaginile luminoase şi, de fiecare dată când îşi aducea aminte de vreunul din orizonturile pe care le parcursese rând pe rând, părea că trăieşte acolo în trecut, în prezent şi în viitor, cu cap şi cu inimă, cu trup şi cu suflet, cu o candoare şi o bravură admirabile.

Făcea atunci, în intimitate, expuneri scurte cu o strălucire pe care o tempera un mare fond de buna dispoziție înnăscută. Celor care J-au întâlnit, pierdui în reveriile sale, care n-au văzut decât ochiul său verde, câteodată tulburat, şi nasul mare, ascuțit ca o spadă, le-a fost frică de el şi au declarat că are e înfățişare diabolică. Dacă l-ar fi privit trei minute, dacă ar fi schimbat trei cuvinte cu el, ar fi priceput iă trebuia să le fie draga bunătatea lui; deşi tremurau în fața acestei puteri, ar fi înțelef că în el totul exista în proporții mari, mânia ca şi blândețea, durerea ca şi veselia, indignarea ca şi mila.

S-a spus şi s-a spus foarte drept şi s-a înțeles acest lucru chiar a doua zi după moartea sa, când spiritele bune şi cinstite, şi-au dat seama, dintr-o privire, de ilustra sa viață de muncă şi de suferință.

Faptul de a i se fi recunoscut şi, mai ales, proclamat acest lucru, pe mormântul încă proaspăt al lui Lamennais, constituie o glorie; acest mare gânditor a fost, dacă nu perfect, cel puțin nemaipomenit de logic cu el însuşi, în toate fazele dezvoltării sale. Ceea ce alți critici, serioşi de altminteri, dar înfățişând un punct de vedere prea îngust, au numit evoluții ale geniului său, n-au fost la el decât progresele unei inteligențe izvorâtă din legăturile unor credințe cu trecutul, şi condamnată de providență să le lărgească, apoi să le rupă, în toiul a mii de spaime, sub presiunea unei logici mai puternice decât cea a şcolilor: logica sentimentului.

Iată ce m-a izbit şi m-a mişcat când l-am auzit rezumându-se, Într-un sfert de oră de naivă şi sublimă

conversație. În zadar Sainte-Beuve a încercat să mă pună în gardă în fermecătoarele sale scrisori şi în spiritualele sale discuții, împotriva inconsecvenței autorului *Eseului despre indiferență.* Sainte-
Beuve n-avea atunci în minte, după cât se pare, sinteza secolului său. I-a urmărit totuşi evoluția, a admirat zborul lui Lamennais până la protestele din opera sa, *Viitorul.* Văzându-l intrat în politica activă, a fost surprins să vadă acest nume măreț alături de atâtea altele care păreau să protesteze împotriva credinței şi doctrinelor sale.

Sainte-Beuve demonstra şi acuza latura contradictorie a evoluției lui Lamennais, cu talentul său obişnuit, dar ca să observi că această critică nu viza decât aparențele, era de-ajuns să-l priveşti în față, cu ochii sufletului, şi să-l asculți cu inima pe ermitul din Chenaie. Simțeai atunci spontan totjceea ce era spontan în acest suflet sincer, în această inimă îndrăgostită până la pasiune de dreptate…

Voi vorbi acum de domnul Pierre Leroux cu aceeaşi concizie de moment şi din acelaşi motiv; adică pentru a nu vsrbi doar pe jumătate, voi spune foarte puține lucruri aici şi numai strâns legate de mine în perioada de care mă ocup.

Era cu câteva săptămâni înainte sau după procesul din aprilie. Planet se afla la Paris şi, mereu preocupat de „problema socială”, în toiul râsetelor pe care le stârnea în juru-i vorba sa favorită, mă luă deoparte şi-mi ceru, cu toată seriozitatea spiritului şi cu toată sinceritatea sufletului, să-i rezolv această problemă. Voia să judece epoca, evenimentele, oamenii, chiar pe Everard, maestrul său iubit; voia să judece propria sa acțiune, propriile sale instincte, să ştie, într-un cuvânt, încotro să se îndrepte.

într-o zi, după ce discutasem multă vreme cu el, răspunzându-i precis la ceea ce mă întrebase, şi recunoscând, amândoi, că eu nu sesizasem prea bine legătură dintre revoluția ce avusese loc şi cea pe care am fi voit noi s-o facem, îmi veni o idee luminoasă,

— L-am auzit pe Saint-Simon spunând, i-am zis eu, că ar exista doi oameni a căror inteligență superioară ar fi adâncit

şi elucidat în mod strălucit această problemă, într-un fel care ar răspunde aspi raţiilor mele şi care mi-ar linişti îndoielile şi îngrijorările. Ei sunt, prin forţa lucrurilor şi prin legea vremii, mai avansaţi decât domnul Lamennais, pentru că n-au fost stânjeniţi ca el de piedicile create de catolicism. Cei doi sunt de acord asupra punctelor esenţiale al credinţei lor, şi au în jurul lor un grup de simpatizanţi care le stimulează activitatea. Cei
Joi bărbaţi sunt Pierre Leroux şi Jean Reynaud. Când
Saint-Beuvc mă vedea tulburată de disperările *f eliei,* mă sfătuia să caut la ei lumina, ba mi-a propus chiar să mi-i aducă pe aceşti savanţi, tămăduitori ai inteligenţei. Dar eu n-am voit, pentru că n-am îndrăznit; sunt prea ignorantă pentru a-i înţelege, prea mărginită pentru a-i judeca şi prea timidă pentru a le mărturisi îndoielile. Se întâmplă totuşi ca şi
Pierre Leroux să fie timid, l-am văzut, şi cu el poate că aş îndrăzni mai mult: dar cum să-l apropii, cum să-l reţii câteva ceasuri? N-o să ne râdă şi el în nas ca alţii dacă o să-i „punem problema socială”?

— Ma însărcinez eu cu asta, spuse Planet, voi cuteza foarte bine şi dacă-l fac să râdă, puţin îmi pasă, de vreme ce urmează să mă instruiesc. Scrie-i şi cere-i pentru mine, pentru un morar, prieten al dumitale, pentru un ţăran de treabă, să expună catehismul republican în două sau trei ore de conversaţie. Nădăjduiesc că eu nu mă voi intimida, iar dumneata vei avea aerul că asculţi doar ce se discută,

I-am scris în acest sens lui Pierre Leroux şi acesta veni să ia masa cu noi doi, în mansardă. La început a fost foarte jenat; era prea fin pentru a nu ghici capcana nevinovată pe care i-o întinsesem, şi se bâlbâi câtva timp înainte de a se exprima. Nu era mai modest ca domnul Lamennais, era doar timid; domnul
Lamennais nu era. Dar buna dispoziţie a lui Planet, întrebările sale fără ocolişuri, atenţia sa de a asculta şi uşurinţa de a înţelege îl făcură pe Leroux să se simtă bine şi, după ce a ocolit puţin chestiunea,

"cum făcea adesea când vorbea, ajunse la cea mai mare claritate, la acele păreri însuflețite și la acea elocință adevărată care țâşneau din el ca marile fulgere dintt-un nor impunător. Nicio învățătură nu-i mai prețioasă decât a sa, atunci când cineva nq-l
sâcâie prea mult silindu-l să formuleze ceea ce nu s-a conturat suficient în mintea lui, fie chiar şi pentru el însuşi. Are un chip blând şi plăcut, ochiul pătrunzător şi pur, surâsul afectuos, vocea simpatică şi acel limbaj al accentului şi al fizionomiei, acea înmănunchiere reală de castitate şi de bunătate care se slujeşte atât de persuasiune cât şi de forța raționamentelor. Era deci unul dintre cei mai mari critici în filosofia istoriei şi dacă nu lăsa să se vadă, cu prea multă precizie, scopul acestei filosofii, cel puțin izbutea să-ți înfățişeze trecutul într-o lumină atât de vie şi să-ți arate cu atâta limpezime toate căile viitorului, încât parcă simțeai cum ți s-a smuls cu mâna vălul de pe ochi.

N-am priceput prea bine când ne-a vorbit despre
„proprietatea uneltelor de muncă'1, chestiune pe care-o frământa în capul lui într-o formă încă destul de încâlcită, dar pe care a lămurit-o, după aceea, în scrierile sale. Limba filosofică avea prea multe secrete pentru mine şi nu sesizam importanța chestiunilor exprimate în cuvinte; dar mi-a apărut în discursurile sale o logică a providenței; şi asta a fosî

de-ajuns: era ca o temelie aşezată în câmpul gândirilor mele. Mi-am făgăduit să studiez istoria oamenilor dar n-am făcut-o, asta s-a întâmplat mult mai târziu, când, datorită acestui mare spirit nobil, am putut avea, în sfârşit, unele certitudini.

La această primă întâlnire cu el m-am simțit stânjenită de viața exterioară. Trebuia să produc fără odihnă, să scot din mine, fără ajutorul nici unei filozofii, povestiri ale inimii, şi asta pentru a desăvârşi educația fiicei mele, pentru a face față datoriilor mele față de alții şi față de mine însămi. Am simțit

’atunci teamă pentru această viață de trudă ale cărei responsabilități le acceptasem. Nu-mi era îngăduit;
să mă opresc nicio clipă, să-mi revăd opera, să-mi trag sufletul, şi aveam accese de remuşcari gândindu-mă la tot acel timp consacrat unei munci frivole, când creierul meu simțea nevoia unor meditații salutare. Oamenii care n-au nimic de făcut şi care-i văd pe artişti creind cu atâta uşurință, sunt surprinşi de puținele ore, de puținele momente pe care aceşti artişti şi le pot rezerva lor înşişi. Ei nu ştiu că această gimnastică a imaginației, chiar când nu dăunează sănătății, tot provoacă o excitație a nervilor, o obsesie a imaginilor şi o lâncezeală a sufletului care nu-ți mai permit să te ocupi, cu nădejde, de un alt gen de muncă.

îmi era de zece ori pe zi ciudă pe munca mea, când auzeam vorbindu-se de opere serioase pe care aş fi voit să le citesc sau de lucruri pe tare aş fi voit să le văd eu însămi. Şi apoi, când eram cu copiii mei, aş fi voit să nu trăiesc decât cu ei şi pentru ei. Iar când îmi veneau prietenii, îmi reproşam de a nu-i fi primit destul de bine şi de a fi rămas câteodată preocupată, în mijlocul lor. Mi se părea ca într-un vis, că această lume imaginară, de roman, apăsa asupra mea ca o cumplită realitate.

Atunci începeam să regret Nohantul din care mă surghiunisem din slăbiciune şi care se închidea tnainte-mi din vina mea. Pentru ce rupsesem contractul care-mi asigura o jumătate din venit? Aş fi putut cel puțin să închiriez o căsuță nu departe de a mea şi m-aş fi retrais acolo, cu fata mea, o jumătate de an, în timpul vacanței lui Maurice; m-aş fi odihnit acolo, în fața aceloraşi orizonturi pe care 1»
contamplaseră primele mele priviri, în mijlocul prietenilor mei din copilărie. Aş fi văzut înălțându-se fumul din şemineurilc de la Nohant pe deasupra copacilor pe care-i plantase bunica, aflată totuşi destul de departe pentru ca să nu stingheresc faptele care se petreceau acum sub frunzişul lor şi destul de aproape ca să-mi închipui că mă puteam încă duce acolo ca să citesc şi să visez în libertate.

I!

Everard, căruia i-am vorbit despre nostalgia mea şi despre sila pe care o simțeam pentru Paris, ma sfătui să mă stabilesc la Bourges sau în împrejurimi.
Am făcut o scurtă călătorie îmr-acolo. Unul dintre prietenii săi care lipsea, îmi puse la dispoziție casa sa unde am petrecut singură câteva zile, În. Tovărăşia unui Lavater20, pe care l-am găsit în bibliotecă şi despre care am scris, cu multă afecțiune, o mica lucrare. Această singurătate în mijlocul unui oraş mort, într-o casă pustie, plină de poezie, mi se păru delicioasă. Everard, Planet şi stăpâna casei, femeie minunată şi plină de grijă, veneau să mă vadă o oră sau două, seara; apoi îmi petreceam jumătate din noapte singură, într-o curticică interioară plină de flori, sub luna sclipitoare, savurfnd acele minunate miresme ale verii şi acea linişte binevenită pe care trebuia s-o cuceresc cu vârful spadei. De la un restaurant vecin, un om care habar n-avea cum mă cheamă, îmi aducea mâncarea într-un coş pe care-l primeam printr-o uşiță a porții. Eram încă odată uitată de lumea întreagă şi cufundată în uitarea propriei mele vieți.

---

[20] *Johann Gaspar Lavater* (1741—1801). filozof, teolog şi poes elveţian, ccl care a pus bazele fizionomiei.

Dar această plăcută retragere nu putea să dureze.
Nu puteam să pun stăpânire pe această căsuță fermecătoare, singura poate care-mi convenea din tot oraşul, prin izolarea sa într-un cartier tăcut şi prin aerul ei de părăsire, unit cu un confort modest. De altfel, aveam nevoie de copiii mei, şi această izolare n-ar fi fost bună pentru ei. De îndată ce-aş fi pus piciorul pe vreuna din străzile Bourgesului, aş fi fost semnalată în tot oraşul şi eu nu acceptam ideea unei vieți, cu relații, într-un oraş de provincie. Nu bănuiam că mă aflam totuşi aproape de o asemenea situație şi că m-aş fi putut acomoda foarte bine.

în ciuda insistențelor lui Everard, am părăsit ideea de a mă stabili în acest loc. Ținutul mi se părea înfricoşător; o câmpie plată, presărată cu mlaştini şi lipsită de copaci se întindea în jurul oraşului ca şi câmpia Romei. Trebuia să merg departe ca să dau de păduri şi de ape sprintene. Şi apoi, s-o spun oare?
Everard, Planet, încă unul sau doi prieteni, constituiau o legătură plăcută; dar când eram numai noi doi — el era prea sclipitor — mă obosea. Avea nevoie de un interlocutor ca să-i dea replica. Asta o făceau alții, eu nu ştiam decât să ascult. Când ne aflam împreună, singuri, tăcerea mea îl enerva, şi vedea în asta o notă de dispreț sau de indiferență față de ideile şi de pasiunile sale politice. Spiritul său dominator se tulbura într-un mod. Straniu în prezența mea, deoarece am un spirit care cedează uşor în toiul discuțiilor, dar care nu se lasă dominat, î ața de el, mai ales, conştiința mea se închidea instinctiv într-un sanctuar inatacabil, cel al detaşării de lucrurile acestei lumi în. Tot ceea ce au de zadarnic şi tumultuos. După ce mă impresura cu o rețea de argumente obişnuite pentru oamenii de acțiune, fie pentru a-mi înfățişa nişte excelente legi de conduită, fie pentru a-mi dovedi nişte necesități politice care mi se păreau nedrepte sau copilăroase, erani silită să-i răspund, şi cum nu-mi plăcea să discut, şi regret să nu fiu de acord cu cei pe care-i iubesc, de îndată ce începeam să vorbesc bine şi limpede
— Ceea ce mă mira şi pe mine şi mă obosea, ca şi cum aş fi

făcut acest efort de vorbire în vis — ve*
: deam cu spaimă efectul vorbelor mele asupra lui.
t Ele îl impresionau puternic, îi provocau o profundă
! silă faţă de propria sa existenţă, îl descurajau în ceea ce priveşte viitorul şi-i tulburau conştiinţa, gj Acest lucru i s-ar fi potrivit unei naturi puternice
I şi în consecinţă moderată: dar nu se potrivea unei
j naturi care nu era decât arzătoare şi care trecea cu uşurinţă de la o stare extremă la alta.

Atunci începea să strige că adevărul inexorabil era de partea mea, că eram mai filosoafă şi mai luminată decât el, că el era poetul nenorocit, mereu înşelat de himere. Acest creier impresionabil, acest spirit tot atât de naiv, în modestie, pe cât era de sofisticat şi de imperios, în orgoliu, nu cunoştea linia de mijloc în niciun lucru. Susţinea că o să-şi părăsească profesia, cariera politică, afacerile şi că o să se retragă la mica sa proprietate pentru a-i citi pe poeţi şi pe filosofi la umbra sălciilor şi în murmurul apelor.

Trebuia atunci să-i ridic moralul, să-i spun că-mi împingea până la absurd logica, să-i amintesc frumoasele şi excelentele sfaturi pe care mi Ic dăduse, pentru a mă smulge din propria mea apatie, sfaturi

care mă convinseseră şi datorită cărora nu mai vorbeam, fără respect, de misiunea revoluţionară şi de opera democratică.

N-am mai avut discuţii despre babuvism. Părăsise acest sistem pentru a se înfunda în altul. Îl recitea pe Montesquieu. Devenise moderat în politică pentru un moment, căci îl ştiam totdeauna, sub influenţa unei persoane sau a unei cărţi. Puţin mai târziu a citit *Obermann* a lui Senancour şi timp de trei luni de zile a tot spus că o să se retragă într-un deşert. Apoi manifestă idei religioase şi începu să viseze la o viaţă de mânăstire. Deveni platonician, apoi aristotelian, în sfârşit, în epoca în care nu i-am mai putut urmări admiraţiile exagerate, redeveni adeptul lui

Montesquieu.

în toate aceste fraze ale entuziasmului sau convingerii era poet mare, gânditor mare sau mare artist. Spiritul său îmbrățişa şi depăşea toate lucrurile.

Excesiv în acțiune ca şi în delăsare, avu o perioadă de stoicism în care ne predică moderația cu o energie totodată mişcătoare şi comică.

Nu oboseai să-l asculți când se menținea în limitele unor idei generale; când însă discuția acestor idei devenea personală, intimitatea cu el redevenea furtună; o furtună frumoasă, dasigur, plină de grandoare, de generozitate şi de sinceritate, dar pe care nu-mi era în fire s-o îndur multă vreme fără să obosesc. Aceasta agitație era însăşi viața sa; plana ca vulturul, pe furtună; în ce mă priveşte, asta m-ar fi omorât; eu eram q pasăre de mai mică importanță.

Avea mai ales ceva în el cu care nu mă puteam identifica: neprevăzutul. Mă părăsea seara, cu idei calme şi adevărate, şi reapărea a doua zi cu totul altul şi parcă furios de a fi fost liniştit în ajun.

Atunci se calomnia, se declara ambițios în accepția cea mai îngustă a cuvântului, îşi batea joc de restricțiile mele şi de cazul de conştiință, vorbea de răzbunare politică, îşi atribuia un, ranchiune, se învinuia de toate felurile de capricii şi chiar de vicii ale inimii pe care nu le avea şi pe care n-ar fi putut să le aibă niciodată.

Surâdcam şi-l lăsam să vorbească. Priveam acest lucru ca pe un acces de febră şi de divagație care mă plictisea puțin, dar al cărui sfârşit trebuia să vină.

Venea totdeauna şi băgăm de seamă, cu uimire, o evoluție bruscă şi completă a ideilor sale, uitând cu totul ceea ce gândise mai înainte cu voce tare.

Acest lucru era chiar neliniştitor şi eram silită sa constat, ceea ce şi constatasem de altfel, că cele mai de seamă genii ating câteodată şi în mod fatal, nebunia. Dacă Everard n-ar fi băut decât apă cu zahăr, chiar în timpul meselor, de multe ori aş fi crezut că e beat.

Eram destul de ataşată de el, pentru ca să-i suport toate

astea fără mânie şi să-l menajez în crizele sale.

Prietenia femeii este, în general, foarte maternă, şi acest sentiment mi-a dominat viața mai mult decât aş fi vrut. Am avut grijă de Everard, la Paris, când s-a îmbolnăvit grav. A suferit mult, şi l-am văzut tot timpul plin de o admirabilă blândețe, răbdare şi recunoştință, pentru cele mai neînsemnate îngrijiri.

Era încă o legătură pe care o creează marile prietenii. Avea pentru mine cea mai mişcătoare recunoştință, iar eu eram obişnuită să-i menajez moralul.

Am petrecut nopți, împreună cu Planet, la căpătâiul său, ca să-i combatem febra care-l năucea, prin cuvinte prieteneşti care aveau asupra acestei structuri cu totul intelectuale, un efect cu mult mai mare decât leacurile doctorilor. I-am liniştit delirurile, i-am

potolit neliniştile, i-am scris scrisori, i-am adus în jurul lui prieteni, i-am înlăturat supărările care-i puteau afecta. Maurice, în zilele lui libere, l-a îngrijit şi l-a răsfățat cu dragoste ca pe un bunic. Îmi adora copiii şi, din instinct, copiii mei îl iubeau.

Aceste lanțuri plăcute şi puritatea afecțiunilor noastre mi-l făceau şi mai prețios. Îmi era destul de indiferent în ce mă priveşte, că lumea s-a putut înşela asupra naturii relațiilor dintre noi; prietenii noştri le cunoşteau şi prezența lor continuă le făceau şi mai sfinte. Dar m-am măgulit zadarnic că un pact cu totul frățesc ar fi o condiție de linişte îngerească.

Everard n-avea calmul lui Rollinat. Deşi erau caste, sentimentele sale nu erau deloc liniştite. Voia să posede în mod exclusiv sufletul cuiva şi era gelos de această posesiune cum sunt geloşi amanții şi soții când posedă persoana fizică. Aceasta constituia un soi de tiranie care, deşi era luată în râs, trebuia ori să fie îndurată, ori să te aperi de ea.

Am petrecut trei ani făcându-îe alternativ pe amândouă. Rațiunea mea se ajiara totdeauna jie influența lui, când această influență era nerațională, dar inima mea îndura

greutatea şi farmecul prieteniei sale, când cu bucurie, când cu amărăciune. Inima lui avea comori de bunătate de care je simțeai mândru şi fericit, când erai tu cel cărora le erau adresate;
caracterul său era mereu generos şi incapabil să co boare la meschinării de amănunt. Dar creierul său avea accese de mânie care te făceau să suferi crud când Î1 vedeai pe el cum suferă, recunoscând imposi bilitatea de a-i alunga suferința.

Pentru a nu mai reveni asupra unei situații care se reînnoi adesea în timpul acestor aproape trei ani vreau să rezum, în puține cuvinte, motivul disensiunilor noastre. Everard, în mijlocul şovăielilor sale tumultoase şi al cascadelor sale de idei contradic

torii, hrănea viermele rozător ai ambiției. S-a spus
că iubea banii şi influența. N-am văzut niciodată nici urâțenie, nici josnicie în instinctele sale. Când se ne-
căjea de pierderea unor bani, sau când se bucura de un succes de acest fel, o făcea cu emoția legitimă a i unui bolnav curajos căruia îi e frică să nu-l pără-
1 sească forțele, puterea de muncă, posibilitatea de
■ a-şi îndeplini îndatoririle. Sărac şi plin de datorii,
S: se căsătorise cu o femeie bogată. Dacă asta nu-i
o greşeală, atunci e o nenorocire. Această femeie avea
: copii şi ideea de a-i lipsi, indiferent de ce, pentru
— Nevoile sale personale, îi era odioasă lui Everard.

Dorea mult să facă avere, nu numai cu scopul de
: a nu cădea niciodată pe spinarea lor, ci dintr-un senî timent de dragoste şi de mândrie foarte fireşti, cu
: scopul de a-i lăsa mai bogați decât îi găsise atunci
când îi adoptase.

Severitatea sa în muncă, îngrijorarea în fața unei datorii băneşti, solicitudinea în plasarea fondurilor
” câştigate cu sudoarea frunții, aveau deci o justificare serioasă. Nu era aici câtuşi de puțin vorba de ceea
1 ce putea să i se atribuie ambiției sale’; dar când un j om se devotează unui rol politic, trebuie să-şi poată
\ sacrifica averea, şi cel care nu poate, este totdeauna acuzat

că nu vrea s-o facă.

Pofta nemăsurată a lui Everard viza însă cu totul altceva. Îi era sete de putere. De ce? Ar fi imposibil
’j de răspuns. Lira o poftă organică şi nimic mai mult.

Nu era nici risipitor, nici vanitos, nici răzbunător,

’ şi în putere ei nu vedea decât nevoia de a lucra’ şi plăcerea de a comanda. N-ar fi ştiut niciodată să se slujească de e;: f De îndată ce avea o carieră deschisă, resimţea istovire şi silă faţă de sarcina sa. De îndată ce era ascultat orbeşte, îl apuca mila de cei care-l ascultau şi i se spuneau. În sfârşit, de îndată

19!

ift ce-şi atingea scopul urmărit cu ardoare, găsea acest scop sub nivelui aspiraţiilor saie.

Dar se complăcea în preocupările omului de stat.
Abil în primul rând, în aranjarea afacerilor, prompt să asimileze noţiunile cele mai diverse, înzestrat cu o memorie la fel de uimitoare ca şi cea a îui Pierre
Leroux, de neînvins în deducţiile şi raţionamentele privind lucruri de fapt, simţea cum sclipitoarele sale calităţi îl apucă de gât şi-l sufocă prin inactivitatea lor. Monotonia profesiei sale îl exaspera, în timp ce supunerea la această oboseală continua să-i ruineze sănătatea. Visa deci o revoluţie aşa cum preafericitul râvneşte cerul şi nu-şi spunea că, lăsându-se devorat de această aspiraţie, îşi chinuia sufletul devenind incapabil să se călăuzească el însuşi în cele mai mici primejdii şi-n cele mai mărunte treburi.

Această amibiţie fatală am încercat eu în zadar să i-o istovesc şi să i-o potolesc. Îşi avea, fără îndoială, latura ei frumoasă, şi dacă un destin fericit ar fi sprijinit-o, ea s-ar fi purificat în creuzetul experienţei şi în focul inspiraţiei; ambiţia îui se prăbuşi fără să găsească hrana care să-i convină şi el fu devorat de ea fără vreun profit vădit pentru cauza revoluţionară.

A trecut pe pământ ca un suflet pierdut, alungat de o lume oarecum superioară, lacom în zadar de vreo mare existenţă apro*jată de marea lui dorinţă. A dispreţuit partea ae glorie

ce-i revenea şi care i-ar fi îmbătat pe mulți alții. Folosirea mărginită a unui talent imens n-a fost suficientă pentru marele său vis. Asta se poate ierta, şi i-o iertăm cu toții; dar nu putem să nu regretăm neputința eforturilor noastre de a-l păstra vreme mai îndelungată printre noi.

192

De altfel, nu numai din pricina nevoii de odihnă şi a sănătății sale m-am străduit să-l fac să aiba răbdare. Ci în vederea propriului ideal de dreptate şi de înțelepciune care mi se părea compromis în lupta dintre instinctele şi principiile sale. În acelaşi timp în care Everard concepea o lume reînnoită de progresul moral al geniului uman, el accepta în teorie şi ceea ce numea necesitățile unei politici pure, şireteniile, şarlatanismul, chiar minciuna, concepțiile lipsite de sinceritate, legăturile fără încredere, promisiunile deşarte. Era încă dintre cei care spun că cine vrea sfârşitul acceptă şi mijloacele. Cred că nu şi-a pus niciodată de acord conduita sa personala cu aceste erori deplorabile ale spiritului de grupare, dar eram mâhnită de a-l vedea admițându-le ca scuzabile sau ca inevitabile.

Mai târziu, divergența s-a adâncit şi ea a operat chiar asupra idealului. Eu am devenit socialistă, în timp ce Everard n-a mai fost.

Ideile sale mai suportară modificări după revoluția din februarie care l-a surprins pe neaşteptate într-o fază de moderație mai puțin dictatorială. Nu-i momentul să-i completez povestea, întreruptă prea curând printr-o moarte prematură. Trebuie să revin la povestirea propriilor mele vicisitudini.

Am părăsit deci Bourges-ul, întristată de răzvrătirile de acolo, împărțită între nevoia de a fugi de de şi regretul de a-l lăsa pe Everard în răzmeriță;
dar datoria mă chema aiurea şi el recunoştea asta.

III Povestea vieții mele, voi. III

X

Nehotărâre. — Nu mă duc la Chenaie. — Scrisoarea fratelui meu, — Mă duc la Nohant. — Marea hotărâre. — Pădurea din

. Vavray. — Drumul la Châteauroux şi la Bourges. — ânchisoarea din Bourges. — La Breche. — Un sfert de oră în celulă. —

Consultare, determinare şi întoarcere. — S-o răpim pe Hermiona! — Familia Duteil. — Hanul „La Boutaille“ şi ţiganii. —

Prima judecată. — Casa pustie din Nohant. — A doua judecată. — Reflecţii asupra separării de corp. — Casa pustie din

La Châtre. — Bourges. — Familia Tourangin. — Pledoariile. —

Tranzacţie. — întoarcerea definitivă şi luarea în stăpânire a N hamului.

Nu prea ştiam ce să fac. Reîntoarcerea la Paris îmi era odioasă, să rămân departe de copii mi-ar fi, fost imposibil. De îndată ce-am renunţat la proiectul I

de a-i părăsi pentru o lungă călătorie, lucru straniu, n-aş mai fi vrut să-i părăsesc nici măcar o zi. Sim ţămintele amorţite' de durere, mi se deşteptau p.:

măsură ce mintea mea devenea accesibilă ideilor sociale. Simţeam cum îmi revine sănătatea morala şi realizam adevăratele nevoi ale inimii mele.

l; t*

Dar, la Paris, nu mai puteam munci. Eram bolnav

Lucrătorii luaseră în stăpânire parterul, nepoftiţii \i

I

curioşii veneau să profite de orele pe care le petreceam cu prietenii şi le consacram obligaţiilor mele.

Politica, din nou încordată prin atentatul lui Fieschi,

'devenea o sursă amară de reflecţii. Se exploata asasinatul, era arestat Armând Carrel, unul dintre oamenii cei mai puri ai vremii noastre; se mergea cu paşi mari spre legile din septembrie. Poporul se dezinteresa de tot.

Nu mi-am făcut mari speranțe în timpul proce-
«ului din aprilie; dar oricât de rezonabil sau optimist
■ ai fi fost, plutea în acel moment, în aer, un nu știu
; ce suflu de viață care pierea înghețat brusc de suflul morții. Republica dispărea la orizont pentru o
'nouă perioadă de ani.

Domnul Lamennais m-a invitat să petrec câteva
1 zile la el, la Chenaie; am plecat și m-am oprit în drum, întrebându-mă ce-aș putea face acolo, eu așa f de stângace, de mută, de plicticoasă! Era prea. Mult f să îndrăznesc să-i răpesc fie și o oră din timpul său *j* prețios, și la Paris îmi mai acordase câteva; dar să

— Te duci să-i răpești zile întregi, chiar așa ceva nu
I cutezam să accept. N-aveam dreptate, nu-l cunoș-
ı team în toată bunătatea sa, în toată cumsecădenia
I sa, așa cum l-am cunoscut mai târziu. Mă'temeam j de încordarea susținută a unui mare spirit pe care l-aș fi putut urmări, și cel mai slab dintre discipolii săi ar fi fost mult mai capabil decât mine să susțină cu el un dialog serios. Nu știam cât îi plăcea să se odihnească, în intimitate, după anevoioasele strădanii ale inteligenței sale. Nimeni nu discuta cu atâta abandon și cu atâta vervă despre tot ceea ce e pe înțelesul tuturor. Nu era, de altminteri, deloc dificil, minunatul om, în ceea ce privește spiritul interlocutorilor săi. Îl distrai cu nimic. O stângăcie, o copilărie î: făceau să râdă. Și cum râdea! Râdea ca Everard, gita să se îmbolnăvească, dar mult mai des și mai ușor decât el. A scris undeva ca plânsul este partea îngerilor, iar râsul partea lui Satan. Ideea este frumoasă acolo unde e, dar în viață râsul unui om de bine este ca și cântecul conștiinței sale. Persoanele cu adevărat vesele sunt totdeauna bune și el dăduse într-adevăr dovadă de asta.

Deci nu m-am dus la La Chenaie. M-am reîntors din drum, m-am înapoiat la Paris și aici am primit o scrisoare de la fratele meu care-mi spunea să mă duc la Nohant. Era de partea mea și se făcuse forte să-l hotărască pe soțul meu să-mi lase fără regret locuința și venitul pământului meu.

„Casirnir, spunea el, *e dezgustat de neplăcerile proprietății şi de cheltuielile pe care le necesită ea. Nn ştie cum s-o scoată la capăt. Tu, cu munca ta, ai putea să te descurci.*
El vrea să se ducă să trăiască la Paris sau la maică-sa vitregă, în sud. Va fi mult mai bogat cu jumătate din veniturile voastre şi viața de holtei pe care n-o are la castelul tău...“ etc. Fratele meu, care fu mai târziu de partea soțului meu împotriva mea, se exprima în scrisoare cu multă libertate şi severitate despre situația de la Nohant în lipsa mea, *„Tu nu trebuie să-ți părăseşti astfel interesele,* adăuga el, e o *nedreptate față de copiii tăi“* etc.

în acea epocă, fratele meu nu mai locuia la Nohant, dar făcea vizite dese în ținut.

Am crezut că trebuie să-i urinez sfatul şi l-am aflat într-adevăr pe domnul Dudevant dispus să părăsească Berry-ul, şi să-mi lase sarcinile şi profiturile reşedinței. Luă această hotărâre, dar în acelaşi timp îmi arătă atâta dudă, încât n-am mai insistat şi am plecat încă odată, neavând curajul să încep o luptă pentru bani. Această luptă deveni necesară, inevitabilă câteva săptămâni mai târziu. Ea avu motive mai serioase, fu, la început, o datorie față de copiii mei, pe urmă față de prietenii şi de anturajul

I

II meu şi poate şi față de memoria bunicii mele ale
I cărei veşnice preocupări şi ale cărei ultime dorințe
E se aflau prea vădit violate în chiar proprietatea lă-
I sată mie pentru a mă adăposti şi a mă ocroti.

La 19 noiembrie 1833 am plecat la Nohant, ca să petrecem acolo sfârşitul vacanței lui Maurice. După
J' o furtuna iscată din senin, pe care n-a provocat-o
V absolut nimic, nicio vorbă, niciun surâs -din par-
tea-mi, m-am dus să mă închid în cămăruța mea.
f: Maurice m-a urmat, plângând. L-am liniştit spunân-
I I du-i că lucrul nu se va mai repeta. Se mulțumi cu
. Consolările care se dau copiilor prin cuvinte vagi;
I dar în gândul meu, ale mele aveau un sens hotărât
şi definitiv. Nu votam ca copiii mei să mai vadă

I . Vreodată reînnoindu-se, resentimentele de care habar
I nu avuseseră până atunci. Nu voiam ca aceste resen-
I timente să aibă drept consecință faptul care să-i
8. Facă să uite respectul pe care-l datorau tatălui lor r sau mie.

Cu câteva zile mai înainte, soțul meu a iscălit un
i act, sub semnătura privată, executabil la data de
11 noiembrie următor, prin care-i cedam mai bine
. De jumătate din veniturile mele. Acest act, care-mi
I garanta locuința de la Nohant şi tutela fiicei mele,
, nu-mi garanta cu nimic că soțul meu nu va reveni asupra deciziei sale. Felul său de a fi şi vorbele sale fără

— Ocol îmi dovedeau că el considera ca nule făgăduielile făcute în două rânduri şi semnate de două ori. Era dreptul său, căsătoria o voia astfel. În legislația noas-
tră, soțul este stăpânul, şi stăpânul nu este niciodată angajat față de cel care nu e stăpân pe nimic.

Când Maurice fu culcat şi adormi, Duteil veni lângă mine, să-şi dea seama de dispoziția mea sufletească.
Deplânse pe fața intenția ce-o nutrea soțul meu. Voia să pună la cale o împăcare pe care o refuzarăm amândoi. I-am mulțumit pentru intervenția sa, dar nu i-am adus la cunoştință hotărârea pe care o luasem.
Aveam nevoie de părerea lui Rollinat.

Mi-am petrecut noaptea reflectând. În momentul în care simții plenitudinea drepturilor mele, obligațiile îmi apărură în toată rigoarea lor. Întârziasem multă vreme, fusesem slabă şi fără grijă față de propria mea soartă. Atâta timp cât asta nu fusese decât o chestiune personală din pricina căreia copiii mei n-aveau de suferit în ce priveşte educația lor morală, am crezut că pot să mă sacrific, şi să-mi permit satisfacția interioară de a lăsa liniştit un om pentru care nu eram născută să-l fac fericit după gustul lui.

Timp de treisprezece ani el s-a bucurat de o bunăstare care-mi aparținea şi de care m-am lipsit, ca să-i fac lui plăcere. Aş fi voit să i-o las toată viața;

ar fi putut s-o păstreze. În ajun încă, văzându-l îngrijorat, îi spusesem:

— Regreți Nohantul, văd bine, în ciuda dezgustului pe care-l ai pentru modul cum l-ai administrat. Nu crezi că e totuşi mai bine, dacă te scap de grija lui?
Crezi că uşa acestei locuințe îți va fi vreodată închisă?

El îmi răspunse:

— Nu voi mai pune niciodată piciorul într-o casă unde nu sunt singurul stăpân!

Şi chiar de a doua zi, ceru să fie, pentru totdeauna, singurul stăpân.

Nu mai putea, nu trebuia să-mi mai inspire încredere. N-aveam resentimente împotriva lui, îl vedeam mânat de fatalitatea structurii sale, trebuia să-mi separ destinul, de al său, sau să sacrific mai mult decât sacrificasem până atunci, adică demnitatea mea față de copii, sau viața mea, la care nu țineam prea mult, dar pe care le-o datoram în egală măsură.

m

Dis-de-dimineață, domnul Dudevant se duse la La
Châtre. Nu mai era sedentar cum fusese vreme în-
J delungată. Absenta zile, săptămâni întregi. Ar fi
trebuit să fie de acord ca măcar în timpul vacanței
1 lui Maurice eu să rămân la Nohant pentru a păzi
Ş casa şi pe copii. Am aflat de la servitori că nu se
1 schimbase nimic în proiectele sale. Trebuia să plece
I a doua zi, la 21, la Paris şi să-l reconducă pe Maurice
la colegiu şi pe Solange la pension. Lucrul acesta
'I fusese convenit. Trebuia să-i întâlnesc după câteva zile; dar noile împrejurări mă făcură să-mi schimb hotărârea. Am decis să* nu-l mai văd pe soțul meu
nici la Paris, nici la Nohant şi să nu-l mai revăd nici
I chiar înainte de plecarea sa. Aş fi plecat de tot din casă dacă n-aş fi voit să petrec cu Maurice ultima
I zi a vacanței sale. Am luat un căluț şi o trăsură
't proastă; n-aveam servitori la ordinele mele; mi-am
, pus cei doi copii în acest vehicul modest şi ne-am

I îndreptat spre pădurea din Vavray, un loc încântător
I pe atunci, de unde, aşezată pe muşchi, la umbra bă-
I trânilor stejari, am îmbrățişat cu privirea orizontul
I melancolic şi profund al Văii Negre.

Era o vreme minunată — Maurice mă ajutase să t desham căluțul care păştea alături de noi. Un soare
l blând de toamnă făcea să strălucească tufişurile.

înarmați cu cuțite şi coşuri, adunarăm o recoltă de
ı muşchi şi jungermane pe care un prieten mă rugase să i le culeg de aici, la întâmplare, pentru colecția
I sa, el neavând timp — îmi scria — să se ducă atâs de departe şi să exploreze ținutul.

Luarăm deci totul, fără să alegem, şi copiii mei, unul care nu uitase încă furtuna familială din ajun, celălalt care, grație lipsei de griji a vârstei sale, o şi uitase, alergau, strigau şi râdeau prin crâng. Era o veselie, o bucurie, o ardoare de căutări, care-mi amintiră timpul fericit când alergasem astfel alături de mama pentru a înfrumuseța micile noastre grote.

vai: uouazeci ae ani mai târziu aveam alături cie mine un alt copil strălucind de putere, de bunătate şi de frumusețe sărind peste muşchiul pădurii şi adunându-l în poala rochiei cum făcuse şi mama sa, cum făcusem eu însămi în aceleaşi locuri, în aceleaşi jocuri, în aceleaşi vise de aur şi cu zâne! Şi acest copil se odihneşte acum aici, între bunica mea şi tatăl meu! De aceea mi-e greu sa mai scriu în acest moment, şi amintirea acestui triplu trecut, care n-a avut nicio urmare, mă apasă şi*mă sufocă! [21]

Am dus un coşuleț cu de-ale gurii la umbră. Nu ne reîntoarserăm decât tocmai seara. A doua zi copiii piccară cu domnul Dudevant care-şi petrecuse noaptea la La Châtre şi care nu voi să mă mai vadă.

Eram hotărâtă să n-am nicio explicație cu el, dar încă nu ştiam prin ce mijloace voi înlătura această inevitabilă discuție familială. Prietenul meu din copilărie, Gustave Papet, veni să

---

[21] Iunie 1855 (n.a.).

mă vadă; i-am por vestit întâmplarea şi am plecat împreună la Chateauroux.

— Nu văd nicio altă soluție în această situație, îmi spuse Rollinat decât despărțirea prin judecată.
Lucrul ăsta mi se pare cel mai bun. Rămâne de văzut dacă vei avea curajul… Formele juridice sunt brutale şi, slabă cum te ştiu, vei da înapoi în fața necesității de a-ți răni şi jigni adversarul…

L-am întrebat dacă nu exista un alt mijloc de a evita scandalul dezbaterilor; explicându-mi ce trebuia să fac, am recunoscut amândoi că, dacă soțul meu ar fi fost de acord ca hotărârea judecătorească să se dea în iipsa sa, fără pledoarii şi fără publicitate, onoarea lui n-arfi fost câtuşi de puțin pătată, că s-ar fi consfințit o înțelegere perfectată, de altfel.

cu mult înainte, înțelegere care devenea în acest fel legală, adică concretă în ceea ce mă privea.

Dar despre toate aceste lucruri Rollinat voia să discute cu Everard. M-am întors deci împreună cu el în aceeaşi zi la Nohant, unde n-am ramas decât atât cât să mâncăm ceva, apoi am plecat cu aceeaşi cabrioletă cu cai de poştă, la Bourges.

Everard îşi plătea datoria către Camera pairilor.
Se afla la închisoare. Închisoarea oraşului era în vechiul castel al ducilor de Bourgogne. În umbrele nopții ea avea o înfățişare măreață, de forță şi de dezolare.

L-am câştigat de partea noastră pe unul dintre paznici, care ne-a ajutat să trecem printr-o spărtură şi ne-a condus, pe întuneric, prin galerii şi pe scări fantastice. S-a ivit o clipă când, auzind pasul unui supraveghetor, temnicerul mi-a ăcut vânt pe-o. Uşă deschisă pe care a închis-o în uf ia mea, în timp ce-l
ascundea, nu ştiu pe unde pe Rollinat, iar el a apărut singur la trecerea superiorului său.

Am scos din buzunar chibriturile cu care-mi aprindeam țigările şi am privit locul unde mă aflam.
Mă găseam într-o celulă foarte lugubră, situată la piciorul unui turnuleț. La doi paşi de mine, o scară subterană ducea

în adâncimile temnițelor. Am stins repede chibritul, care putea să mă trădeze şi am rămas nemişcată, cunoscând pericolul unei plimbări pe dibuite în această singurătate de proastă reputație.
Temnicerul m-a lăsat acolo cam un sfert de ora, care mi s-a părut foarte lung. În sfârşit, omul meu a venit să mă elibereze şi am putut să ajungem la liverard, care, înştiințat de Gustav, ne aştepta să ne dea consultația către ora două dimineața.

S-a arătat de acord să facem acest demers repede ți în taină. Prietenii mei, care erau în relații bune

cu domnul Dudevant nu trebuiau să cunoască acest demers, dacă el nu reuşea. A ascultat povestirea întregii mele vieți conjugale şi, cunoscând evoluția acestor acte de voință care mi se impuneau, se pronunță, ca şi Rollinat, pentru o despărțire pe calea justiției. Atitudinea pe care trebuia s-o adopt mi-a fost trasată după o matură chibzuință. Trebuia să-mi surprind bărbatul printr-o reclamație către preşedintele tribunalului, cu scopul ca, acest fapt odată împlinit, Cazimir să fie obligat să-i accepte consecințele.
De altfel, nici nu încăpea îndoială că o să le accepte, fără discuție, ca să evite divulgarea în public a cauzelor care mă determinaseră la asta. N-am avut însă în vedere sfaturile rele pe care domnul Dudevant a crezut de cuviință că trebuie să le primească în timpul procesului.

Pentru a-mi păstra drepturile de reclamantă, trebuia să nu mă mai întorc la domiciliul conjugal, şi.
până ce preşedintele tribunalului va statua asupra domiciliului meu temporar, eram obligată să mă duc la unul din prietenii mei din La Châtre. Cel mai în vârstă era Duteil; dar Dyteil, prieten cu soțul meu, va voi el oare să ma primească în astfel de împrejurări? Soția, şi sora sa m-ar fi primit; cât despre el, trebuia încercat.

Temnicerul veni să ne înştiințeze că se iveau zorile, şi ca trebuie să ieşim la fel cum intrasem, fără să fim văzuți, căci regulamentul închisorii se opunea unor astfel de consultații

nocturne.

Ieşirea a fost fără încurcături. Am luat trăsura de poştă şi ne-am dus, prin surprindere, la Duteil, la La Châtre. În treizeci de ore am făcut cincizeci şi patru de leghe într-o dărăpănătură de cabrioletă, gata să se prăvale grămadă, şi n-am avut nicio clipă de răgaz.

— Lată-mă, îi spusei eu lui Duteil; am venit să locuiesc la tine, numai dacă nu mă alungi. Nu-ți pretind nici sfat, nici consultație împotriva domnului Dudevant, care este prietenul tău. Nu te voi chema ca martor împotriva lui. Te voi autoriza, de îndată ce voi obține judecarea, să devii conciliator între noi, adică să-l asiguri din partea mea de cele mai bune condiții de existență posibile, cele pe care le-a voit el. Rolul tău, pe care poți acum să i-l faci cunoscut, este deci onorabil şi uşor.

— Vei rămâne la mine, zise Duteil cu acea spontaneitate a inimii care-l caracteriza în marile ocazii, îți sunt atât de recunoscător pentru preferința pe care mi-ai arătat-o, între toți prietenii dumitale, încât vei putea conta totdeauna pe mine, orice s-ar întâmpla. Cât despre procesul pe care vrei să-l deschizi, dă-mi voie să discut cu dumneata.

— Dă-mi, mai întâi, ceva de mâncare, căci mor de foame, i-am răspuns eu, şi apoi mă voi duce să-mi caut, la Nohant, papucii şi hârțoagele.

— Te voi însoți, spuse el, şi vom vorbi pe drum.

După ce-am mâncat, ne-am urcat în venerabila cabrioletă şi, după două ceasuri, ne-am înțors acasă la el. M-a ascultat în tăcere, mărginindu-s*e la chestiuni de ordin mai înalt decât cele ale riscurilor procedurii, nedându-şi prea mult cu părerea. În sfârşit, în aleea plopilor care precede intrarea în micul orăşel, el se rezumă astfel:

— Am fost tovarăşul şi oaspetele bucuros al soțului şi al fratelui dumitale, dar n-am uitat niciodată, când erai acolo, că mă aflam în casa dumitale şi că datoram situației dumitale de marnă de familie
1111 respect fără margini. Te-ai plictisit deseori, de moarte, de sporovăiala mea, după-masă, şi de tapajul pe care-l

făceam în orele în care dumneata lucrai.
.Şi îi bine, că asta era ceva cam împotriva voinţei melc, şi căun cuvânt de reproş de-al dumitale ma lăcea să ma jrezesc din beţie ca prin minune. Vina dumitale e că m-ai răsfăţat prea mult cu blândeţea.
Şui ce s-a întâmplat *t* S-a întâmplat că deşi mă simţeam camaradul soţului dumitale în timpul celor douăsprezece ore de veselie, aveam în fiecare seară o a treisprezecea ora de tristeţe în care mă simţeam prietenul dumitale. După soţia şi copiii mei, dumneata eşti fiinţa pe care-o iubesc cel mai mult pe pământ, şi dacă ezit, de două ore, să-ţi dau dreptate, asta e din pricină că mă tem de oboselile şi de necazurile luptei la care te angajezi. Totuşi, s-ar putea să fie blândă şi să se limiteze la micul orizont al oraşului nostru, dacă Casimir îmi ascultă sfaturile.
Le şi văd pe cele pe care trebuie să i le dau în interesul său şi cred că acum voi putea face orice ca să-l conving. Iată deci cum stau lucrurile.

Şi, cum tocmai urcam pe micul pod înclinat prin care se intră în oraş, el şfichiui, cu o lovitură de bici, calul, spunând cu veselia lui resemnată:

— Haidem! S-o răpim pe Hermiqna!

Mă instalai deci la el pentru câteva săptămâni, simţind că trebuia să trăiesc aici, în mijlocul trăncănelilor din La Châtre, ca într-o casă de sticlă, şi să spulber toate poveştile care se ţesuseră încă de când eram mică, pe seama excentricităţii firii mele.
Aceste istorii năstruşnice luaseră un şi mai mare avânt după ce mi-am încercat, la Paris, soarta de scriitoare. Cum n-aveam absolut nimic de ascuns, şi nu mi-a plăcut să pozez niciodată, îmi era uşor să mă fac cunoscuta, Câteva ranchiune în legătură cu faimosul cântec de odinioară mai persistară o vreme, câţiva fanatici ai autorităţii maritale se mai înverşunară un timp împotriva mea; dar, în general, toate temerile mele s-au spulberat, şi dacă i-aş fi avut şi pe bieţii mei copii cu mine, timpul pe care

1

l-am petrecut la La Châtre ar fi fost unul din cele mai plăcute din viața mea. Luptam pentru ei, trebuia
deci răbdare.

Familia Duteil deveni repede familia mea. Soția
j sa, frumoasa şi fermecătoarea Agasta, cumnata sa,
1 minunata Felicie, amândouă pline de inteligență şi de inimă, au fost ca şi surorile mele. Domnul şi doamna
Desages (aceasta din urmă era sora lui Duteil), locuiau în aceeaşi casă, la parter. Ne strângeam în toate serile, paisprezece persoane, dintre care şapte copii1.

/ Charles şi Eugenie Duvernet, Alphonse şi Laut'e
Fieury, Planet, fixat acum la La Châtre, Gustave
Papet când părăsea Parisul, şi alte câteva persoane ale familiei Duteil ni se alăturau foarte adesea şi
1 organizam pentru copii şarade vii, travestiri, dansuri şi jocuri nevinovate, care ie umpleau sufletul de bucurie. Cât este de bun râsul de nepotolit al acestor ființe fericite! Pun atâta ardoare şi atâta bunăcredință în emoțiile jocului! Redeveneam încă o dată eu însămi copil, atrăgând toate inimile lângă mine!

Ah! da, aici erau imperiul şi vocația mea, ar fi trebuit să fiu dădacă la copii sau profesoară.

La ora 10, liota de copii se ducea să se culce, la ora 11 restul familiei se despărțea. Felicie, bună ca un înger față de mine, îmi pregătea masa de scris şi mica mea cină de noapte; o culca pe sora sa Agasta care era atinsă de o boală de nervi foarte gravă, şi
Care, după ce se însuflețea la veselia copiilor, recădea într-o stare de toropeală, ca şi moartă. Vorbeam puțin cu ea ca s-o adormim sau, când adormea singură, discutam cu Duteil şi cu Planet, cărora le plăcea să sporovăiască şi pe care trebuia să-i trimit la culcare pentru a-i împiedica să-mi răpească timpul.

—

1 Unu din aceşti copii, Luc Desages, a devenit discipolul şi ginerele lui Pierre Leroux (n.a.).

La miezul nopții mă aşezam, în sfârşit, la scris, până la ziuă, legănată uneori de urlete ciudate.

Peste drum de fereastra mea, în strada îngustă, în pantă şi murdară, plutea din timpuri imemorabile firma clasică „A la Boutaille”*22.* Duteil spunea că în ziua în care această greşeală de ortografie va fi corectată, nu-i mai rămânea decât să moară, pentru că toată înfățişarea Berryului ar fi fost schimbată.

Hanul „A la Boutaille“ era ținut de o ghicitoare bătrână, care locuia chiar acolo, şi această maghernită era locuința de predilecție a acrobaților ambulanți, a indivizilor suspecți, a dresorilor de animale savante. Marmotele, câinii, maimuțele chelboase şi mai ales urşiicu botniță umpleau pivnițele ale căror răsuflători dădeau în stradă. Aceste biete animale zdrobite de oboseala călătoriei şi învinețite de loviturile care jucau un rol de seamă în îmblânzirea lor trăiau acolo în deplină înțelegere o bună parte din noapte; dar cum se apropiau zorile, din cauza foamei sau a plictiselii începeau să se agite, să se certe, să se agațe cu ghearele de barele răsuflătoarelor, să geamă, să’ se strâmbe, sau să bodogănească

. În modul cel mai lugubru.

Acesta era preludiul unor scene foarte curioase şi pe care m-am distrat adesea să le urmăresc priideschizătura jaluzelelor mele. Gazda hamrli’ii „La

Boutaille“, madam Goudron, ştiind foarte ’bine cu ce fel de oameni avea de a face, se scula prima ca să supravegheze plecarea oaspeților. Cât despre aceştia, plănuind să plece fără să plătească, îşi făceau pregătirile pe pipăite şi unul din ei, coborând lângă animale, le înfuria pentr-u a le face să mârâie ca să aco pere zgomotul fugii tovarăşilor săi. Îndemânarea ş?

---

22 *Alexandre-Gabriel Decamps* (1803—1860), pictor şi gravor francez ;■ se face cunoscut mai întîi prin caricaturile şi litografiile .mistice, apoi, după o călătorie în Orient, prin tablourile sale exotice.

şiretenia acestor ţigani erau nemaipomenite; nu ştiu prin ce gaură a broaştei fugeau, dar, în ciuda ochiu-

1 Titlul corect ar fi trebuit să fie: *A la Bouteille (La Sticla).*

lui atent şi al urechii fine a gazdei, aceasta se trezea doar în prezenţa vreunui băieţaş plângând care susţinea că a fost părăsit, odată cu animalele, ds către tovarăşii lui denaturaţi şi care era în imposibilitate de a plăti datoriile. Ce să facă? Să ducă animalele la ocolul de vite şi să le hrănească până când poliţia i-ar fi prins pe delincvenţi? Era o proastă afacere, aşa că trebuia s-o lase pe prefăcuta victimă să plece cu patrupedele flămânde şi ameninţătoare care păreau puţin dispuse să se lase prinse.

Când banda îşi plătea cinstit datoria, bătrânaavea altă grijă. Ea se temea mai ales de cei care făceau pe gentilomii şi dispreţuiau să se tocmească. Scormonea atunci prin pachetele lor cu nelinişte, număra şi-şi renumăra tacâmurile de cositor şi zdrenţele acestora. Samarul măgarului, când aveau un măgar, era mai ales motivul neliniştii sale. Găsea mii de pretexte ca să reţină măgarul şi în ultimul moment îşi trecea, cu dibăcie, mâinile pe sub samar pentru a pipăi spinarea animalului. Dar în ciuda tuturor precauţiilor sale şi a tuturor acestor alarme nu treceau decât puţine zile şi o auzeai jelindu-şi pierderile şi blestemându-şi clientela.

Ce frumoşi Decampsce fantastici Callot23 am văzut acolo, sub lumina alburie a lunii sau sub palele sclipiri ale zorilor de iarnă când crivăţul zguduia firma seculară şi când ţiganii, palizi ca nişte spectre, o porneau la drum pe caldarâmul acoperit de zăpadă;

zăream când vreo femeie bronzată tare sub zdrenţele ci întunecate, purtând în braţe câte un biet copil tran-

dafiriu, furat sau cumpărat pe drum; când vreun savoyard mult mai urât decât maimuţa lui, când vreun

---

[23] *Jacqucs Callot* (1592—1635), gravor şi pictor francez; artist îndrăzneţ şi fecund, maestru în acva-forte ; a exercitat o influenţă considerabilă asupra gravorilor din sec. al XVII-lea.

Hercule din cei care se produc pe la răscruci trăgându-şi într-un fel de tărăboanța nevasta şi numeroasa-i progenitură. De obicei, aceste ființe erau hidoase şi înfricoşătoare, şi totuşi, din întâmplare, se desprindeau câteodată dintre de chipuri interesante, paiațe triste şi resemnate, ca cele pe care le-a idealizat Frederick-Lemaâtrebătrâni artişti cerşetori, scârțâind din vioară, cu un soi de măiestrie dezordonată, fetițe-gimnaste, extenuate şi livide, râzând şi preamărind, prin cântece, primăvara şi dragostea, la brațul iubiților lor de cincisprezece ani. Cită mizerie, câtă lipsă de grijă, câte lacrimi sau cântece pe aceste drumuri prăfuite sau înghețate care nu duceau nici măcar la spital!

La 16 februarie 1836 tribunalul dete o hotărire de despărțenie în favoarea mea. Domnul Dudevant nu fu de față, ceea ce ne făcu să credem că acceptă această hotărire. M-am putut duce să-mi iau în stăpânire domeniul meu legal din Nohant. Hotărârea îmi încredința păstrarea şi educația fiului şi a fiicei mele.

Credeam că. Am scăpat să împing lucrurile prea departe. Soțul meu îi scria lui Duteil într-un fel în care mă făcea să nădăjduiesc. Am petrecut câteva săptămâni la Nohant în aşteptarea sosirii sale pentru lichidarea aranjamentelor luate. Duteil se însărcina să facă, în locul meu, toate concesiile posibile; eu trebiua, pentru a eyita orice întâlnire supărătoare, să mă întorc la Paris, de îndată ce domnul Dudevant ar fi venit de La Châtre.

Ara petrecut, deci, la Nohant câteva zile frumoase de iarnă, unde am gustat, pentru prima oară de la moartea bunicii, plăcerile unei reculegeri pe care n-a tulburat-o nicio notă discordantă. Am alungat din casă, mai mult din economie decât din alte considerente, pe toți servitorii obişnuiți să comande în locul meu. Nu l-am păstrat decât pe bătrânul servitor al bunicii, stabilit împreună cu nevasta lui înțr-un pavilion din fundul curții. Eram cu desăvârşire singură în această mare casă tăcută. Nu-i primeam nici măcar pe prietenii mei din La Châtre, cu scopul de a nu da loc nici unei amărăciuni. Nu mi s-a părut de bun gust să-mi

sărbătoresc instalarea şi să par că-mi serbez cu zgomot mare victoria.

Am trăit deci într-o singurătate absolută şi pentru prima dată în viața mea am locuit, la Nohant, într-o casă pustie. Casa pustie a fost multă vreme unul din visele mele. Până în ziua când am putut să gust, fără prea mare zgomot, plăcerile vieții de familie m-am simțit legănată de nădejdea că voi putea să posed în vreun colț recunoscut, o casă, fie şi o ruină sau o colibă unde să pot dispărea din când în când şi lucra fără să fiu incomodată de sunetul vocii omeneşti.

Nohant fu deci, în acea vreme, adică în acel moment scurt, ca toate bietele odihne din viața mea, un ideal pentru fantezia mea. Mă amuzam să-l aranjez, sau mai bine zis să-l deranjez eu însămi. Am făcut sa dispară tot ceea ce-mi amintea de lucruri penibile şi am aranjat mobila veche aşa cum *p* văzusem aranjată în copilăria mea. Nevasta grădinarului nu intra în casă decât pentru a face curat în camera mea şi a-mi aduce masa. Când pleca, închideam toate uşile care dădeau afară şi le deschideam pe cele din interior. Aprindeam lumânări multe şi mă plimbam prin şirul marilor camere de la parter începând cu micul budoar unde dormeam întotdeauna, până la marele

salon iluminat în plus de un foc mare. Apoi stingeam totul îi, plimbându-mă doar la lumina focului aproape trecut, din vatra, savuram emoția acestei obscurități misterioase şi plină de gânduri melancolice, după care eram din nou stăpânită de râsetele şi amintirile dulci ale anilor mei tineri. Mă distram să mă sperii puțin, singură, trecând ca o fantomă prin fața oglinzilor înnegrite de vreme, şi zgomotul paşilor mei prin aceste camere goale şi sonore mă făcea câteodată să tresar, ca şi cum umbra lui Deschartres s-ar fi furişat în spatele meu.

M-am dus la Paris în luna martie, după câte mi-aduc aminte: Domnul Dudevant veni la La Châtre şi acceptă o tranzacție care-i oferea condiții mult mai bune decât hotărârea pronunțată împotriva lui. Dar nici nu semnase

bine tranzacția că se și hotărî să nu mai țină seama de ea și să se opună. S-a purtat foarte urât, era întărâtat de sfaturile bietului meu frate care, mobil ca unda apei, sau mai curând ca vinul, s-a întors împotriva victoriei mele, după ce mi-a furnizat toate armele posibile pentru luptă.

Mama vitregă a soțului meu, doamna Dudevant, îl pisa mereu pe fiu-său să nu cedeze. Asta, pentru că mă ura cu înverșunare, fără ca eu să fi știut vreodată pentru ce. Poate că încerca, în ajunul morții, acea nevoie de a detesta pe cineva, nevoie care în ceasul din urmă a făcut-o să urască pe toată lumea și în primul rând pe bărbatul meu. Mi s-a spus că-i impusese fiului ei vitreg, ca o condiție în ceea ce privea moștenirea, o rezistență acerbă în fața oricărei încercări de înțelegere cu mine.

Soțul meu, o repet, s-a purtat urât. Vrând să respingă separația de corp, s-a gândit să prezinte la tribunal o reclamație scrisă de două servitoare pe care le dădusem afară și de care un celebru avocat s-a folosit ca să-și ajute clientul. Sfaturile acestui avocat s-au dovedit a fi câteodată funeste. Un fapt recent care mi-a sfâșiat pentru totdeauna sufletul, fără niciun profit pentru gloria lui, mi-a dovedit, cu cruzime, acest lucru. Cât despre amestecul lui în treburile mele conjugale, el n-a slujit decât să facă și mai amar un deznodământ care s-ar fi putut petrece în liniște.

Amestecul său, îi lumină, mai mult chiar decât era nevoie, pe judecători. Văzând câte nedreptăți ciudate mi se puneau în cârcă, aceștia n-au mai fost de acord că soțul meu și cu mine ne-am mai putea înțelege.

Drept pentru care anulară motivele primei lor judecăți, pentru viciu de formă în procedură, și o reînnoiră la 11 mai 1836.

M-am reîntors de La Châtre, la Duteil; am făcut toata noaptea proiecte și pregătiri de plecare. Am împrumutat zece mii de franci cu care eram hotărâtă să-mi iau copiii și să fug în America, dacă deplorabila plângere a avocatului soțului meu ar fi fost luată în considerație. Mărturisesc acum, fără scrupule, această intenție pe care am avut-o de a mă opune

efectului legii şi îndrăznesc s-o spun foarte deschis că cea care reglementează despărțirile juridice este o lege împotriva căreia conştiința prezentului protestează şi una dintre primele pe care înțelepciunea viitorului va trebui s-o reformeze.

Principalul viciu al acestei legi este publicitatea pe care o dă dezbaterilor. Ea sileşte pe unul dintre soți, pe cel mai nemulțumit, pe cel mai jignit dintre cei doi, sau să suporte o existență imposibilă, sau să-şi dea pe față rănile sufletului.. N-ar fi suficient oare să-şi descopere aceste răni în fața unor magistrați integri, care să le păstreze secretul, fără să fie nevoie de a face publică rătăcirea celui care le-a pricinuit? Se cer martori, se face anchetă. Se tipăresc şi se afişează greşelile semnalate. Pentru a-i sustrage pe copii unor influențe care nu sunt poate decât

în mod trecător funeste, trebuie ca unul dintre soți sa lase, în analele grefei tribunalului un monument de ocări împotriva celuilalt. Şi asta încă nu-i decât partea uşoară şi ascunsă a unor asemenea lupte.

Dacă soțul opune rezistență, trebuie să ajungi la strălucirea pledoariilor şi la scandalul jurnalelor.

Astfel o femeie timidă sau generoasă va trebui sa renunțe sau să-şi respecte soțul, sau să-şi apere copiii.

Una dintre obligațiile sale va fi în opoziție cu cealaltă. Să înțelegem oare prin asta că dacă dragostea maternă nu este destul de puternică, ea va sacrifica viitorul copiilor săi, moralei publice, sfințeniei familiei? Ar fi un sofism greu de admis, şi dacă vrem ca datoria de mamă să nu fie mai imperioasă decât cea de soție, va trebui să fim de acord şi să admitem că amândouă sunt cel puțin la fel de imperioase.

Şi mai cumplită este situația soțului, dacă el este acela care cere despărțirea. O femeie poate să invoce cauze de incompatibilitate, suficiente pentru a rupe legătura, fără ca de să fie dezonorante pentru omul al cărui nume îl poartă. Astfel, dacă se invocă viața zgomotoasă, scandalurile şi amorurile bărbatului ei, la domiciliul conjugal, ar însemna să

cerem prea muls dacă am dori ca ea să fie cruțată de nenorocirile pe care aceste abateri de la morală i le provoacă. Astea sunt murdării de care un bărbat se poate spăla oricând în fața opiniei publice. Mai mult chiar: în societatea noastră, în prejudecățile şi moravurile noastre, cu cât un bărbat are mai multe succese amoroase, cu atât este mai admirat de surâsurile celor din jur.

în provincie mai ales, cel care cinsteşte mai zdravăn masa şi dragostea, trece drept un „cumătru vesel", şi cu asta, basta. E blamat nițel fiindcă n-a menajat mândria nevestei sale legitime, toți sunt de acord că n-a avut dreptate să se înfurie pe ea, dar, în sfârşit, a face act de autoritate absolută în casă este dreptul soțului, şi toți cei de sexul lui, dacă acesta a respectat unele conveniențe, îi dau mai mult sau mai puțin dreptate; chiar dacă a suferit în fapt urmările anumitor excese, rămâne totuşi, în toate celelalte privințe, un bărbat delicat.

Nu tot la fel este situația femeii acuzată de adulter. Nu i se atribuie femeii decât un singur fel de onoare. Infidelă soțului, ea este defăimată, înjosită şi dezonorată în ochii copiilor ei, e pasibilă de o pedeapsă infamanta, închisoarea. Iată deci ce este silit să facă, atunci când cere despărțirea judiciară, un soț ultragiat care vrea să-şi cruțe copiii de exemple rele. Nu se poate plânge nici de injurii, nici de purtări urâte. E mai puternic, are toate drepturile, i se va râde în nas dacă se va plânge că a fost bătut. Trebuie deci să invoce adulterul şi să-şi ucidă, din punct de vedere moral, femeia care-i poartă numele.

Iată gândurile care-mi răscoleau mintea în ajunul zilei în care trebuia să mi se decidă soarta. Soțul meu, iritat de motivele invocate la judecată şi învinovățindu-mă pe mine şi pe sfătuitorii mei de tot ceea ce au formele legale dur şi nedelicat, nu se gândea decât cum să se răzbune. Orbit, el nu pricepea că singurul său duşman era societatea. Nu se gândea că n-am invocat decât fapte absolut necesare şi n-am furnizat decât probe strict cerute de lege. Cunoştea totuşi *Codul civil* mai bine decât mine, fusese confirmat avocat; dar

niciodată mintea lui, complăcându-se în pasivitate în ceea ce priveşte autoritatea, n-a voit să se ridice până la a critica, din punct de vedere moral, legile şi, în consecinţă, să prevadă urmările lor funeste.

Răspundea deci unei anchete unde nu se dăduseră la iveală decât fapte cu care îi plăcea să se laude, imputaţii de care nu m-aş fi cutremurat dacă aş fi meritatj fie chiar şi a suta mie parte din de. Avocatul său a refuzat sa citească o petiţie defăimătoare.

Judecătorii ar 1'i refuzat s-o asculte. Depăşise deci spiritul legii care îngăduie soţului ofensat să motiveze viciile de care era acuzat. Dar legea, care admite acest mijloc de apărare într-un proces în care soţul cere despărţirea în folosul său, nu înţelege să-l admită ca act de răzbunare într-o luptă în care soţul respinge despărţirea. Ea consideră acest motiv cu atât mai mult în favoarea femeii care s-a declarat ofensata, cu cât acest mijloc de apărare este cea mai rea dintre ofense: ceea ce s-a întâmplat în cazul meu.

Eu eram totuşi liniştită în ceea ce priveşte rezultatul acestui proces. Aş fi voit, în ce mă priveşte, într-un prim moment de indignare, ca soţul meu să fie obligat să facă dovada acuzaţiilor pe care mi le aducea. Everard, care trebuia să pledeze pentru mine, respingea ideea unor astfel de dezbateri. Avea dreptate, dar mândria mea suferea, o mărturisesc, la gândul de a fi bănuită de vicii de către judecători.

— Te pomeneşti că această bănuială, spuneam eu, va căpăta destulă consistenţă în mintea lor, pentru ca, pronunţând despărţirea, să nu-mi mai îngăduie să-mi cresc băiatul.

Totuşi, după ce am mai reflectat, am recunoscut că situaţia mea nu este în pericol, indiferent cum s-ar fi întors lucrurile. Bănuiala nu putea nici măcar înmuguri în mintea judecătorilor mei: acuzaţiile prea purtau pecetea nebuniei.

Am adormit atunci profund. Eram obosită de propriile mele gânduri, care pentru prima oară dezbătuseră într-un mod general destul de lucid problema căsătoriei. Niciodată, jur, n-

am simțit atât de puternic tăria actului conjugal în moravurile noastre, ca în acest impas unde mă vedeam eu însămi în cauză.

încercam, în sfârşit, un calm suveran, eram sigură de dreptatea conştiinței mele şi de puritatea idealului meu. Mulțumeam lui Dumnezeu pentru faptul că în toiul profundelor mele suferințe, nu-a îngăduit să-mi păstrez întreagă noțiunea de dragoste pentru adevăr.

La un ceas după prânz, Felicie intră în camera mea.

— Cum! Poți să dormi? îmi spuse ea. Află că şedința s-a sfârşit, că ai câştigat procesul, că-i ai pe
Maurice şi pe Solange. Scoală-te repede ca să-i mul-
’ țumeşti lui Everard care vine încoace şi care a făcut tot oraşul să plângă.

în timp ce mă reîntorceam la Paris, domnul Dudevant mai încercă să facă, cu mine, o transacție, dar sfătuitorii lui nu-i dădură răgaz să asculte glasul rațiunii. El făcu apel în fața Curții din Bourges.
M-am reîntors să locuiesc la La Châtre.

Deşi am fost răsfățată şi fericită atâta cât era posibil la familia Duteil, am suferit un pic din pricina zgomotului copiilor care se sculau la ora la care mă culcam eu, şi a căldurii pe care îngustimea străzii şi o casă mică o făceau copleşitoare. A petrece vara într-un oraş este pentru mine ceva groaznic. N-aveam nici măcar o biată crenguță verde de privit. Rozane
Bourgoing îmi oferi o cameră la ea, şi se luă hotărârea ca cele două familii să se strângă în fiecare seară laolaltă.

Domnul şi doamna Bourgoing, împreună cu tânăra soră a Rozanei, pe care ei o tratau ca pe copilul lor şi care era aproape la fel de frumoasă ca şi Rozane, ocupau o casă splendidă cu o grădiniță cocoțată în terase, deasupra unei prăpăstii. Era vechiul meterez al oraşului, de unde se vedea toată câmpia. Râul
Indre curgea trist şi liniştit sub perdele de arbori minunați, de-a lungul unei văi încântătoare, apoi se pierdea în verdeață. Înaintea mea, pe celălalt mal, se ridica La

Rochaille, o colină semănată cu blocuri diluviene şi umbrită de nuci seculari. Căsuța albă

şi colibele de trestii ale malgaşului se zăreau puțin mai departe şi, alături de noi, marele turn patrat al vechiului castel al familiei Lombault domina peisajul.

Grădinița noastră, plină toată de flori, ne desfăta cu miresme plăcute; zgomotul oraşului nu ajungea până la noi. Mâncam afară, de-a lungul unui zid mare acoperit de caprifoi, cu picioarele pe dalele unui mic peristil pe unde viorelele, găseau totuşi mijlocul să se furişeze. Prietenii noştri veneau să-şi ia cafeaua pe balustrada terasei, în cântul privighetorilor şi în zgomotul morilor de pe râu. Nopțile mele erau încântătoare. Aveam, la parter, o cameră mare, mobilată cu un pat mic de fier, un scaun şi o masă. Când prietenii plecau şi porțile erau încuiate, puteam, fără să tulbur somnul nimănui, să mă plimb prin grădina povârnită, să lucrez un ceas, să ies şi să intru, să număr stelele care se duceau să se culce, să salut soarele care se trezea, să îmbrățişez laolaltă orizontul larg şi câmpia vastă, să n-aud decât cântecul păsărilor sau strigătele bufnițelor, să mă cred, în sfârşit, în casa pustie a visurilor mele. Aici am refăcut ultima parte din *Leita,* pe care am mărit-o cu încă un volum. Este poate locul unde m-am crezut cel mai mult, pe drept sau pe nedrept, poetă.

A

Mă duceam din când în când la Bourges sau, mai curând, Everard venea din când în când la La Châtre.

Venea să ne consultăm asupra procesului, dar procesul era lucrul despre care vorbeam cel mai puțin.

Aveam capul plin de artă, Everard avea capul plin de politică, Planet îl avea totdeauna plin de idei sociale. Duteil şi malgaşu! făceau din toate astea un talmeş-balmeş de imaginație, de spirit, de divagație şi de veselie. Fieury discuta cu acel amestec de bun-simț şi de entuziasm care se înfruntau în creierul său, totodată pozitiv şi romantic. Ne eram prea

1 dragi unii altora pentru a nu ne certa cu violență.
I Ce violențe plăcute, întretăiate de duioase elanuri ale inimii şi de râsete homerice! Nu ne puteam câes-
' părți, uitam să dormim, şi în acele pretinse zile de
(' odihnă eram frânți de oboseală, dar eliberați de preaplinul imaginației şi de fervoarea republicană care
— Se îngrămădea în noi în orele de singurătate.

în sfârşit, insuportabilul meu proces fu adus la

- Bourges. Am pornit într-acolo, la începutul lui iulie, după ce m-am dus mai întâi să-mi văd fata, la
  Paris. Voiam să fiu sigură că, în caz de eşec, o puteam lua cu mine. În ceea ce-l privea pe Maurice, luasem toate precauțiile ca să-l iau mai târziu. Eram, în taină,
  : f mereu revoltată împotriva legii pe care o invocam pe față. Era ceva foarte ilogic, dar legea era mai tare decât mine, ea care, pentru a mă deposeda sau
- a-mi reda drepturile mele de mamă, mă silea să-mi.

înăbuş orice amintire conjugală mai duioasă sau să *f* văd aceste amintiri ultragiate şi dispreţuite în inima
1 soțului meu. Aceste drepturi materne, societatea le poate anula, şi, în general, face ca de să treacă înaintea drepturilor bărbatului. Natura nu acceptă însă astfel de hotărâri şi niciodată nu va putea fi convinsă o mamă că copiii nu sunt mai mult ai ei decât ai tatălui. Copiii nu se înşală nici ei câtuşi de puţin în această privinţă.

Ştiam că judecătorii din Bourges îmi erau potrivnici, îmbrobodiți printr-un sistem de poveşti fantastice. Debitate pe socoteala mea. Astfel, în ziua în care m-am arătat îmbrăcată ca toată lumea, prin oraş, acei dintre burghezii care nu se întâlniseră cu mine, îi întrebară pe cei care mă văzuseră dacă era adevărat că aveam pantaloni roşii şi pistoale la centură.

Domnul Dudevant vedea bine că procedase greşit
Cu plângerea sa. Fu sfătuit să pozeze într-un soț răvăşit de dragoste şi de gelozie. Era cam târziu, şi socot că a jucat foarte prost un rol pe care loialij tatea sa firească îl dezminţea. A fost îndemnat să vină seara sub ferestrele mele

şi la uşa mea ca pentru a-mi solicita, chipurile, o întrevedere tainică;
dar conştiinţa i s-a revoltat împotriva unei asemenea comedii şi, după ce s-a plimbat în lung şi-n lat câtăva vreme, pe stradă, l-am văzut cum a plecat râzând şi ridicând din: umeri. Avea perfectă dreptate.

Am primit ospitalitate la familia Tourangin, una dintre cele mai onorabile din oraş. Felix Tourangin, industriaş bogat şi aproape rudă cu familia Duteil, avea două fete, una măritată, alta majoră şi patru băieţi dintre care ultimii erau încă copii. Agasta şi
Soţul ei mă însoţiseră. Rollinat, Planet şi Papet ne urmaseră şi ei. Ceilalţi ni se alăturară în curând;
aveam deci tot Berry-ul meu drag lângă mine căci, începând din acest moment m-am ataşat de familia
Tourangin ca şi cum mi-aş fi petrecut toată viaţa acolo. Moş Felix mă numea fata lui, Elisa, un înger de bunătate şi o femeie de cel mai mare merit şi de cea mai minunată virtute, mă numea sora ei. Am devenit, împreună cu ea, mama micilor ei frăţiori. Alte neamuri ale lor veneau să ne vadă adesea şi-mi arătau cel mai afectuos interes, chiar şi domnul Mater, primul preşedinte, când procesul meu fu încheiat.
L-am văzut sosind, de asemenea, în ziua dezbaterilor, pe Emil Regnault, originar din Sancerre pe care-l iubisem ca pe un frate şi cu care eram supărată nu mai ştiu din pricina cărei discuţii urâte. Venea să-şi ceară iertare de greşelile pe care le şi uitasem.

Avocatul bărbatului meu, folosind sistemul adoptai, pledă, cum am mai spus înainte, invocând dragostea soţului meu pentru mine, şi, deşi se oferise să facă dovada peremptorie a crimelor mele, îmi ceru, cu generozitate, iertare pentru jignire. Everard făcu să reiasă, cu o minunată elocinţă, inconsecvenţa odioasă a unei asemenea logici. Dacă eram vinovată, trebuia să înceapă prin a mă respinge, iar dacă nu eram, nu trebuia să facă pe generosul. În orice caz, generozitatea era dificilă de acceptat după răzbunare. Tot edificiul dragostei căzu de altminteri în faţa probelor. El citi o

scrisoare din 1831 în care domnul Dudevant îmi scria: *„Mă voi duce la Paris;*
*nu voi veni la dumneata pentru că nu vreau să te deranjez, cum nu vreau ca nici dumneata să mă deranjezi pe mine**. Avocatul general citi şi altele în care satisfacţia faţă de absenţa mea era atât de dar exprimată, încât nu se putea invoca prea mult această tandreţe postumă care mi se oferea. Şi pentru ce se apăra domnul Dudevant de a nu mă fi iubit? Cu cât vorbea mai urât despre mine, cu atât putea fi mai repede acuzat. Dar a proclama în acelaşi timp şi afecţiunea, şi pretinsele cauze care mă socoteau nedemna, însemna să provoci în mintea tuturor bănuiala unui calcul interesat, de care el n-ar fi voit, fără îndoială, să fie învinuit.

Şi-a dat seama de asta, căci. Fără să mai aştepte judecata, a renunţat la apel şi Curtea, luând act de această renunţare, sentinţa tribunalului din La Châtre îşi avu din plin urmarea asupra restului vieţii mele.

Ajunseserăm deci la vechea înţelegere despre care discutasem la Nohant, şi pe care nenorocitele lui de nehotărâri m-au silit s-o validez după un an de lupte amare, inutile dacă el ar fi consimţit să nu-şi schimbe părerea.

I

Această veche înţelegere, care stătea deci la baza celei noi, îi atribuia sarcina de a plăti şi supraveghea educaţia lui Maurice la liceu. Din moment ce căzurăm

din nou de acord asupra acestui punct, nu mă mai temeam că voi fi despărţită de fiul meu. Dar aversiunea lui Maurice pentru liceu putea să revină, şi nu fără greutate m-am decis să nu am în această problemă rezerve. Everard, Duteil şi Rollinat îmi arătară că întregul pact trebuia să ducă la o împăcare a inimii şi a spiritului; că era onorabil din partea soţului meu să folosească o parte din venitul pe care eu i-l rezervasem, pentru a plăti cheltuielile educaţiei fiului său; că Maurice era sănătos, învăţa acceptabil şi părea obişnuit cu regimul liceului; că avea acum doisprezece ani şi că în câţiva ani direcţia ideilor sale şi alegerea carierei vor

aparține foarte puțin părinților săi şi foarte mult lui însuşi; că, în orice caz, pasiunea lui pentru mine nu trebuia să-mi inspire câtuşi de puțin nelinişte, şi că doamna Dudevant, baroana, nu-l va putea determâna să nu mă mai iubească sau să nu aibă încredere în mine. Erau rațiuni foarte bune, în fața cărora am cedat totuşi cu regret. Aveam presentimentul unei noi lupte. În zadar mi se spunea că educația în comun era necesară, folositoare şi trupului, şi spiritului; nu mi se părea să-i convină lui Maurice, şi nu mă înşelam. Am cedat, temându-mă să iau drept avertizare a instinctului matern o slăbiciune a inimii, periculoasă obiectului solicitudinei mele.
Domnul Dudevant nu părea a voi să ridice niciun fel de obiecțiune asupra felului în care Maurice îşi va petrece vacanța. Făgăduia să mi-l trimită pe Maurice de îndată ce ea. Va începe, şi se ținu de cuvânt.

Am îmbrățişat-o pe minunata Elisa şi familia acesteia, care mă iubiseră atât de mult de la prima vedere;
pe Agasta, care, în dimineața procesului meu s-a dus la biserică să se roage pentru mine, pe frumoşii copii ai casei şi pe bravii prieteni care mă înconjuraseră cu o solicitudine frățească. Am plecat la Nohant, unde m-am întors definitiv, cu Solange, în ziua
Sfintei Ana, patroana satului. S-a dansat sub ulmii cei mari, şi sunetul răguşit şi țipător al cimpoiului, atât de scump urechilor mele pe care mi le-a legă-
. Nat încă din copilărie, ar fi putut să-mi pară de bun augur.

XI

Călătorie în Elveția. — Doamna d'Angoult. — Salonul său de la 1 lotci de France. — Maurice se îmbolnăveşte. — Lupte şi necazuri. — îl aduc la Nohant. — Scrisoarea lui Pierret. —
Plec la Paris. — Mama, bolnavă. — Reluarea relațiilor mele cu ea după căsătoria mea. — Ultimele sale clipe. — Pierret. — Alerg după Maurice. — Alerg după Solange. — Subprefectura din Nerac. — Reîntoarcerea la Nohant. — Noi discuții. — Doi copii frumoşi pentru cincizeci de mii de franci. — Muncă, oboseală şi voință. — Tată şi mamă.

i

N-am dobândit totuşi nici cea mai mică îndestulare. Am intrat, dimpotrivă, nu pot s-o ascund, în mari încurcături; asta ca urmare a unui soi de gestiune pe care în multe privințe eram nevoită s-o schimb şi din cauza datoriilor care-mi fuseseră lăsate în sarcină, fara vreo despăgubire imediată. Dar aveam casa amintirilor mele pentru ca să adăpostesc în ea viitoarele amintiri ale copiilor mei. Avem oare dreptul să ținem atâta la aceste căsuțe pline de imagini plăcute sau austere, de istoria propriei noastre vieți scrisă pe toți pereții cu litere misterioase şi veşnice care, la fiecare tulburare a sufletului ne înconjoară cu emoții profunde sau cu superstiții copilăreşti? Nu ştiu; dar toți suntem făcuți la fel.

Viața e atât de scurtă, încât avem nevoie, pentru a o lua în serios, să-i triplăm noțiunea în noi înşine, adică să ne legăm existența de gândul la viața părinților care ne-au precedat şi la cea a copiilor care

! ne vor urma.

.'ân concluzie, n-am pus piciorul la Nohant cu, iluzia

; că el va fi o ultimă oaza. Simțeam că veneam aici cu o inimă agitată şi cu inteligența în acțiune.

Liszt se afla în Elveția şi-mă pofti să vin să petrec cât va timp alături de o persoană cu care îmi făcuse cunoştință şi pe care el o vedea adesea la

Geneva, unde ea se stabilise pentru o vreme. Această persoană era contesa d'Angoult, frumoasă, grațioasă, spirituală şi înzestrată, pe deasupra tuturor acestor

calități, cu o inteligență superioară. M-a poftit la ea într-un fel foarte amabil şi am privit această călătorie ca pe o diversiune utilă spiritului meu după dezgusturile vieții în care pătrunsesem. Era o foarte bună plimbare pentru copiii mei şi un mijloc de a-i i sustrage uimirii față de noua lor situație, îndepăr-

: tându-i de vorbe şi comentarii care, în acest prim moment de revoluție interioară, puteau să le ajungă la urechi. De îndată ce Maurice a intrat în vacanță,

am plecat la Geneva cu el, cu sora lui şi cu Ursule.

După două luni de alergături interesante şi de

I relații plăcute cu prietenii mei din Geneva, ne întoar-

I scrăm la Paris. Am petrecut câtva timp într-un hotel, căci mansarda mea de pe cheiul Malaquais fiind

, aproape ruinată, proprietarul şi-a expulzat locatarii pentru reparații urgente. Am părăsit această mansardă dragă, populată în întregime cu visele mele înşelate şi cu tristețile mele adânci, cu atât mai mult regret cu cât parterul, atelierul meu solitar, ieşit din dărâmături şi redevenit un apartament bogat, era ocupat de o femeie minunată, frumoasa ducesă de

Caylus, măritată a doua oară cu domnii! Louis de Rochemur. Aveau două fetițe minunate, şi acolo unde există copii e uşor. Să mă atragă cineva. Pe nesimțite, în ciuda sălbăticiei mele, m-am legat de ei printr-o simpatie adevărată inspirată şi împărtăşită. Îi vedeam deci foarte des, această vecinătate convenind obiceiurilor mele sedentare. N-aveam decât să cobor o scară. La ei l-am văzut prima oară pe domnul de

Lamartine. Aici l-am întâlnit şi pe domnul Berryer24.

La Hotel de France unde doamna d'Angoult mă hotărâse să locuiesc aproape de ea, condițiile de existență erau destul de plăcute. Ea primea mulți scriitori, artişti şi câțiva oameni de lume inteligenți. La ea sau prin ea am făcut cunoştință cu Eugene Sue, baronul d'Ekstein25, Chopin, Mickiewicz, Victor Schoelchers etc. Prietenii mei deveniră şi ai ei. Ea îi cunoştea la rândul ei pe Lamennais, Pierre Leroux,

Heinrich Heine etc. Salonul ei improvizat într-un han, era deci o reuniune de elită, pe care o prezida cu o grație minunantă şi unde se afla la înălțimea tuturor

---

[24] *Antaine Berryer* (1790—1868), orator al partidului legitimist, adversar al celui dc al doilea imperiu.

[25] *Ernst Eckslein,* poet şi ziarist german, autorul unor nuvele apreciate şi a unor romane dintre care amintim : *Themis* şi *Hu moresken.*

personalităților eminente prin vastitatea spiritului cât şi prin diversitatea însuşirilor sale poetice şi practice.

15 Povestea vieții mele, voi. III

Se făcea aici o muzică admirabilă şi, în pauză, puteai să te instruieşti ascultându-i pe ceilalți discutând.

Ea o vedea de asemenea pe doamna Marliani, prietena noastră comună, cap pasionat, inimă maternă, soartă nenorocită, pentru că prea a vrut să îngenunche viața reală în fața idealului şi exigențelor sensibilității sale.

Nu-i aici locul pentru o apreciere amănunțită a diverselor somități intelectuale pe care, începând din această epocă, am început mai mult sau mai puțin să le frecventez. Ar tremii să cuprind pe fiecare din de într-o sinteză, care s-ar abate prea mult, în acest moment, de la propria mea povestire. Aceasta, desigur, ar fi mult mai interesant, şi pentru mine însănii şi pentru alții; dar mă apropii de limita care mi-e fixată şi văcl că-mi rămân, dacă Dumnezeu mă va ține în viață, încă multe subiecte bogate pentru o muncă viitoare, şi poate pentru o carte mai bună.

N-aveam mijloace de a trăi la Paris şi nici nu simțeam gustul unei vieți atât de animate, dar am fost silită să petrec iarna aici.; Maurice se îmbolnăvi.

Regimul liceului, cu care în decurs de un an păru că se familiarizase, deveni dintr-o dată ucigător pentru el, şi, după mici indispoziții care nu păreau grave, doctorii băgară de seamă un început de hipertrofie a inimii. M-am grăbit să-l iau la mine; voise să-l duc la Nohant; domnul Dudevant, aflat atunci la Paris, se opuse; n-am vrut să lupt împotriva autorității paterne, indiferent de drepturile pe care aş fi putut să le invoc. Trebuia înainte de orice ca fiul meu să nu observe revolta. Nădăjduiam sa-l birui pe tatăl său prin blândețe şi să-l fac să vadă realitatea.

Acest lucru a fost foarte dificil pentru el şi îngrozitor de dureros pentru mine. Persoanele care au fericirea de a se bucura de o sănătate excelentă nu cred prea lesne în relele pe care nu le cunosc. I-am scris domnului Dudevant, l-am primit la mine, m-am dus eu la el, i l-am încredințat din când

în când pe Maurice pentru ca să-şi dea seama de boala sa; n-a voit sa audă nimic; credea într-o conspirație a dragostei materne excesive pentru a menaja slăbiciunea şi lenea copilăriei. Se înşela în mod crud. Am făcut, împotriva lacrimilor lui Maurice şi împotriva propriilor

mele coşmaruri, toate eforturile posibile. Vedeam bine că, supunându-se, copilul pierea. De altfel, directorul liceului refuza să-şi ia asupra lui răspunderea de a-l reprimi. Neîncrederea tatălui său agrava boala lui Maurice. Lucrul de care suferea cel mai'mult, el care nu mințise niciodată, era faptul de a fi bănuit de minciună. Fiecare reproş adresat nevolniciei sale, fiecare îndoială privitoare la realitatea bolii sale, înfigeau un ac în această inimă bolnavă. Boala se înrăutățea în mod sensibil, copilul nu mai avea somn;
era uneori atât de slăbit încât trebuia să-l duc pe brațe ca să-l culc. O consultație dată de Levrault, medicul liceului „Henric al IV-lea“, de Gaubert, Marjolin şi
Guersant (aceştia doi din urmă îmi erau necunoscuți şi nu puteau fi bănuiți de complezență) nu-l convinse pe domnul Dudevant. În sfârşit, după câteva săptămâni de groază şi de lacrimi, ne regăsirăm alături pentru totdeauna, copilul meu şi cu mine. Domnul Dudevant l-a ținut o noapte întreagă lângă el pentru a se convinge că delira şi avea febră. S-a convins atât de bine încât mi-a scris a doua zi de dimineața să vin degrabă să-l iau. Am alergat. Maurice, văzându-mă, a scos un strigăt, a sărit în picioarele goale pe dale, şi a venit să se agațe de mâna. Voia să plece, aşa desculț cum era.

Am pornit către Nohant de îndată ce i s-a mai potolit febra. Mi-era frică să-l lipsesc de îngrijirrile lui Gaubert care, la Paris, venea să-l vadă de trei ori pe zi; dar Gaubert mi-a poruncit să-l iau cu mine.
Copilul suferea de doxul ținutului natal. În visele sale agitate striga; „Nohant! Nohant \“ cu o voce sfâşietoare. Avea o idee fixă, credea că atâta timp cât nu se va afla acolo, tatăl său va veni să-l ia înapoi.

— Acest copil nu respiră decât prin dumneavoastră, îmi

spuse Gaubert, sunteți arborele vieții lui; dumneavoastră sunteți doctorul de care are nevoie.

Făcurăm drumul cu diligența, fără să călătorim toată ziua, împreună cu Solange. Maurice îşi recăpăta repede somnul şi pofta de mâncare; dar un reumatism acut în toate membrele şi dureri violente de cap îl copleşeau adesea. Petrecu restul iernii în camera mea, şi timp de şase luni nu ne părăsirăm unul pe celălalt nici măcar un ceas. Învățătura lui despre clasici trebui să fie întreruptă, nu putea fi vorba să continue studiile ce se făceau la liceu; ar fi însemnat să-i distrugem creierul.

Doamna d'Angoult veni să petreacă o parte a anului la mine. Liszt, Charles Didier, Alexandre Rey şi

Bocage veniră şi ei. Petrecurăm o vară minunată şi pianul marelui artist fu cea mai mare desfătare a noastră. Dar acestor zile însorite, consacrate lucrului liniştit şi lenevirilor plăcute, le urmară zile dureroase.

într-o zi, la masă, am primit o scrisoare de la Pierret care-mi scria: *„Mama dumitale s-a îmbolnăvit pe neaşteptate, şi foarte grav. Ea simte asta, şi groaza morții îi înrăutățeşte boala. Nu veniți decât peste câteva zile. Avem nevoie de acest răgaz ca s-o pregătim în ceea ce priveşte sosirea dumneavoastră ca de un lucru care nu este legat de boala ei. Scrieți ca şi cum n-ați şti nimic şi inventați un pretext ca să veniți la Paris.“*

A doua zi el îmi scrise:

„Mai întârziați un pic, ea bănuieşte ceva. Încă mai sperăm s-o salvăm”.

Doamna d'Angoult plecă în Italia. 1-1 încredințai pe Maurice lui Gustave Papet, care locuia la o jumătate de leghe de Nohant; pe Solange i-o lăsai dom-

nişoarei Rollinat, care se ocupa de educația ei la

Nohant, şi alergai la mama.

După ce m-am măritat, n-am mai avut motive de discuție cu ea, dar firea ei agitată n-a încetat să mă facă să sufăr. A venit la Nohant şi a luat-o de la capăt cu nedreptățile, cu

inexplicabilele sale susceptibilități împotriva celor mai inofensive persoane. Şi totuşi, " începând din acea vreme, în urma unor explicații serioase, am căpătat, în sfârşit, un ascendent asupra ei. De altfel, am iubit-o totdeauna cu multa dragoste, deşi rămăsese tot atât de ciudată. Renumele meu' literar producea asupra ei cele mai ciudate alternări de bucurie şi de mânie. Începea prin a citi criticile răuvoitoare ale anumitor jurnale şi insinuările lor perfide în ceea ce priveşte principiile şi moravurile mele. Convinsă repede că toate astea erau meritate, ea îmi scria sau alerga la mine pentru, a ma copleşi cu reproşuri, trimițându-mi sau arătându-mi adunătura de ocări, care, fără ea, n-ar fi ajuns niciodată la mine. O întrebam atunci dacă a citit lucra-r rea incriminată astfel. N-o citea niciodată înainte de a o condamna. Se apuca s-o citească după ce făgăduia că nici măcar n-o va deschide. Atunci, foarte repede, se entuziasma de opera mea, cu orbirea pe care numai o mamă oate s-o aibă, declara cartea minunată şi criticile infame; şi asta reîncepea cu fiecare nouă lucrare.

H

Aşa s-a manifestat în toate momentele din viața mea. Orice călătorie pe care aş fi întreprins-o, orice persoană bătrână sau tânără, bărbat sau femeie pe care ar fi întâlnit-o la mine, orice pălărie pe care mi-aş fi pus-o pe cap sau orice pantof pe care mi l-aş fi pus în picioare, era subiect de critică, o sâcâiala neîncetată care degenera în ceartă serioasă şi în reproşuri violente, dacă nu mă grăbeam, pentru a o satisface, să-i făgăduiesc că-mi voi schimba proiec-

tele, cunoştințele şi îmbrăcămintea după placul ei.
Nu riscam nimic, pentru că uita chiar a doua zi motivul necazului. Dar trebuia multă răbdare pentru a înfrunta, la fiecare întrevedere, un nou acces de mânie imposibil de prevăzut. Aveam răbdare, dar eram peste măsură de întristată de a nu-i mai putea regăsi spiritul fermecător şi elanurile ei de tandrețe după acele veşnice furtuni.

Locuia de mulți ani în bulevardul Poissonniere nr. 6, într-o

casă care a dispărut pentru a face loc
1 cantonului de la podul de fier. Trăia acolo aproape singura, neputând ține nici opt zile o servitoare. Micul ei apartament era totdeauna aranjat, curățit cu o grijă minuțioasă, împodobit cu flori şi strălucind de lumină sau de soare. Stătea acolo în toiul amiezii şi-şi ținea ferestrele deschise vara, în căldura, în praful şi în zgomotul de pe bulevard, neavând niciodată destul aerul Parisului în camera ei.

— În fundul sufletului sunt pariziană, spunea ea.
Tot ceea ce-i dezgustă pe alții la Paris, mie îmi place şi-mi este necesar. Nu mi-a fost niciodată nici prea frig, nici prea cald. Îmi plac mai mult copacii prăfuiți ai bulevardului şi şuvoaiele negre care-i spală decât toate pădurile voastre în care ți-e frică şi decât toate râurile voastre în care rişti să te îneci. Grădinile nu mă mai amuză, prea îmi amintesc de cimitire.
Tăcerea de la țară mă înfricoşează şi mă plictiseşte.
Parisul mă face să cred că sunt mereu în sărbătoare şi această mişcare pe care eu o iau drept veselie mă face să nu mai mă gândesc la nimic. Ştii bine că în ziua în care va trebui să cuget, voi muri.

Biata mamă, cugeta mult în ultimele ei zile!

Cu toate că mulți dintre prietenii mei, martori ai mâniilor sau ai răutăților sale împotriva mea, îmi reproşaseră că sunt prea slabă în fața ei, nu puteam să-mi înfrâng o vie emoție ori de câte ori mă duceam s-o văd.

Uneori treceam pe sub fereastra sa şi ardeam de nerăbdarea să mă duc sus s-o văd; pe urmă mă opream înfricoşată de potopul de ocări care poate că mă aştepta acolo; dar cedam aproape totdeauna şi când aveam tăria să rabd o săptămână fără s-o văd, plecam cu o tainică nerăbdare să ajung cât mai repede!
Eram atentă la lupta care se dădea în mine, când ajungeam la uşa casei sale. Uşa consta dintr-un grilaj mic care dădea pe o scară pe care trebuia să cobor. Jos locuia un negustor de ulcioare care îndeplinea, cred, slujba de portar, căci îmi

striga întotdeauna din fundul prăvăliei:

— E acasă, urcaţi!

Trebuia apoi să traversez o curticică şi să urc un etaj, pe urmă să merg de-a lungul unui culoar, după care urcam alte trei etaje. Drumul ăsta îmi dădea timp de cugetat, şi cugetarea mă apuca totdeauna în culoarul acela întunecat în care îmi spuneam: „Ia să vedem cu ce figură mă aşteaptă mama sus?... Buna sau rea? Surâzătoare sau răvăşită? Ce va mai inventa oare astăzi ca să se supere pe mine?“

Imi aminteam de primirea plăcută pe care ştia să mi-o facă atunci, când o surprindeam Într-o dispoziţie bună. Ce - strigăt plăcut de bucurie, ce privire strălucitoare, ce iubitor sărut matern! Pentru această exclamaţie, pentru această privire, pentru acest sărut, merita să înfrunt două ore de amărăciune. Atunci mă cuprindea nerăbdarea, scara mi se părea insuporabilă, o străbăteam dintr-o răsuflare; soseam mai mult emoţionată decât fără suflu şi inima îmi bătea să se rupă când trăgeam clopoţelul. Ascultam prin uşă şi-mi aflam repede soarta, căci atunci când mama era bine dispusă, recunoştea felul meu de a suna şi o auzeam strigând şi punând mâna pe clanţă:

— Ah, e Aurore a mea!

Dacă însă avea gânduri negre, nu recunoştea felul meu de a suna, sau nevoind să arate că l-ar fi recunoscut, striga:

— Cine-i acolo?

Acest „Cine-i acolo?“ îmi cădea ca o piatră pe piept şi trebuia să treacă uneori un oarecare’ timp înainte ca ea să se explice sau să se liniştească. În sfârşit, când îi smulgeam un surâs sau când Pierreî sosea bine dispus ca să mă susţină, explicaţia violentă se schimba în veselie şi plecam să mâncăm la restaurant şi să petrecem seara la teatru. Ea numea asta o partidă de plăcere şi se distra ca în tinereţe. Era atunci atât de fermecătoare, încât nu-ţi rămânea decât să uiţi totul.

în unele zile era însă imposibil să te înţelegi cu ea. Asta se întâmpla câteodată chiar în zilele în care mă primise cu cel mai cald surâs, în care sunetul clopoţelului îi smulsese cele

mai duioase cuvinte. Se străduia să mă rețină ca să mă ironizeze şi cum vedeam apropiindu-se furtuna mă eschivam obosită şi supărată, coborând întreaga scară cu tot atâta nerăbdare cu câtă o urcasem.

Pentru a vă face o idee despre aceste certuri ciudate provocate de ea, îmi va fi de ajuns s-o povestesc pe aceasta care dovedeşte, printre atâtea altele, cât de puțin îi era de părtaşă inima la aceste călătorii ale imaginației sale.

Aveam la mână o brățară din părul lui Maurice, blond, mătăsos, în sfârşit de o culoare şi de o finețe care te făcea să nu te îndoieşti că ar fi aparținut unui copilaş. Tocmai atunci fusese executat pe eşafod un oarecare Alibaud şi mama auzise spunându-se că ar fi avut părul lung. Nu l-am văzut niciodată pe Alibaud, am auzit spunându-se că ar fi fost foarte brun; dar uite că biata mea mamă, care avea capul plin de aceasta aramă, îşi închipui ca brățara era din părul lui!

— Dovada, îmi spuse ea, este că prietenul tău
Charles Ledru a pledat în apărarea asasinului…

în acea epocă nu-l cunoşteam pe Charles Ledru.
nici chiar din vedere, dar n-am putut în niciun chip să-i schimb mamei părerea. Vroia să mă facă să arunc în foc această brățară dragă care cuprindea tot părul bogat şi auriu al lui Maurice şi cu care ca mă văzuse de zece ori la mână fără să bage de seamă. Am fost obligată să plec pentru a o împiedica să mi-o smulgă. Plecam adesea râzând; dar deşi râdeam, simțeam cum lacrimi mari îmi curgeau pe obraji. Nu puteam să mă obişnuiesc s-o văd nervoasă şi nenorocită în acele momente în care mă duceam să-mi deschid inima; inima mea, adesea rănită de vreo amărăciune tainică pe care ea n-ar fi ştiut probabil s-o înțeleagă, dar pe care o oră de dragoste maternă ar fi putut să mi-o risipească.

Prima scrisoare pe care am scris-o, când am luat hotărârea să lupt pe cale judiciară împotriva soțului meu, ei i-am adresat-o. Elanul ei față de mine fu atunci spontan, complet şi nu se mai dezminți. În călătoriile pe care le-am făcut la Paris în timpul procesului, am găsit-o totdeauna perfectă.

Deci, de aproape doi ani mama redevenise pentru mine ceea ce fusese în copilăria mea. Îşi îndreptase un pic sâcâielile către Maurice, pe care ar fi vrut să-l călăuzească după placul ei, darcare rezista mai mult decât aş fi vrut eu. Ea însă îl adora, oricum, şi eu aveam nevoie s-o văd continuând aceste mici trăsnăi față de altcineva ca să nu mă neliniştesc de această plăcută schimbare în comportarea ei față de mine. Erau momente în care îi spuneam lui Pierret:

— Mama e adorabilă acum, dar mi se pare mai puțin vioaie şi mai puțin veselă… Eşti sigur că nu-i bolnavă?

— O, nu! îmi răspundea el. E sănătoasă tun. A
depăşit, în sfârşit, vârsta ia care te mai resimți de pe urma unei mari crize, şi în momentul de față iat-o cum era în tinerețe, la fel de binevoitoare şi aproape la fel de frumoasă.

Acesta era adevărul. Când era aranjată — şi se îmbrăca minunat — o priveai trecând pe bulevard, izbit de perfecțiunea trăsăturilor sale şi nu ştiai ce vârstă să-i dai.

în momentul în care, chemată de această veste a morții ei apropiate, soseam la Paris, la sfârşitul lui iulie, ultimele ştiri în privința sănătății sale mi-au dat totuşi o mare speranță. Alerg, cobor scara din bulevard şi sunt oprita de negustorul de ulcioare care-mi spune:

— Doamna Dupin nu mai e aici!

Am crezut că acesta era un fel de a-mi anunța moartea ei şi fereastra deschisă pe care o luasem ca pe o veste bună îmi reveni în. Minte ca un semn ai unei despărțiri veşnice.

— Liniştiți-vă, îmi spuse omul. Nu se simte mai rău. A vrut să fie internată într-un sanatoriu ca să aibă mai puțin zgomot şi o grădină. Domnul Pierret v-o fi scris despre asta…

Scrisoarea lui Pierret nu-mi parvenise. Alerg la adresa care mi se indicase, imaginându-mi că o voi găsi pe mama în convalescență, pentru că fusese preocupată de bucuria unei grădini.

O găsesc într-o odăiță înspăimântătoare, fără aer, culcată pe un pat mizerabil şi atât de schimbată încât mi-a fost greu s-o recunosc. Părea de o sută de ani.
şi-a aruncat brațele în jurul gâtului meu, spunându-mi:

— Ah, iată-mă salvată! îmi dai viață…

Sora mea Caroline, care se afla lângă ea, îmi explică în şoaptă că alegerea acestui cumplit domiciliu era o toană de bolnav şi nu o necesitate. Biata noastră mamă, imaginându-şi în orele de mare febră că era înconjurată de hoți, ascundea o pungă cu bani sub pernă şi nu voia să locuiască într-o cameră mai bună de teama să nu redeştepte bănuielile acestor tâlhari imaginari.

A trebuit pe moment să-i fac pe plac; dar puțin câte puțin am triumfat. Sanatoriul era frumos şi vast.

Am închiriat cel mai bun apartament care dădea spre grădină şi chiar a doua zi de dimineață a consimțit să fie transportată acolo. I l-am adus pe dragul meu Gaubert, al cărui chip blând şi simpatic îi plăcu şi care a izbutit s-o convingă să-i urmeze prescripțiile. Dar după aceea el mă conduse în grădinăşi-mi spuse:

— Nu-ți face iluzii, nu poate să se mai vindece, ficatul îi este aproape distrus. Criza durerilor atroce a trecut. Va muri fără să sufere. Nu poți decât să întârzii puțin momentul fatal prin cuvinte de încurajare. Cât despre îngrijirile fizice fă absolut tot ceea ce va voi ea. N-are puterea să vrea ceva care să-i fie vătămător. Rolul meu este să-i prescriu lucruri neînsemnatei şi să am aerul că contez pe eficacitate.

E impresionabilă ca un copil. Fă-o să fie preocupată de nădejdea unei vindecări apropiate. Ca să se stingă încet şi fără să-şi dea seama…

Apoi adăugă cu seninătatea lui obişnuită, el care era de asemenea atins* de moarte şi care ştia foarte bine acest lucru, cu toate că îl ascundea cu pioşenie prietenilor săi: „… Nu-i un rău să mori.”

Am prevenit-o pe sora mea şi n-am mai avut decât un gând; acela de a adormi temerile bietei n-oastre mame. Într-o zi voi să se ridice şi să iasă.

— E periculos, ne spuse Gaubert, poate să moară în brațele dumneavoastră. Dar ca să-i țineți trupul într-o inactivitate pe care spiritul nu poate s-o accepte esteşi mai periculos. Faceți deci cum vrea ea.

O îmbrăcarăm pe biata noastră mamă şi o aşezarăm într-o trăsură închiriată. Acolo se reînsufleți datorită sentimentului vieții care pulsa în jurul ei.

— Ce frumoase sunt, ne spunea ea, aceste trăsuri care fac zgomot, aceşti cai care aleargă, aceste femei minunat îmbrăcate... Acest soare, acest praf de aur i
Nu poți să mori în mijlocul tuturor acestora. Nu!
în Paris nu se moare!

Ochiul îi era încă sclipitor şi vocea puternică. Dar apropiindu-se de Arcul de Triumf, ne spuse, redevenind palidă ca o moartă:

— Nu mai mergem până acolo! E de-ajuns!

Ne-am înspăimântat, părea gata să-şi dea ultima suflare. Am oprit trăsura. Bolnava s-a reînsuflețit.

— Să ne întoarcem, îmi spuse ea. În altă zi vom merge până la Bois de Boulogne.

A ieşit astfel la plimbare de mai multe ori. Slăbea văzând cu ochii, dar teama de moarte îi dispăruse.
Nopțile-i erau rele şi tulburate de fierbințeli şi de delir: dar ziua, părea că renaşte. Dorea să mănânce tic toate; sora mea se nelinişti de fanteziile sale şi mă tot bombănea că-i aduceam tot ce cerea. O certam că se gândeşte s-o contrazică şi se potolea văzând-o pe biata mamă, înconjurată de fructe şi de dulciuri, cât se bucura de tare privindu-le, atingându-le şi spunând:

— Voi gusta din de imediat!

Nici gând să le guste. Se bucura doar privindu-le.

O coboram în grădină şi acolo, pe un fotoliu, la
«oare, cădea în reverie, şi chiar în meditație. Într-o
zi aşteptă să fie singură cu mine pentru a-mi spune l. I ce se gândea:

— Sora ta este evlavioasă, eu nujmai sunt rftuşi de puțin de când mi-am dat seama că voi muri. Nu vreau să văd mutra nici unui preot, înțelegi? Vreau, dacă trebuie să plec, ca totul să fie vesel în jurul meu. La urma urmelor pentru ce să ml tem ca mă voi afla în fața lui Dumnezeu? L-am iubit întotdeauna. Şi adăugă cu o vioiciune naivă: Poate să-mi

reproşeze ce-o vrea, dar nu că nu l-aş fi iubit, nu-l cred în stare de asta.

Soarta care mă urmărea fără cruțare, nu mj-a îngăduit s-o îngrijesc şi s-o consolez pe mama fără luptă şi fără necazuri. Fratele meu care acționa în felul cel mai ciudat şi cel mai de necrezut, îmi scrise:

„Te avertizez că bărbatu-tău va pleca la Nohant ca să ți-l ia pe Maurice. Nu mă trăda, nu vreau să mă cert cu el. Dar cred că e de datoria mea să te pun în curent cu proiectele sale. Numai tu eşti cea care ştii dacă fiul tău este într-adevăr prea slab ca să reintre la liceu.“

Sigur că Maurice era departe de a fi în stare să reintre la liceu şi mă temeam pentru nervii săi zdruncinați, de efectul unei surprize dureroase şi de o explicație violentă cu tatăl său.

Pe de alta parte, n-o puteam părăsi nici pe mama.

Unul dintre prietenii mei luă diligența, alergă la Ars, şi-l luă cu el pe Maurice, la Fontainbleau, unde m-am dus apoi să-l instalez sub un nume fals, la un han.

Prietenul care-l aduse acolo, se angaja să rămână cu el în timp ce eu mă reîntorceam la maică-mea.

Am sosit la sanatoriu la ora şapte dimineața. Ca să câştig timp am călătorit toată noaptea. Am văzut fereastra deschisă. Mi-am amintit-o pe cea din bulevard şi am simțit dintr-o dată că totul se sfârşise.

Cu două zile înainte o îmbrățişasem pe mama pentru ultima oară şi ea îmi spusese:

— Mă simt foarte bine. A început să-mi placă la î îar?' Lucru pe care nu-l puteam suferi. Asta s-a

I întâmplat datorită faptului că am tot colorat nişte litografii ca să mă mai distrez. Ultima era o vedere frumoasă din Elveția, cu copaci, munți, vile, vaci şi

I cascade. Imaginea asta îmi revine mereu şi o văd f mult maj frumoasă decât era. O vad chiar mult mai

I frumoasă decât însăşi natura. Când închid ochii văd

1 peisaie despre care tu habar n-ai şi pe care n-ai putea să

le descrii, e prea frumos, prea măreț. Şi
i totul se schimbă în fiecare minut pentru a deveni h şi mai frumos. Va trebui să merg la Nohant să fac
grote şi cascade în pădurice. Acum, când Nohantul
: e numai al tău, ma voi simți bine acolo. Pleci peste cincisprezece zile, nu-i aşa? Ei bine, vreau să merg şi eu cu tine...

în acea zi era o căldură copleşitoare, şi Gaubert ne spusese:

— Faceți în aşa fel încât să nu iasă la plimbare.
Căldura sporind, m-am prefăcut că mă duc să caut o trăsură şi m-am reîntors, spunând că era imposibil
1 să găsesc vreuna.

— La urma urmelor, mi-e egal! spuse ea. Mi-e atât de bine încât nu simt dorința să mă deranjez.
Du-te să-l vezi pe Maurice. Când te vei întoarce sunt

— Sigură că mă vei găsi vindecată.

A doua zi, era perfect liniştită. La ora cinci după-amiază îi spuse surorii mele:

— Piatănă-mă, aş vrea să fiu pieptănată frumos.
Se privi în oglindă, surâse. Scăpă oglinda din mână şi sufletul său îşi luă zborul. Gaubert îmi scrise de îndată, dar eu m-am încrucişat pe drum cu scrisoarea lui. Soseam pentru a o afla în sfârşit vindecată de cumplita oboseală şi de cruda povară de a trăi în această lume.

Pierret nu plânse. Ca şi Deschartres pe patul morții bunicii mele, părea să nu înțeleagă că ne-am putea despărți pentru totdeauna. O însoți a doua zi la.
cimitir şi reveni râzând în hohote. Apoi încetă brusc să mai râdă şi izbucni în lacrimi.

Bietul, minunatul Pierret! Nu s-a consolat niciodată. Se reîntoarse la „Calul bălan”, la berea şi la pipa sa. Fu întotdeauna vesel, năuc, zgomotos. Venj să mă vadă la Nohant în anul următor. În aparență era acelaşi Pierret. Dar dintr-odată îmi spunea:

— Să vorbim puțin despre mama dumitale! îți aminteşti...

Şi atunci îşi rememora toate amănuntele vieții ei, toa’te

ciudățeniile caracterului, toate predispozițiile la supărare a căror victimă nesilită de nimeni fusese, cita cuvinte de-ale ei, își amintea inflexiunile yocii sale, râdea din toată inima; apoi își lua pălăria și pleca făcând vreo glumă. Îl urmăream de aproape văzându-l atât de surescitat și îl găseam plângând în vreun colț al grădinii.,

După moartea mamei, m-am reîntors la Fontainebleau unde am petrecut câteva zile cu Maurice. Se simțea bine, căldura îi potolise reumatismul. Gaubert, care veni să-l vadă, nu-l găsi totuși vindecat. Inima îi bătea încă neregulat. Trebuia continuat regimul, exercițiile de gimnastică și se cuvenea să nu-și obosească prea mult mintea. Ne sculam cu noaptea în cap și o porneam pe cai mici, de închiriat, numai noî doi, sa descoperim acea minunată pădure, plină de priveliști neașteptate, de o vegetație variată, flori splendide și fluturi minunați pentru tânărul meu naturalist, care avea voie să se ocupe cu fel de feî de observații și cu vânătoarea până ce-și putea relua învățătura. Avea o înclinație deosebită pentru științele naturii și pentru desen încă de când era mic. Sa se bucure de natură în felul în care știa el să se bucure constituia un leac sigur împotriva plictiselii pricinuită de o inactivitate forțată.

Dar de abia îmi revenisem din spaima care mă încercase, că mă cuprinse o nouă teamă. Domnul Dudevant fusese în Berry, și, negăsindu-l pe Maurice, o luase pe Solange.

Cum a putut să-și imagineze că-l luasem intenționat pe Maurice ca să-i joc lui o festă? Nu voiam să-l ascund decât atâta cât ar fi fost necesar ca să-i treacă proasta dispoziție pe care mi-o semnalase fratele meu. Speram mereu să ajung la ceea ce am și ajuns mai târziu, adică să mă înțeleg cu el în ceea ce era avantajos, necesar situației și sănătății fiului nostru. În loc să se fi dus în Berry ca să-l ia în absența mea, n-avea decât să mi-l fi cerut cinstit, pe față și l-aș fi supus pe copil controlului unor medici aleși de el ca să se convingă că nu-l putea încă trimite la liceu.

Neliniștea și spaima mea în legătură cu sănătatea acestui copil au fost socotite de el drept răzbunare din parte-mi și

ochii lui orbiți de mânie n-au văzut în asta decât dorința de a-l răni. Când sufletul este înăcrit se crede îndreptățit să făptuiască greşeli pe care presupune că le fac alții.

- Domnul Dudevant nu şi-a manifestat niciodată nici cea mai mică dorință de a o avea pe Solange lângă el. Avea chiar obiceiul să spună:

— Nu mă amestec în educația fetelor, nu mă pricep la aşa ceva…

Se pricepea oare mai bine în educația băieților?

Nu, avea o voință prea rigidă ca să poată suporta inconsecvențele fără număr, moleşelile şi elanurile copilăriei. Nu i-a plăcut niciodată contradicția şi ce înseamnă un copil dacă nu o contradicție permanentă a tuturor prevederilor şi intențiilor paterne? De altfel instinctele sale militare îl împiedicau să se

amuze de toate acele manifestări ale copilăriei carşpar plicticoase şi de nesuportat oricărei alte persoane în afară de mama sa.

Nutrea deci ideea să facă din fiul său mai întâi un elev supus şi sârguincios, iar mai apoi un militar docil ca şi el; luându-mi-o pe Solange n-avusese altă intenție, mi-a spus-o el însuşi mai târziu, decât sa-mi facă şicane.

Ar fi trebuit să bănuiesc eu singură asta şi să mă liniştesc; dar, răpirea, datorită împrejurărilor destul de dramatice în care se desfăşurase, luă în sufletul meu un aspect sfâşietor. Guvernanta fusese bătută, şi biata micuță, înspăimântată, văzându-se dusă cu forța, scosese nişte țipete care alarmaseră şi consternaseră toată casa. Nu-i spusesem niciodată fetiței ceva urâț despre tatăl ei aşa cum pretindea el. În timpul luptei cu Marie-Louise Rollinat şi cu doamna Rollinat-mama, care se afla acolo, copila căzuse în genunchi în fața tatălui ei strigând:

— Te iubesc, tată, te iubesc, dar nu mă lua cu tine!

Scrisorile care-mi istoriseau această nouă aventură mi-au provocat febră. Am alergat la Paris, l-am încredințat pe Maurice prietenului meu, domnul Louis

Viardot, apoi m-am dus să-l caut pe ministru. Eram însoțită de un alt prieten şi de secretarul avocatului meu, domnul Vin’eent, un minunat bărbat tânăr plin de inimă şi de zel, astăzi avocat cu renume. Am plecat cu trăsura de poştă, alergând zi şi noapte până la
Guillery. În timpul acestor două zile de pregătiri, ministrul, domnul Barthe, avusese amabilitatea să telegrafieze peste tot, aflând astfel unde-mi era fata.

fift

Doamna Dudevant murise cu o lună înainte. Nu-!
putuse frustra pe soțul meu de moştenirea lăsată de tatăl lui. Acesta moştenise, în afară de pământul de la Guillery în stăpânirea căruia şi intrase, şi o duzină de procese nerezolvate. Deie Dumnezeu ca această femeie nenorocită să se odihnească în pace! A fost foarte vinovată față de mine, mai mult decât o pot spune. Dar, să-i iertăm pe cei morți. Poate că, murind, devin mai buni într-o lume care se presupune a fi mai bună. Dacă resentimentele mele îndreptățite îi vor îngreuna pătrunderea într-o Astfel de lume, strig încă odată: — Deschide-i, Doamne!

Am sosit la Nerac, am alergat la subprefectul Haussmann, astăzi prefect de Sena.. Nu-mi amintesc dacă era atunci cumnat cu demnul meu prieten, domnul
Artaud. Acesta din urmă s-a căsătorit eu sora lui.

I Ştiu că m-am dus la el să-i cer ajutor şi protecție şi că el s-a urcat imediat în trăsura mea ca să se ducă la Guillery, că mi-a adus fata fără zgomot şi fără ceartă şi că ne-a poftit, pe mine şi pe tovarăşii mei de călătorie la subprefectură, că nu ne-a lăsat să ne întoarcem la han şi nici să plecăm înainte de a ne odihni două zile în care ne-am plimbat cu barca pe frumosul râu din Baise şi, pe jos, de-a lungul malurilor sale, pe unde se spune că şi-ar fi plimbat iubi-
rea Florette şi Henric al IV-lea. M-a poftit la masa alături de prieteni vechi pe care am fost bucuroasă să-i regăsesc şi-mi amintesc că s-a discutat multă filosofie, teren neutru în comparație cu cel al politicii asupra căreia

tânărul prefect nu s-a arătat de acord cu noi. Era un spirit serios, avid să desbată şi să adâncească problema generală; dar o minunată cunoaştere a uzanțelor îl împiedica să ridice vreo chestiune mai delicată.

îmi amintesc de asemenea ca eram atât de puțin versată în filosofia modernă a acestei epoci, încât ascultam fără să pot rosti un singur cuvânt şi că la înapoiere i-am spus celui care mă însoțea pe drum.:

— Ați discutat cu domnul Haussmann despre lucruri pe care nu le înțeleg câtuşi de puțin. N-am, în ceea ce priveşte prezentul, decât sentimente şi instincte.

Ştiința ideilor moderne are formule 'care-mi sunt străine şi pe care nu le voi învăța, probabil, niciodată.
E şi prea târziu… Aparțin, cu spiritul, unei generați'
care şi-a trăit traiul.

El mă asigură că mă înşelam şi că atunci când voi începe să fac parte dintr-un anumit cerc nu-l voi mai putea părăsi. Asta m-a pus pe gânduri şi mi-am spus în sinea mea că trebuia să mă preocup într-o oarecare măsură şi de această disciplină.

Opt luni se scurseră până să-mi recapăt liniştea necesară acestui gen de studii.

Moştenind un venit de o mie două sute de franci şi care-urma să. Sporească în curând, dublându-se, nu mi se păru drept ca domnul Dudevant să continue să se bucure de jumătate din venitul meu. El judeca însă altfel, aşa că a trebuit din nou să discutăm.
Nu m-aş fi străduit atâta pentru o chestiune de bani dacă aş fi fost sigură că aveam de ajuns pentru educația celor doi copii ai mei. Dar munca literară este atât de ipotetică, încât nu voiam ca existența lor să depindă de şansele acestei meserii: falimentul editorilor, falimentul succesului sau al sănătății. Voiam să-l determin pe soțul meu să nu se mai ocupe de
Maurice, şi el'păru dispus să facă asta. Pentru că se credea prea strâmtorat ca să-i plătească întreținerea, i-am propus să fac eu asta şi el a acceptat, în sfârşit, această soluție printr-

un contract definitiv, în 1833.
Mi-a cerut cincizeci de mii de franci în schimbul cărora îmi înapoia drepturile de proprietate asupra palatului din Narboane, patrimoniul tatălui meu, şi-mi acorda libertatea cea mai prețioasă: aceea de a-i păstra şi de a-i îndruma pe cei doi copii ai mei aşa cum aş fi vrut eu. Am vândut titlul de rentă care constituise, în parte, venitul mamei; am semnat apoi acest schimb, încântați şi unul şi altul de afacerea făcută26.
Cât despre bani, ai mei nu valorau mare lucru. Palatul din Narbonne, casă istorică foarte veche, fusese îngrijit şi reparat atât de puțin, încât a trebuit să cheltuiesc aproape o sulă de mii de franci ca să-l refac. Am lucrat zece ani ca să plătesc această sumă, ca să fac din casa asta zestrea fetei mele.

Dar, în toiul marilor încurcături pe care mi le pricinuiau micile mele proprietăți, nu mi-am pierdut curajul. Am devenit în acelaşi timp şi tatăl şi mama familiei. Când moştenirea nu ajunge, pricinuieşte multă oboseală şi griji familiei, mai ales când mai trebuie să şi prestezi o meserie care-ți răpeşte tot timpul cum este cea a scrisului. Nu ştiu ce-aş fi devenit dacă n-aş fi avut pe lângă* însuşirea de a lucra noaptea şi dragostea față de arta mea care mă însuflețea în toate împrejurările. Am început s-o iubesc în ziua în care ea a devenit pentru mine nu numai o necesitate persanală, ci şi o datorie austeră.
Nu numai că m-a consolat', dar m-a sustras necazurilor şi m-a smuls multor altor neplăceri.

Dar ce preocupări diverse pentru un cap fără resurse prea variate cum era capul meu! Respectul față de artă, obligațiile de onoare, grija morală şi fizică față de copiii care trec totdeauna pe primul plan, mărunțişurile casei, datoriile față de prieteni, sprijin, bunăvoință! Cât de scurte îți par zilele când te străduieşti să înlături dezordinea din familie, din

---

[26] începînd din această vreme, noi n-am mai fost în relaţii bune.
A mai venit la Nohant doar pentru căsătoria fetei mele (n.a.).

casă, din afaceri, din creier! Am făcut cum a fost mai bine, am făcut ceea ce poate să facă o voința fermă şi o credință hotărâtă. N-am fost favorizată de o constituție dintr-acelea minunate care fac totul fără efort şi care trec fără greutate de la capul unui copil bolnav la o consultație juridică, şi de la un capitoi de roman la un registru de contabilitate. Mi-a fost deci de zece, de o sută de ori mai greu decât s-a părut. Timp de mulți ani n-am dormit decât patru ore pe noapte. Timp de alți mulți ani am luptat împotriva unor migrene atât de cumplite, încât cădeam leşinată peste hârțoagele mele şi totuşi lucrurile n-au mers întotdeauna aşa cum ar fi dorit zelul şi devotamentul meu.

De unde trag concluzia că măritişul trebuie să devină cât mai trainic posibil; căci nu-i deloc uşor să Conduci o barcă atât de fragilă cum e cea a unei familii, pe valurile îndărătnice ale societății noastre, atunci, când bărbatul şi femeia, tatăl şi mama în ioc să fie alături seo despart şi-şi limitează sarcinile care le revin.

Numai că trăinicia căsătoriei nu este posibilă decât dacă această căsătorie e nesilită, iar ca să fie nesilita trebuie să fie posibilă.

Dacă pentru a ieşi din acest cerc vicios veți găsi dumneavoastră altceva decât sfânta egalitate în drepturi dintre bărbat şi femeie, veți face o frumoasă descoperire…

Xil

Moartea lui Armând Carrel, — Domnul Emile de Girardin. —
Rezumat asupra lui Everard, — Plecarea spre Majorca. — Frederic Chopin. — Mmăstir, ? a din Valdemosa. — Preludiile. — Zi de ploaie. — Marsilia. — Boarul Cauyââres. — Cursa pe mare până la Genua. — întoarcerea la Nohant. — Maurice bolnav şi vindecat. — 12 mai 1839. — Armând Barbes. — Greşeala şi desăvârşirea sa.

Două împrejurări îmi poartă gâudul, în acest loc al povestirii mele, la doi dintre cei mai remarcabili oameni ai vremii noastre. Aceste două împrejurări sunt: mai întâi, moartea lui Carrel, care avu loc aproape în aceeaşi zi cu

procesul meu, la Bourges, în 1836 şi problema căsătoriei pe care am atins-o

i în treacăt în legătură cu propria mea poveste. Al doilea, domnul Emile Girardin. Domnul de Girarăm, jurnalistul, domnul de Girardin legislatorul —
să spun domnul de Girardin politicianul şi filozoful? Titlul de jurnalist le cuprinde poate pe toate celelalte.

Pâr. A în ziua aceea, secolul al XIX-lea avu doi mari jurnalişti: Armând Carrel şi Emile de Girardin-
Printr-o misterioasă şi sfrşietoare fatalitate unul l-a ucis pe celălalt şt, lucru şi mai izbitor încă, învingătorul acestei lupte deplorabile, pe atunci tânăr şi în aparență inferior celui învins, din punct de vedere al talentului, a ajuns să-l întreacă prin importanța progresului ce se realizase în ideile generale ale epocii şi la care el însuşi participase. Daca acest Carrel ar fi trăit, ar fi suportat oare legea acestui progres? Să sperăm că da; dar să fim nepărtinitori şi să mărturisim că, dacă ar fi rămas ceea ce fusese în ajunul morții sale, ni s-ar fi părut, vorbesc de cei care văd la fel ca mine, ciudat de înapoiat.

Emile de Girardin nu s-a oprit din drumul său, deşi a părut astfel, deşi a fost poate târât de curente contradictorii în ceea ce priveşte unele elanuri ale ascensiunii sale. Asta s-a petrecut de o asemenea manieră, încât, fără a debita o enormitate, nici a căuta un paradox, s-ar părea că se întrevede o hotărâre de neînțeles a însăşi providenței, nu în această întâmplare dureroasă şi veşnic regretabilă, a morții lui Carrel, ci în faptul că această moştenire a geniului său revenea tocmai adversarului său consternat.

Care ar fi fost rolul îui Carrel în 1848? întrebarea asta ne-am pus-o adesea în acea epocă. Amintirile mele mi-l reprezentau ca pe duşmanul înnăscut al socialismului. Amintirileprietenilor mei le combateau pe ale mele şi concluzia discuțiilor noastre era ca, având o inimă mare, ar fi putut fi luminat de vreo lumină mare.

Sigur e însă că în 1847 Emile Girardin ajunsese în ceea ce priveşte transformarea săvârşită în ultimii zece ani în unele

spirite şi într-al său propriu, ceea ce fusese Armând Carrel cu zece ani mai înainte. Până atunci, l-a depăşit nu l-a depăşit, dar atunci l-a lăsat net în urmă.

Paralela pe care vreau s-o stabilesc aici între aceste două caractere atât de opuse în ceea ce priveşte

246

instinctele şi între aceste două tdlente atât de diferita în felurile lor de a fi, este foarte utilă. E un fel de apropiere care mă impresionează, care m-a mişca®
adesea, şi care mi se pare determinată de fatalitatea b situaţiilor.

Carrel, sub Republică, s-ar fi pronunţat pentru preşedinţie, dacă nu şi-ar fi schimbat ideile! Carreî ar fi putut fi preşedintele Republicii. Domnul de
Girardin ar fi susţinut, probabil, un alt candidat j dar nu problema preşedinţiei i-ar fi dezbinat.

Până atunci, fără să se bage de seamă, domnul de
Girardin nu mersese mai departe decât Carrel; dar nimeni din rândurile noastre nu băgase de seamă ca domnul Carrel nu mersese mai departe decât domnul
Girardin.

Nu l-am cunoscut în mod deosebit pe Carrel. Nu j i-am vorbit niciodată, deşi l-am întâlnit adesea;
dar îmi voi aminti toată viaţa o oră de conversaţie dintre Everard şi el, la care am asistat fără să mă vadă. Citeam în pervazul unei ferestre, draperia căzuse de la sine, peste mine, când a intrat el. Vorbiră despre popor. Fusei năucită. Carrel n-avea noţiunea progresului! Nu erau de acord. Everard îl influenţă, apoi, la rândul său, fu influenţat de el. Cel mai slab îl antrenează pe cel mai tare, asta se întâmplă adesea.

După ce parcursese atâtea orizonturi în ziua aceea,

- Everard a revenit, în 1847, ca să se închidă în orizontul limitat al lui Carrel.

Văzând aceste fluctuaţii ale marilor spirite, partizanii se alarmară, se mirară sau se indignară. Cei mai nerăbdători strigară că asta înseamnă abandonarea cauzei, trădare. Ultimele zile ale lui Carreî fură chinuite de aceste nedreptăţi.

Everard luă atitudine şi luptă până la capăt împotriva acestor bănuieli amare. Domnul de Girardin, şi mai acuzat, şi mai insultat, şi mai urât încă decât el, de către toata

247,

bisericuţele partidelor, a rămas singurul în picioare.

El este astăzi, în Franţa, campionul celor mai îndrăzneţe şi mai generoase teorii despre libertate. Aşa a voit soarta, înzestrându-l cu o putere superioară celor a adversarilor săi.

Dar să revenim la Everard. Se scurseseră trei ani de când Everard căpătase, asupra spiritului meu o mare influenţă morală. A pierdut-o din pricini pe care n-am aşteptat, până în aceasta zi, să le uit.

A uita este cuvântul potrivit, căci limpezimea amintirilor înseamnă uneorişi ostilitate. Ştiu, în general, că aceste pricini au fost de diverse naturi: pe de o parte din cauza veleităţilor sale „de ambiţie” (se slujea întotdeauna de acest cuvânt pentru a-şi exprima violentele şi trecătoarele nevoi de activitate), pe de alta, din cauza furiilor prea repetate ale firii sale, înăcrită adesea din pricina inactivităţii sau a decepţiilor.

m

în ceea ce priveşte nevinovata ambiţie de a face parte din Camera deputaţilor şi de a căpăta influenţă acolo, nu l-am dezaprobat niciodată; dar această ambiţie îl măcina grozav pe bătrânul meu Everard;

aşa cum apărea în orele în care chipul său răvăşit arăta ca cel al unui bătrân de şaizeci de ani, simţeam pentru el o afecţiune aproape filială, pentru că în acele clipe era blând, drept, simplu, naiv şi stă pânit cu totul de un ideal măreţ. Oare atunci să fi fost el însuşi? Iată ce n-am putut şti niciodată. Era negreşit sincer în toate aceste înfăţişări; dar care ar fi fost oare adevăraia sa fire dacă organismul lui ar fi fost normal, adică dacă un rău cronic nu l-ar fi făcut să treacă prin alternări continue de febră şi de lâncezeală? Exaltarea bolnăvicioasă mi-l făcea, nu zic antipatic, dar aproape străin. Când redevenea tânăr, activ, aprig în lupta mărunta a politicii curente, încercam nevoia de neînvins de a nu ma mai interesa de el.

Această indiferență pe care o manifestam, atunci, față. De ceea ce socotea el drept un lucru esențial al vieții sale, nu mi-o ierta decât după multe bombăneli şi reproşuri. Pentru a evita reînceperea acestor scandaluri, nu-l îndemnam nici să-mi scrie, nici să-mi facă vizite. Ele deveniră din ce în ce mai rare. Fu numit deputat. Debutul său la Camera, în problema unei proprietăți particulare de care nu-mi mai aduc bine aminte, îl consacră mai mult ca gânditor îndemânatic, decât ca orator politic. După mine, rolul sau fu destul de şters acolo. Nu voiam să-l tulbur.

De la un om ca el te puteai aştepta să-şi vină în fire fără să te impacientezi. Petrecurăm luni întregi fără să ne vedem şi fără să ne scriem. Mă stabilisem la Nohant. Îşi făcu din când în când apariția acolo până aproape de revoluția din februarie. La ultimele întrevederi n-am mai fost de acord asupra fondului lucrurilor. Am studiat şi am meditat la idealul meu;

el părea să şi-l fi schimbat pe al său pentru a se întoarce cu un secol în urma Revoluției. Nu trebuia sa-i mai aduci aminte de podul Saint-Peres. Ar fi afirmat, cu jurământ şi de bună-credință, că visasem, la fel ca şi Planet. Se enerva când voiam să-i dovedesc că eu îmi păstrasem şi-mi limpezisem sentimentele, în timp ce ale lui slăbiseră şi deveniseră confuze. Îşi bătea joc, cu puțină amărăciune, de socialismul meu şi totuşi redevenea cu uşurință duios

i patern. Atunci îi preziceam că într-o zi va redeveni

«oculist şi-mi va reproşa moderația mea. Acest lucru l-ar fi întâmplat cu siguranța dacă ar mai fi trăit.

Nici absența, nici moartea nu distrug marile prietenii; a mea pentru el a rămas şi va rămâne în ciuda a orice. N-am fost niciodată certată cu el, dar el s-a certat totuşi, cu mine, în ultimii ani ai vieții.

Să spun şi de ce.

Voia să fie reprezentantul autorității la Bourges, pe timpul guvernului provizoriu. Nu reuşi, şi se supără pe mine. Bănuia că aveam pe lângă ministrul de interne o influență pe care eram departe de-a o avea. Domnul Ledru-Rollin n-avea obiceiul să mă consulte în ceea ce priveşte hotărârile sale

politice.
Câteva persoane i-au spus că da: a fost o glumă de prost gust. Everard avu naivitatea să creadă în bârfele de provincie.

Dar, pentru a fi în spiritul adevărului şi al sincerităţii absolute, a trebuit să nu-i ascund că, dacă aş fi avut această influenţă şi dacă aş fi fost consultată, sau, mai bine zis, dacă aş fi fost eu însămi ministru, n-aş fi judecat, nici procedat altfel de cum făcuse ministrul. Am împins sinceritatea până la a-i scrie că, domnul Ledru-Rollin luând această hotărâre şi declarând-o deschis, într-o discuţie la care eram de faţă, am găsit serioase şi îndreptăţite motivele pe care mi le-a invocat. „Everard, am spus eu, şi de altfel i-am spus-o şi lui, a fost surprins de Republica într-o fază de profundă antipatie faţă de ideile care trebuiau, care ar fi trebuit să facă să trăiască Republica. Ar fi putut redeveni omul zilei de mâine;
nobil şi sincer cum era, n-aveam de ce ne face griji că i-ar fi fost greu să se întoarcă, şi, în toate cazurile, ziua acestei reveniri putea fi aşteptată fără să fi compromis viitorul unei puteri ca aceea a sa. Numai că, după toate probabilităţile, el nu era omul zilei de mâine, al zilei în care ne aflam, ziua credinţei depline şi a năzuinţei nemărginite către principiile criticate în ajun de Everard. -'

Nu mă înşelasem. Datorită împrejurărilor, Everard, aflat la un moment dat pe unul din acele piscuri ale puterii, fu obligat de violenţa evenimentelor, să coboare, fără nădejdea de a mai urca vreodată acolo; îl aştepta o moarte crudă. S-a spus că nu mi-a iertat niciodată sinceritatea. Ei bine, eu cred contrariul. Cred că inima i-a fost dreaptă şi judecata lucidă într-un anumit moment, ştiut numai de el.
Astăzi, când stau faţă în faţă cu sufletul lui, mă simt mai liniştită.

Există un alt suflet nu mai puţin frumos şi pur, în esenţa sa, nu mai puţin bolnav şi tulburat în această lume şi pe care-l regăsesc cu tot atâta calm în convorbirile mele cu morţii şi în nădejdea mea într-o lume mai bună, unde va trebui să ne întâlnim cu toţii sub raza unei lumini mai

puternice şi mai divine ca aceea de pe pământ.

Vorbesc de Frederic Chopin, care fu oaspetele ultimilor opt ani din viața mea retrasă, de la Nohant, sub monarhie.

în 1838, de îndată ce Maurice mi-a fost definitiv încredințat, m-am hotărât să caut, pentru el, o iarnă mai blândă ca a noastră. Speram să-l feresc astfel de reîntoarcerea groaznicelor reumatisme din anul care trecuse. Voiam să găsesc în acelaşi timp un loc liniştit unde să-l pot face să şi lucreze puțin, la fel ca şi pe sora lui, şi să lucrez eu însămi fără exces.

Câştigi timp bun când nu vezi pe nimeni, eşti silit să lucrezi mai puțin noaptea.

în timp ce-mi făceam proiectele şi pregătirile de

1 plecare, Chopin, pe care-l vedeam zilnic şi pentru al cărui geniu şi caracter aveam multă dreagoste, îmi spuse de mai multe ori, că, dacă s-ar fi aflat în locul lui Maurice, s-ar fi vindecat mult mai curând. L-ara crezut şi m-am înşelat. Nu l-am aşezat în călătoria noastră în locul lui Maurice, ci alături de el. Prietenii iiii îl îmboldeau de multă vreme să se ducă să pe-

treacă o vreme în sudul Europei. Îl credeau tuberculos. Gaubert îl examina şi îmi jură că nu era.

— Îl veți salva într-adevăr, îmi spuse el, dacă îi veți oferi aer, plimbare şi. Repaus. Ceilalți, Ştiind bine că niciodată Chopin nu se va decide să părăjsească lumea şi viața Parisului decât dacă o persoană iubită de el şi devotată lui îl va determina să facă acest lucru, insistară şi mai mult să nu-i resping dorința pe care o manifesta atât de fățiş şi într-un mod atât de nesperat.

Am greşit, de fapt, cedând speranțelor lor şi propriei mele solicitudini. Îmi era de ajuns să mă duc singură în străinătate, cu doi copii, unul chiar bolnav, altul exuberant de sănătate şi de neastâmpăr, fără să mă mai încarc cu încă o inima zbuciumata şi cu o răspundere de medic.

Dar Chopin se afla într-o stare a sănătății care liniştea pe toată lumea. Cu excepția lui Grzymala care nu se prea înşela,

avurăm cu toţii încredere în sănătatea lui. Îl rugai totuşi pe Chopin să-şi cerceteze bine forțele morale, căci de mai mulți ani el nu privise niciodată fără teamă ideea de a părăsi
Parisul, pe medicul său, relațiile, apartamentuj, ba chiar şi pianul, său. Era omul obiceiurilor imperioase, şi fiece schimbare, oricât de mică ar fi fost, era un eveniment teribil în viața sa.

Plecai, cu copiii mei, spunându-mi că voi petrece câteva zile la Perpignan, dacă nu-l găseam acolo;
că dacă nu venea până într-un anumit răstimp, urma să plec în Spania. Alesesem Majorca, după sfatul persoanelor care credeau că cunosc bine climatul şi posibilitățile acestui ținut, dar care nu le cunoşteau câtuşi de puțin.

1 *AJbert Grzymala (Wojciech),* seriilor polonez minor; Chopin
) '\ *C* Sand au întreținut o îndelungată corespondență cu eL
ț Mendi/. Abal[27], prietenul nostru comun, un om minunat, pe cât de celebru, trebuia să se reîntoarcă la
Madrid şi sa-i însoțească pe Chopin până la frontieră, în cazul în care el va da urmare visului său de călătorie.

; Plecai deci în cursul lunii noiembrie, cu copiii şi cu o cameristă. Mă oprii în prima seară la Plessis, unde o îmbrățişai cu bucurie pe maica Angele şi pe toată această bună şi draga familie care mă primise cu brațele deschise cu cincisprezece ani în urmă.
Găsii fetele mari, frumoase şi măritate. Tonine. Preferata mea, era superbă şi fermecătoare. Bietul moş
James, suferea de gută şi mergea în cârje. Îmbrățişai pe tată şi pe fiică pentru ultima oară! Tonine avea sa moară, ca urmare a primei sale naşteri, iar tatăl său aproape în aceeaşi vreme.

S Făcutăm un mare înconjur, călătorind pentru a calatori, Revăzusem, la Lycn, pe prietena noastră, eminenta artistă

---

[27] *juan Alvarez Mendizabtd,* om politic progresist spaniol care, i» preşedinte al Consiliului da miniştri, suprimase ordinele reli- |ioa3e ţ; ie secularizase bunurile.

doamna Montgaffier, pe Theodnre de Seyen şi pe alții şi coborârâm pe Ron, până la
Avignon, de unde alergarăm la Viuciuse, unui dintre cele mai frumoase locuri din lume şi care merită din plin dragostea lui Petrarca şi nemurirea versurilor sale. De acolo, traversând sudul, salutând podul du
Gard, oprindu-ne câteva zile la' Nâmes pentru a-i îmbrățişa pe scumpul nostru preceptor şi prieten Boucoifon şi pentru a face cunoştință cu doamna d'Oriheau, o femeie fermecătoare pe care am pastrat-o prietenă,
'ajunserăm la Perpignan, unde chiar a doua zi dimineață îl văzurăm sosind pe Chopin. Suportase foarte bine călătoria. Nu suferi prea mult din cauza drumului pe mare până la Barcelona, nici de la Barcelona până la Palma. Timpul era liniştit, marea mi~

nunată; simțeam cum creşte căldura din oră în oră. Maurice suporta marea aproape la fel de bine ca şi mine, Solange însă, mai puțin 5 dar, la vederea coastelor abrupte ale insulei, dantelate în soarele dimineții, prin atâția aloeşi şi palmieri, ea începu să alerge pe pod, bucuroasă şi proaspătă ca însăşi dimineața.

Am puține de spus aici despre Majorca, deoarece am scris despre această călătorie un volum mare.
Am istorisit acolo spaimele mele cu privire la bolnavul pe care-l însoțeam. De îndată ce se aşternu iarna, şi ea se făcu simțită brusc prin ploi torențiale, Chopin prezentă, la fel de brusc, toate caracteristicile afecțiunii pulmonare. Nu ştiu ce m-aş fi făcut dacă reumatismul ar fi pus stăpânire şi pe
Maurice; n-aveam niciun medic care să ne inspire încredere, şi cele mai simple leacuri erau aproape imposibil de procurat. Până şi zahărul era adesea de proastă calitate şi te îmbolnăvea.

Trebuie să mulțumesc cerului, pentru că Maurice, înfruntând de dimineața şi până seara ploaia şi vântul, împreună cu sora sa, redobândi o sănătate perfectă. Nici Solange, nici eu nu ne temeam de drumurile inundate şi de averse. Găsisem, într-o mânăstire părăsită şi în parte

ruinată, o locuință sănătoasă şi plină de pitoresc. Dimineața le dădeam lecții copiilor. În restul zilei ei alergau, în timp ce eu lucram; seara alergam împreună prin mânăstire, sub clarul de lună, sau citeam prin chilii. Existența noastră ar fi fost foarte plăcută în această singurătate romantică, în ciuda ținutului sălbatic şi a micilor ciupeli ale locuitorilor, dacă acest trist spectacol al suferințelor tovarăşului nostru şi anumite zile de nelinişte serioasă pentru viața lui nu ne-ar fi răpit toată plăcerea şi tot folosul călătoriei.

Bietul mare artist era un bolnav detestabil. Lucrul de care m-am temut, dar nu de-ajuns, din nenorocire, se întâmplă. Chopin se demoraliza complet. Îndurând cu destul curaj suferința, nu-şi putea birui nelinştea. Mânăstirea era pentru el plină de groaza şi de fantome, chiar când se simțea bine. Nu spunea nimic, dar o vedeam eu. La reîntoarcerea cu copiii, din explorările mele nocturne, printre ruine, îl găseam, seara, la ora zece, palid, în fața pianului, cu ochii rătăciți şi părul vâlvoi. Îi trebuiau câteva clipe ca să ne recunoască.

Pe urmă, făcea un efort ca să râdă, şi ne cânta lucruri sublime, pe care le compusese chiar atunci, sau, mai bine zis, idei teribile sau înfricoşătoare care puneau stăpânire pe el, cam fără voia sa, în această oră de singurătate, de tristețe şi de groază.

Aici a compus cele mai frumoase pagini, dintr-acelea scurte, pe care le intitula modest; *Preludii.* Sunt nişte capodopere. Multe ne fac să ne gândim la viziuni de călugări morți, şi ne fac să auzim cântecele funebre care-l împresurau; altele sunt melancolice şi suave; îi erau inspirate de orele însorite când se simțea bine, de râsetul copiilor sub fereastră, de sunetul îndepărtat al ghitarelor, de cântecul păsărilor în frunzişul umed, de vederea palilor trandafiri mici scuturați pe zăpadă.

Altele, în schimb, sunt de o tristețe mohorâtă şi, fermecându-ne urechea, ne zdrobesc inima. Există unul pe care l-a compus într-o seară de ploaie lugubra şi care aruncă în suflet o descurajare cumplită.

Îl părăsisem în ziua aceea, sănătos, Maurice şi cu mine, pentru a ne duce la Palma ca să cumpărăm unele obiecte necesare pentru casă. A început să ploua, torentele s-au revărsat; am făcut trei leghe în şase ore, ca să ne întoarcem în mijlocul inundației, şi am

ajuns în plină noapte, fără pantofi, fără trăsurică, trecând prin primejdii nemaipomenite 1.

: Ne grăbisem având în vedere neliniştea bolnavului nostru.' Fusese foarte îngrijorat, în adevăr „dar parcă împietrise într-un soi de disperare ljniştită, şi-şi j cânta admirabilul preludiu, plângând. Văzându-ne in-;
trând se ridică în picioare scoțânjl un strigăt puter-, nic, apoi ne spuse cu un aer rătăcit şi cu un ton!
ciudat:

— Ah! ştiam bine că sunteți morți!

/Când îşi veni în fire şi când văzu starea în care ne aflam, i se făcu rău gândindu-se la pericolele prin care trecusem; dar îmi mărturisi mai pe urmă că, i aşteptându-ne, văzuse toate acestea într-un vis, şi că, nemaideosebind acest vis de realitate s-a liniştit, şi ațipise cântând la pian, convins că el însuşi
era mort. Se vedea înecat într-un lac; picăturile de apă, grele şi înghețate, îi cădeau ritmic pe piept, şi kj când îl făcui să asculte zgomotul acestor picături de apă, care cădeau într-adevăr ritmic pe acoperiş, i el negă că le-ar fi auzit. Se supără chiar de ceea, ce traduceam eu prin cuvântul armonie imitativă, F
Protestă din toate puterile (şi avea dreptate) împotriva credinței puerile că, auzindu-le, le-ar fi imitat. GeI
niul său era plin de misterioasele armonii ale naturii, I transpuse prin echivalențe sublime în gândirea sa I muzicală şi nu printr-o repetiție servilă a sunetelor I exterioare2. Compoziția din acea seară era plină de J picături de ploaie care răsunau pe țiglele sonore ale (mânăstirii, dar de se traduceau în imaginația şi în, cântecul său prin lacrimi căzând din cer pe inima sa.

Geniul lui Chopin este cel mai profund şi mai p! î; i:

1 Vedeți O *iarnă în sudul Europei* (n.a.).

17 — Povestea vieții mele, voi. III

* Am dat, în *Consuelo,* o definiție a acestei deosebiri muzicale, care l-a Satisfăcut din plin, şi care, în consecință, trebuie să Inelara (n.a.).

de sentimente şi de emoții din câte au existat. El a făcut să vorbească un singur instrument, limba infinitului; a putut sa rezume adesea în zece linii, pe care ar putea să le cânte şi un copil, poeme de o imensa elevație, drame ale unei energii fără egal.

N-a avut nevoie niciodată de mijloace materiale pentru a exprima cuvântul geniului său. Nu i-au trebuit nici saxofoane, nici oficleide pentru a umple sufletul de groază; nici orgi de biserică, nici voci omeneşti pentru a-l umple de credință şi de entuziasm. N-a fost cunoscut şi nu este încă apreciat de mulțime. E necesar un mare progres în gustul şi în modul de înțelegere al artei pentru ca operele sale să devină populare. Va veni o zi când i se va orchestra muzica fără a schimba nimic din partitura sa pentru pian şi în care toată lumea va şti că acest geniu la fel de vast, la fel de complet, la fel de savant ca şi marii maeştri cu care a fost asimilat, a păstrat o individualitate mult mai pregnantă decâs cea a lui Sebastian Bach, mult mai puternică decât cea a lui Beethoven, mult mai dramatică decât cea a lui Weber. El îi reprezintă pe toți trei laolaltă, plus el însuşi, adică mai subtil în ceea ce priveşte gustul, mai auster în ceea ce este mare, mai sfâşietor în durere. Mozart singur îi este superior, pentru că

Mozart are în plus calmul sănătății, în consecință plenitudinea vieții.

Chopin îşi cunoştea puterea şi slăbiciunea. Slăbiciunea consta în însăşi excesul acestei puteri pe care n-o putea dirija. Nu putea face ca Mozart (de altfel numai Mozart singur a putut s-o facă) o capodopera de *o* culoare uniformă. Muzica sa era plină de nuanțe şi de neprevăzut. Uneori, rar, această muzică era bizară, misterioasă şi agitată. Deşi avea groază de

ceea ce nu înțelegea, emoțiile sale excesive îl duceau, fără voie, în regiuni cunoscute doar de el

singur. Eram poate, pentru el, un prost arbitru (căci aia consulta cum îşi consulta Molieie servitoarea), pentru, că, pe măsură ce-l cunoşteam, reuşeam să ma identific cu toate fibrele organismului său.

Timp de opt ani, inițiindu-mă zilnic în secretul inspirației sau al meditației sale muzicale, pianul său îmi descoperea pornirile, încurcăturile, victoriile sau chinurile gândirii sale. Îl înțelegeam deci cum se înțelegea el însuşi, şi un judecător mai străin l-ar fi sâlit să fie mai pe înțelesul tuturor.

Avusese unori, în tinerețea sa, idei şăgalnice şi pline de veselie. A compus cântece poloneze şi romanțe inedite de o veselie fermecătoare şi de o adorabilă drăgălăşenie. Câte unele din compozițiile sale ulterioare încă mai sunt ca nişte izvoare de cleştar în care se oglindeşte limpezimea soarelui. Dar cât sunt de rare şi de scurte aceste extazuri liniştite ale contemplațiilor sale! Cântecul ciocârliei în văzduh şi alunecarea grațioasă a lebedei pe apele nemişcate sunt pentru el ca nişte fulgere ale frumuseții în seninătate. Țipătul tânguitor al vulturului înfometat pe stâncile Majorcăi, şuierul usturător al crivățului şi mohorâta dezolare a tiselor acoperite de zăpadă îl făceau să fie trist vreme îndelungată, şi foarte intens, astfel încât nu-l mai bucurau nici parfumul portocalilor, nici grația crengilor de viță sau cântecele maure ale plugarilor.

Aşa îi era firea în orice lucru. Sensibil o clipă la desfătările afecțiunii şi la surâsurile sorții, se
«mfea jignit zile, săptămâni întregi de stângăcia vreunui indiferent, sau de măruntele contradicții ale vieții reale. Şi, lucru ciudat, o durere adevărată nu-l
zdrobea atâta ca una mică. Părea să n-aibă puterea mai întâi’ s-o înțeleagă şi apoi s-o simtă. Adâncimea durerilor sale nu era deci nicidecum în raport cu cauzele lor. Cât despre sănătatea sa deplorabilă o accepta cu eroism în primejdiile reale, şi se tulbura jalnic când era vorba de suferințe

neînsemnate. Asta este soarta tuturor fiinţelor la care sistemul nervos este dezvoltat peste măsură.

Cu sentimentul exagerat al amănuntelor, groaza de sărăcie şi nevoia unui trai rafinat, el căpătă, după câteva zile de boală, cum era şi firesc, groază de
Majorca. N-avea cum să plece la drum, era prea slab.
Când se făcu mai bine, vânturi potrivnice bătură pe coastă şi, timp de trei săptămâni, vaporul nu putu ieşi din port. Era unica ambarcaţie posibilă şi nici măcar asta nu exista.

Şederea noastră la mânăstirea Valdemosa fu deci un supliciu pentru el şi un chin pentru mine. Blând, vesel, plăcut în societate, Chopin bolflav te aducea
Ir desperare când te aflai numai cu el.. Nici «a suflet nu era mai nobil, mai delicat, mai dezinteresat» nicio legătură mai credincioasă şi mai loială, niciun spirit mai sclipitor în veselie, nicio inteligenţă mai serioasă şi mai completă când era vorba de domeniul cunoştinţelor sale; dar, în schimb, vai! râici o fire mai inegală, nicio imaginaţie mai întunecată şt mai delirantă, nicio susceptibilitate mai uşor de iritat, nicio exigenţă a inimii mai imposibil de satisfăcut. Şi nimic din toate astea din vina luL
Totul din pricina bolii. Sufletul îi era jupuit de viu;
cuta unei petale de trandafir, umbra unei muşte it făceau să sângereze. Cu excepţia mea şi a copiilor, totul îi era antipatic şi revoltător sub cerul Spaniei.
Murea de nerăbdarea de a pleca, mai mult decât de inconvenientele şederii.

Am putut, în -sfârşit, să ne întoarcem la Barcelona şi de acolo, tot pe mare, la Marsilia, la sfârşitul iernii.
Am părăsit mânăstirea cu un amestec de bucurie şi de durere. Aş fi putut petrece foarte bine acolo doi sau trei ani singură, cu copiii. Aveam un cufăr cu cărţi bune, pe care aş fi avut timp să le explic acestora. Cerul devenise minunat, şi insula, un loc fermecător. Instalarea noastră romantică ne vrăjea;
Maurice se întreba văzând cu ochii şi, în ceea ce ne privea, lipsurile nu ne făceau decât să râdem. Aş fi avut la dispoziţie

ore bune de lucru, citeam cărți interesante de filosofie şi de istorie, când nu eram infirmieră, şi bolnavul ar fi fost minunat de bun dacă s-ar fi putut vindeca. De câtă poezie umplea muzica sa acest sanctuar, chiar în toiul celor mai dureroase agitații! Şi mânăstirea era atât de frumoasă sub ghirlandele sale de iederă, totul înflorit atât de splendid în vale, aerul atât de pur pe muntele nostru, marea atât de albastră la orizont! Este cel mai frumos colț în care am locuit vreodată şi unul dintre cele mai frumoase pe care le-am văzut. Şi abia dacă m-am bucurat de el. Necutezând să-l părăsesc pe bolnav, nu puteam ieşi cu copiii decât o clipă, zilnic, şi adesea deloc. Eram eu însămi foarte bolnavă de oboseala şi de stat în casă.

La Marsilia a trebuit să ne oprim. L-am supus pe
Chopin unui examen al celebrului doctor Cauvieres, care-l găsi la început grav bolnav, şi care totuşi căpătă speranțe văzându-l restabilindu-se atât de repede. El ne asigură că putea trăi vreme îndelungată, cu îngrijiri serioase, şi el însuşi le risipi cu dărnicie pe ale sale. Acest bărbat demn şi amabil, unul dintre primii medici ai Franței, cel mai plăcut, cel mai sigur, cel mai devotat dintre prieteni, este, la Marsilia, providența fericiților şi a nenorociților.
Qm al convingerii-şi al progresului, şi-a păstrat, la o -vârsta ’foarte înaintată, fruniusețea sufletului şi a trupului. Fizionomia sa blânda şi ageră în acelaşi timp, totdeauna luminată de un surâl tandru şi de
.0 privire strălucitoare, impune în aceiaşi măsură respectul şi prietenia. E şi acum una dintre cele mai splendide structuri care există, ferit de infirmități, plin de foc, cu inima şi mintea tinere, fire tot atât de bună pe cât de strălucitoare, şi mereu stăpân pe înaltele facultăți ale unei inteligențe de elită.

A fost pentru noi ca un tată. Tot timpul ocupat să ne facă viața plăcută, îl îngrijea pe bolnav, plimba şi răsfăța copiii, îmi umplea orele, dacă nu de odihnă, cel puțin de speranță, de încredere şi de o plăcuta intelectualitate. L-am regăsit anul acesta1 la Marsilia, deci cincisprezece ani după, mai tânăr şi mai plăcut încă, dacă e posibil, de cum îl lăsasem,

înfruntând şi învingând holera, ca un bărbat tânăr, iubindu-i ca în prima zi pe aleşii inimii sale, crezând în Franța, în viitor, în adevăr, cum nu mai credeau nici copiii acelui secol; minunată bâtrinețe demnă de-o viață minunată!

Văzându-l pe Chopin renăscând odată cu primăvara şi acomodându-se cu o medicamentație foarte blândă, el aprobă proiectul nostru de a petrece câteva zile la Genua. A fost o plăcere pentru mine să revăd, împreună cu Maurice, toate edificiile frumoase şi toăte tablourile frumoase pe care le posedă acest oraş încântăter.

La întoarcere, ne prinse pe mare un vânt puternic.
Chopin se simți destul de rău, şi petrecurăm câteva zile de odihnă la Marsilia, la minunatul doctor.

Marsilia e un oraş care supără şi displace prima oară prin asprimea climatului şi a locuitorilor săi.
Te obişnuieşti totuşi, căci de fapt acest diurn e sănătos şi fondul locuitorilor e bun. Este normal să te obişnuieşti cu brutalitatea mistralului, cu furiile mării, cu arşițele unui soare implacabil cî®d găseşti acolo, într-o cetate opulentă, mijloacele civilizației de toate gradele, pe care ți le poți procura, şi când parcurgi, pe o rază... De oarecare întindere, această
Peovence'. Cu multe colțuri la fel de ciudate şi la fel de frumoase ca foarte multe localități cam prea lăudate, ale Italiei.

I-am adus ia Nohant, fără piedici, pe Maurice vindecat, şi pe Chopin pe cale să se vindece. După câteva zile fu riadul lui'Maurice să fie cel mai bolnav dintre ei. Doi. Inima începu să-i bată din nou preî tare. Prietenul meu Papet, care este un doctor excelent, şi care, datorită averii sale, practică medicina pe gratis pentru prieteni şi pentru cei sărmani, îşi luă asupra lui sarcina de a-i schimba în mod radical regimul. Doi ani i se dăduse copilului numai carne aibă şi apă cu vin. Socoti că o creştere rapidă cerea tonice şi, după ce i-a lua t. Sânge, l-a întărit printr-un regim cu totul opus. Am făcut bine că am avut încredere în el, căci, din acel moment, Maurice fu radical vindecat şi căpătă o sănătate de fier.

Cât despre Chopin, Papet nu-i găsi niciun fel de simptom de afecțiune pulmonară, ci doar o mică afecțiune cronică a lar. Ingelui. De care nu trăgea nădejde să-l vindece şi despre care găsi că nu e cazul sa se alarrneze în mod serios*28.*

ți înainte de a merge mai departe, trebuie să vorbesc
: despre un eveniment politic care a avut loc în Franța la 12 mai 1839, în timp ce mă aflam la Genua, şi despre unul din oamenii pe care-i aşez în primele rânduri printre contemporanii mei, deşi nu l-am cunoscut decât mult mai târziu: Armând Barbes*1.*

Primele sale elanuri au fost totuşi cele ale unui eroism nesocotit şi nu ezit să blamez, împreună cu
Louis Blanc, tentativa din 12 mai. Îndrăznesc sa
Tidaug că acest trist dicton: *„Succesul justifica totul”,* are ceva mult mai serios decât pare să aibă un aforism fatalist. Are chiar un sens foarte adevărat dacă consideri că viața unui anumit număr de oameni poate fi sacrificată unui principiu, binefăcător întregii omeniri, dar cu condiția să instaurezi într-adevăr domnia acestui principiu în lume. Dacă efortul de vitejie şi de devotament este menit să rămâna steril, dacă în anumite condiții şi sub imperiul anumitor împrejurări, el trebuie, eşuând, să întârzie ceasul salvării, deşi putea fi pur în intenție, devine vinovat în fapt. Dă puteri partidului învingător, zdruncinând credința celor învinşi. Varsă sânge nevinovat, şi propriul sânge al conjuraților care este prețios, în profitul unei proaste cauze. Creează neîncredere în popor

---

[28] Aceasta este epoca în care l-am pierdut pe blindul prieten Gaubert. L-am mai pierdut în 1837 pe nobilul şi tandrul *papa,* domnul Duris-Dufresne, într-un mod tragic şi dureros. în ajun a tnîncat cu soţul meu. *„A fost întîlnit la 29 octombrie, la ora ii dimineaţa de o persoană din Châteauroux. Era vesel, urma să devină bunic, venise să cumpere bomboane. După asta i s-a pierdut urma. Corpul său a fost găsit în Sena. A fost asasinat f Nimic n-o dovedeşte; n-a fost jefuit; cercеii săi de aur erau intacţi' (Scrisoarea malgaşului,* 1837).

Acest sfîrşit deplorabil a rămas învăluit în taină. Fratele meu, care-1 văzuse cu două zile mai înainte, l-a auzit afirmînd, în legătură cu mersul evenimentelor politice : „Totul s-a sfîrşit, to-cul este pierdut!“ Părea foarte afectat. Dar vioi, energic ţi en-tuziast, îşi regăsise după o clipă veselia (n.a.).

sau îl chinuieşte printr-o teroare stupidă care-l fac aproape imposibil de potolit sau de convins.

Ştiu bine că succesul este un secret divin, şi daca nu mergi mai departe ca cei vechi, decât după ce ai consultat oracole reputate ca infailibile, n-ai niciun merit, chiar dacă-ți rişti averea, libertatea şi viața. De altfel, oracolul timpurilor moderne este pe-

1 *Armând Barbes* (.1809—1870), om politic francez*;* reprezentant al poporului, el a încercat să constituie un guvern insurecțional, în mai 184.8; neizbutind, a fost prins şi închis, iar mai târziu l'Us în libertate în 1854, deprimat din pricina eşecului, s-a exilat..

porul: *„Vox populi, vox 'dei';* un oracol misterios care, adesea, nici el nu ştie de unde îi vin elanurile şi revelațiile. Dar oricât ar fi de dificil de pătruns, geniul conspiratorului constă 5n a tse asigura de acest oracol.

Conspiratorul nu-i deci la înălțimea misiunii sale când e lipsit de înțelepciune, de vedere clară şi de acel geniu deosebit care ghiceşte sfârşitul firesc al evenimentelor. E un lucru atât de grav să arunci un popor şi chiar o mică fracțiune dintr-un popor în arena însângerată a revoluțiilor, încât nu e îngăduit sa cedezi instinctului de sacrificiu, entuziasmului de martir, iluziilor unei credințe fie ea cea rtțai pură şi mai sublimă. Credința slujeşte credinței; fiiinunile pe carele produce nu ies din acest domeniu, şi cânu omul vrea '-s-o aducă în-domeniul faptelor, ea nu mai este suficientă dacă rămâne doar în stare de credință mistică.

Trebuie să fie luminată de lumini puternice, de lumini speciale care cer cunoaşterea şi aprecierea însăşi a faptului; trebuie ca ea să devină ştiință şi o ştiință la fel de exactă ca aceea pe care Napoleon o purta cu sine în destinul luptelor.

Aceasta a fost greşala conducătorilor „Societății anotimpurilor". Ei contară pe miracolul credinței fără să țină seama de dubla lumină care este necesară în acest fel de acțiuni. Subestimară starea de spirit, mijloacele de rezistență, se precipitară în prăpastie, ca şi Curtius, fără să se gândească deloc că poporul se afla într-unul din acele

momente de oboseală şi de neîncredere, în care, din dragoste pentru el, din respect pentru viitorul său, pentru ziua de mâine, nu trebuia împins să săvârşească acte de laşitate „.

Febra generoasă a sufletelor nobile „indignate, trebuie să ştie să se stăpânească în anumite momente ale istoriei şi să se pregătească pentru ceasul când va putea face din scânteia sacră un vast incendiu.

Atunci când un partid se expune în fruntea unui popor pentru a-i schimba destinele, dacă eşuează în ciuda celor mai înțelepte previziuni şi a celor mai savante eforturi, dacă este în situația de a face ca cel puțin înfrângerea să devină dezastruoasa pentru inamic, dacă, într-un cuvânt, exprimă prin actele sale un imens şi înflăcărat protest, eforturile sale nu sunt inutile şi cei care vor şupravieţyjL, yor culege mai târziu roadele. În acest caz sunt Mnecuvântați şi înfrânții cauzei celei bune; atunci le ierțî nenorocirile legate de această cauză, recunoscând că n-au acționat la întâmplare. Aşa se face că-i ierți unui general abil, înfrânt într-o bătălie, dacă a pierdut coloane întregi în vederea unei victorii probabile, în timp ce-!

înjuri pe eroul care a făcut să moară o mică escorta fără niciun fel de folos

N-ar fi drept să-i acuz pe Barbes, pe Martin

Bernard şi pe alți generali-martiri că s-au sacrificat orbeşte din cauza îndrăznelii lor fireşti, a dispreţului faţă de viaţă şi a nevoii egoiste de glorie. Nu! toţi aceştia erau spirite cu judecată, studioase, modeste;

dar erau tineri, erau exaltați de religia datoriei, sperau ca moartea lor să fie fructuoasă. Credeau prea mult în perfecțiunea continuă a naturii umane, o judecau după ei înşişi. Ah! prietenii mei, ce frumoasă vă este viața, căci pentru a afla în lupta voastră o greşala, ar trebui, în numele unei rațiuni reci, să intentezi proces celor mai nobile sentimente de care ar fi în stare sufletul omului!

Dar adevărata grandoare a lui Barbes se manifestă în atitudinea sa în fața judecătorilor şi se întregi prin lungul martiriu al închisorii. Acolo sufletul său s-a ridicat până la

sfințenie. Din tăcerea acestui suflet profund umil şi cu pioşenie resemnat, a ieşit cel mai elocvent şi cel mai pur precept de virtute pe

care i-a fost dat cândva acestui secol să-l înțeleagă.
Niciodată o eroare, niciodată o slăbiciune în această abnegație absolută, în acest curaj calm şi blând, în aceste consolări mângâietoare date de el însuşi inimilor zdrobite de suferință. Scrisorile Iul
Barbes către prietenii săi sunt demne de cele mai frumoase vremuri ale credinței. Copt prin gândire, el s-a ridicat până la aprecierea celor mai înalte filozofii; dar, superior majorității celor care instruiesc şi predică, el şi-a asimilat forța stoicului, unită cu
umila blândețe a adevăratului creştin. Aşa se face că, fără a fi creator în sfera ideilor, fără să ştie, i-a egalat pe cei mai mari gâtrditori ai epocii sale.
La el cuvântul şi gândul altora au dat roade; de au încolțit şi au crescut într-o inimă atât de curată şi atât de fierbinte, încât această inimă a devenit o oglindă a adevărului, o piatră de încercare pentru conştiințele delicate, un rar şi veritabil prilej de consolare pentru toți cei care se înfricoşează de corupția vremurilor, de nedreptatea partidelor şi
de descurajarea spiritelor în zilele de cumpănă şi de persecuție.

XIII

Incirc profesoratul şi eşuez. — Nehotărârea. — întoarcerea fratelui meu. — Pavilioanele din strada Pigalle. — Fata mea în pensiune, — Scuarul Orleans şi relațiile mele. — O mare meditație în pădurea de la Nohant, — Caracterul lui Chopin se dezvăluie. — *Prințul Karol.* — Pricipile suferinței. — Fiul meu se consolează. — Inima mea iartă totul. — Moartea fratelui meu. —
Câteva cuvinte despre absenți. — Cerul. — Dureri care nu se povestec, — Viitorul secolului.

După călătoria în Majorca, m-am gândit să-mi aranjez viața în aşa fel încât să rezolv dificila problemă de a-l

determina pe Maurice să muncească fără a-l
lipsi de aer şi de mişcare. La Nohant acest lucru era posibil, şi lecturile noastre erau suficiente să înlocuiască greaca şi latina de la liceu, prin noţiuni de istorie, de filosofie şi de literatură.

Dar lui Maurice îi plăcea pictura, iar eu nu puteam sa i-o predau. De altfel nici nu aveam destulă încredere în mine, în ceea ce priveşte restul, adică sa faa să avanseze studiile pe care le pregăteam împreună, cu învăţând şi pregătind în ajun ceea ce îi demonstram lui a doua zi; nu ştiam nici eu nimic, cu metodă, aşa ca eram obligată să inventez o metoda pentru el şi în acelaşi timp să mă iniţiez eu însămi în cunoştinţele pe care această metodă trebuia să le dezvolte. Trebuia, în acelaşi timp, să găsesc o altă metodă pentru
Solange, al cărei spirit avea nevoie de un cu totul alt sistem de învăţământ, privitor la studiile potrivite vârstei sale.

Toate astea erau mai presus de forţele mele, afara doar dacă n-aş fi renunţat eu însămi să scriu. M-am gândit serios la acest lucru.

închizându-mă tot anul la ţară, nădăjduiam să trăiesc la Nohant şi să trăiesc foarte mulţumită, consacrând ceea ce puteam avea luminos în sufletul meu pentru a-mi instrui copiii; dar am băgat repede de seamă că profesoratul nu-mi convenea câtuşi de puţin sau, mai bine zis că nu eram deloc potrivită sarcinii cu totul speciale a profesorului. Dumnezeu nu m-a înzestrat cu darul vorbirii. Nu mă exprimam într-un fel destul de precis şi de limpede, în afară de faptul că-mi pierdusem suflul după un sfert de oră. De altfel n-aveam destulă răbdare cu copiii mei, aş fi reuşit să-i învăţ mai bine pe cei ai altora. Poate ca nici nu trebuie să te interesezi, cu prea multă pasiune, de elevii tăi. Mă epuizam în eforturi de voinţă şi aflam adesea la ei o putere de rezistenţă care ma exaspera.
O mamă tânără n-are destul experienţa lâncezelilor şi preocupărilor copilăriei. Mi le aminteam totuşi pe ale mele; dar, amintindu-mi de asemenea că dacă nu le-aş fi învins, împotriva voinţei mele, aş fi rămas inertă sau aş fi înnebunit;

mă omoram ca să slăbesc rezistența copiilor mei, neştiind cum să le-o înfrâng.

Mai târziu am învățat-o penepoata mea să citească şi am avut răbdare, deşi o iubeam tot atât de pătimaş;
dar aveam cu mult mai mulți ani!

în nehotărârea în care m-am aflat câtva timp privind aranjarea vieții mele în aşa fel încât să le fie cât mai bine dragilor mei copii, în conştiința mea s-a dezbătut o problemă serioasă. Mă întrebam dacă trebuie să accept ideea ce şi-o făcuse Chopin de a-şi statornici existența alături de a ma. N-aş fi ezitat sa spun nu, daca aş fi ştiut atunci cât de puțin timp aveau să-i fie de folos sănătății sale fizice şi morale traiul retras şi solemnitatea vieții de țară. Atribuiam,
; de asemenea, disperarea şi oroarea pe care o avea de a rămâne în Majorca, exaltării pricinuită de febră
. Şi de prea multele inconveniente ale acelei reşedințe.
Nohantul oferea condiții mai blânde, o retragere mai puțin severă, un anturaj simpatic şi posibilități de tratare în caz de boală. Papet era pentru el un doctor luminat şi afectuos. Fieury, Duteil, Duvernet şi familiile lor, Planet, Rollinat mai ales, îi fură dragi de la prima vedere. Toți îl iubeau ia fel şi se simțeau dispuşi să-l răsfețe dimpreună cu mine.

Fratele meu venise să locuiască la Berry. Se statornicise pe pământul din Montgivray pe care îl moşfenise soția sa, la o jumătate de leghe de noi. Bietul meu Hippolyte fusese atât de ciudat şi atât de nebu-
neşte pornit împotriva mea, încât n-aş fi părut deloc prea aspră daca aş fi făcut pe supărata față de el;
dar nu puteam fi supărată pe soția lui, care fusese totdeauna perfectă în ochii mei, ca şi fata ei, care îmi era dragă ca şi cum ar fi fost a mea, fiind crescută, o bucată de vreme, cu aceeaşi grijă pe care o avusesem şi pentru Maurice. De altfel, fratele meu, când îşi recunoştea greşelile se acuza atât de total, atât de caraghios şi de energic, spunând mii de naivități spirituale, tot jurându-se şi plângând cu efuziune, încât după un ceas îmi pierea orice ostilitate. Dacă n-ar fi fost persoana lui în cauză, trecutul său ar fi fost de neiertat,

iar relațiile mele viitoare cu el, aveau să redevină curând de netolerat; dar ce era să fac? Aşa era el! Era tovarăşul celor dintâi ani ai mei; era bastardul născut sub a stea norocoasa, adică copilul răsfățat de noi. I-ar fi venit greu lui Hippolyte sa joace rolul lui Atrtony. Antony este un personajadevărat privit din punctul de vedere al prejudecăților anumitor familii: ; de altfel, ceea ce e frumos, e totdeauna destul de real: dar s-ar fi putut crea tot aşa de bine un personaj care să fie contrariul lui Antony şi autorul acestui poem tragic ar fi putut să-l faca chiar el la fel de sincer şi de frumos. În anumite medii, copilul din dragoste inspiră un astfel de interes, încât ajunge să fie, dacă nu regele familiei, cel puțin membrul cel mai întreprinzător şi cel mai independent, cel care îndrăzneşte totul şi căruia i se trece cu vederea totul, pentru că inimile celorlalți simt nevoia să-l despăgubească de faptul că apare ca un părăsit al societății. Prin urmare nereprezentând nimic din punctul de vedere oficial, şi neputând să pretindă nimic în mod legal în casa mea, Hyppolyte a făcut să domine mereu aici caracterul său turbulent, inima lui bună şi capul lui prost. M-a izgonit de aici pentru simplul motiv că nu voiam eu să-l izgonesc j a ascuțit şi a prelungit lupta care m-a jreadus în casă şi s-a reîntors el însuşi, iertat şi îmbrățişat, datorită câtorva lacrimi pe care le-a vărsat pe pragul casei părinteşti. N-a fost decât reluarea unei noi serii de căinți din partea sa şi de iertări din partea mea.

Vioiciunea, veselia sa inepuizabilă, originalitatea spiritelor sale spontane, efuziunile entuziaste şi naive pentru geniul lui Chopin, condescendența lui mereu respectuoasă doar față de el, chiar în starea lui inevitabilă şi teribilă de „după-beție“, găsiră înțelegere pe lângă artistul eminamente aristocratic. Totul merse deci foarte -bine la Început, şi admisei eventual ideea că Chopin ar fi putut să se odihnească şi să-şi refacă sănătatea printre noi timp de câteva veri, căci din cauza ocupației sale el era solicitat în med imperios iarna, la Paris.

Totuşi perspectiva acestui soi de alianță de familie, cu un prieten nou în viața mea, îmi dădu de gândât.

Fusei înspăimântată de sarcina pe care eram pe cale s-o accept şi despre care am crezut că avea să se mărginească doar la călătoria în Spania. Dacă Maurice ar fi recăzut în starea de lâncezeală care mă neliniştise, adio cu oboseala lecțiilor, e adevărat, dar adio de asemenea şi cu bucuriile muncii mele; şi câte ore senine şi însuflețite din viața mea aş fi putut să mai consacru unui al doilea bolnav, mult mai dificil de îngrijit şi de consolat decât Maurice?

Un soi de spaimă puse atunci stăpânire pe inima mea în fața unei noi obligații de contractat. Nu-mi făceam iluzii despre vreo nouă pasiune. Aveam pentru artist un fel de adorație maternă, foarte vie, dar care nu putea nicio clipă să lupte împotriva dragostei inimii, singurul sentiment cast care poate fi pătimaş.

Eram încă destul de tânără pentru a putea lupta împotriva dragostei, împotriva pasiunii propriu-zise.
Această eventualitate a vârstei mele, a situației şi a destinului femeilor-artiste, mai ales când de au groaza de distracții trecătoare, mă înfricoşa mult şi, hotărâta să nu îndur niciodată vreo influență care ar fi putut să mă distragă copiilor mei, consideram chiar duioasa prietenie pe care mi-o inspira Chopin un pericol mai mic, dar încă posibil.

Ei bine, după o chibzuire, acest pericol dispăru din ochii mei şi căpătă chiar un caracter opus, cel al unui mijloc de apărare împotriva emoțiilor pe care nu mai voiam să le cunosc. O obligație în plus în viața mea, şi aşa atât de plina şi de copleşită de oboseală, îmi apăru ca o şansă în plus pentru austeritatea către care mă simțeam atrasa cu un soi de entuziasm religios.

Dacă aş fi dat curs proiectului meu de a mă închide tot anul la Nohant, de a renunța la arte şi de a mă face învățătoarea copiilor mei, Chopin ar fi fost salvat de pericolul care-l amenința fără ştirea mea:
cel de a se ataşa de mine într-un fel prea absolut.
El nu mă iubea încă în aşa fel încât să nu se poată lipsi de mine, afecțiunea sa nu era încă exclusivă, îmi vorbea despre o dragoste romantică pe care o avusese în Polonia, de

legături plăcute pe care le avusese la Paris şi pe care le putea regăsi, şi mai ales de mama sa, care era singura pasiune a vieții sale şi de care era totuşi obişnuit să trăiască departe.
Silit să mă părăsească din pricina profesiei sale, care-i făcea cinste, pentru că nu trăia decât din munca sa, şase luni de Paris i-ar fi ajuns pentru ca după câteva zile de stare proastă şi de lacrimi, să-şi reia obiceiurile sale de eleganță, de mare succes şi de cochetărie intelectuală. Nu puteam să mă îndoiesc de asta, şi nici nu mă îndoiam.

Dar soarta ne-a împins în lanțurile unei lungi legături şi ajunserăm amândoi aici fără să ne dăm seama. 1

Silită să dau greş în intenția mea de a fi profesoară, luai hotărârea să încredințez această sarcină altor mâini, mai bune1, şi deci să mă stabilesc în acest scop, în fiecare an, la Paris. Am închiriat în strada Pigalle un apartament compus din două pavilioane în fundul unei grădini. Chopin se instala în strada Tronchet; dar locuința sa era umedă şi rece. Reîncepu să tuşească serios şi mă văzui silită sau să-mi dau demisia din rolul de soră de caritate pe lângă el, sau să-mi petrec viață într-un du-te vino, imposibil.
El, pentru a mă scuti de asta, venea zilnic să-mi spună, cu o figură descompusă şi o voce stinsă, că se simțea minunat. Cerea să mănânce cu noi, şi seara pleca dârdâind în trăsura sa. Văzând cât de mult se necăjea din pricina deranjului ce-l producea în viața noastră de familie, m-am oferit să-i închiriez o parte a unuia dintre pavilioane. Primi cu bucurie. Îşi avu acolo apartamentul, îşi primi în el prietenii şi dădu lecții, fără să mă deranjeze. Maurice îşi avea
’ apartamentul deasupra celui al lui Chopin; eu cu fiica mea ocupam celălalt pavilion. Grădina era frumoasă şi destul de întinsă pentru a permite jocuri ample şi distracții frumoase. Aveam profesori de ambele sexe care îşi dădea toată osteneala. Vedeam cât mai puțină lume, rezervându-mi timpul numai prietenilor. Tânără şi fermecătoarea mea rudă Augustine, Oscar, fiul surorii mele, pe care-l aveam în grijă şi pe care-l internasem la pension, ceî doi copii frumoşi ai

doamnei de Oribeau, care veniseră să se stabilească la Paris, în acelaşi scop ca şi mine, formau o lume dragă, care se întrunea aici din când în când cu copiii mei, întorcând, spre marea mea satisfacție, casa cu susul în jos.

Petrecusem astfel aproape un an, încercând acest soi de educație la domiciliu. Maurice se simțea destul de bine. Nu s-a priceput niciodată mai mult decât tatăl său la studiile clasice; dar căpătă cu domnii
Eugene Pelletan, Loyson şi Girardini gustul de a citi şi a înțelege, şi fu în curând în stare să se instruiască el însuşi şi să descopere singur orizonturile spre care îl împingea natura spiritului său. A putut de asemenea să înceapă a primi noțiuni de desen pe care nu le avusese până atunci decât din instinct.

Cu totul altfel s-au petrecut lucrurile cu fata mea.
Cu toată excelenta învățătură care i-a fost dată de mine, de domnişoara Suez, o genoveză foarte cultivată şi de o admirabilă blândețe, firea ei nerăbdătoare nu se putea fixa asupra nici unei ocupații, şi acest lucru mă ducea la disperare, căci inteligența, memoria şi înțelegerea îi era minunate. A trebuit să revin la educația în comun, care o stimula mai mult, şi la viața de pension care, restrângându-i subiectele de distracție, o făcea să le dorească mai puțin. Nu-i plăcu totuşi primul pension la care am dus-o. Am retras-o curând pentru a o duce la Chaillot, la doamna
Bascans, unde fu şi ea de acord că era într-adevăr mai bine decât la mine. Instalată într-o casă fermecătoare şi într-un loc minunat, obiect al celor mai plăcute îngrijiri şi favorizată de lecțiile particulare ale doamnei Bascans, un om într-adevăr de merit, Solange găsi, în sfârşit, de cuviință să bage de seama că educația spirituală putea fi şi altceva decât o jignire gratuită. Căci aceasta era tema predilectă pe care-o tot dezbătuse până atunci această tânără persoană care le judeca pe toate; pretindea că toate cunoştințele umane s-ar fi inventat cu unicul scop de a contraria fetițele.

Această hotărâre de a mă separa de ea fiind luată
(cu mult mai mult efort şi regrete decât am vrut să-i arăt), am

trăit rând pe rând la Nohant vara, şi la
Paris iarna, fără să mă despart de Maurice, care ştia să fie ocupat pretutindeni şi totdeauna.

Chopin venea să petreacă în fiecare an trei sau patru luni la Nohant. Îmi prelungeam şederea aici până aproape de iarnă şi-mi regăseam, la Paris, „bolnavul obişnuit”, astfel îşi spunea el, dorind reîntoarcerea mea, dar neregretând viața la țară pe care n-o îndrăgea decât cincisprezece zile şi pe care n-o suporta mai mult timp decât din ataşament față de mine. Părăsisem pavilioanele dih strada Pigalle, care-i displăceau, pentru a ne stabili în scuarul Orleans unde buna şi activa Marliani ne-a aranjat o viață de familie. Ea ocupa un frumos apartament situat între cele. Două ale noastre. N-aveam de străbătut decât o curte mare, cu plante şi nisip, totdeauna curată, pentru a ne întâlni când la ea, când la mine, sau la
Chopin, atunci când era dispus să ne cânte. Mâncam cu toți *la.* Ea, cheltuind în comun. Era o foarte bună tovărăşie, economicoasă ca toate tovărăşiile, şi care-mi îngăduia să văd lume bună la doamna Marliani, sau pe cei mai intimi prieteni ai mei la mine, şi să-mi reiau lucrul la ora la care aveam chef să mă retrag.
Chopin se bucura de asemenea să aibă un frumos salon izolat, unde se gutea duce să compună sau să viseze. Dar lui îi placea lumea şi nu profita de sanctuarul său decât pentru a da lecții. Numai la
Nohant scria şi crea.

Maurice îşi avea apartamentul şi atelierul deasupra apartamentului meu. Solange avea, alături de mine, o cămăruță frumoasă, unde-i plăcea să facă pe doamna față de Augustine, în zilele de ieşire de la pension, şi de unde îi gonea pe fratele ei şi pe Oscar cu autoritate pretinzând *ja* ştrengarii aveau maniere urâte şi miroseau a țigări; ceea ce n-o împiedica să se cațăre din nou în atelier, o clipă după asta, pentru a-i face să turbeze, aşa încât cei trei îşi petreceau timpul alungându-se, cu insulte, din domiciliile respective şi revenind să bată din nou la uşă pentru a o lua de la capăt. Un alt copil, la început timid şi luat în râs,

curând necăjind şi luând el în râs pe alții, veni să se adauge acestor plecări şi sosiri, invectivelor şi hohotelor de râs care-i exasperau pe vecini. Acesta era Eugene Lambert, coleg cu Maurice în atelierul de pictură al lui Delacroix, un băiat plin de spirit, de inimă şi de însuşiri, care deveni copilul meu aproape tot atât cât şi ai mei proprii şi care, chemat la, Nohant pentru o lună, a petrecut acolo, până în prezent, douăsprezece veri, fără a mai număra mai multe ierni.

Mai târziu, am luat-o pe Augustine de tot la noi, viața de familie şi de interior devenindu-mi pe zi ce trecea mai dragă şi mai necesara *.

Dacă ar trebui să vorbesc aici în amănunt despre prietenii scumpi şi iluştri care m-au înconjurat în aceşti opt ani, aş reîncepe un alt volum. Dar e de ajuns să-i numesc, afară de cei despre care am mai vorbit, pe Louis Blanc, Godefroy Gavaignac, Henri
Martin, şi pe cel mai frumos geniu al femeii epocii noastre, unit ’cu o nobilă inimă, Pauline Garcia, fiica unui artist de geniu, soră cu Malibran, şi măritată cu
Louis Viardot, savant modest, om de gust şi mai ales om de bine.

Printre cei pe care i-am văzut cu tot atâta stimă, dar în mai puțină intimitate, îi voi cita pe Mickiewicz,
Lablanche, Alkan cel mare, Soliva, Edgar Quinet, generalul Pepe etc. Şi, fără a face categorii de talente sau celebrități, îmi place să-mi aduc aminte de prietenia credincioasă a lui Bocage, marele artist, de mişcatoarea prietenie a lui Agricol Perdiguier, nobilul artizan; de prietenia lui Ferdinand Francois, suflet stoic şi pur, de cea a lui Gilland, scriitor

1 Această copilă, frumtf’asă şi blândă fu întotdeauna un înger consolator pentru mine. Dar, în pofida virtuților şi a tandreții saie, ea fu pentru mine pricina unor mari necazuri. Tutorii săi mi-o disputară, şi eu aveam motive puternice pentru a accepta datoria de a o proteja în mod exclusiv. Devenită majoră, ea nu voi să se despartă ds mine. Aceasta a fost pricina unei lupte ignobile şi a unui şantaj infam din partea unor omeni, pe care nu-i voi numi. M-au amenințat

cu pamflete cumplite dacă nu le dau patruzeci de mii de franci. Am lăsat să apară acele, pamflete, adunătură imundă de minciuni ridicole pe care poliția își asumă sarcina să le interzică. Dar "nu acesta a fost punctul dureros al martiriului pe care l-am îndurat pentru această nobilă şi pura copilă: calomnia se înverşuna împotriva ei printr-o contralovitură şi, pentru a o proteja față de toți împotriva tuturor, a trebuit sa-mi Tsfărâm de multe ori propria-mi inimă şi cele mai scumpe afecțiuni (n.a.). —

proletar de mare talent şi de mare credință; de prietenia lui Etienne Arago, atât de sinceră şi de fermecătoare, de cea a lui Anselme Petetin, atât de melancolic

’! şi de sincer; de prietenia domnului de Bonnechose, cel mai bun dintre oameni şi cel mai amabil, inapreciabilul prieten al doamnei Marliani; de aceea a dom-

- nului de Rancogne, poet inedit, fermecător, bătrân sensibil şi vesel, care avea totdeauna trandafiri în minte şi niciodată spini în inimă; de cea a lui Mendizabal, tatăl bucuros şi afecțuos al întregii noastre tinerimi, şi de cea a lui Dessauer, artist eminent, caracter pur şi demn *, în sfârşit, de cea a lui Hetzel, care, deşi sosită în amurgul vieții mele, n-a fost mai puțin prețioasă ca şi prietenia doctorului Varennes, una dintre cele mai vechi şi mai regretate

Vai! moartea sau absența a deznodat cea mai mare parte a acestor legături, fără însă a răci amintirile şi simpatiile mele. Printre cele pe care n-am putut să le pierd din vedere, îmi place să-l numesc pe căpitanul de Arpentigny, unul dintre spiritele cele mai proaspete, cele mai originale şi cele mai largi care există, şi doamna Hortense Allart, scriitoare de un înalt sentiment şi de o formă foarte poetică, femeiesavant, frumoasa şi „cu totul roză”, cum spunea

Delatouche; spirit curajos, independent, femeie strălucită şi serioasă, trăind în umbră cu tot atâta seninătate şi reculegere pe cât ştia să-şi poarte în lume grația şi strălucirea, mamă drăgăstoasă, inimă de femeie, tărie de bărbat.

Vedeam de asemenea acel cap exaltat şi generos, acea femeie care avea iluziile unui copil şi caracterul unui erou, acea nebună, acea martiră, acea sfântă,
Pauline Roland.

L-am numit pe Mickiewicz, geniu egal cu al lui
Byron, suflet călăuzit spre ameţelile extazului de entuziasmul patriei şi de sfinţenia obiceiurilor. L-am numit pe Lablache cel mai mare actor comic, şi cel mai perfect cântăreţ al epocii noastre: în viaţa particulară e un spirit adorabil şi un tata de familie respectabil. L-am numit pe Soliva, compozitor liric de un real talent, profesor admirabil, caracter nobil şi demn, artist vesel, entuziast, serios. În sfârşit, l-am numit pe Alkan, pianist celebru, plin de idei noi şi originale, muzician savant, om de inimă. Cât despre
Edgar Quinet, toţi l-au cunoscut citindu-l: o inimă mare într-o inteligenţă vastă; prietenii săi îi cunoşteau în plus modestia candidă şi blândeţea prieteniei, în sfârşit, l-am numit pe generalul Pepe, suflet eroic şi puf, unul din acele caractere care amintesc de oamenii lui Plutarc. Nu l-am numit nici pe Mazzini, nici pe alţi prieteni pe care i-am păstrat în lumea politică şi în viaţa intimă, necunoscându-i cu adevărat decât mult mai târziu.

în acea vreme, atingeam, prin relaţiile mele variate, extremele societăţii, de la opulenţă la sărăcie, credinţele cele mai absolutiste, principiile cele mai revoluţionare. Îmi plăcea să cunosc şi să înţeleg diversele resorturi care fac omenirea să se mişte şi care-i hotărăsc vicisitudinile. Priveam cu atenţie, adesea mă înşelam, uneori vedeam dar.

După disperările tinereţii, acum eram călăuzită de prea multe iluzii. Scepticismului bolnăvicios i-a urmat prea multă bunăvoinţă şi ingenuitate. Am fost înşelată de mii de ori de nădejdea concilierii angelice între forţele contradictorii ale marei lupte de idei.
Mai sunt uneori capabilă de această simplitate, rezultat al unei plenitudini a inimii; totuşi ar fi trebuit să fiu vindecată, căci inima mea a sângerat mult...

Dintre toate amărăciunile pe care a trebuit nu atât să le

îndur cât să le combat, suferințele „bolnavului meu obişnuit”, n-au fost cele mai neînsemnate.

— Chopin voia mereu Nohantul şi nu-l suporta niciodată. Era, prin excelență, omul de lume, nu al lumii prea oficiale şi prea numeroase, ci al lumii intime, al saloanelor de douăzeci de persoane, al orei în care mulțimea se retrage, şi în care obişnuiții se înghesuie în jurul artistului pentru a-i smulge, prin amabilități obositoare, creațiile cele mai pure ale inspirației sale. Doar atunci îşi arăta el tot geniul şi tot talentul de care era în stare. Tot atunci, după ce-şi cufundase auditoriul într-o reculegere profundă sau într-o tristețe dureroasă, căci muzica sa îți semăna adesea în suflet cele mai cumplite descurajări, mai ales când improviza, dintr-o dată deci, ca pentru risipi celor din jur şi lui însuşi impresia şi amintirea durerii sale, se întorcea spre oglindă, pe furiş, îşi aranja părul şi cravata şi se arăta transformat subit în englez flegmatic, în bătrân impertinent, în englezoaică sentimentală şi ridicolă, în evreu sordid. Toate aceste personaje, oricât de comice a? fi fost, aveau totuşi în de ceva trist, deşi erau perfect înțelese, şi atât de delicat transpuse, încât nu te puteai abține să nu le admiri.

Toate aceste lucruri sublime, fermecătoare ori bizare pe care ştia să le scoată din el însuşi făceau din Chopin sufletul întrunirilor celor mai alese care-şi disputau literalmente caracterul său nobil, dezinteresul sau mândria sa, orgoliul său destul de mare, duşman al oricărei vanități de prost gust, şi al oricărei reclame insolente; siguranța prieteniei sale şi minunatele sale dslicateți cu care se prezenta în viața de societate, făceau din el un prieten tot aşa de serios, pe cât de plăcut.

A-1 smulge pe Chopin atâtor răsfățuri, a-l asocia unei vieți simple, uniforma şi studioasă în mod constant, pe el care fusese crescut pe genunchii prințeselor, însemna să-l lipseşti de ceea ce-l făcea să trăiască, de o viață factice, e adevărat, căci, la fel ca o femeie fardată, îşi lepăda seara, întorcându-se acasă, verva şi puterea, pentru a se lăsa cuprins noaptea de febră şi de insomnie; dar de o viață care ar fi fost scurtă şi

mai însufleţită decât cea izolată, a intimităţii restrânse în cercul uniform al unei singure familii. La Paris, trecea prin multe familii în fiecare zi sau îşi alegea tel puţin în fiecare seară una diferită ca mediu. Avea astfel, rând pe rând douăzeci sau treizeci de saloane de încântat sau de fermecat cu prezenţa sa,

Chopin nu era exclusivist din fire în afecţiunile sale; nu era decât în concordanţă cu cele pe care le solicita; sufletul sau impresionabil la orice frumuseţe, la orice graţie, la orice surâs se abandona cu o uşurinţă şi o spontaneitate neaşteptate. E adevărat ca tot la fel de uşor sufletul său devenea închis, o vorbă stângace, un surâs echivoc îl decepţionau imediat, din plin. Iubea cu pasiune trei femei în aceeaşi seară de sărbătoare şi pleca tot singur, nemaigândindu-se la niciuna dintre de, lasându-îe pe toate trei convinse de-al fi fermecat fiecare în parte.

Era acelaşi în prietenie, entuziasmându-se la prima vedere, dezgustându-se, reveoindu-şi fără încetare, trăind din admiraţii exagerate, pline de farmec pentru cei cărora le erau adresate şi din nemulţumiri secrete care-i otrăveau cele mai scumpe afecţiuni.

Un fapt pe care mi l-a povestit el însuşi dovedeşte cât de puţin cântărea ceea ce dădea din inima sa faţă de ceea ce cerea din inima altora.

Se îndrăgostise pătimaş de nepoata unui maestru celebru; se gândea s-o ceară în căsătorie în acelaşi timp în care îl urmărea gânduî unei alte căsătorii din dragoste, în Polonia, loialitatea sa nefiind angajată în nicio parte, dar sufletul său nobil trecând de la o pasiune la alta.

’Tânără pariziană îl primi bine, şi totul merse de minune până în ziua când Chopin veni în vizită la ea cu un alt muzician, mai celebru însă la Paris decâe era Chopin; fata crezu de cuviinţă să-i ofere acestuia un scaun înainte de a se fi gândit să-l poftească pe
Chopin să se aşeze. N-o mai revăzu niciodată şi-o uită curând.

Şi asta nu din pricină că sufletul său era slab ori tece.

Departe de asta, el era dimpotrivă arzător şi devotat, dar nu în mod exclusiv şi continuu față de cutare sau cutare persoană. Era preocupat alternativ de cinci sau şase amoruri care se combăteau în el şi dintre care câte unul prima, rând pe rând, asupra tuturor celorlalte.

Acest tip extrem, de artist, nu era cu siguranță făcut să trăiască timp îndelungat în această lume.

Era devorat de un vis despre ideal pe care nu-l combătea nicio îngăduință a filosofiei sau a milei destinată acestei lumi. N-a vrut niciodată să facă vreo concesie naturii umane. Nu accepta nimic de la realitate. Acestea erau viciul şi virtutea sa, grandoarea şi mizeria sa.

Implacabil față de cea mai mică jpată, avea un entuziasm imens pentru cea mai măruntă lumină, imaginația sa exaltată făcând toate eforturile posibile pentru a vedea în această scânteie — soarele.

Era deci totodată plăcut şi crud să fii obiectul preferinței sale, căci îți ținea socoteală, cu prisosință, de cea mai mică lumină şi te copleşea cu decepția sa, la trecerea celei mai neînsemnate umbre.

S-a pretins că, într-unul din romanele mele, i-aş fi descris caracterul cu o mare exactitate analitică.

S-au înşelat crezând că recunosc în acea carte unele

din trasaturile sale; folosindu-se de acest sistem, prea comod pentru a fi sigur, Liszt însuşi, într-o *Viața a lui Chopin,* scrisa într-un stil puțin exuberant, dar plină totuşi de lucruri foarte bune şi de pagini foarte frumoase, a comis greşeli, deşi a fost de bună-credință.

Am trasat în *Prințul Karol* caracterul unui om subjugat de firea sa, exclusiv în sentimentele şi în exigențele sale.

Chopin nu era aşa. Natura nu desenează ca arta, oricât de realist ar fi desenul acesteia. Natura are capricii, inconsecvențe desigur, nu reale, dar foarte misterioase. Arta nu modifică aceste nestatornicii, din pricină că nu are suficiente mijloace ca să le producă.

Chopin era întocmai ca un rezumat al acestor nestatornicii

magnifice pe care numai singur Dumnezeu îşi poate permite să le creeze şi care-şi au logica lor deosebită. Chopin era modest din principiu şi blând de obicei, dar era imperios din instinct şi plin de un orgoliu legitim care se ignora el însuşi. De aici suferințe fără nicio rațiune şi care nu se fixau asupra vreunui obiect determinat.

De altfel, eroul meu, prințul Karol, nu-i artist. E un visător, şi nimic mai mult; neavând geniu, el n-are drepturile unui geniu. Este deci un personaj mai mult adevărat decât plăcut, şi e atât de puțin portretul unui mare artist, încât Chopin, citind în fiecare zi manuscrisul pe biroul meu, n-avu nici cea mai mică veleitate de a se regăsi acolo, el care era atât de bănuitor!

Şi totuşi, mai târziu, prin reacție, şi-a imaginat că e el, ' mi s-a spus. Duşmanii (erau pe lângă el unii care-şi spuneau prieteni, ca şi cum n-ar fi o crimă să arnărăşti o inimă bolnavă), duşmanii lui îl făcură să creadă că acest roman era o revelație a caracterului său. Fără îndoială că în acel moment memoria îi slăbise: uitase cartea, pe care desigur n-a mai recitit-o!

Această poveste era atât de puțin a noastră! Era tocmri pe dos. N-au existat între noi nici aceleaşi încântări, nici aceleaşi suferințe. Povestea noastră, în ochii noştri, n-avea nimic de roman; fondul ej era prea simplu pentru ca noi să fi avut vreodată prilej de ceartă cu privire la vreo persoană oarecare. Acceptam întreaga viață a lui Chopin, măcar că ea se desfăşura în afara mea. Neavând nici gusturile, nici ideile sale în artă, nici principiile sale politice, nici aprecierea sa asupra lucrurilor reale, nu încercam să-l transform în niciun fel. Îi respectam individualitatea cum o respectam pe cea a lui Delacroix şi pe a altor amici ai mei angajați pe un drum diferit de al meu.

Pe de altă parte, Chopin îmi acorda, şi pot spune că mă onora cu un gen de prietenie care făcea excepție în viața sa. Era mereu acelaşi fată de mine. Îşi făcea, fără îndoială, unele iluzii despre mine, pentru că stima sa a fost mereu aceeaşi. Ceea ce făcu să dureze multă vreme buna noastră armonie.

Străin de studiile, de cercetările mele şi, prin urmare, de convingerile mele, închis cum era în dogma catolică, spunea despre mine ca mama Alicia în ultimile zile ale vieții sale:

— Eh! Eh! sunt sigură că-l iubeşti totuşi pe Dumnezeu!

Nu ne-am adrestfțâhiciodată vreun reproş reciproc, decât o singură data care fu, vai! prima şi ultima.

O afecțiune atât de înaltă trebuia să se sfărâme şi nu să se uzeze în lupte nedemne de ea.

Dar dacă față de mine Chopin era devotamentul, prevenirea, grația, îndatorirea şi deferența în persoană, el nu şi-a lepădat asperitățile caracterului

față de cei care mă înconjurau. Față de ei, inegalitatea sufletului său, rând pe rând generos şi fantasc, îşi dădea drumul trecând totdeauna de la admirație exagerată la aversiune şi invers. Nu lăsa să se vada nimic, n-a ieşit niciodată nimic la iveală din viața sa interioară, ale cărei capodopere de arta erau expresia ei misterioasă şi vagă, dar ale cărui buze n-au trădat niciodată suferința. Atât de închis a fost vreme de şapte ani, încât numai eu singură i-am putut ghici, în acest răstimp, suferințele, le-am putut îndulci şi întârzia criza.

De ce oare o înlănțuire de evenimente din afara noastră nu ne-a îndepărtat pe unul de celălalt înainte de cel de-al optulea an?

Ataşamentul meu n-ar fi putut face minunea de a-l determina să devină mai-calm şi mai fericit decât dacă Dumnezeu ar fi binevoit să aibă puțină grijă de sănătatea lui. Dar sănătatea sa se înrăutățea în mod vădit şi eu nu mai ştiam ce leacuri să foloseasc pentru a-i potoli iritarea crescândă a nervilor.

Moartea prietenului său, doctorul Mathuzinski, şi mai apoi cea a propriului său tată, fură pentru el două lovituri cumplite. Dogma catolică seamănă, când e vorba de moarte, spaime groaznice. Chopin, în loc să viseze, pentru aceste suflete curate, o lume mai bună, n-avea decât viziuni înfricoşătoare, şi am fost obligată să petrec nenumărate nopți

într-o cameră vecină cu a sa, gata întotdeauna să mă scol de o sută de ori de la masa de lucru pentru a-i alunga spectrele, fie din timpul somnului, fie din cauza insomniei. Ideea propriei sale morți îi apărea însoțită de toate imaginațiile superstițioase ale poeziei slave.
Polonez, trăia în coşmarul legendelor. Fantomele îl chemau, îl înlănțuiau şi, în loc să-i vadă pe tatăl şi pe prietenul său surâzându-i sub lumina credinței, el alunga de lângă chipul său fețele lor descărnate şi se zbatea sub strânsoarea mâinilor lor înghețate.

Nohantul îi devenise antipatic. Reîntoarcerea sa acolo, primăvara, îl mai încântă o vreme. Dar, de îndată ce se apuca de lucru, totul se întuneca în jurul lui. Creația îi era spontană, miraculoasă. O
găsea fără s-o caute, fără s-o prevadă.' Ea îi venea brusc, ia pian, completă, sublimă sau răsuna în capul lui în timpul unei plimbări şi era grăbit să şi-o facă auzită lui însuşi, apucându-se s-o cânte la pian.
Dar atunci începea munca cea mai sfâşietoare la care am asistat vreodată. Ea consta dintr-o -serie de eforturi, de nehotărâri şi de nerăbdări pentru a prinde anumite amănunte ale temei pe care o auzise el; ceea ce zămislise în mintea lui, ca o bucată întreagă, era analizată prea mult, vrârid s-o scrie, şi regretul lui de a nu o mai găsi la fel de clară ca mai înainte, îi arunca într-un soi de disperare. Se închidea zile întregi în camera lui, plângând, plimbându-se, rupându-şi penele de scris, repetând şi schimbând de o sută de ori o măsură, scriind-o şi ştergând-o tot de atâtea ori, şi reîncepând-o a doua zi, cu o perseverență minuțioasă şi disperată. Îşi petrecea şase săptămâni cu o pagină, jpentru a se întoarce s-o scrie aşa cum o concepuse pnma oară.

L-am influențat multă vreme determinându-l să păstreze cu încredere această prima izbucnire a inspirației. Dar când nu era dispus să mă creadă, îmi reproşa cu biândețe faptul de a-l fi răsfățat şi de a nu fi fost destul de severă cu el. Am încercat să-l distrag, să-l plimb. Uneori, luându-mi toată familia într-o căruța, eu bănci de țară, îi smulgeam, fără voia

lui, din această agonie; îl duceam pe malurile
Creusei şi, după două sau trei zile, pierduţi, pe soare şi pe ploaie, pe drumuri desfundate, soseam, veseli şi flatnânzi, în vreun colţ minunat unde părea că renaşte. Aceste oboseli îl zdrobeau în prima zi, dar dormea! în ultima zi, era cil totul însufleţit, cu totul întinerit. Înapoindu-se la Nohant găsea soluţia temei la care lucra, fără prea mult efortj dar jnu era totdeauna posibil să-l determini să părăsească acel pian care constituia adesea mai mult tulburarea decât bucuria sa, şi puţin câte puţin se arau chiar supărat când îl deranjam. Nu îndrăzneam să insist. Chopin supărat, era cumplit, şi cum faţăde mine se abţinea totdeauna, părea gata să se înăbuşe şi să moară,
Viaţa mea, mereu activa şi veselă la suprafaţă;
devenise înăuntrul ei mai dureroasă ca niciodată.
Eram disperată de a nu putea dajxltora acea fericire la care renunţam de buna voie; căci aveam mai mult decât un singur motiv de durerea adâncă împotriva căreia mă străduiam să iau atitudine. Prietenia cu
Chopin n-a fost niciodată un refugiu pentru mine în momentele triste. Avea el destule necazuri ale lui de suportat. Ale mele l-ar fi zdrobit, aşa că nu le cunoştea decât vag şi nu le înţelegea câtuşi de puţin.

Ar fi judecat lucrurile dintr-un punct de vedere foarte diferit de al meu. Adevărata mea putere îmi venea de la fiul meu, care se afla la o vârstă în stare să împartă cu mine cele mai serioase interese ale vieţii şi care mă susţinea prin statornicia sufletului său, prin judecata precoce şi veselia sa de neclintit. N-aveam, el şi cu mine, aceleaşi păreri despre toate lucrurile, dar aveam amândoi mari asemănări în ce priveşte firea, multe din aceleaşi gusturi şi din ace leaşi nevoi; în plus, ne unea o legătură de afecţiune firească atât de strânsă, încât o neînţelegere oarecare între noi nu putea să ţină o zi întreagă şi nu putea să reziste unei explicaţii imediate în doi. Dacă nu împărtăşeam acelaşi domeniu de idei şi de sentimente, j exista cel puţin o poartă mare, întotdeauna deschisa către latura din mijloc, ceea a unei

afecțiuni imense şi a unei încrederi absolute.

Ca urmare a ultimelor reveniri ale bolii lui Chopin, spiritul i se întunecase grozav, şi Maurice, care-l iubise cu tandrețe până atunci, fu jignit dintr-o dată de el într-un mod neprevăzut, pentru un fleac. După o clipă se îmbrățişara, dar grăuntele de nisip căzuse în lacul liniştit şi, puțin câte puțin, căzură, una după alta, pietre. Chopin se enerva adesea, fără niciun motiv şi uneori se mânia în chip nedrept împotriva celor mai bune intenții. Vedeam răul agravându-se şi întinzându-se şi asupra celorlalți copii ai mei, mai rar asupra Solangei, peoare Chopin o prefera pentru motivul că ea nu-l răsfăța, dar asupraAugustinei, cu o amărăciune cumplită, ba chiar şi asupra lui Lambert, care niciodată n-a putut ghici pentru ce era astfel ocărit. Augustine, cea mai blândă, cea mai inofensivă dintre noi toți, era consternată. Doar fusese la început atât de bun ca ea! Toate astea mai erau de îndurat, dar, în sfârşit, într-o zi, Maurice, obosit de înțepăturile lui Chopin, hotărî să părăsească cercul nostru. Aceasta nu putea şi nu trebuia să se întâmple.

Chopjn nu suportă intervenția mea legitimă şi necesară. Îşi plecă încet capul şi spuse că nu-l mai iubeam.

Ce blestem după aceşti opt ani de devotament matern! Dar biata sa inimă strivită n-avea conştiința delirului ei. Socoteam că vreo câteva luni petrecute departe şi în tăcere vor vindeca această rană şi-i vor reda prietenia calmă şi memoria nepărtinitoare. Dar sosi revoluția din februarie şi Parisul deveni momentan odios acestui spirit incapabil de a se pleca în fața unei tulburări oarecare în formele sociale, [1]. Iber de a se înapoia în Polonia, unde neîndoios că ar fi fost tolerat, el a preferat să lâncezească zece ani departe de familia sa care îl adora, în loc să sufere de a-şi vedea patria transformau. Fugise de tiranie cum fugea acum de libertate!

L-am revăzut o clipă în martie 1848. I-am strâns mâna tremurândă şi înghețată. Am vrut să-i vorbesc, s-a eschivat. Era rândul meu să-i spun că nu ma mai iubea. I-am cruțat această suferință şi am lăsat totul pe seama providenței şi a viitorului. N-aveam să-l mai revăd. Au existat inimi rele între

noi. Au existat şi bune care n-au ştiut cum să-l ia. Au existat şi unele uşuratice cărora nu Ie-a plăcut să se amestece în afaceri delicate; Gutmann nu era acolo.

Mi s-a spus că m-a chemat, regretat, iubit cu o dragoste filială, până la sfârşit. S-a crezut necesar să mi se ascundă asta până în clipa din urmă. S-a crezut necesar să i se ascundă şi lui că eram gata să alerg lângă el. S-a procedat bine dacă această emoție de a mă revedea ar fi trebuit să-i scurteze viața cu o zi sau măcar cu o oră. Nu sunt dintre cei care cred că lucrurile se rezolvă în această lume. Ele nu fac poate, decât. Să înceapă aici, dar de sfârşit, nu se sfârşesc deloc. Viața pe pământ e ca un văl pe care suferința şi boala îl fac mai des pentru anumite suflete, care nu se ridică decât din când în când pentru firile cele mai puternice şi pe care moartea îl sfâşie pentru toți.

) Povesiea vieții mele, vor. XII

Soră de caritate, pentru că asta mi-a fost misiunea în timpul unei bune părți din viața mea, a trebuit să accept fără prea multă mirare şi mai ales fără amărăciune, mâniile şi deznădejdile sufletului pradă febrei. Am învățat, la căpătâiul bolnavilor, să le respect voința sănătoasă şi liberă şi să le iert tulburarea şi delirul fatalității.

în epoca în care l-am pierdut pe Chopin, l-am pierdut şi pe fratele meu, dar într-un mod şi mai trist;
de câtăva vreme judecata i se tulburase, beția a răvăşit şi a distrus acest organism sănătos şi l-a făcut să plutească de aici înainte între idioțenie şi nebunie. Şi-a petrecut ultimii ani certându-se şi împăcându-se pe rând cu mine, cu copiii mei, cu propria sa familie şi cu toți prietenii săi. Atâta timp cât a continuat să vină să mă vadă, i-am prelungit viața fără să ştie, punându-i apă în vinul care i se servea, gustul îi era atât de alterat încât nici nu mai băga de seamă, şi dacă înlocuia calitatea prin cantitate, cel puțin beția lui era mai puțin grea sau mai puțin ațîțată. Dar nu făceam decât să întârzii clipa fatală, în care, natura nemaiavând puterea să lupte, Flippolyte nu mai putea, chiar pe nebăute, să-şi regăsească luciditatea. Îşi petrecu ultimele luni ocărându-mă

şi scriindu-mi scrisori inimaginabile. Revoluţia din februarie, pe care n-o mai putea înţelege, din niciun punct de vedere, a dat o ultimă lovitură facultăţilor sale mintale şi aşa destul de şubrede. Mai întâi republican pasionat, el făcu la fel ca atâţia alţii care n-aveau ca dânsul accesele de nebunie ca scuză (;
Începu să-i fie frică şi i se năzări că poporul voia sa-i ia viaţa. Poporul! Poporul din care ieşise, ca şi mine, prin mama sa, şi alături de care trăia, la crâşmă, mai. Mult decât era nevoie ca să fraternizeze cu el, deveni spaima sa; îmi scria că ştia din sursa sigura că prietenii mei politici voiau să-l aresteze.
Biet frate! Această halucinaţie odată trecută, avu
I altele, care se succedară fără întrerupere până acolo
Încât imaginaţia dereglată se stinse la rândul său şi făcu loc stuporii unei agonii care nu mai era conştientă de ea însăşi. Ginerele său îi supravieţui puţini ani,
I'iica sa, mamă a trei copii frumoşi, încă tânără şi frumoasă, trăieşte alături de noi la La Châtre. E un suflet blând şi curajos, "care a suferit mult şi care nu va abdica de lî obligaţiile sale. Cumnata mea Emilie, trăieşte încă, alături de mine, la ţară. Multă vreme victimă a rătăcirilor unei fiinţe dragi, ea se odihneşte
. După lungile sale trude. Este o prietenă severă şi perfectă, un suflet drept şi un spirit nutrit de lecturi bune.
Buna mea Ursule e şi ea aici, în acest orăşel, unde am întreţinut atâta vreme atât de plăcute şi de durabile afecţiuni. Dar, vai! moartea sau exilul au secerat în jurul nostru! Duteil, Planet şi Neraud nu mai sunt.
Fieury a fost expulzat ca atâţia alţii din pricina părerilor sale, deşi n-ar fi fost în stare să uneltească împotriva guvernului actual. Nu vorbesc de toţi prietenii mei din Paris şi din restul Franţei. S-a făcut, până la un anumit punct, gol, în juriri meu, şi cei care au scăpat, din întâmpkre sau prin minune „acestui sistem de proscrieri dictate adesea de o reacţie pătimaşă şi de ranchiune personale, de provincie, trăiesc ca mine, din regrete şi din năzuinţe.
Pentru a definitiva, isprăvind această povestire, situaţia acelora dintre prietenii mei din copilărie care au figurat aici,

voi spune că familia Duvernet locuieşte tot în fermecătorul sat unde am văzut-o în copilăria mea.. Minunata mea măicuță, doamna Decerfz e şi ea la La Châtre plângându-şi copiii exilați,
Rollinat e tot timpul la Châteauroux, alergând la noi de îndată ce are o zi liberă... în timpul anilor ale căror emoții principale le-am schițat, am închis în pieptul meu alte dureri încă şi, mai sfâşietoare a căror dezvăluire, presupunând că aş putea vorbi, n -ar fi de niciun folos în această carte.
Aceastea au fost nenorociri, pentru a spune astfel, străine de viața mea, pentru că nicio influența din parte-mi nu le-a putut deturna, şi care n-au pătruns în destinul meu, atrase de; magnetismul'individualității mele. Ne facem propria noastră viață în anumite privințe, în alte privințe o îndurăm pe cea pe care ne-o fac alții. Am povestit sau am lăsat să se ghicească din existența mea tot ceea ce s-a petrecut aici dat-rită instinctelor mele. Am spus cum am străbătut şi îndurat diversele fatalități ale propriei mele sirucîori. E tot ceea ce voiam şi trebuia să spun. Cât despre durerile cumplite pe care fatalitatea altorv structuri omeneşti le-a exercitat asupra mea, aceasta este povestea martiriului secret pe care-l îndurăm cu toții, fie în viața publica, fie în viața particulară şi pe care trebuie să-l îndurăm în tăcere.

Lucrurile pe care nu le-am spus deci, sunt. Cele pe care nu pot să le scuz, pentru că nu pot încă să mi le explic nici măcar mie. În toate afecțiunile în dare am pricinuit unele greşeli, oricât de uşoare ar fi putut
: să pară amorului meu propriu, îmi ajung pentru a le înțelege şi ierta pe cele care au fost stârnite împotriva mea. Dar acolo unde devotamentul meu fără margini şi fără eforturi s-a văzut dințr-o dată răsplătit cu ingratitudine şi aversiune, acolo tinde cele mai duioase solicitudini ale mele s-aii şfărâmât neputincioase, în fața unei implacabile fatalități, îiepricepând nimic din aceste înfricoşătoare accidente ale vieții, nevoind să-l acuz, de de, pe Dumnezeu, şi simțind că rătăcirea secolului şi scepticismul social sunt primele lor cauze, m-am supus din nou poruncilor cerului,

fără de care ar trebui să nu-i recunoaştem puterea şi să-l blestemăm.

Să nu căutăm, ca neputincioşii prevestitori, cheia destinelor omeneşti într-o oarecare orânduire de fapte.
Aceste nelinişti sunt zadarnice, comentariile noastre sunt inutile. Nu cred ca precizarea să fie scopul omului înțelept al vremii noastre. Ceea ce trebuie să încerce el, este sa-şi lumineze mintea, să studieze problema socială şi să se învioreze prin acest studiu,
Fâcându-l să domine prin vreun sentiment pios şi sublim. O, Louis Blanc, munca vieții tale e cea pe care ai trebui s-o avem adesea sub ochii noştri. În toiul zilelor de criză, care fac din tine un proscris şi un martir, tu cauți în istoria oamenilor din epoca noastră spiritul şi voința Providenței. Cel mai în măsură dintre toți să explici pricinile revoluțiilor, eşti încă şi mai în măsură să. Sesizezi şi să arăți scopul lor.
Aici e secretul elocienței tale, aici e focul sacru al artei tale. Scrierile tale sunt din cele care se citesc pentru a cunoaşte faptele şi care te silesc să domini aceste fapte prin inspirația dreptății şi entuziasmul adevărului etern.

Şi voi la fel, Henri Martin, Edgard Quinet, Michelet, înălțați inimile de îndată ce aşezați faptele istoriei sub ochii noştri. Nu vă referiți la trecut, fără să ne faceți sa înțelegem ideile care trebuie să ne călăuzească în viitor.

Şi tu la fel, Lamartine — deşi, după mine, eşti prea ataşat de civilizațiile care sunt acum depăşite —
răspândeşti prin farmecul şi belşugul geniului tău florile civilizației asupra viitorului nostru.

A ne pregăti fiecare, pentru viitor, este deci opera oamenilor pe care prezentul îi împiedică să se pregătească în comun. Fără nicio îndoială, această inițiere în viața publica, sub regimul libertății, este maî promptă şi mai însuflețită; discuțiile pătimaşe sau liniştite, de club, şi schimbul inofensiv sau agresiv de emoții, din for, luminează repede masele, cu toate că uneori le rătăceşte; dar națiunile nu sunt pierdute pentru că de se reculeg şi meditează, şi educația societăților se continua oricare ar fi ferma sub care se

prezintă politica vremurilor.
în concluzie, secoiui este mare, deşi e boinav, şi oamenii de astăzi, dacă nu fac lucrurile mărețe de la sfârşitul secolului trecut, creează, visează şi pot pregăti altele şi mai mari încă. Simt de pe acum, în mod profund, că sunt datori s-o facă.
Şi noi, de asemenea, avem momentele noastre de mâhnire şi de disperare, când ni se pare că lumea merge ca nebună spre cultul zeilor decadenței romane. Dar dacă ne tatonăm inima, o vom găsi plină de nevinovăție şi de milă, ca în primele zile ale copilăriei noastre. Ei bine, să efectuăm cu toții această întoarcere în noi înşine, şi să ne spunem unii altora că datoria noastră nu constă în a surprinde tainele cerului în calendarul anilor, ci în a le împiedica să moară aeiecundate în sufletele noastre.

CONCLUZIE

N-am fost fericită în toata abeastă perioadă a vieții mele. Nu exista fericire pentru nimeni. Lumea asta nu e rânduită pentru o statornicire a unor satisfacții.
Am avut fericiri, adică bucurii, în dragostea maternă, în prietenie, în gândire şi în visurile mele.
A fost destul pentru a mulțumi cerului. Am gustat singurele lucruri plăcute de care aş fi putut să fiu dornică.
Când începusem să scriu această povestire, pe care o întrerup aici, fusesem tocmai copleşită de dureri mult mai adânci ca acelea pe care le-am povestit.
Eram totuşi calmă şi stăpână pe voința mea, în sensul ca, amintirile precipitându-se, sub mii de fațete care puteau fi diferite în ceea ce priveşte aprecierea mea, mi-am simțit conştiința destul de sanătoasa şi religia destul de bine înrădăcinată în mine însămi, pentru a mă ajuta să înțeleg care este adevărata lumină sub care trecutul trebuia să se înfățişeze propriilor mei ochi.
Acum, când închei povestea vieții mele cu această pagină, adică după mai bine de şapte ani de când am aşternut-o pe prima filă, sunt încă sub lovitura unei înspăimfntătoare dureri personale.

Viața mea, *de* două ori profund zdruncinată, în 1847 şi în 1855, s-a apărat totuşi de seducția mormântului; şi, inima mea, de două ori zdrobită, de o sută de ori rănită, s-a apărat de groaza îndoielii.

Să atribui oare aceste victorii credinței în propria mea judecată şi în propria mea voință? Nu. Nu există nimic mai puternic în mine ca nevoia de a iubi.

Dar am primit ajutor, şi l-am apreciat şi nu l-am respins.

Acest ajutor, Dumnezeu mi l-a trimis, dar nu mi s-a manifestat prin minuni. Bieți oameni,. Nu suntem demni de de, n-am fi în stare să le suportăm, şi rațiunea noastră slabă moare îndată ce credem ca vedem apărând fața îngerilor în nimbul înflăcărat al divinității. Grația divină mi-a venit cum vine la toți oamenii, cum poate, cum trebuie să ie vina, piirs învățarea reciprocă a adevărului. Mai întâi Leibnitz. şi apoi Lamennais şi apoi Lessing şi apoi Herder explicat de Quinet, şi pe urma Pierre Leroux şi apoi Jean Reynaud, şi apoi din nou Leibnitz, iată principalele repere care m-au împiedicat să ezit prea mult în drumul meu printre diversele tentative ale filozofiei noderne. De la aceste mari lumini n-am absorbit totul şi nici n-am putut păstra tot ceea ce am absorbit la un moment dat…

Pământul de Pierre Leroux, *Cerul* de Jean Reynaud *Universul* de Leibnitz, *Mila* de Lamennais — toate acestea urcă împreună spre cer; şi oricine le va citi fără să se oprească prea mult asupra subtilităților metafizicii, şi fără să se călească în focurile discuției, va ieşi, grație strălucirii acestor opere, mai lucid, mai sensibil, mai iubitor şi mai înțelept. Fiecare ajutor al înțelepciunii maeştrilor vine la timp în această Sume unde nu există vreo concluzie absolută şi definitivă. Când, cu tineretul din vremea mea, zguduiam bolta de plumb a misterelor, Lamennais veni la timp să sprijine părțile sacre ale templului. Când, indignați după legile din septembrie, eram gata să răsturnăm sanctuarul rezervat, veni Leroux, elocvent, ingenios, sublim, să ne făgăduiască domnia cerului asupra aceluiaşi pământ pe care noi îl blestemam. Şi în zilele

noastre, pe când încă mai disperăm, Reynaud, spirit mare, s-a ridicat şi mai mare încă pentru a ne deschide, în numele ştiinței şi al credinței, în numele lui Leibnitz infinitul lumilor ca pe o patrie care ne reclamă.

Am spus: ajutorul lui Dumnezeu, care m-a susținut prin intermediul învățămintelor geniilor; vreau să adaug, isprăvind: ajutorul tot al divinității, care mi-a fost trimis prin intermediul afecțiunilor inimii.

Binecuvântată fie prietenia filială, prietenia fiului meu, care a răspuns tuturor fibrelor dragostei mele materne; fiți binecuvântate inimi încercate de suferințe comune, care mi-ați dat în fiecare zi sarcina de a trăi pentru voi şi cu voi!

Fii binecuvântat de asemenea, sărman înger smuls de la sânul meu şi răpit de moarte, dragostei mele fără margini. Gopil iubit29, tu te-ai bucurat în ceruri de dragostea lui Georges, adorat de Mărie Dorval.

Mărie Dorval e moartă de durere, şi eu am putut, vai, rămâne în picioare!

Vai! şi mulțumescu-ți, Doamne! pentru că durerea este creuzetul în care se purifică dragostea şi pentru că, iubită cu adevărat de unii, pot încă să nu mă prăvălesc pe drumul pe care mila pentru toți ne porunceşte să mergem.

H iunie 1.855

APENBIGB

Editorul aeesnr memorii, din nenorocire neterminate, cred: oportun să adauge aici scrisoarea următoare, adresată de George

Sand prietenului ei, domnul Louis Ulbach, în momentul când se pregăt: a să scrie o biografie a ilustrei scriitoare. Aceste câteva pagini, de o atât de regretabilă concizie rezumă ultimii 25 de ani ai femeii de geniu pe care a pierdut-o Franța.

îi sunt recunoscător domnului Louis Ulbach de a ne fi dat voie s-o reproducem aici.

---

[29] Jeanne Clesinger, nepoata mea (n.a.).

„’Nohant, 26 noiembrie 1869

...Mă voi duce la Paris în iarna aceasta, în ianuarie sau februarie. Dacă nu poți să mă aştepți, consultă asupra primilor patruzeci de ani din viața mea, Povestea vieții mele. *Levy îți va aduce volumele la cererea dumitale. Această poveste este adevărată. Multe amănunte trebuie sărite; dar, frunzărind-o, vei afla exact toate faptele vieții mele...*

în ceea ce priveşte ultimii 25 *de ani, nu mai e nimic interesant;*
e hatrânețea foarte calmă şi foarte fericită, în familie, străbătută de dureri cu totul personale, morții, părăsirile şi apoi starea generală în care am suferit, dumneata şi cu mine, din aceleaşi cauze. Voi răspunde tuturor întrebărilor pe care vei voi să mi le pui dacă vom discuta, şi asta va fi cel mai bine! Am pierdut doi nepoți dragi, pe fiica fiicei mele şi pe fiul lui Maurice. Mai am încă alți doi copilaşi fermecători din căsătoriilr lor fericite.

Neta mea mi-e aproape tot atât de scumpa cil şi fiul r,. Eu. Le-am încredințat conducerea menajului şi a tuturor lucrurilor. Îmi peirec timpul distrându-i pe copii, făcând puțină botanică, vara, plimbări lungi (sunt încă un călător neobovit) şi romane, and pot găsi două ore ziua şi două ore seara. Scriu uşor şi cu plăcere,
Aceasta este recreația mea; căci corespondența este enormă şi e de lucru cu ea. Știți asta/ Dacă n aş avea de scris decât prietenilor f Dar câte cereri primesc, mişcătoare sau ciudate! Ori de câte ori pot câte ceva, răspund; celor pentru care nu pot face nimic, nu le răspund nimic. Cu câte unii merită să încerci, ckiar cât puțină nădejde de reuşită. Atunci le răspund că voi încerca. Toate astea, împreună cu afacerile mele personale de care trebuie să mă ocup uneori, înseamnă zece scrisori pe zi. E o calamitate, dar cine n o are pe a sa? Sper, după moartea mea, să mă duc într-o planetă unde să nu se ştie nici scrie, nici cili. Trebuie să fii perfect, să n-ai nevoie de aşa ceva, în aşteptare, ar trebui ca pe planeta noastră să fie altfel.

Dacă vreți să cunoaşteți situația mea materială, e uşor de stabilit; socotelile mele în sunt încurcate. Am câştigat, desigur,

un milion cu munca mea. N-am pus un singur ban de o parte; am dat totul, exceptând douăzeci de mii de franci pe care i-am plasat acum doi ani pentru ca copiii mei să nu cheltuiască prea mult cu doctoriile, dacă mă îmbolnăvesc; şi încă nu-s sigură dacă am să păstrez acest capital, căci vor fi atâția oameni care vor avea nevoie de bani / Şi dacă am să fiu destul de sănătoasă ca să-l reînnoiesc, va trebui desigur să renunț la economiile mele. Păstrează acest secret, pentru ca să-mi pot păstra şi eu economiile cât mai mult posibil.

Dacă vei vorbi de resursele mele, poți spune, cu mâna pe inimă

Că am trăit totdeauna de pe o zi pe alta, din rodul muncii mele.

Şt că acest fel de a-ți aranja viața socoi că este cel mai fericit.

N-ai griji materiale, nu te țemi de hoți.

Acum, când copiii mei au grijă de casă, am timpul să fac unele mici excursii în Franța, căci ungherele Franței sunt puțin cunoscute şi sunt la fel de frumoase ca şi cele pe care mergi să le cauți în locurile depărtate, 'Am găsit cadre pentru romanele mele. Îmi place sa viii ceea ce descriu; asta simplifică căutările şi studiile.

Chiar dacă n-am de scris decât trei cuvinte despre o localitate, îmi place s-o *văd în amintirea mea şi să mă înşel cât mai puțin cu putință.*

Toate astea sânț. Banale, dragă prietene, şi când eşti solicitat de un biograf ca dumneata, ai vrea să fii mare cât o piramida ca să meriți din plin cinstea care ți se face. Dar nu mă pot înălța. Nu sunt decât o femeie de treabă căreia i s-au atribuit ferocități fantastice. De asemenea am fost acuzată că n-am ştiut să iubesc cu patimă. Socot că am trăit o 'viață de tandrețe, şi asta ar fi suficient. În prezent, mulțumesc lui Dumnezeu, nu mi se cere mai mult, şi cei care iubesc cu adevărat, cu toata lipsa de strălucire a vieții şi a spiritului meu, nu se plâng de mine.

Am rămas foarte veselă, lipsită de inițiativa de a-i distra pe alții, dar ştiind să-i ajut ca să se amuze. Probabil că am cusururi mari; sunt ca toată lumea, nu le văd. Nu ştiu nici

dacă am calităţi şi virtuţi. M-am gândit mult la ceea ce este adevărat, şi, în această căutare, sentimentul eului dispare pe fiecare zi ce trece;

trebuie s-o ştii la fel de bine şi dumneata însuţi. Dacă faci binele,. Nu te lauzi singur; socoţi că ai fost drept, asta-i totul. Daca faci rău, îl faci fiindcă nu-ţi dai seama că-l faci. Cu cât eşti mai luminat, cu atât te vei feri mai mult să faci rău. Lată către ce ar trebui să tindă toată lumea. Eu nu cred în ceea ce este rău, cred mimai în neştiinţă...

dumitale, cu dragoste şi prietenie,

GEORGE SAND"

m

C U P Îi I N S

PARTEA A PATRA

B «Ia supunere la independentă

18 19 — 1832

(Continuare)

XI. Patru berişonezi în lumea literelor. — Domnii Delatouche şi Duris-Dufresne. — Vizita mea la domnul de Keratry. — Visez la o mie cinci sute franci rentă.

— Ziarul *Le Figaro.* — O plimbare în Cartierul Latin.

— Balzac. — Emmanuel Arago. — Cel dintâi lux al lui Balzac. — Contradicţiile sale. — Aversiunea pe care i-o purta Delatouche. — Masă de seară şi serată fantastică la Balzac. — Jules Janin. — Delatouche mă încurajează şi mă paralizează. — *Indiana.* — Pe nedrept s-a spus că era persoana şi povestea mea. —

— Teoria frumosului. — Teoria adevărului. — Ce gândea despre asta Balzac. — Ce gândeau despre asta critica şi publicul. — Corambe. — Fantomele îşi iau zborul. — Munca mă întristează. — Pretinsele manii ale artiştilor......... 7

PARTEA A CINCEA

Viaţa literară şi intimă

1 8 3 2 — 1 8 5 0

I. Delatouche trece brusc de la ironic la entuziasm. —

Apare *Valentine.* — Imposibilitatea colaborării proiectate. — *Revue des Deux-Mondes.* — Buloz. —

Gustave Planche.. — Delatouche mă ceartă şi o rupe cu mine. — Rezumatul raporturilor noastre după asta. — Maurice intră la liceu. — Necazul lui şi al meu. — Tristețea şi duritatea regimului liceelor.
— 1 O execuție la „Henric al IV-lea". — Dragostea nu judecă 3°
II. Ce-am făcut ca să devin artistă. — Cerşetorie organizată. — Pungaşii din Paris. — Cerşetoria slujbelor şi a gloriei. — Scrisorile anonime şi cele care ar trebui să fie anonime. — Vizitele. — *Lelia.* — Critica. —
' Necazuri care trec, necazul care rămâne. — Răul genera! — Balzac. — Plecarea în Italia...
III. Domnul Beyle (Stendhal). — Catedrala din Avignon. — Trecerea prin Pisa, Genova şi Veneția. — Sosirea la Veneția prin Apenini, Bologna şi Ferrara.
— Alfred de Musset, Geraldy, Leopold Robert Ia
Veneția. — Muncă şi solitudine la Veneția. —
Ruină financiară. — Caracterul „frumos" al unui ofițer austriac. — Catule-tatăl. — Jignire. — Polichinelle. — Întâlnire deosebită. — Plecarea în Franța.
— Carlone. — Tâiharii. — Antonino. — îmâlnir; ca tarei englez.i. — Teatrele din Veneția. — La Pasta,
Mercadante, Zacometto, — Obiceiurile egalității la
Veneția, — Sosirea Ia Paris. — înapoierea la Nohant. — Julie. — Prietenii mei din Berry. — Cei de ia mansardă. — Prosper Bressant. — *Prințul,*
IV. Doamna Dorval
V. Euginc Delacroix
VI. Sainte-Beuve. — Luigi Calamatta. — Gustave Planche, — Charles Didier. — De ce nu vorbesc şi despre alții
VII. Reiau povestirea. — Ajung să spun lucruri foarte delicate şi le spun dinadins fără delicatețe, găsind că sunt astfel mult mai cinstit spuse. — Părerea prietenului aaeu Dutheil despre căsătorie. — Marion Delorme. —
Două femei ale lui Balzac. — Orgoliul femeii. —
Orgoliul uman în general. — *Scrisorile enui calâlor t* planul

meu la început. Ca şi când acest călător eram tu, şi ca şi când nu eram eu. — Plecări şi sosiri. —
Solange şi Maurice. — Planet. — Proiecte de plecare şi dispoziţii testamentare. — Domnul de Persigny. —
Michel (de Bourges)
VIII. Everard. — Capul, chipul, manierele, obiceiurile sale.
— Patrioţi,luşmani ai proprietăţii. — Discuţie nocturnă şi fată loc stabil. — Lucruri sublime şi contradicţii. — De la Bourges la Nohant. — Scrisorile lui Everard, — Procesul din aprilie. — Lyon şi Pa-

râs. — Avocaţii. — Pleiada filosofică şi politică. —
Planet „pune problema socială". — Podul Saints-
Peres. — Sărbătoare la castel. — Fantasmagoric babuvistă. — Starea mea morală. — Un dineu excentric. — O pagină de Louis Blanc. — Everard bolnav şi cu halucinaţii. — Vreau să plec; discuţie decisivă; Everard înţelept şi drept. — încă o pagină despre Louis Blanc. — Două puncte de vedere diferite în apărare: îi dau dreptate domnului Jules
Favre
IX. Scrisoarea incriminată în procesul monstru. — Redactarea mea, respinsă. — Defecţiunea baroului republican. — Trelat. — Discursurile lui Everard. —
Condamnarea sa. — întoarcerea la Nohant. —
— Proiecte de stabilire. — Casa pustie din Paris. —
Charles d'Aragon. — Afacerea Fieschi. — Părerile politice ale lui Maurice. — Domnul Lamennais. —
Domnul Pierre Leroux. — Mă cuprinde nostalgia. —
Casa pustie din Bourges. — Contradicţiile lui
Everard. — MS reîntorc la Paris
X. Nehotărâre. — Nu mă duc la Chenaie. — Scrisoarea fratelui meu. — Mă duc la Nohant. — Marea hotărâre. — Pădurea din Vavray. — Drumul la Châteauroux şi la Bourges. — închisoarea din Bourges.
— La Breche. — Un sfert de oră în celulă. —
Consultare, determinare şi întoarcere. — S-o răpim pe Hetmiona! — Familia Duteil. — Hanul „La Boutaille" şi

țiganii. — Prima judecată. — Casa pustie din Nohant. — A doua judecată. — Reflecții asupra separării de corp. — Cisa pustie din La Châtre. —
. Bourges. — Familia Tourangin. — Pledoariile. — Tranzacție. — întoarcerea definitivă şi luarea în stăpânire a Nohantului……… 191
XI. Călătorie în Elveția. — Doamna d'Angoult. — Salonul său de la Hotel de France. — Maurice se îmbolnăveşte. — Lupte şi necazuri. — îl aduc la Nohant. — Scrisoarea lui Pierret. — Plec la Paris. —
Mama, bolnavă. — Reluarea relațiilor mele cu ea după căsătoria mea. — Ultimele sale clipe. — Pierret. — Alerg după Maurice. — Alerg după Solange.
— Subprefectura din Nerac. — Reîntoarcerea la Nohant. — Noi discuții. — Doi copii frumoşi pentru cincizeci de mii de franci. — Muncă, oboseală şi voință. — Tată şi mamă 222
XII. Moartea lui Armând Carrel. — Domnul fimile de
Girardin. — Rezumat asupra lui Everard. — Plecarea spre Majorca. — Frederic Chopin. — Mânăstirea din Valdemosa. — Preludiile. — Zi de ploaie. —
Marsilia. — Doctorul Cauvieres. — Cursă pe mare până la Genua. — întoarcerea la Nohant. — Maunee bolnav şi vindecat. — 12 mai 1839. — Armând
Barbes. — Greşeala şi desăvârşirea sa… 215
XIII. Încerc profesoratul şi eşuez. — Nehotărârea. — întoarcerea fratelui meu. — Pavilioanele din strada
Pigalle. — Fata mea în pensiune. — Scuarul Orleans şi relațiile mele. — O mare meditație în pădurea de h Nohant. — Caracterul lai Chopin se dezvăluit, —*
Prințul Karol, — Pricinile suferinței. — Fiul meu se consolează, — Inima mea iartă totul, — Moartei fratelui meu. — Câteva cuvinte despre absenți. —
Cerul» — Dureri care «u se povestesc. — Viitorul secolului
*ți n 3*i sas i a» 2GV
Concluzie.. „i. I o a * » s
*'Apthdtet „,. 14 'i 't '4 y j j: (/ * 99
t

1 Arhiepiscop al Milanului (1538 —1584), cart a contribuit la reforma catolică şi s-a ilustrat prin devotamentul sau în timpul ciumei ce-a pustiii oraşul.

— Frumoasa Veneție (hal.),

* Rasă esențiahnente sofistică (itaî.).

1 Vai! în clipa în care recitesc această pagină, un al treilea s-a dus şi el. Scumpul meu malgaş nu va mai primi florile pe care le-am cule'; pentru el din Apenini (n.a.).

1 *Mărie Dorval* (1798—1849), una dintre cele mai cunoscute şi mai apreciate actrițe franceze, din epoca respectivă, care a interpretat mai ales rolurile unor eroine romantice; a fost prietena lui Alfred de Vigny.

ŞI

1 E vorba di romanul lui G. Sand, *Frangoise le Champi*, scris în 1848.

1 *Dominique Ingres* (178C—1867), pictor france/, de prestigiu, elevul lui David, care s-a distins mai ales prin puritatea desenului. Cităm dintre operele sale: *Odalisca, Baia turcească. Apoteoza lui Homer,* precum şi o suită de portrete foarte apreciate.

1 Adept al lai *Franțois Noci* zis *Gracchus Bubeuj* (1760 1797), revoluționar francez care a conspirat împotriva Directoratului. Denunțat, el a fost executat. Doctrina sa. Nutnira *babuvism* e apropia'? de cea socialiştilor.

1 *Etienne Pasquier* (1767—1862), om de stat francez, preşedintele Camerei pairilor sub Ludovic-Filip. Cancelar în 1837, autorul unor *Memorii.*

1 Felicite Robert de Lamennais sau *La Mennais* (1782—1854), scriitor francez, născut la Saint-Malo. Intrat în ordine călugăreştii devine apologistul ultramontanismului (curent care îmbrățişează doctrinele teologice ale Vaticanului) şi al libertății religioase. În
1832, dezavuat de papa Grigore al XVI-lea, o rupe cu Biserica şi înclină spre un umanitarism socialist şi mistic. Cităm dintre lucrările sale: *Eseu despre indiferență în materie de religie*
(1817—1823); *Cuvintele unui credincios* (1834) etc.

1 *Antoine Louis Prosper (Frederick) Lemaâtre* (1800—1876), actor francez care s-a remarcat «lai ales prin rolurile interpretauîn drama romantică.

3 *Victor Schoelcher* (1804—1893), om politic francez, deputat de Martinica şi de Guadelupa, care a pregătit decretul abolirii sclavajului la 27 aprilie 1848.

1 H. Heâne mi-a atribuit, contra lui. Sentimente nemaiauzite.
Geniu! îşi are visele îui de bolnav (n.a.).